

Eva Fraňková

Lokální ekonomiky v souvislostech aneb Produkce a spotřeba z blízka

KATEDRA
ENVIRONMENTÁLNÍCH
STUDIÍ

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické knihy nesmí být reprodukována nebo šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu vykonavatele majetkových práv k dílu, kterého je možno kontaktovat na adrese – Nakladatelství Masarykovy univerzity, Žerotínovo náměstí 9, 601 77 Brno.

muni
PRESS

Eva Fraňková

**Lokální ekonomiky
v souvislostech
aneb
Produkce a spotřeba
z blízka**

Masarykova univerzita
Brno 2015

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tato publikace vznikla v rámci projektu OP VK s názvem „Internacionalizace, inovace, praxe: sociálně-vědní vzdělávání pro 21. století“ s registračním číslem CZ.1.07/2.2.00/28.0225. Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky. Více informací k projektu naleznete zde: <http://www.fss.muni.cz/cz/site/struktura/projekty/sova>.

Vědecká redakce MU / Scientific Editorial Board of Masaryk University:

prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.

Ing. Radmila Droběnová, Ph.D.

Mgr. Michaela Hanousková

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

Mgr. et Mgr. Oldřich Krpec, Ph.D.

prof. PhDr. Petr Macek, CSc.

PhDr. Alena Mizerová

doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

Mgr. David Povolný

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.

prof. RNDr. David Trunec, CSc.

prof. MUDr. Anna Vašků, CSc.

prof. PhDr. Marie Vítková, CSc.

Mgr. Iva Zlatušková

doc. Mgr. Martin Zvonař, Ph.D.

Recenzentka: doc. Ing. Ilona Švihlíková, Ph.D.

© 2015 Masarykova univerzita

Text © 2015 Eva Fraňková

Ilustrace © 2015 Katka Jelínková

ISBN 978-80-210-7741-6

ISBN 978-80-210-7740-9 (brož. vaz.)

*Nadě,
s nadějí na další roky přátelství a spolupráce*

Motta

„Vždycky bude těžké vymyslet udržitelné způsoby, jak si zachovat náš neudržitelný životní styl.“

CHARLES WYMAN dle Hopkins 2008: 51

„Přemýšlení v globálních souvislostech a solidarita vůči ostatním lidem a přírodě nás nevyhnutelně přivedou k okamžiku, kdy budeme muset svou těžce vydobytou svobodu použít v tom nejradikálnějším, nejopravdovějším smyslu: k tomu, abychom využívání svých možností dobrovolně omezili.“

MARCO DERIU, Barcelona Degrowth Conference, březen 2010

„Co jednomu nemožno, všem dohromady snadno.“

FRANTIŠEK CYRIL KAMPELÍK, 1861

„My jsme ti, na které jsme čekali.“

Možná JUNE JORDAN, 1978;
možná staré přísloví kmene Hopi
– kdo ví?

Obsah

Předmluva.....	9
1. Úvod.....	12
1.1. Historické konotace lokalizace a související koncepty	18
1.2. Současní lokalizační autoři, metodika práce.....	21
1.3. Obecnější východiska textu	29
2. Současný systém a proč vůbec hledat alternativy	35
2.1. Kritika současného systému u lokalizačních autorů a autorek	41
2.2. Několik skutečností ke kontemplaci.....	44
2.3. Ekonomika z pohledu mainstreamové a ekologické ekonomie	49
3. Pojetí lokalizace u vybraných autorů a autorek.....	58
3.1. Šest lokalizačních přístupů.....	59
3.2. Tři lokalizační diskursy.....	76
3.3. Dimenze a aspekty ekonomické lokalizace.....	79
3.4. Definice ekonomické lokalizace	85
4. Argumenty pro a proti lokalizaci.....	87
4.1. Dimenze environmentální a zdravotní	90
4.2. Dimenze ekonomická	94
4.3. Dimenze sociální a komunitní.....	104
4.4. Dimenze morální a kulturní.....	107
4.5. Dimenze politická, strategická a ideologická	110
4.6. Systémová propojenost a problém přechodu.....	114
5. Praktické příklady ekonomické lokalizace v ČR	123
5.1. Komunitně podporované zemědělství.....	124
5.2. LETS systémy.....	126
5.3. Sociální podniky	127
5.4. Sdílení aut.....	129
5.5. Iniciativa BudSob	131

6. Diskuse	133
6.1. Komparativní výhoda, absolutní nevýhoda a ne/efektivita ekonomické lokalizace	133
6.2. „To druhé“, globální.....	145
6.3. Lokalizační past a sociální konstrukce měřítka.....	153
6.4. Lokalizace jako hráz primitivní akumulaci	160
6.5. Růst lokalizace v rámci nerůstu.....	165
6.6. A co nás čeká?.....	175
7. Závěr	177
7.1. Další výzkum lokalizace.....	181
8. English summary.....	182
9. Literatura a informační zdroje	183
9.1. Elektronické informační zdroje	203
10. Seznam zkratk	204
11. Seznam tabulek a obrázků.....	205
11.1. Seznam tabulek.....	205
11.2. Seznam obrázků.....	206

Předmluva

„Jak může stát krabička sušenek vyrobených v Portugalsku, dovezených lodí přes oceán do USA a kamionem do mého města jen dolar padesát? Ptal jsem se vedoucího v obchodě a ten také nevěděl.“

MANFRED MAX-NEEF (2013)

What is the true cost of one container mile?

Otázky podobné té, kterou klade chilský ekonom a environmentalista Manfred Max-Neef, jsou aktuální i pro Českou republiku. Jak je možné, že se k nám vyplatí vozit sóju z Brazílie a Argentiny, brambory z Německa a Francie či proslulý česnek z Číny? A jak je možné, že je to navíc považováno za efektivní?

Dalo by se říci, že náplní této knihy je hledání odpovědí na obdobné otázky. Vznikla přepracováním disertační práce (Fraňková 2012) pro širší čtenářskou obec. Jejím tématem je (ekonomická) lokalizace, tedy, velmi stručně řečeno, podpora místní produkce a spotřeby. Cílem textu je tento koncept představit českým čtenářům a diskutovat ho v širším kontextu souvisejících oborů (zejména mainstreamové a ekologické ekonomie, sociální geografie a argumentace hnutí udržitelného nerůstu). Výchoziskem mého zájmu o téma lokalizace je přitom environmentální problematika, jak se ale zároveň snažím ukázat, koncept ekonomické lokalizace je mnohem širší a zahrnuje i oblasti sociální, ekonomické, kulturní, politické a další. Zaměření textu je převážně teoretické, příklady několika konkrétních lokalizačních iniciativ fungujících v ČR slouží spíše pro dokreslení.

Knihy má následující uspořádání: úvodní kapitola poskytuje kontext celé práce a přibližuje význam debaty o alternativách globalizace. Stručně také představuje historické konotace a příbuzné koncepty lokalizace (1.1), které nicméně už nejsou dále rozvíjeny, přehled autorů věnujících se lokalizaci a metodologii použitou v analytické části práce (1.2) a také obecněji můj badatelský přístup (1.3). Druhá kapitola uvádí charakteristiky současného převládajícího systému produkce a spotřeby. Specificky pak shrnuje oblasti kritiky současného systému u lokalizačních autorů (2.1), předkládá k zamýšlení některá konkrétní fakta o současné globální situaci (2.2) a ukazuje odlišnost přístupu mainstreamové a ekologické ekonomie na příkladu pojetí ekonomiky (2.3).

Třetí a čtvrtá kapitola pak představují vlastní výsledky analýzy textů vybraných lokalizačních autorů. Konkrétně uvádí charakteristiky jednotlivých lokalizačních přístupů (3.1 a 3.2), snaží se koncept lokalizace operacionalizovat (3.3) a definovat (3.4). Kapitola 4 pak shrnuje hlavní oblasti lokalizační argumentace. Několik konkrétních příkladů lokalizačních iniciativ v České republice je krátce představeno v kapitole 5. Následující diskuse (6) propojuje lokalizaci s debaty v rámci již zmíněných oborů mainstreamové a ekologické ekonomie, sociální geografie a argumentace hnutí udržitelného nerůstu. Kapitola 7 velmi stručně shrnuje závěry práce, kapitola 8 totéž činí v angličtině. Následují již jen seznam použitých zdrojů (9), seznam zkratk (10) a seznam tabulek a obrázků (11).

Kniha je určena široké škále čtenářů – odborné veřejnosti, studentům souvisejících oborů i zájemcům o téma lokalizace z řad praktiků. Jak je možná patrné, cíle tohoto textu jsou částečně analytické, částečně ale také jaksi budovatelské: mým cílem není pouze nezaujatě popsat, co kdo o lokalizaci říká, a vzájemně to konfrontovat. Chci zároveň přispět k diskusi tématu ve veřejném prostoru a k rozšíření lokalizační praxe. To samozřejmě předpokládá kritický přístup, zároveň ale i hodnotové zakotvení – z mého pohledu je z mnoha důvodů podstatné hledat alternativy vůči současnému převládajícímu systému produkce a spotřeby, a lokalizace pro mě představuje v tomto ohledu nadějnou variantu. Tématu (ekonomické) lokalizace se tedy věnuji nejen proto, že mi to připadá zajímavé, ale také důležité a potenciálně přínosné, v nějakém smyslu dobré.

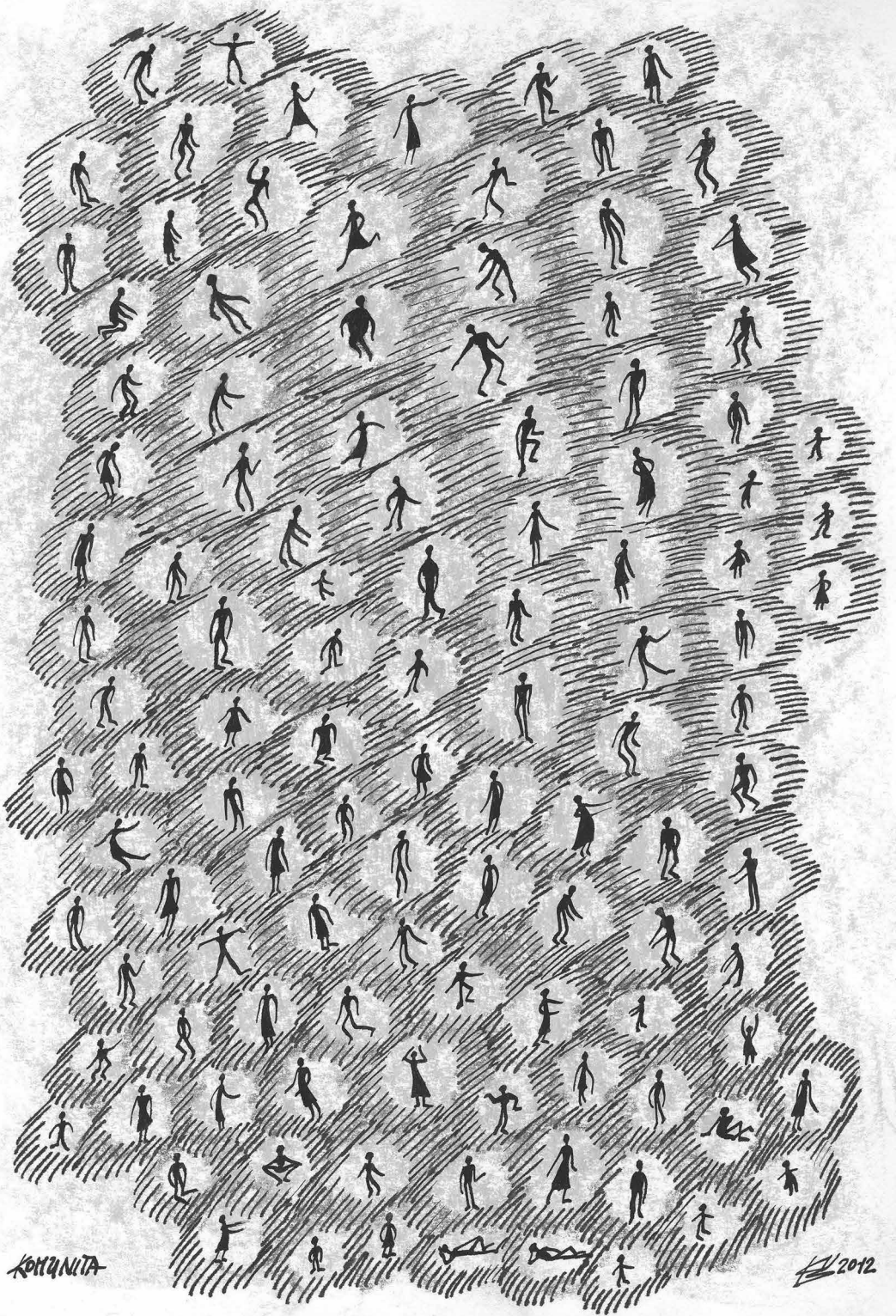
Řekněme, že zastřešujícím cílem a zároveň motivací této práce je tedy přispět k rozvíjení konceptu ekonomické lokalizace. Jestli bych byla ráda něčeho svědkem, pak přechodu od (jakkoli potřebné a nevyhnutelné) propracované kritiky různých aspektů současného systému k rozvíjení jeho živoucích alternativ. I v českém prostředí existuje relativně slušná řádka zajímavých autorů, kteří současný systém zasvěceně kritizují, za všechny viz Keller (1993, 2007), Švihlíková (2010), Bělohradský et al. (2010) či Stöckelová (2010). Z mého pohledu všichni lokalizaci jako možnou součást či scénář systémové proměny navrhují, či spíše naznačují, do jejího rozpracování se ale nepouští. Svým způsobem tedy moje práce začíná tam, kde ta jejich končí (blíže viz kap. 6.6).

Z jazykového hlediska – všechny překlady ze zahraničních zdrojů jsou moje vlastní. Kde by mohla vzniknout nejasnost nebo je originální formulace podstatná, uvádím ji v závorce přímo v textu či v poznámce pod čarou. Pokud není uvedeno jinak, jsou v přímých citacích zachována všechna zvýraznění a změny fontu (kurzíva, tučné písmo) tak, jak byly uvedeny v originále.

Není v mých silách poděkovat všem, kteří nějakým způsobem přispěli ke vzniku této knihy. Prostě děkuji všem. Myslím to upřímně. Co dodat?

V Brně, 1. 11. 2014

KOMUNITA

2012

1. Úvod

Během posledních dvou nebo tří dekad se stalo prakticky nemožným vyhnout se pojmu a procesu (ekonomické) globalizace. Příkladně pro nás, obyvatele bohatých západních zemí, se globalizace stala takovou samozřejmostí, že přijatelný svět „bez ní“ už si vlastně nedovedeme představit. „Hegemonie globalizační ‚teze‘ sahá od konzervativní pravice až po ty, kdo tvrdí, že usilují o inkusivní, demokratické a sociálně prospěšné cíle. [...] Ideologie globalizace se stala nástrojem potlačování možností vzdoru a vyjádření alternativních představ o možném směřování (*alternative trajectories*).“ (Swyngedouw 2004: 29)

Jde o situaci poněkud překvapivou, pokud si uvědomíme, že ještě před čtyřiceti lety šlo o pojem prakticky neznámý (Cox 2005: 179; Švihlíková 2010: 9). Za svou relativně krátkou historii stihla globalizace projít několika fázemi (např. Keller 2007: 131–148, viz pozn. 37) a vzbudit jak nehynoucí obdiv v podobě symbolu prosperity a demokracie (Norberg 2006; Fukuyama 2002), tak tvrdou kritiku jako symbol dominance politicko-ekonomických elit a zároveň útlaku místních komunit v mnoha částech světa (Korten 1995; Goldsmith & Mander 2003). Vyváženější charakteristika procesu globalizace by se pak dala shrnout asi nejvýstižněji pod pojem *ambivalentní* (Bauman 1999; Robinson 2002). Dle názoru Kellera lze přitom předpokládat, že „tento proces nebyl dopředu v jeho dnešní podobě nikým zamýšlen, že jeho hlavní aktéři (nadmárodní společnosti) se vynořili teprve v jeho průběhu a že v celém příběhu globalizace dominuje princip nezamýšlených důsledků“ (Keller 2007: 121). Z frekvence skloňování pojmu globalizace by se ovšem zároveň mohlo zdát, „jako by byla zodpovědná za vše, co se děje: ať už je to migrace, ekologické katastrofy, rozvoj moderních technologií či finanční krize“ (Švihlíková 2010: 9).

V této přezáplavě globalizace se jeví prakticky zákonitě (jak s vtípem sobě vlastním vysvětluje Komárek 2000: 23–24), že se muselo vynořit něco protichůdného, co už globalizace vlastně od začátku měla ve svém středu a co číhalo v záloze na svou příležitost – něco jako lokalizace.¹ A toto „něco jako lokalizace“ se pokusíme na následujících

1) „Každý děj či stav už v sobě nese zárodky děje či stavu opačného. [...] neustálým přiživováním jednoho konce páru [protikladů] vyvoláváme kdesi ve skrytu růst toho druhého, který se na nás odkudsi ze zálohy vrhne jako šelma ze stromu (po desetiletích intenzivní komunistické

stranách prozkoumat. Lze říci, že lokalizace ve své teoretické i praktické podobě se opravdu v převážné většině rodí z explicitní opozice vůči „hegemonii globalizace“ (viz výše a dále v kap. 2.1) a s motivací vytvořit alespoň do nějaké míry „alternativní trajektorii“ vývoje. Tato práce ovšem pracuje s předpokladem, že to není globalizace samotná, která by hrála prim a určovala podobu současného systému, vůči kterému se lokalizační autoři a autorky vymezují. Další zásadní party hrají také současná forma neoliberálního kapitalismu (kterou kriticky reflektují např. Gray 2002; Leyshon & Thrift 2007 či Harvey 2006a) a specificky jeho kvantitativně růstová orientace (za všechny viz Schneider et al. 2010). Konjunkci těchto faktorů, tj. globalizovanou formu neoliberálního kapitalismu zaměřenou na kvantitativní růst, označuji v této práci soulovím „současný systém“ (blíže viz kap. 2). Je pak zajímavou otázkou (kterou si posléze položíme), zda a do jaké míry se jednotliví lokalizační autoři a autorky opravdu vymezují vůči tomuto systému a jeho zmíněným charakteristikám, a zda lze tedy jejich přístup označit za „alternativní trajektorii“.

Proč by ale, v první řadě, měla být nějaká jiná cesta potřeba? Nebyla by to environmentálně laděná práce a jistě bych zklamala celou řadu milovníků katastrofické eschatologie, kdybych vynechala oblíbený výčet problémů a krizí, již řádicích či právě propukajících, které jistě už brzy smetou naši zkaženou konzumní civilizaci. Jsem téměř v pokušení šetřit papír i dech, ale snad tedy krátce, přeci jen. Ze spíše ekosystémového pohledu se nabízí známá analýza Rockströma et al. (2009), která stanovuje tzv. bezpečný operační prostor pro lidstvo (*safe operating space for humanity*) v devíti kritických oblastech, z nichž ve třech jsme již překročili výzkumem definované bezpečné meze (viz kap. 2.2, Obrázek 1); ještě méně pozitivní vzkaz pak vysílá WWF (2012) ve své nejnovější *Living planet report*, podle které by lidstvo potřebovalo více než dvě planety, aby se ekosystémy mohly vyrovnávat s tlakem, který na ně lidské aktivity vytvářejí. Není přitom velkým tajemstvím, že přínosy a problémy i rizika spojená s touto vysokou mírou zátěže jsou distribuovány extrémně nerovnoměrně, a to jak v rámci geopolitických celků (velmi zjednodušeně mezi globálním Severem a Jihem, viz např. Martinez-Alier 2002; Simms 2009), tak i v rámci jednotlivých států (Kennedy 1995). Z ekonomického pohledu pak zřejmě není třeba příliš připomínat krizi měnovou, finanční a posléze i reálně-ekonomickou, která oficiálně propukla v září 2008 krachem banky Lehman Brothers, přelévající se mezi různými státy (Maďarsko, Island, Španělsko a další) a gradující v Řecku (Švihlíková 2010: 13–15, 56–64; Foster & Magdoff

výchovy převážila touha po ‚kapitalismu‘, jezuité kdysi odchovali osvícence, ti romantiky, ti opět kritické realisty atd. – takovéto pulzování na nejrůznějších rovinách je pro svět cosi typického a rytmy typu systola-diatola, nádech-výdech atd. jsou od živého světa neodmyslitelné, stejně jako cyklicity; ty jsou ostatně typické i pro svět neživý, třeba i nebeských těles.“ (Komárek 2000: 23–24)

2009). Krize se tedy skloňuje významně často² a stále častěji je vnímána jako krize komplexní a systémová, viz např. tzv. trojitý průšvih (*triple crunch*) jako souběh klimatické změny, ropného zlomu (*peak oil*) a finanční krize (nef 2008b; Schneider et al. 2010; související problém zadlužení viz také kap. 2.2, Obrázek 4). Mnoho autorů z velmi různých oborů se tak v zásadě shoduje, že naše současné působení na planetě lze hodnotit, alespoň z dlouhodobějšího hlediska, jako neudržitelné.

Logicky se tedy nabízí otázka, jaké počínání by naopak *bylo* udržitelné. Swyngedouw (2010) v tomto kontextu argumentuje, že se kolem nás vyrojila celá řada „udržitelností“ (*sustainabilities*), a vlastně je prakticky nemožné najít kohokoli, kdo by byl *proti* udržitelnosti v některé její podobě.³ Podle něj se tedy ve společnosti rozšířil do značné míry zdánlivý či umělý konsensus, který vytváří post-politické podmínky (viz Žižek 1999a: 35, 1999b: 198 či Mouffe 2005). Ohledně udržitelnosti panuje „společenská shoda“ v tom smyslu, že je žádoucí a potřebná, a dílčí nedostatky se řeší administrativně-technickými nástroji. Mnohdy palčivé environmentální či sociální problémy (viz výše a dále) tak neslouží jako katalyzátor obecnějšího protestu proti společensko-ekonomickému systému, který k nim vedl či je přinejmenším umožnil, ale jsou inhibovány v dílčích kauzách, které se řeší v rámci tohoto systému a pomocí jeho nástrojů (Swyngedouw 2010: 193–199). Po více než dvacetileté „kariéře“ udržitelnosti ve veřejném prostoru tak lze kriticky zhodnotit, že „[v] kontextu prohlubujících se globálních environmentálních problémů nebyl diskurs ‚udržitelného rozvoje‘ [...] schopen poskytnout zastřešující politiky a radikální změnu chování, která je potřebná na individuální i kolektivní úrovni. Stále žijeme ve světě nekontrolovaného konzumerismu, excesivní materiální spotřeby a závislosti na fosilních palivech.“ (Martinez-Alier et al. 2010a: 1741)

Relativně nedávno (2012) jsme ostatně byli svědky konference Rio+20, která měla zhodnotit uplynulých 20 let vývoje lidstva a dát nový impuls světovému environmen-

2) I když lze samozřejmě, opět například s Komárkem (2007), glosovat, že sklony a jistá maličko zvrácená záliba v katastrofických vizích a scénářích je našemu euroamerickému civilizačnímu okruhu jaksi vlastní, a tak pokud by to nebyla krize rodiny, státu, přírody a potažmo kultury, jistě by se našla jiná oblast, která by nás neomylně vedla do záhuby. Z trochu jiného soudku pak velmi zajímavé úvahy o paralelách současnosti s dobou na sklonku antiky, viz Kysučan (2010).

3) „Greenpeace je pro [udržitelnost]. George Bush jr. i sr. jsou pro, Světová banka a její předseda (hlavní podněcovatel války v Iráku) jsou pro, papež je pro, můj syn Arno je pro, sběrači kaučukového mléka v amazonské Brazílii jsou pro, Bill Gates je pro, i odbory jsou pro. Všichni se podle všeho zajímají o dlouhodobé socio-environmentální podmínky přežití (části) lidstva; většina nicméně pokračuje v zajetých kolejkách (*business as usual*).“ (Swyngedouw 2010: 190) Aniž by to zásadněji narušilo jeho argumentační linii, je přeci jen zjevné, že Swyngedouw nezná Václava Klause. Ke Klausově roli v české environmentální debatě viz Binka (2008: 4–20, 68–72) či Barna (2010).

tálnímu hnutí (Korten 2012). Rostoucí a dosti autonomní eko-sociálně-politická hnutí v zemích Latinské Ameriky⁴ a zároveň étos předchozího úspěšného summitu představovaly možnost proměny či alespoň zásadnějšího posunu v celosvětovém environmentálním diskursu. Přestože informovaná očekávání nebyla zrovna nejvyšší (Moldan 2012) a dlouhodobější dopady ještě nelze plně hodnotit, bezprostřední dojmy odráží spíše zklamání (Stejskal 2012). Klíčovým pojmem summitu se každopádně stala zelená ekonomika (*green economy*). Její definice ovšem není jednoznačná (viz UN 2012a: 10–14; OECD 2011 či UN 2012b) a zásadní otázkou zůstává, jestli zelená ekonomika může, má, nebo dokonce musí být rostoucí, či nikoliv.⁵ V tomto smyslu se klíčovým, i když poněkud implicitně, stal opět „spor o ekonomický růst“ (Mishan 1994).

To vše v období, kdy se západní svět a zejména EU vypořádávají s důsledky ekonomické krize a prakticky jedinou odpovědí politických i ekonomických elit na tuto situaci je co nejrychlejší opětovné „nastartování“ ekonomického růstu. Zároveň se ale množí hlasy, které snahu o růst za každou cenu kritizují či přinejmenším kritizují naši závislost na ekonomickém růstu a růst pro růst samotný (Sedláček & Orrell 2012). Tato kritika samozřejmě není sama o sobě nová (již zmíněný Mishan 1994; Meadows et al. 1972 a řada dalších), nicméně se změnil kontext, ve kterém tyto myšlenky rezonují. Z někdy těžko stravitelných teoretických argumentací (Georgescu-Roegen 1971) se debaty o nutnosti, možnosti či nesmyslnosti ekonomického růstu přetavily (také) v sociální hnutí, které si nerůst vytklo do svého názvu – hnutí udržitelného nerůstu (*sustainable degrowth*, blíže viz kap. 6.5). Jak prohlašuje jeden z jeho akademických zastánců, Giorgos Kallis (2011: 873): „Udržitelný nerůst není jen nevyhnutelná hypotéza, ale také potenciálně silná (*potent*) politická vize, která může sehrát sociálně transformativní roli.“ Jeden z myšlenkových otců nerůstu, Serge Latouche (2009: 33–43)

4) Viz například koncept a hnutí *Buen Vivir* (Fatheuer 2011) či hnutí *Via Campesina* (<http://viacampesina.org>, Martinez-Alier 2011). Roste také množství environmentálních konfliktů, které získávají světovou pozornost (Martinez-Alier et al. 2010b; Walter & Martinez-Alier 2010). Dle Escobara (2010: 1) je zároveň „Latinská Amerika jediným regionem světa, kde se dějí nějaké zásadnější proti-systémové procesy [i] na úrovni států.“

5) I když přetrvávají diskuse o významu a vůbec možnosti udržitelného rozvoje (Redclift 2005), ustálily se dva jeho výklady, které se liší mírou své radikality (Dietz & Neumayer 2007). Tzv. slabá udržitelnost (*weak sustainability*) předpokládá, že je možný pokračující ekonomický růst a zároveň snižování jeho negativních dopadů na životní prostředí. Pro její zastánce je typická důvěra v technologický pokrok a schopnost trhu stimulovat potřebné inovace (viz např. WB 2003). Přístup tzv. silné udržitelnosti (*strong sustainability*) naopak zdůrazňuje závislost ekonomického systému na systému přírodním a nemožnost libovolně překonávat omezenou dostupnost přírodních zdrojů pomocí vyrobeného kapitálu. V tomto pojetí je pokračující ekonomický růst možný jen za cenu potenciálně nevratného poškozování ekosystémů (viz např. Daly & Farley 2004).

pak považuje právě (re)lokalizaci produkce a spotřeby v rámci nerůstové společnosti za jednu z nejdůležitějších strategií.

Latouche v tomto směru není zdaleka jediný. Podle mnoha svých zastánců představuje lokalizace jednu z nejdůležitějších strategií, jak zajistit udržitelné uspokojování lidských potřeb na Zemi. Jako její hlavní výhody se uvádějí zejména environmentální přínosy zkrácení distribučních řetězců, posílení místních ekonomik a zlepšení sociálního zázemí a vztahů v rámci komunit. Tyto argumenty zaznívají jak z řad aktivistické praxe (viz Mitchell 2000; Estill 2008; Owen 2009), tak z tábora spíše výzkumného či přímo akademického (Shuman 2000; Hines 2000; Douthwaite 1996; Gelleri 2009; Seyfang 2007). Na druhou stranu existuje samozřejmě i několik zásadních linií kritiky lokalizace. V prvé řadě v rámci mainstreamové ekonomie, jejíž námitka by se dala shrnout do jediného slova: neefektivní. Další linii lze pak najít v rámci sociální geografie. Zde se kritika v obecné rovině týká velké míry zjednodušení, se kterou lokalizační autoři kladou rovnítko mezi lokalizačními aktivitami a přínosy z hlediska udržitelnosti obecně nebo jejich jednotlivých aspektů (např. velice častý předpoklad, že lokalizovaná produkce a spotřeba jaksi automaticky vedou ke snížení emisí CO₂). Born & Purcell (2007) pak vyslovují zásadní argument, že jakékoli měřítko (ať už lokální, globální či jiné) je sociálním konstruktem a jako takové nemá žádné konkrétní vlastnosti či zákonité dopady. Podle nich je pouze strategií, kterou volí různí aktéři, a na jejich cílech záleží, k jakým výsledkům lokalizace povede. Další ze zajímavých a podnětných kritik pak zaznívá v podobě kritiky defenzivního charakteru lokalizace (viz DuPuis & Goodman 2005; Hinrichs 2003 či Winter 2003b). Podle těchto autorů lokalizační argumentace tvoří podhoubí možných elitářských, opozičních a potenciálně národnostně-nesnášlivých nálad, spíše než aby přispívala k deklarované sociální inkluzi.

Co každopádně mají společné zastánci lokalizace s různými druhy jejích odpůrců (či sympatizujícími kritiků, jak se označuje např. North 2009): lokalizace postrádá sdílenou základní definici, celkový přehled lokalizační „agendy“ a širší teoretické ukotvení v oborech jako ekologická ekonomie či právě zmiňovaná sociální geografie, se kterými lokalizační autoři sdílí řadu společných témat, ale málo explicitních propojení. Mnoho autorů se shoduje, že lokalizační praxe rozhodně není černo-bílá, naopak zahrnuje celou řadu různých praktik, strategií, motivací a souvisejících identit, a jakékoli jednoduché zobecnění je proto vysoce problematické (Hinrichs 2003; DuPuis & Goodman 2005; Winter 2003b; Born & Purcell 2007; Smith & Jehlička 2007; North 2009). I z hlediska konkrétních dopadů v rámci cílů udržitelného rozvoje se zastánci s kritikou ekonomické lokalizace shodují, že není zatím k dispozici dostatek empirických studií týkajících se konkrétních environmentálních, ekonomických a sociálních dopadů lokalizace (Martinez et al. 2010). Předpokladem k pokroku v rámci obou těchto oblastí je z mého pohledu ovšem výše zmíněné jasnější vymezení, co vlastně všechno pod pojem lokalizace spadá, jak to lze interpretovat a pro účely empirického

výzkumu operacionalizovat. Z tohoto přesvědčení se odvíjejí cíle této knihy uvedené v Předmluvě.

Ještě než ale pokročíme, možná by bylo slušné definovat alespoň předběžně, co že lokalizace vlastně znamená. V úplně nejjednodušší verzi můžeme lokalizaci charakterizovat jako podporu místní výroby pro místní spotřebu a místních toků peněz, i když toto vymezení má mnoho různých aspektů a dimenzí, které na první pohled nemusejí být úplně zřejmé (viz kap. 3 a 4). V praxi pak zahrnuje lokalizace například praktiky jako komunitně podporované zemědělství, městské zahrádky, místní měnové iniciativy, místní výměnné sítě (tzv. LETS systémy), lokálně zakotvená úvěrová družstva, místní pozemkové spolky, obecní výtopny a elektrárny a mnoho dalšího.⁶ Přídomek *ekonomická*, který k lokalizaci povětšinou v tomto textu připojuji, pak vyjadřuje moji primární orientaci na ekonomické souvislosti lokalizační argumentace a vůbec jejího vymezení, na které se v této práci soustředím. To ovšem rozhodně neznamená přijetí mainstreamově-ekonomických předpokladů, spíše kontext široce pojaté ekonomie a ekonomiky, blízký vymezení např. ekologické ekonomie či hnutí nerůstu (viz kap. 2.3 a 6.5 či např. Johanisová et al. 2012).⁷ Většina lokalizačních autorů (ostatně stejně jako já) termíny ekonomická lokalizace a lokalizace volně zaměňují, případně používají pouze jeden z nich v prakticky shodném významu (k terminologii viz také pozn. 140).

6) Několik konkrétních příkladů české lokalizační praxe viz kap. 5, pro velkou řádku dalších, českých i zahraničních, viz například Johanisová (2005), Douthwaite (1996) či De Young & Princen (2012).

7) S jistou nadsázkou lze přídomek ekonomická chápat ve dvou významech: ekonomická = týkající se ekonomie; a ekonomická = úsporná či efektivní, ovšem ve smyslu Dalyho (1996), který významně rozšiřuje pojetí efektivity a např. současnou formu ekonomického růstu hodnotí jako neekonomickou, protože nezohledňuje a nezajišťuje obnovu přírodního kapitálu.

1.1. Historické konotace lokalizace a související koncepty

Idea a ideál malého měřítka produkce a spotřeby rozhodně nejsou nové, ba naopak – můžeme na ně narazit v mnoha souvislostech a myšlenkových proudech. Cílem této krátké sekce není jejich vyčerpávající zmapování či srovnání, spíš pouze naznačení dalších možných souvislostí. Snad nejznámější v našem kulturním okruhu je dílo ekonoma E. F. Schumachera *Malé je milé* (1973, česky 2000), které lze považovat za jedno z nejvlivnějších děl v rámci lokalizačního myšlení,⁸ a svým způsobem i ekologické ekonomie (viz kap. 2.3) a environmentálního myšlení obecně. Schumacher, kterého silně ovlivnil Gándhí, v tomto textu kritizuje nejen vizi trvalého ekonomického růstu, ale zpochybňuje i řadu dalších předpokladů mainstreamové ekonomie, jako je komodifikace práce, redukce zemědělství na průmyslové odvětví či nahraditelnost zdrojů. Schumacher také argumentuje, že poválečné omezení bariér mezinárodního obchodu⁹ mělo sice za cíl předejít dalším mezinárodním konfliktům, ve skutečnosti však podle něj závislost na vnějších zdrojích násilí nepředchází, naopak k němu velmi často vede (viz například závislost USA na ropě a války na Blízkém Východě). Podle Schumachera je to naopak větší míra lokalizace produkce a spotřeby, která má potenciál agresivitu umenšovat.¹⁰ Schumacher také zdůrazňuje roli vhodné technologie, která by zejména v zemích globálního Jihu měla být „přiměřená“, tedy nepřilíš kapitálově náročná, jednoduchá a snadno opravitelná. Měla by tak umožňovat decentralizovaný, lokalizovaný rozvoj ve venkovských regionech, který jako jediný může zabránit překotné urbanizaci, zbídačení a ztrátě kontaktu s půdou. Blíže k Schumacherovým myšlenkám viz také Johanisová (2014a).

Dalším souvisejícím směrem, který se rozvíjí již minimálně od počátku dvacátého století až do současnosti, je bioregionalismus. Z jeho hlavních představitelů jmenujme například Snydera (1995), Salea (2000) nebo Thayera (2003). Bioregionalismus

8) Slosloví „malé je milé“ (*small is beautiful*) v environmentálním hnutí doslova zlidovělo a inspirovalo řadu dalších děl, viz *Small is possible* (McRobie 1982; Estill 2008), *Small is still beautiful* (Pearce 2001), a ovšem také explicitních kritiků, za všechny viz *Small is stupid* (Beckerman 1995).

9) Zhmotněné zejména v podobě tzv. brettonwoodských institucí, tj. Mezinárodním měnovém fondu, Světové bance a dohodách o volném obchodu GATT, které posléze vyústily ve vznik Světové obchodní organizace. Základní oficiální smysl tohoto uspořádání tvořil předpoklad, že pokud spolu budou státy obchodovat, nebudou spolu válčit.

10) Velmi obdobnou myšlenku ve velmi odlišném kontextu vyslovil např. již Halford Mackinder (1919), viz pozn. 143.

vychází z představy možného oboustranně obohacujícího spolužití a vztahu mezi přírodním prostředím a lidskými společenstvími, resp. je vůbec nevnímá jako oddělené. Vymezení bioregionů vychází z kombinace přirozených přírodních hranic, které tvoří např. povodí řek a fyzický reliéf krajiny, v kombinaci s kulturními charakteristikami v podobě např. rozšíření nářečí či specifických kulturních zvyklostí. Lidské společnosti jsou v tomto pojetí do jisté míry přírodními podmínkami determinovány, zároveň se ale v jejich rámci rozvíjejí a svoje přírodní prostředí ovlivňují, jsou jeho součástí. Soužití tak představuje hledání rovnováhy, přizpůsobení lidského společenství a jeho potřeb možnostem poskytovaným jejich bioregiony. Je zajímavé, že i v rámci tradiční geografie se na začátku 20. století rozvíjel směr regionální geografie, který se bioregionalismu v mnohém podobal.¹¹

Z poněkud odlišného kulturního kontextu pak pochází koncept *svaděš* (*swadesh*), tedy místní ukotvení lidské bytosti jak v rámci komunity, tak v rámci přírodního prostředí, který rozvinul Gándhí (viz Gandhi 1995; Parekh 1991). Přírodní prostředí pro Gándhího není odděleno od lidské komunity, ale tvoří s ní nedílný celek, *děš*, kterému člověk vděčí nejen za svou existenci a živobytí, ale který i hluboce formuje jeho osobnost. Jeho povinností je splácet tento dluh tím, že bude o svůj *děš* pečovat tak, aby dosáhl co největšího rozkvětu. To zahrnuje i cílené nakupování místních (často ručně vyráběných) produktů, které zabezpečí existenci dalších členů *děše* (Parekh 1991: 56–60). Z indického prostředí dále s myšlenkami lokalizace souzní názory fyzičky, filozofky, environmentální aktivistky a eko-feministky Vandany Shivy (např. 1988, 2000). Její koncept spravedlivé ekonomiky spočívá na posloupnosti priorit: základní je respektovat potřeby přírody (*nature's economy*), posléze je úkolem ekonomiky uspokojit základní potřeby místních obyvatel (*peoples' economy*), a teprve případné přebytky má smysl sdílet v rámci mezinárodního obchodu s dalšími lidmi (*market economy*). Pouze při respektování těchto priorit je podle ní možné rozvíjet partnerství a přátelství s lidmi na celém světě (NaZemi 2010).

11) Britský geograf A. J. Herbertson tvrdil již v roce 1905, že cílem humánní geografie je popis přirozených regionů jako ohraničených částí zemského povrchu. Přirozené regiony měly podle něj čtyři dimenze: reliéf, klima, vegetaci a hustotu zalidnění, a měly být studovány ve své celistvosti jako „komplex území, vody, vzduchu, rostlin, živočichů a člověka a jejich vztahů“ (Herbertson 1905, cit. dle Daněk 2008a: 15). Herbertson vycházel z tradice přírodního determinismu, považoval tyto regiony za „přirozené“, dané přírodními hranicemi typu mořského pobřeží, hor či pouští, a lidské faktory za z nich odvozené. Oproti tomu Vidal de la Blache, představitel francouzského školy geografického posibilismu, zdůrazňoval lidskou činnost jako aktivní prvek v rámci územní jednoty regionu. Geografické prostředí pak chápal jako soubor regionů, které vykazují specifický životní styl, „utvářený jedinečným, místně specifickým komplexem vztahů mezi mnoha faktory“ (Daněk 2008a: 14–15).

Není v možnostech této práce podat podrobnější historický výklad ekonomického myšlení reflektujícího téma ekonomické lokalizace ani hnutí, která se pokoušela o její realizaci. Pro bližší pojednání historických souvislostí viz např. Johanisová (2007: 38–48), v jejím podání lze mezi související myšlenky řadit například texty Leopolda Khora, ze kterého údajně čerpal i Schumacher či socio-ekologické vize Murraye Bookchina (1962, 2004). Některé další související publikace (které nejsou předmětem zde předkládané analýzy) jsou zmíněny v kap. 1.2.

Jak bylo ovšem naznačeno již v předchozích částech Úvodu, celá následující práce se zaměřuje na koncept ekonomické lokalizace tak, jak je formulován a diskutován v rámci posledních dvou desetiletí, v kontextu současného systému definovaného v kap. 2. Zde uvedené historické i soudobé příbuzné koncepty jsou tedy ve zbytku textu zmiňovány pouze příležitostně.

1.2. Současní lokalizační autoři, metodika práce

Tato práce je založena na kritickém čtení a komparaci textů, převážně z oborů ekologické ekonomie, dalších heterodoxních ekonomických směrů, mainstreamové ekonomie, sociální geografie, politické ekologie, environmentální sociologie a dalších. Analytické části práce, zejména tedy výsledky v kapitolách 3 a 4, jsou založeny na detailní analýze šesti vybraných textů lokalizačních autorů a autorek, která vychází z přístupu zakotvené teorie (*grounded theory*).¹² Pro zájemce o podrobnější popis metodologie odkazují na kapitolu 2 své disertační práce (Fraňková 2012).

Jako předběžná definice ekonomické lokalizace byla pro účely výběru relevantní literatury použita definice navržená Johanisovou: „[Ekonomická] lokalizace může být stručně definována jako proces a výsledek morální, politické a praktické podpory místně vlastněných podniků (včetně družstev, komunitních podniků apod.), které využívají místní zdroje, zaměstnávají místní obyvatele a slouží primárně místním spotřebitelům. V souvislosti s místním vlastnictvím, produkcí a spotřebou zahrnuje [ekonomická] lokalizace také snahy o lokální soběstačnost a snižující se závislost na dovozech, což vede k různorodějším ekonomickým aktivitám v oblasti produkce zboží a služeb. Obsah pojmu ‚místní‘ (tj. měřítko) se liší v závislosti na přístupu jednotlivých autorů. [...] Významnou součástí většiny lokalizačních teorií je podpora lokalizovaného finančního systému, úvěrů a kapitálových investic, místních měn, a také nekomodifikované a nepeněžní ekonomiky. Podle některých autorů lokalizace také zahrnuje nebo vede k decentralizaci osídlení, státní správy a samosprávy i produkce, a také ke komunit-

12) Za zakladatele metody zakotvené teorie jsou považováni Glaser & Strauss (1967). Ti ve své době reagovali na převládající hypoteticko-deduktivní přístup, který, po vzoru přírodních věd, vyžaduje využití existujících teorií a formulaci hypotéz před započítím sběru dat. Zakotvená teorie naopak představuje přístup empiricko-induktivní, tedy založený na odvozování teoretických konceptů z pozorovaných jevů a skutečností. Od šedesátých let metoda zakotvené teorie samozřejmě prošla jistým vývojem; jedním z klíčových sporných bodů, které se diskutují do současnosti (viz např. Kelle 2005), zůstává např. míra, do jaké lze v procesu analýzy mluvit o tzv. *emergence* (tedy vynoření, vzniku) teorie v průběhu analýzy dat. Zatímco Glaser (1992) se kloní k názoru, že výzkumník se má pokud možno oprostít od předchozích teoretických znalostí a kategorií a má „nechat promluvit samotná data“, Strauss & Corbin (1990) naopak tvrdí, že přístup oproštěný od všech předchozích teoretických znalostí a konceptů stejně není možný a pro smysluplnou interpretaci dat není nutný, ba ani žádoucí (cit. dle Kelle 2005:9). Metodologický postup této práce je založen na specifickém přístupu Konopáska (2008), který se blíží spíše pojetí Strausse & Corbin (1994). Konopásek zdůrazňuje zejména význam materiální, praktické stránky drobných a systematických analytických kroků, které každý sám o sobě budí zdání bezvýznamnosti, ve výsledku ale právě ony umožňují ono „vynoření“ nových souvislostí, analytických kategorií či zajímavých paradoxů. V tomto výkladu kvalitativní analýzy je myšlení „neoddělitelné od konání“ (Konopásek 2008: 58).

nímu vlastnictví kapitálu. Snaha o lokalizaci má jak pragmatické, tak etické základy.“ (Johanisová 2007: 48–49)

Kritéria pro výběr analyzovaných autorů a autorek a jejich textů pak byla následující:

- A) Monografie publikovaná v období 1990–2010, která je explicitně a převážnou většinou svého obsahu zaměřená na téma ekonomické lokalizace ve smyslu výše citované předběžné definice, i když daný/á autor/ka ne vždy používají tento konkrétní termín. Časové období odpovídá vymezení současného systému (viz kap. 2), včetně kontextu pokročilé fáze globalizace, na kterou koncept ekonomické lokalizace explicitně reaguje (viz kap. 2.1).
- B) Daný/á autor/ka píše především z pozic ekonomie, tzn. užívá ekonomickou argumentaci a ekonomické termíny, nicméně se pohybuje mimo hlavní ekonomický proud.¹³ Jeho/její argumentace není vždy přísně akademická, je nicméně založena na zdokumentovaných skutečnostech a nabízí alespoň dílčí systémově-analytická vysvětlení a pohledy.
- C) Autor/ka se v dané monografii věnuje ekonomické lokalizaci obecně, ne pouze jejím jednotlivým vybraným aspektům.¹⁴

Autoři/rky a jejich monografie vybrané na základě těchto kritérií jsou následující:

- Pooran Desai & Sue Riddlestone. 2002. *Bioregional solutions for living on one planet*. 112 s.
- Richard Douthwaite. 1996. *Short circuit: Strengthening local economies for security in an unstable world*. 386 s.
- Colin Hines. 2000. *Localization: A global manifesto*. 290 s.
- Rob Hopkins. 2008. *The transition handbook: From oil dependency to local resilience*. 240 s.
- Helena Norberg-Hodge, Todd Merrifield & Steven Gorelick. 2002. *Bringing the food economy home: The social, ecological and economic benefits of local food*. 150 s.
- Michael H. Shuman. 2000. *Going local: Creating self-reliant communities in a global age*. 318 s.

13) V rámci mainstreamové ekonomie (zejména regionální ekonomie) a částečně také sociální geografie existuje tzv. lokační teorie či teorie lokalizace, viz kap. 6.1. Pojetí lokalizace u autorů a autorek analyzovaných v této práci se od toho mainstreamového odlišuje, i když v proměnlivé míře, jak bude ukázáno a diskutováno později (3.1 a 6.1).

14) Výjimku z tohoto pravidla tvoří text Norberg-Hodge et al. (2002), který se věnuje specificky tématu produkce a spotřeby potravin, text má nicméně obecnější teoretické přesahy.

Skupinu těchto autorů a autorek označuji dále jako „analyzované autory a autorky“. Jelikož je toto spojení v češtině extrémně dlouhé, používám většinou dále v textu zkratku AAA (analyzovaní autoři a autorky), případně alespoň AA (autoři a autorky).¹⁵ Všechny vybrané AAA lze označit jako zastánce ekonomické lokalizace, jejichž pozice se pohybuje někde na pomezí aktivismu, praxe a částečně výzkumu, zejména výzkumu orientovaného na praxi a konkrétní společenské otázky a problémy (tzv. *mission oriented research* či *action research*, viz kap. 1.2). Výběr autorů mimo oficiální akademickou sféru je v souladu s principy tzv. post-normální vědy (viz kap. 1.3), zejména s její snahou rozšířit omezenou komunitu vědců (*community of experts*) na širší vědeckou komunitu (*expert community*). To znamená otevřít prostor vědeckého zkoumání také dalším zájmovým skupinám krom vědců samotných a zahrnout do procesu produkce vědeckých poznatků také aktivisty, praktiky, novináře a další skupiny tak, aby měli možnost ovlivnit obsah a směřování vědecké debaty (Funtowicz & Ravetz 1994: 203–204).

Douthwaite (1996), Shuman (2000), Hines (2000) a Norberg-Hodge et al. (2002) ve svých textech používají přímo termín (ekonomická) lokalizace, Desai & Riddlestone (2002) termín bioregionální rozvoj (*bioregional development*) a Hopkins (2008) se svou vizí tzv. měst proměny (*transition towns*) hojně užívá krom pojmu lokalizace také termín místní resilience (*local resilience*). Tento výběr AAA a jejich monografií představuje všechny texty, které se mi v rámci zvolených kritérií podařilo objevit. Nelze vyloučit, že existují další, které by splňovaly daná kritéria (zejména v jiných než anglofonních oblastech), troufám si ale tvrdit, že analýza představuje významnou většinu relevantních titulů.

Vybrané texty vykazují již samy o sobě jistý teoreticko-analytický prvek. Nejde o rozhovory, mimochodem pronesené výroky či novinové texty. Jde o teoreticky promyšlené a svou strukturou uspořádané texty na dané téma. Vybraní AA navíc nevyjadřují myšlenky pouze vlastní, ale reprezentují širší názorový proud, který byl jejich prací inspirován a ovlivněn. Například tzv. *Transition Movement* přímo vychází z myšlenek Roba Hopkinse (viz www.transitionnetwork.org), Helena Norberg-Hodge založila britskou a americkou pobočku nevládní organizace ISEC (*International Society for Ecology and Culture*, viz www.localfutures.org), Richard Douthwaite svými (nejen lokalizačními) myšlenkami výrazně ovlivnil agendu irského think-tanku Feasta (www.feasta.org). Přestože tyto organizace a skupiny samozřejmě vykazují vlastní vnitřní variabilitu, jsou explicitně založené na myšlenkách zmíněných autorů.

15) Inspirací budiž například španělština, kde lze genderovou korektnost řešit použitím znaku @ všude, kde má mužský rod -o- a ženský -a- (např. místo *todos* a *todas* tvar *tod@s*). Případně, což bych v češtině viděla jako jednodušší, používají na protest proti hegemonii mužských koncovek ve všech genderově smíšených označeních ženské tvary.

Cílem analýzy výše uvedených textů bylo podrobněji pochopit a charakterizovat přístupy jednotlivých lokalizačních autorů a srovnat je mezi sebou. Za tímto účelem jsem v průběhu analýzy vymezila určité charakteristiky a dimenze lokalizace (viz Tabulka 1), které umožňují strukturovaně popsat lokalizační přístupy jednotlivých AAA (tj. lokalizační narativy, viz kap. 3.1) a strukturovat lokalizační argumentaci (viz kap. 3.3).

Tabulka 1: Přehled charakteristik a dimenzí (ekonomické) lokalizace

Charakteristiky lokalizace	Dimenze lokalizace
Definice (i pokud uvedená nepřímou)	Prostorová/geografická
Hlavní cíl	Environmentální
Hlavní oblasti/témata	Ekonomická
Hlavní aktéři	Sociální
Vize/ideální model fungování ekonomiky	Kulturní
Hlavní lokalizační principy/politiky	Politická
Míra opozice vůči mainstreamu	Ideologická
	Morální/etická
	Strategická
	Územně-plánovací
	Praktická/fyzická

Tabulka 2: Přehled rozlišovacích charakteristik, jejich hodnot a z nich odvozených lokalizačních diskursů

Diskurs		Míra opozice vůči mainstreamu	
		Nízká	Vysoká
Hlavní aktér v procesu lokalizace	Místní komunita	Lidově-reformní	Lidově-radikální
	Nad/národní instituce	(Nevyskytuje se u analyzovaných AA)	Institucionálně-radikální

Na základě srovnání vybraných charakteristik jsem dále pojmenovala společné a rozdílné znaky v přístupech jednotlivých AAA a odvodila tři lokalizační diskursy (viz Tabulka 2 a zejména kap. 3.2). Ze sdílených rysů pojetí lokalizace u jednotlivých AAA jsem pak dále odvodila (stále ještě pracovní) definici ekonomické lokalizace (viz kap. 3.4).

Diskurs je zde jednoduše definován jako „způsob, jak lidé něco vidí a jak o tom mluví“ (Barry & Proops 1999: 338). Autoři termín dále označují v zaměnitelném významu jako „způsoby vidění“, „světonázory“ nebo „diskursy“.¹⁶ Přebírám též jejich postřeh, že diskursy jsou samozřejmě individuální a subjektivní, neboť reprezentují způsob, jak konkrétní osoba v daném čase a za daných okolností vnímá určité fenomény, z čehož krom jiného vyplývá, že diskursy se mohou s časem měnit. Velmi často se ovšem mezi jedinci s podobnou zkušeností a osobním přístupem vyskytují výrazné podobnosti. Což je podstata diskursů. V diskursivní analýze tedy nejde primárně o poznání jednotlivých individuálních přístupů, ale o odhalení těchto sdílených pohledů, tj. o diskursy sociální. Analýza je tedy založena na předpokladu, že množství diskursů není stejné jako množství lidí/individualit, ale že v rámci skupin jsou určité zásadní charakteristiky sdílené a diverzita diskursů je tedy omezená (Barry & Proops 1999: 338–339).¹⁷

Z hlediska diskursů odvozených v této práci jsou klíčové dvě charakteristiky, ve kterých se pojetí jednotlivých analyzovaných AA liší: pojetí klíčového aktéra v procesu lokalizace a míra opozice vůči mainstreamu. V lokalizačních narativech se zde objevují dva hlavní klíčoví aktéři: „místní komunita“ (diskurs lidový) a „národní a nadnárodní instituce“ (diskurs institucionální). Role klíčových aktérů se přitom navzájem nevylučují, AAA ale vykazují rozdílnou míru důrazu a rozdílné pojetí jejich rolí (blíže viz kap. 3.1). Hodnoty druhé charakteristiky, tedy míry opozice vůči mainstreamu, lze definovat následovně: „Nízká míra opozice“ znamená, že autor/ka nezpochybňuje základní předpoklady mainstreamové ekonomie (viz kap. 2.3) a věří v tržní řešení environmentálních problémů, pouze s některými modifikovanými podmínkami fungování trhu, které v zásadě internalizují externality (viz pozn. 35) a zvyšují efektivnost

16) Poněkud víceslovně můžeme diskurs podle Foucaulta (2002) chápat jako „systém myšlení, tvořený myšlenkami, postoji, jednáním, domněnkami a postupy, které systematicky vytvářejí subjekty a světy, o kterých vypovídají“ (cit. dle Daněk 2008a: 34). Diskurs tedy ovlivňuje náš pohled na všechny věci a procesy, a zároveň je spoluvytváří. A co je podstatné – není dost dobře možné žádný nemít, neutrální či objektivní interpretace mimo diskurs, kterou předpokládá pozitivistická věda, v tomto pojetí neexistuje.

17) Barry & Proops (1999) používají pro studium diskursů specifickou tzv. Q-metodologii. Jejich výroky ohledně diskursivní analýzy jsou nicméně obecnější a nezávislé na konkrétní Q-metodě, i když dle autorů je právě tato pro studium diskursů velmi vhodná. Pro bližší popis zmíněné metodiky viz Barry & Proops (1999) či Zografos (2007).

fungování trhů. „Vysoká míra opozice“ znamená, že autor/ka kritizuje základní předpoklady mainstreamové ekonomie a explicitně se snaží promyslet a vytvořit alternativní ekonomický systém. Obě kategorie jsou samozřejmě do jisté míry umělé a AAA vykazují v dané charakteristice spíše určité kontinuum. Pojmenování diskursů na škále reformní–radikální je odvozeno z kategorizace obecných environmentálních diskursů, jak je představuje Dryzek (1997)¹⁸ a jak je pro analýzu diskursů udržitelnosti na příkladu LETS systémů¹⁹ využívají např. Barry & Proops (1999).

Dále uvádím některé další monografie, které s tématem ekonomické lokalizace souvisejí, a důvody, proč jsem je do analýzy nezahrnula. Lze je nicméně určitě doporučit pro zájemce o další témata související s lokalizací.

- Goldsmith E. & Mander J. 2003. *The case against the global economy and for a turn towards localization*. Kniha věnuje více prostoru kritice ekonomické globalizace než argumentaci a pojednání o ekonomické lokalizaci (nesplnění části kritéria A).²⁰
- Schumacher E. F. 1973/1993. *Small is beautiful: A study of economics as if people mattered*. Kniha vyšla mimo vymezené období (nesplnění části kritéria A).²¹
- Sale K. 2000. *Dwellers in the land: The bioregional vision*. Kniha představuje více holistický pohled na téma lokalizace, který zahrnuje i ekonomický aspekt, ten ale není nijak významný. Texty se formátem blíží spíše esejům než argumentovanému textu s citacemi (nesplnění částí kritéria B).²²

18) Dryzek (1997: 14) uvádí 4 základní environmentální diskursy dle kombinace dvou kritérií: reformní – radikální a prosaický – imaginativní, přičemž stanovuje tyto kategorie na základě historické a politické teoretické diskuse, nikoli na základě empirické analýzy (Barry & Proops 1999: 338).

19) Autoři vykládají zkratku LETS ve smyslu *Local Employment and Trading Systems* (Barry & Proops 1999: 337) oproti častěji používanému *Local Exchange Trading Systems* (viz např. Douthwaite 1996 nebo LETS 2011). Z článku se nicméně zdá, že smysl i praktické fungování obou systémů jsou totožné. Praktický příklad české LETS iniciativy viz kap. 5.

20) Všichni AAA věnují určitý prostor kritice (ekonomické) globalizace (resp. obecněji současného systému, viz kap. 2), ze které koncept ekonomické lokalizace explicitně vychází. Rozdílná je v tomto případě míra důrazu na jedno či druhé.

21) Přestože jde o klíčový a velice vlivný text, Schumacherovo *Malé je milé* vzniklo v jiném dobovém kontextu než zde analyzované texty. Věnuji mu pozornost v kapitole 1.1.

22) Obdobným případem jsou další texty týkající se bioregionalismu, například Snyder (1995) či Thayer (2003). Naopak analyzovaná monografie Desai P. & Riddlestone S. 2002. *Bioregional solutions for living on one planet* sice v názvu obsahuje slovo bioregionální, svým obsahem je ale v porovnání s předchozími texty změřená mnohem úžeji na převážně ekonomickou argumentaci ohledně lokalizace.

- Berry W. 2009. *Bringing it to the table: On farming and food*, či sbírka Berryho esejí: Wirzba (ed.). 2002. *The art of the commonplace: The agrarian essays of Wendell Berry*. Obdobně jako u předchozího, zaměření textu výrazně přesahuje ekonomický rámec, (ekonomické) lokalizaci jsou věnovány spíše vybrané pasáže, není ústředním tématem ucelené ekonomicky založené argumentace (nesplnění částí kritéria B).
- North P. 2010. *Local money: How to make it happen in your community*. Omezené na téma peněz (nesplnění kritéria C).
- Owen D. 2009. *Green metropolis. Why living smaller, living closer, and driving less are the keys to sustainability*. Prakticky a aktivisticky zaměřená knížka, chybí ucelená ekonomická argumentace (nesplnění kritéria B) + orientace pouze na městské prostředí (nesplnění kritéria C).

Jako doplňková metoda k výše popsané analýze textů a jejich kritické diskusi byla využita také tzv. pozorující účast (*observing participation*, viz Cattaneo 2006; D'Alisa et al. 2010 či Demaria et al. 2013). Jde o jednu z metodologií odvozených z přístupu post-normální vědy (viz výše a dále v kap. 1.3), která je odlišná od tradiční metody zúčastněného pozorování (*participant observation*). Zatímco ve druhém případě je výzkum primárním motivem účasti výzkumníka/ce na daném ději a jeho/její účast je mnohdy spíše pasivní, v případě pozorující účasti jde o opačný proces. Účastník/ice se daných událostí účastní aktivně a zapojuje se autenticky, výzkum není jeho/jejím primárním motivem, ale spíše vedlejším produktem participace na daných událostech. Pozorování tedy probíhá, ale není cílem samo o sobě. Je pouze, do jisté míry nevyhnutelnou, součástí celého procesu, která může, ale také nemusí být následně analyticky využita (Cattaneo 2010). V tomto smyslu jsem získala poznatky o ekonomické lokalizaci v rámci půlroční stáže v britské neziskové organizaci *Wessex Reinvestment Trust*, tzv. komunitní rozvojové peněžní instituci (*Community Development Finance Institution*), která poskytuje etické nízkouročné půjčky místním podnikům (více viz např. nef 2008a); v rámci návštěv lokalizačních projektů v Katalánsku během další půlroční stáže v Barceloně (např. komunita *Can Masdeu*, *Can Piella*, družstvo *Cooperativa Integral Catalana* a další) a také v rámci mnoha svých aktivit v České republice (viz dřívější akce a publikace o. s. Horní mlýn, přednášky a besedy či aktuálně účast v komunitně podporovaném zemědělství v Brně).

Z těchto zkušeností čerpají mimo jiné i konkrétní příklady lokalizačních praktik (viz kap. 5). I když AAA uvádí příklady ze svého vlastního kontextu, zejména britského a amerického, já jsem se rozhodla zařadit analogické příklady české, a zejména jiho-moravské. Motivace pramenila z touhy představit alespoň krátce příklady lokalizační praxe na dokreslení mého jinak teoretického pohledu. Výběr příkladů z blízkého okolí,

se kterými mám osobní zkušenost, má pak za cíl ukázat, že lokalizace je přítomná a děje se i v českém prostředí, tak trochu okolo každého z nás. Pro velké množství zahraničních podrobně popsaných příkladů lokalizačních praktik viz zejména Douthwaite (1996), pro další příklady jihomoravských alternativně-ekonomických aktivit viz například Jelínek & Hádková (2011).

1.3. Obecnější východiska textu

Ještě než přejdeme k výsledkům analýzy, ráda bych stručně představila několik předpokladů či myšlenkových rámců, ze kterých v práci vycházím.²³ Prvním z těchto rámců je tzv. post-normální věda (*post-normal science*), jak ji představují například Funtowicz & Rawetz (1994).²⁴ Post-normální věda podle těchto autorů odmítá představu, že vědci jsou autoritou, která má „patent na pravdu“. V jejich pojetí neexistuje jedna objektivní pravda, ale vícero legitimních názorů a pohledů na věc, které jsou vždy hodnotově zbarvené. Její snahou je proto rozšířit tzv. *community of experts*, tedy omezenou skupinu „patentních vědců“, na tzv. *expert community*, tedy odborníky vzešlé nejen z akademiků, ale i ze znalců z řad místních obyvatel, novinářů, neziskových organizací atd. (Rawetz & Funtowicz 1999; D’Alisa et al. 2010). V oblasti vědeckého zkoumání tak post-normální věda kromě zkoumání motivovaného snahou objevit pravdu, tedy obecně shromáždit více poznatků o fungování okolního světa, uznává také výzkum motivovaný snahou hledat řešení konkrétních problémů, který otevřeně přiznává své hodnotové nastavení (tzv. *mission-oriented research* či *action research*).

Mnozí autoři (Funtowicz & Rawetz 1994; Martinez-Alier et al. 1998; Giampietro 2003) argumentují, že právě environmentální problémy představují oblast, kde se nedostatky normální vědy plně projevují a kde je žádoucí aplikovat principy post-normální vědy. Jde totiž velmi často o zkoumání oblastí, kde „fakta jsou nejistá, předmětem sporu jsou hodnoty, v sázce je mnoho a rozhodnutí jsou naléhavá“ (D’Alisa

23) Pro myšlenkové pozadí, na kterém jakákoli více či méně vědecká práce stojí, používá Joseph Schumpeter termín *preanalytická vize* (cit. dle Daly 1996: 46). Podle Schumpetera i Dalyho jde o jakousi výchozí představu o skutečnosti, která nepodléhá naší analýze, je spíše jejím předpokladem. Všichni v rámci našeho zkoumání světa nějaké takové vize máme, neboť poznávání nelze začít úplně z ničeho – musíme mít minimálně *co* zkoumat. Právě výběr předmětu našeho zkoumání a případně použitých metod je touto vizí určen, aniž by bylo možné ji jako zdroj použitých faktů, metod či výsledků z nich přímo odvodit. Dle Dalyho se za obsahově podobný dá považovat termín paradigma zavedený Thomasem Kuhnem (Daly 1996: 46).

24) Podle těchto autorů v současnosti převládá tradice tzv. „normální vědy“, která vychází z pojetí Thomase Kuhna (1962) a je založena na principech přírodních věd. V jejím rámci existuje určitá omezená skupina vědců, expertů, kteří využívají specifické vědecké metody a s jejich pomocí nacházejí odpovědi na teoretické i praktické otázky. Zbytek společnosti má pak možnost si tyto jejich poznatky osvojit. Omezenost normální vědy a nutnost nového přístupu se podle autorů projevuje zejména v následujících oblastech: 1. ne/adekvátní nakládání s nejistotou přítomnou ve vědeckých poznatcích; 2. ne/schopnost adekvátně pracovat s kvalitou, tedy s kvalitativními vlastnostmi zkoumaných jevů; 3. ne/schopnost přiznat a zohlednit pluralitu různých hodnotových nastavení a náhledů na věc; 4. ne/schopnost či ne/ochota akceptovat různé motivy a struktury vědeckého zkoumání, stejně jako 5. ne/schopnost či ne/ochota akceptovat různé aktéry v odborné debatě (Funtowicz & Ravetz 1994).

et al. 2010: 240). Komplexní socio-environmentální otázky proto vyžadují změnu přístupu „od hledání optimálních řešení skrze proces založený na jediné perspektivě a omezeném souboru kritérií ke hledání nejmoudřejšího řešení, které zohledňuje více perspektiv a umožňuje tak lepší porozumění danému problému“ (Giampietro 2003, cit. dle D’Alisa et al. 2010: 240).

Pokud tedy dále mluvím o definici a vymezení pojmu ekonomická lokalizace, činím tak s vědomím, že jde pouze o jednu z možných interpretací významu tohoto pojmu, která je nutně ovlivněna mými východisky (viz pozn. 23). Toto nastavení nevyhnutelně ovlivňuje formulaci mých výzkumných otázek, výběr analyzovaných autorů a autorek i způsob jejich čtení. Závěry, ke kterým docházím, jsou tedy nutně závislé na mojí osobě a sociálním a kulturním kontextu, ve kterém působím. V rámci feministické kritiky objektivizačního přístupu soudobé západní vědy lze v tomto případě mluvit také o tzv. situované znalosti (*situated knowledge*), viz například Haraway (1991: 111, 188). Kriticky založené chápání objektivitu pak popisuje Nelson (1995: 48): „Objektivita v silném smyslu není založena na iluzi nestrannosti (*detachment*), ale na rozpoznání různých vlastních přichylností (*attachments*) a dílčího pohledu, který je tímto osobním zakotvením určen.“

V mém pojetí tedy existuje jistá pluralita, širší možných interpretací, kterou nelze redukovat a ani není záhodno se o to pokoušet. Jak navíc upozorňuje politická ekologie (*political ecology*), různé interpretace vůči sobě nemají rovné postavení. Naopak, pohybují se ve výrazně stratifikovaném veřejném prostoru, ve kterém spolu tyto tzv. jazyky hodnocení (*languages of valuation*) soupeří (Martinez-Alier 2009). Zatímco jazyk ekonomie tvoří podle Martinez-Aliera (2009: 62) slova jako HDP, ekonomický růst, úroková míra apod., sociální jevy mohou být vyjádřeny jazykem demografických a zdravotních statistik nebo například pomocí indexu lidského rozvoje (HDI). Ekonomie ale může být popsána i pomocí fyzických indikátorů. Každopádně jsou tyto ekonomické, sociální a fyzické indikátory navzájem nepřevoditelné, i když spolu samozřejmě do jisté míry souvisejí (Martinez-Alier 2009: 63). Politická moc se pak podle něj (2009: 86–87) prosazuje minimálně na dvou úrovních – jednak v rovině možnosti přijmout a prosadit určitá konkrétní rozhodnutí, jednak již v samotné schopnosti prosadit určitý *proces*, který k rozhodnutí povede, a zmíněný *jazyk* hodnocení, tedy způsob, jakým budou hodnocené jevy pojímány a jak o nich bude hovořeno.²⁵

25) Zajímavý příklad poskytují Gómez-Baggethun et al. (2010) ve své analýze vývoje pojetí tzv. ekosystémových služeb (*ecosystem services*) v ekonomii. Autoři popisují proces komodifikace ekosystémových funkcí, jehož první fází bylo pojmenování a konceptualizace těchto funkcí jako „služeb“, tedy použití termínu běžného v jazyce mainstreamové ekonomie. Převodění ekosystému a jeho funkcí z říše biologie a ekologie do jazyka ekonomie umožnilo další kroky, kterými bylo ocenění těchto služeb v termínech směnné hodnoty vyjádřené penězi, a poté zavedení

V tomto smyslu je tedy i náplň pojmu ekonomická lokalizace a vůbec jeho existence výsledkem nekončícího společenského procesu vyjednávání jeho významů a také již zmíněného politického střetu (viz také kap. 6.2), který Swyngedouw zahrnuje pod termín politika měřítka (*politics of scale*): „Snaha o ovládnutí určitého prostorového měřítka v konkrétním socio-prostorovém uspořádání může mít klíčový význam. [...] Neustálé přeskupování a změny organizace prostoru a jeho měřítek jsou nedílnou součástí sociálních strategií a slouží jako scéna, na které se odehrávají boje o kontrolu a moc.“ (Swyngedouw 2004: 33) Pojem ekonomické lokalizace tudíž nelze vnímat odděleně od specifického sociálního, kulturního, ekonomického a politického kontextu, ve kterém je s ním zacházeno.

Ekonomická lokalizace má tedy svoji abstraktní rovinu, která zahrnuje teoretické uchopení konceptu ekonomické lokalizace, sociálně vyjednávaný význam pojmu jako měřítko, prostor atd., pomocí kterých se snažíme popsat objekty, děje a aktéry lokalizace a také významy, které lokalizačním praktikám přisuzujeme. Stejně důležitou roli v mém chápání pojmu ekonomické lokalizace ale hraje i její fyzická, materiální stránka, která zahrnuje konkrétní fyzické artefakty a procesy, skrze které se lokalizace uskutečňuje (lokální zeleninu na trhu, bankovky místní měny i obecněji materiálové a energetické toky, které jsou s lokální produkcí a spotřebou spojené). Co je podstatné, obě tyto stránky se nevyhnutelně a neustále navzájem propojují a ovlivňují, resp. obě tvoří v mém chápání nedílnou součást jedné reality ekonomické lokalizace. Pro její pochopení není oddělení abstraktní a fyzické roviny smysluplně možné, protože abstraktní rovina lokalizace je z fyzického světa odvozená, je na základě něj neustále přehodnocovaná a zároveň ho nevyhnutelně formuje a skrze něj se, doslova, zhmotňuje.

K vysvětlení tohoto obojetného pojetí snad poslouží model tzv. ekologického dialogu (*ecological dialogue*) environmentálních sociologů Bella a Carolana (2004). Podle nich, „fyzická stránka vždy závisí na ideové stránce a naopak. Naše teorie jsou formovány fyzickými podmínkami našeho života a naše fyzické podmínky jsou formovány našimi teoriemi. Jde o dialog – nikdy nekončící vzájemné působení vlivů, které

tržních principů do vztahů mezi „poskytovateli“ a „spotřebiteli“ těchto „služeb“. Podle zmíněných autorů odráží tato ekonomizace pojetí ekosystémových funkcí širší trend rostoucího vlivu ekonomických ukazatelů v politickém rozhodování a ve veřejném prostoru obecně. Jak ovšem upozorňují, „Ekonomické hodnoty, metody hodnocení a tržní modely nejsou ideologicky neutrální. [...] jsou kulturně konstruované a jako takové působí jako hodnototvorné instituce“ (Gómez-Baggethun et al. 2010: 15). Vzhledem k této schopnosti institucí ovlivňovat hodnotové nastavení a chování lidí tak existuje reálná hrozba, že tržně orientované mechanismy postupně promění pojetí ochrany přírody od etického či společenského závazku směrem k individualisticky orientovanému ekonomickému sebezájmu (Gómez-Baggethun et al. 2010: 16).

podmiňují a ovlivňují jeden druhého, neustálý dialog mezi materiálními a nemateriálními stránkami společenského života.“ (Bell & Carolan 2004: 30)²⁶

Jako velmi analogický lze myslím chápat sociologický popis reflexivity, resp. reflexivního charakteru současné fáze (post)modernity. V Giddensově (1998) podání reflexivita znamená, že (sociologické) poznávání tohoto světa přispívá k jeho nestálému, proměnlivému charakteru. Jinak řečeno, sociologické vědění a pojmy, stejně jako teorie a poznatky ostatních sociálních věd neustále cirkulují do a z oblastí, o kterých pojednávají, a během tohoto procesu mění – reflexivně restrukturují – svou předmětnou oblast. Reflexivita je tak v základech samotného procesu (re)produkce současného systému v tom smyslu, že myšlení a jednání se neustále vzájemně ovlivňují. Podle Becka (2004, 2007a) potom reflexivní charakter určuje celou kvalitativně novou fázi modernizace. Poté, co prvotní fáze jednoduché modernity byla podrobena radikální kritice a změně, rozvinula se právě současná fáze reflexivní modernity.²⁷ Výsledek tohoto procesu zůstává zatím otevřený, změnou totiž podle Becka neprochází jednotlivosti, ale vůbec samotné pojmy a konstrukty, skrze které okolní svět chápeme. Staré struktury erodují a „ve vzniklém vakuu se aktéři učí využívat nový prostor a čelit novým nejistotám. [...] nalézáme [se] v novém období, kdy staré formy a kategorie přestávají platit a nové dosud nevykrystalizovaly.“ (Keller 2007: 365)

Jistou reflexi reflexivity lze pozorovat i v kritické diskusi současné ekonomie. Jak argumentují například Marglin (2008) či Mitchell (2005), ekonomie není jen popisná a hodnotící, ekonomie má také složku tvořící, tzn. spoluvytváří svět, který hodnotí a popisuje.²⁸ Ilustrací tohoto výroku jsou sociologické a psychologické studie studentů a učitelů ekonomie, které dokládají, že studium ekonomie se pojí s menší mírou

26) Citát zní v originále: „*Material* factors always depend upon *ideal* factors. The converse is equally true. Our ideals are shaped by the material conditions of our lives, and our material conditions are shaped by our ideals. It's a dialogue – a constant interplay of factors that condition and influence each other, a never-ending conversation between the material and ideal dimensions of social life.“ (Bell & Carolan 2004: 30)

27) Keller popisuje rozdíl mezi nimi následovně: „Jednoduchá modernita znala na všechny problémy jednoduchou odpověď: doporučovala více techniky, více trhu, více vědeckého poznání, více ekonomického růstu, více funkční diferenciacce. Druhá, reflexivní modernita vyrůstá z poznání, že mnohé z problémů, před nimiž dnes společnost stojí, zapříčinila právě moderní technika, minulý ekonomický růst a prohlubující se diferenciacce podsystémů. I když není zřejmé, co by mělo přijít na jejich místo, jisté je, že problémy nelze řešit tím, co je způsobuje.“ (Keller 2007: 363)

28) Citát v originále zní: „Economics is not only descriptive; it is not only evaluative; it is at the same time constructive – economists seek to fashion a world in the image of economic theory.“ (Marglin 2008: 3)

spolupráce a zájmu o ostatní než ve srovnatelném vzorku běžné populace (viz například Marwell & Ames 1981; Frank et al. 1993, naopak spíše proti této tezi viz např. Yezer et al. 1996). Tyto studie tedy povětšinou ukazují, že míra důrazu na sebezámek není pouze výsledkem „přirozených“ vlastností člověka, ale je také ovlivněna teoretickými koncepty, které si lidé o světě vytvářejí a na základě kterých si skutečnost vykládají. Studenti i učitelé ekonomie tak jednak jaksi pasivně „vstřebávají“ ekonomický obraz a výklad světa, jednak tento obraz aktivně spoluvytvářejí, a tím svět kolem sebe v tomto směru ovlivňují.

Marglin (2008: 5) přitom upozorňuje na veliký rozdíl mezi obsahem ekonomie tak, jak se učí na vysokých školách v základních kurzech, které formují názory příští generace profesionálních ekonomů, a diskuse, která probíhá v předních odborných časopisech. Zatímco tato druhá, odborná část předních světových ekonomů v některých ohledech již dlouhou dobu rozvíjí a často i kritizuje mainstreamové ekonomické předpoklady a modely (za všechny viz např. Akerlof 1970; Krugman 1991 či Stiglitz 2000) a případně v rámci mainstreamu zakládá úplně nové směry ekonomického bádání, vysokoškolské učebnice reprodukují ony základní předpoklady a modely v jejich zjednodušené a nezpochybněné podobě. Přestože tento jev (tedy zpožděný přenos nových poznatků do učebnicových textů) je přítomen prakticky ve všech vědních disciplínách, v ekonomii je nekonzistence mezi učebnicovou a vědní podobou ekonomické teorie svým rozsahem zarážející (Ferguson 2011). Jak dále upozorňuje Mitchell (2005: 298), ekonomie neexistuje pouze jako vědní disciplína, ale také ve své aplikované podobě ve formě marketingu produktů, výpočtů úrokových měr pro mezibankovní výpůjčky či třeba ekonomických doporučení v rámci mezinárodních rozvojových programů.²⁹ Tyto aplikované oblasti nejde od „čisté“ vědecké disciplíny ekonomie prakticky oddělit, neboť jsou obsahově i institucionálně provázané. Callon et al. (2002: 196) proto rozlišují tzv. *economics in the wild*, tedy ono široké pole ekonomických poznatků i jejich aplikací, včetně institucí, které tyto poznatky a aplikace (re)produkují, a mnohem užšího pole *caged economics*, tedy univerzitně pojaté ekonomie jako vědecké disciplíny.³⁰

Z hlediska diskuse tématu lokalizace jsou samozřejmě zajímavé dílčí kritické směry a hlasy v rámci mainstreamové ekonomie (viz například zmíněný Krugman 1991). Pro pochopení mainstreamového ekonomického uvažování tak, jak se v naprosté

29) O tenké, resp. neexistující hranici mezi „objektivní vědou“ a „aplikovanou“ ekonomikou vypovídá například aféra banky Barclays a dalších, které byly obviněny z manipulace výpočtů úrokových měr před a během ekonomické krize. O významu, fungování a podmínkách vzniku indexu LIBOR viz MacKenzie (2008).

30) Doslovný překlad těchto dvou termínů by byl nejspíše „ekonomie v divočině“ a „ekonomie v kleci“, nicméně pojmy jsou pojaty poněkud obrazně, takže adekvátnější by mohlo být například „živoucí ekonomie“ a „ústavní ekonomie“.

většinou promítá do běžné ekonomicko-politické praxe, ale považuji za více vypovídající onu zjednodušenou verzi ekonomické teorie, s jejíž výbavou opouští školy generace mladých ekonomů; obdobný přístup viz Green (2012: 11–13).³¹

Tato práce je převážně teoretická, zaměřuje se spíše na onu abstraktní složku ekonomické lokalizace (viz výše), přesto považuji za zásadní na hmotnou stránku lokalizace nezapomínat. Důraz na fyzickou, materiální bázi našeho (nejen) ekonomického systému vychází z dalšího oboru významného pro tuto práci, kterým je ekologická ekonomie. Ta zdůrazňuje, že veškerá existence a fungování našeho socio-ekonomického systému jsou nevyhnutelně a zásadně závislé na systému přírodním (viz také kap. 2.3, podrobně pak Johanisová 2014b), zde pouze několik bodů podstatných pro ukotvení této práce. Zaprvé, v rámci základních otázek formulovaných Røpke (2005: 262–263) se pohybují v rámci tzv. normativního přístupu v ekologické ekonomii a touto prací krom jiného přispívám k otázce „Jakým směrem by se měla ekologická ekonomie rozvíjet v budoucnu?“. Z mého pohledu je téma ekonomické lokalizace v rámci ekologické ekonomie vysoce relevantní a přitom nedostatečně pojednané (viz kap. 6.1 a 6.2). A zadruhé, spolu se Spashem (1999: 22) sdílím názor, že optimálním směrem vývoje ekologické ekonomie je hluboké mezioborové propojení nejen mezi ekonomikou a ekosystémovými přírodními vědami, ale také s dalšími humanitními obory jako jsou sociologie, sociální geografie, politologie atd., směrem k tomu, co Spash nazývá sociálně-ekologická ekonomie (blíže k vymezení tohoto přístupu v rámci ekologické ekonomie viz již zmiňovaná Johanisová 2014b). Tato práce se o propojení zmíněných oborů pokouší a osobně ji vnímám jako pokus pojednat téma ekonomické lokalizace právě z pozice sociálně-ekologické ekonomie.

31) Green (2012) zkoumá vliv základních ekonomických kursů na vnímání a přijímání konceptu udržitelného rozvoje v případě studentů kanadských univerzit.

2. Současný systém a proč vůbec hledat alternativy

Současný socio-ekonomický systém si pro účely této práce dovoluji charakterizovat pomocí čtyř přídavných jmen: neoliberální, kapitalistický, globalizovaný a růstově orientovaný.³² Nejde v žádném případě o výčet úplný, čímž vědomě, a celkem brutálně, redukuji jak komplexitu tohoto systému (který navíc jistě není jednoznačný a jediný, naopak je konfrontován s mnoha hybridními prostory a koncepty), tak význam zmíněných pojmů, které se pokusím vymezit v několika málo odstavcích. Jejich definici se ale nelze z mého pohledu se ctí vyhnout, a jejich spojení v sousloví „současný systém“ ušetří později slova. Snad se tedy tato redukce, jakkoli kontroverzní, ukáže alespoň jako užitečná. Zejména se jedná o definici současného systému ve smyslu, v jakém se vůči němu více či méně vehementně vymezují lokalizační autoři a autorky analyzovaní v této práci (viz 2.1). I když ne všichni používají všechny čtyři zmíněné kategorie (většina z nich kritizuje prostě globalizaci), snažím se zde a později (kap. 2.1, pozn. 42) ukázat, že tyto charakteristiky nelze v rámci lokalizační argumentace smysluplně oddělit. Zároveň v této práci vycházím z předpokladu, že tyto

32) Vymezení současného systému je třeba chápat, stejně jako zbytek této knihy, v rámci mého ukotvení popsaného v kapitole 1.3. Nečiní si tedy nárok na univerzálnost či obecnou platnost, naopak je odvozené ze specifického kontextu mého zaměření a výzkumného zájmu. Cíl v tomto případě představuje relevantnost vůči autorům a tématům, na které se kniha zaměřuje (viz Předmluva). Výčet dalších významných charakteristik by samozřejmě mohl být mnohem delší, viz např. procesy (post)modernizace, individualizace, rozpadu bipolárního rozdělení světa a post-komunistické transformace atd. Zároveň sdílím postoj Gibson-Graham (2008), že dominance převládajícího systému rozhodně není úplná a je třeba věnovat pozornost i existujícím ne-kapitalistickým, ne-globalizovaným a jinak alternativním ekonomickým praktikám.

charakteristiky silně korespondují s předpoklady a modely mainstreamové ekonomické teorie (viz kap. 2.3).

Neoliberalismus charakterizuje Harvey (2007: 2) v první řadě jako „teorii politicko-ekonomických praktik založených na předpokladu, že k lidskému blahu (*human well-being*) může nejlépe přispět osvobození osobních podnikatelských svobod a dovedností v rámci institucionálního rámce charakterizovaného silnými soukromými vlastnickými právy, volným trhem a volným obchodem“. Úlohou státu je přitom tento institucionální rámec zajistit (tzn. garantovat např. stabilitu měny či vymahatelnost práva), do jiných než minimálně nutných oblastí nicméně nezasahovat. Pokud trhy v některých oblastech dosud neexistují (např. půda, vodní zdroje, vzdělávání či zdravotní péče), v rámci neoliberalismu je cílem (pokud je potřeba, tak se státní pomocí) příslušné trhy vytvořit. Základní žádoucí procesy tak spočívají v privatizaci, deregulaci a omezení role státu v poskytování sociálních a dalších služeb (Harvey 2007: 2–3). Nedílnou součástí procesu neoliberalizace pak tvoří proces „kreativní destrukce“, v jehož rámci zanikají nebo se radikálně transformují nejen původní institucionální uspořádání a rovnováha společenských sil, ale také např. sociální vztahy, genderové role, životní způsoby a v důsledku lidské hodnoty (s. 3–4), a to zejména během procesu jejich převádění do režimu tržních transakcí a logiky ekonomické efektivity.³³ Jak ukazuje Harvey (2007) velmi obdobně jako např. Klein (2007), příběh rozšíření a prosazení neoliberalismu (resp. tedy neoliberálního kapitalismu) má daleko k „přirozenému“ mírumilovnému procesu a i jeho současnou podobu a důsledky lze stěží vnímat jako demokratické.

Kapitalismus definuje Porritt (2007: 86–110) pomocí čtyř složek, mohli bychom říci institucí, které jsou pro něj klíčové: trhy, zisky, soukromé vlastnictví a volný obchod.³⁴ Trhy jako sociální instituce podle něj existovaly dávno před vznikem kapitalismu,

33) Velmi obdobně definuje neoliberalismus např. Švihlíková (2010: 271) jako „ideologii, která je zakotvena v tržním principu dle neoklasické ekonomické teorie, který prosazuje nejen v ekonomice, ale i v oblasti sociální politiky, kultury apod. Rozšiřuje vlastně tržní logiku na celé chování člověka, a má tendenci ho chápat zúženě jako *homo oeconomicus*. Neoliberálové mají tendenci se domnívat, že trh vyřeší všechny problémy (nejen ekonomické, ale např. i sociální apod.)“. Jedním z nejsilnějších a v současné době také nejkritizovanějších nástrojů neoliberalismu je tzv. washingtonský konsensus, tedy soubor doporučených neoliberálních politik prosazovaných zejména skrze Mezinárodní měnový fond, Světovou banku a americké ministerstvo financí (Švihlíková 2010: 23, 271).

34) Porritt (2007) si klade otázku, zda je některá z těchto složek kapitalismu nutně v rozporu s konceptem a vizí udržitelného rozvoje. Jelikož sám vychází z premisy, že kapitalismus představuje jediný představitelný socio-ekonomický systém, který máme momentálně k dispozici (s. 107), a zároveň silně zastává představu o nutnosti prosazení principů udržitelnosti (s. 86), dochází k závěru, že žádná z klíčových institucí kapitalismu v rozporu s udržitelností, v principu,

opačně ale platí, že kapitalismus bez trhů fungovat nemůže, představují totiž „základní mechanismus směny zboží a služeb [a] neefektivnější mechanismus pro alokaci zdrojů“ (Porritt 2007: 90). Ziskový motiv podle něj leží v samém jádru motivace jakékoli ekonomické činnosti, z environmentálního a sociálního hlediska představuje problém, krom vlastního tlaku na vytváření zisku, zejména související akumulace kapitálu a snaha dále tento kapitál investovat, opět s cílem zisku (s. 92–93). Soukromé vlastnictví a volný obchod jsou pak předpokladem efektivního fungování trhů, včetně související konkurence jako klíčové motivace inovací a zvyšování efektivity, a ovšem také motivace externalizovat náklady na úkor společnosti a životního prostředí (s. 96–97).^{35, 36} Další charakteristiku kapitalismu podle Porritta představuje neexistence impulzu pro omezení výroby a spotřeby (omezení měřítka), ale naopak pro jejich maximalizaci. Dalším, velice častým (a podle mnohých zákonitým) průvodním jevem kapitalismu je pak existence a mnohdy prohlubování sociálních nerovností (s. 104–106). Každá z těchto základních charakteristik kapitalismu podle Porritta (2007: 111) získává dodatečnou dimenzi skrze další fenomén, kterým je globalizace.

Jednu z nejzásadnějších charakteristik globalizace představuje proměna role národních států: „V důsledku globalizace přestává společnost fungovat na půdorysu národního státu, přestává s ním splývat ve společných hranicích a na její místo nastupuje ‚světová společnost‘, která ovšem existuje bez světového státu a bez světové vlády.“

není. Je to tedy podle něj pouze „kapitalismus tak, *jak ho známe dnes*, který se jeví nekompatibilní s čímkoli, co by udržitelnost byť jen vzdáleně připomínalo“ (Porritt 2007: 88).

35) Externality jsou „efekty růstu blahobytu nebo nákladů nezachycené prostřednictvím cenového a tržního systému“ (Petráčková & Kraus 2001: 215). V mainstreamově-ekonomickém pojetí externalita vzniká, když někdo nenese plně náklady své činnosti (negativní externalita) nebo nedostává úplné výnosy ze své činnosti (pozitivní externalita). „Zvláště v případě negativních externalit nás ekologové často matou, protože ztotožňují negativní externality se ‚znečišťováním životního prostředí‘. Tak to ale není.“ (Holman 2000: 186–187) Příčinou externalit totiž podle něj nejsou vlastní fyzikální, chemické nebo biologické procesy (např. znečištění vody či ovzduší), ale porušení něčího práva – externality vznikají jen tehdy, pokud někdo s daným výsledkem cizí činnosti nesouhlasí. Nezahrnutí externích nákladů do ceny výrobků či služeb způsobuje neefektivnost, neboť vede k výrobě množství statku, které není optimální (a dojde zároveň k tzv. neefektivnímu znečištění). (Holman 2000: 184–188) Internalizace pak znamená zahrnutí těchto nákladů a výnosů do tržní ceny produktu. Pokud jsou všechny náklady internalizované a dojde ke znečištění, znečištění je považováno za efektivní.

36) Bakan (2004) popisuje nadnárodní korporace jako stroje na vyrábění externalit (*externalizing machines*). Obdobně Martinez-Alier (2009) kritizuje samotný koncept externalit, který se podle něj snaží evokovat, že škody na životním prostředí a společnosti představují jakousi výjimku z jinak dobře fungujícího mechanismu. Externality ale podle něj nejsou selháním firem a trhu, naopak jsou jejich základní strategií úspěchu.

(Keller 2007: 121) Ústup významu státu přitom neprobíhá jen ve směru k většímu, světovému měřítku, ale také směrem níž, k rostoucímu významu regionů a lokalit (s. 124). Tento dvojitý (proti)pohyb bývá označován jako přeškálování (*rescaling*, viz Swyngedouw 2004). Jádrem globalizace pak podle Kellera (2007: 124) tvoří pronikavé změny v organizaci produkčních a distribučních aktivit, které mají takový rozsah, že vedly k vychýlení dosavadní rovnováhy mezi institucemi politiky a ekonomiky. Zatímco nadnárodní korporace se staly zároveň mocné a mobilní (a těchto výhod využívají např. k unikání od daňové povinnosti či od zodpovědnosti za dopady své činnosti v jednotlivých lokalitách), oslabená role národních států, vázaných na konkrétní teritorium, spočívá v zajišťování minimálního legislativního rámce a jeho vymahatelnosti, nutné pro fungování trhu, a vytváření prostředí dostatečně lákavého pro pohyblivý kapitál. V Kellerově kritické interpretaci tak globalizace (alespoň podle svého dosavadního průběhu)³⁷ není „ničím jiným než obrovským, v celoplanetárním měřítku probíhajícím pokusem o kolonizaci veřejného zájmu soukromým zájmem“ (Keller 2007: 122).

V souvislosti s globalizací nelze nezmínit významný sociologický trojlístek Beck, Bauman & Giddens, pro který je krom vlastní sociologické perspektivy typické širší chápání globalizace včetně jejích politických, kulturních, ekonomických a dalších souvislostí;³⁸ stejně jako u výše citovaného Kellera je také typická přítomnost kritické

37) Keller dělí dosavadní průběh globalizace (analogicky k fázím modernity) na dvě etapy. V té první podle něj ještě hrály významnou roli národní státy, které si vytkly za cíl modernizaci zemí globálního Jihu po vzoru Severu skrze „rozvojovou pomoc“, a Jih se stal vývozcem laciných surovin a dovozcem průmyslových přebytků Severu. Ve druhé fázi již ovšem hrají hlavní roli nadnárodní korporace, které využívají Jih jako zdroj extrémně levné pracovní síly s benevolentní legislativou ohledně pracovních, environmentálních i např. daňových podmínek. Snížení produkčních standardů pak korporace ovšem zpětně využívají pro vytváření tlaku i vůči sociálním státům Severu, a tak mu svým způsobem „vrací úder“ (Keller 2007: 128–130). Více k (ekonomické) globalizaci viz kap. 2 a 6.2.

38) Ekonomickou globalizaci lze chápat jako podmnožinu a součást širšího procesu globalizace. Takto je globalizace chápána i v této práci – pokud není výslovně uvedeno jinak, rozlišují specifický pojem ekonomická globalizace jako podmnožinu širšího pojmu a procesu globalizace, který zahrnuje i další rovnocenné aspekty (kulturní, politické, společenské, technologické atd.). Je přitom zřejmé, že jednotlivé aspekty nelze od sebe smysluplně oddělit. Existují nicméně autoři, kteří ekonomický aspekt globalizace považují za převládající či globalizaci s ekonomickou globalizací přímo ztotožňují, resp. mezi těmito pojmy nerozlišují (viz například George & Wilding 2002; IMF 2008 či Židek in Rolný & Lacina 2008). Obdobně Mezřický (2006: 11) považuje ekonomický rys globalizace za klíčový, a popisuje tak globalizaci jako „spontánní, neřízený proces stále intenzivnější integrace zemí v jediném ekonomickém systému“. Chápání ekonomické globalizace jako spontánního či přirozeného a zároveň jaksi nezvratného procesu je velmi časté, kritika tohoto postoje viz např. Norberg-Hodge (2006).

reflexe globalizačního procesu. Pro Becka (2007b: 19) představuje globalizace „procesy, v jejichž důsledku jsou národní státy a jejich suverenita podkopávány a vzájemně spojovány prostřednictvím nadnárodních aktérů, jejich mocenských šancí, orientací, identit a sítí“. Dle Baumana se na jedné straně díky komunikačním technologiím a snazší mobilitě zintenzivňují společenské vztahy, vysoká mobilita globalizovaných jedinců nicméně zároveň znamená jejich vyvázání se ze závazků vůči komunitě, ve které prožívají svůj každodenní život. Vysoká mobilita tak podle něj zároveň přináší „bezprecedentní oddělení moci od závazků“ (Bauman 1999: 18). Giddens vidí právě ekonomický aspekt globalizace jako problematický, zejména kvůli rostoucí zranitelnosti a závislosti lokálních ekonomik na globálních trzích. Přestože tedy podle něj převažují přínosy ekonomické globalizace nad jejími riziky, uvádí, že „protekcionalismus může být v určitých obdobích a v určitých zemích nezbytnou strategií“ (Giddens 2000: 29).

Jak je, předpokládám, zřejmé, charakteristiky výše (i když velice zhruba) popsaných pojmů se nápadně překrývají. To je samozřejmě do určité míry dáno výběrem autorů, kteří, byť představují relativně široký myšlenkový proud, jsou všichni k současnému systému více či méně kritičtí. Přesto je z mého pohledu až zarážející, do jaké míry se charakteristiky kapitalismu, neoliberalismu (jako jisté jeho radikalizované formy) a (ekonomické) globalizace překrývají. Právě z tohoto překrývání pak plyne moje přesvědčení, že nemá smysl se tyto kategorie snažit oddělit. Že ačkoli se jistě úplně nepřekrývají a při podrobnějším pohledu bychom našli mnoho dílčích rozdílů, ve svých základních obrysech se navzájem spíše posilují a představují jistý propojený trend. S velkou mírou zjednodušení bychom mohli jako jejich společné či značně se překrývající a korespondující rysy označit:

- oslabení role státu (a související ztráta sociálních jistot, vytváření nadnárodních struktur/sítí);
- posílení role trhu (a související růst moci ekonomických aktérů, zejména nadnárodních korporací, brettonwoodských institucí, viz pozn. 9, a nové třídy „globálních elit“);
- snaha o rozšíření současného systému, a to jak ze zemí globálního Severu do zemí Jihu, tak do dalších oblastí života v rámci zemí Severu;
- velmi nerovný dopad těchto změn na různé sociální skupiny jak uvnitř jednotlivých států, tak v rámci širších geografických celků (*uneven geographical development*, viz Harvey 2007);
- celoplanetární dopad těchto změn, i když ne všude se stejnou intenzitou a někde spíše nepřímo.

Z pohledu této práce je pak podstatný ještě jeden rys současného systému, který výše uvedení autoři příliš nezdůrazňují a který se stává (opětovným) tématem kritiky zejména v průběhu posledního desetiletí (Fraňková & Johannisová 2013). Jde o téma systémové závislosti současné ekonomiky a (podle mnohých i společnosti, viz

Latouche 2009) na ekonomickém růstu, nejčastěji ztotožňovaném s růstem hrubého domácího produktu (HDP).³⁹ Klíčové mechanismy této závislosti vysvětluje např. Douthwaite (2000), Douthwaite & Fallon (2011) či Daly (1996) a bývá mezi ně řazen současný převládající systém tvorby peněz formou dluhu soukromými bankami, ziskový tlak daný organizační strukturou i legislativním nastavením akciových společností (podrobněji viz Johanisová et al. 2012) a někdy také obecněji vnitřní logika kapitalistické akumulace (viz kap. 6.4). Teoreticky představuje samozřejmě zajímavou otázku, jak by vypadal a jestli by mohl existovat například kapitalismus bez růstu, globalizace bez kapitalismu atd. (libovolné kombinatorické možnosti snadno doplnit). Alespoň do současného okamžiku se nicméně tato čtveřice rozvíjela do značné míry provázaně, a organicky s nimi se tedy formovala i jejich kritika.

39) Tedy s růstem peněžní hodnoty zboží a služeb vyprodukovaných na daném území (většinou národní stát) za dané období (většinou rok), které prošly oficiálními tržními transakcemi. Pro kritiku HDP jako neadekvátního ukazatele stavu ekonomiky viz např. Douthwaite (2000: 14–19) či Daly & Farley (2004: 228–233).

2.1. Kritika současného systému u lokalizačních autorů a autorek

Všichni AAA zaujímají nějakou formu kritického postoje vůči současnému socio-ekonomickému systému, liší se však v míře své opozice vůči němu. Předmět kritiky bývá označován různě, například jako „průmyslová ekonomika“ (Douthwaite 1996), obecně „globalizace“ (Hines 2000),⁴⁰ „ekonomická globalizace“ či „globalizovaná infrastruktura závislá na ropě“ (Hopkins 2008) nebo konkrétněji v případě potravin „globální potravinový systém“ (Norberg-Hodge et al. 2002).⁴¹ Velmi typické je definování ekonomické lokalizace jako negace či opozitní kategorie vůči výše zmíněným pojmům (viz dále, a také diskuse v kap. 6.2). Zejména Hines a Norberg-Hodge et al. věnují kritice (ekonomické) globalizace nemalou část svého textu.

Konkrétněji se opakovaně nacházejí v jádru kritiky témata shrnutá v Tabulce 3. Všichni AAA reflektují a zdůrazňují systémovou provázanost zmiňovaných negativních jevů. Obecně většina analyzovaných AA upozorňuje na problém prezentování (ekonomické) globalizace jako jediné možné trajektorie vývoje a zároveň rostoucí množství argumentů, které ukazují, že tato trajektorie ve svých důsledcích nepřináší očekávané výsledky. Jinými slovy, současný systém podle nich není s ohledem na budoucnost onou

40) Hines rozlišuje pojmy globalizace a internacionalismus. (Ekonomická) globalizace podle něj ovšem vykazuje téměř výhradně negativní vlastnosti, a internacionalizace naopak ty pozitivní. Globalizace je tak popsána jako „neustále se prohlubující integrace národních ekonomik do globální ekonomiky skrze pravidla obchodu a investic a skrze privatizaci, podporovaná technologickým pokrokem. Tím mizí omezení obchodu a investic a postupně se omezuje také demokratická kontrola národních států a jejich komunit nad jejich ekonomickými záležitostmi. Tento proces je poháněn teorií komparativních výhod, cílem mezinárodní konkurence a růstovým modelem. Děje se stále více na úkor sociálních, environmentálních a pracovních podmínek a za zvyšující se nerovnosti ve většině světa.“ (Hines 2000: 4) Internacionalismus naproti tomu „může být považován za tok myšlenek, technologií, informací, kultury, peněz a zboží s cílem ochránit a obnovit lokální ekonomiky po celém světě. Jeho základem není konkurence pro to nejlevnější, ale spolupráce pro to nejlepší“ (Hines 2000: 5). Hines tedy poněkud zjednodušeně interpretuje tyto dva pojmy jako protipóly, a to nejen významové, ale i hodnotové (viz diskuse v kap. 6.2).

41) Podle Borna & Purcella (2007: 205) je ovšem označení *industrializace* či *globalizace* pro označení onoho negativního procesu zavádějící, protože nevyjadřuje, zda jde také o proces kapitalistický. Podle nich je to, precizně vyjádřeno, „kapitalistická logika industrializace (a její globalizační strategie), která vede k negativním efektům citovaným ve výzkumu“. Sami navrhují pro tuto specifickou kombinaci faktorů označení „kapitalistizace“ (*capitalistization*), přestože uznávají, že jde o nehezke slovo (Born & Purcell 2007: 199, 205). Toto širší pojetí současného systému je v souladu s vymezením jeho charakteristik v úvodu kap. 2.

nejlepší možnou, či dokonce jedinou možnou variantou uspokojování lidských potřeb, za kterou bývá označován.

Tabulka 3: Shrnutí kritiky současného systému prezentované analyzovanými autory a autorkami, kteří se zabývají ekonomickou lokalizací⁴²

Předmět kritiky současného systému	Autor/ka, který/á kritiku prezentuje
Rostoucí majetkové rozdíly, nerovnost, případně malý podíl producentů na zisku	Douthwaite, Norberg-Hodge et al., Shuman
Rostoucí moc korporací	Hines, Norberg-Hodge et al., Shuman
Systémové zvýhodňování velkých ekonomických hráčů, tím znevýhodnění alternativních strategií	Hines, Norberg-Hodge et al.
Omezení demokracie, omezení možnosti komunit rozhodovat o vlastních záležitostech, kritika WTO	Hines, Norberg-Hodge et al., Shuman
Rozpad komunit a komunitních vazeb, odcizení (od místa, komunity i přírody)	Hines, Norberg-Hodge et al., Shuman
Rozpad/úpadek lokálních ekonomik	Douthwaite, Norberg-Hodge et al.
Klesající kulturní diverzita	Hines, Norberg-Hodge et al.
Ztráta soběstačnosti, omezení potravinové, energetické a další bezpečnosti, závislost na mezinárodním obchodě a nestabilním globálním systému produkce a spotřeby	Douthwaite, Hopkins, Norberg-Hodge et al.
Závislost na nestabilním globálním finančním systému	Douthwaite, Hines
Systémový tlak na zisk a ekonomický růst	Douthwaite, Norberg-Hodge et al.

42) Autoři a autorky uvedení v tabulce u jednotlivých argumentů jsou ti, kteří danou tezi rozvíjejí, sami prohlašují za významnou a věnují jí určitý prostor. Neuvedení autora nicméně neznamená, že daný aspekt vůbec nezmiňuje, či si ho neuvědomuje, pouze že ho v porovnání s ostatními neuvádí nijak významně. Tabulka nepředstavuje výsledek kvantitativní obsahové analýzy, podává kvalitativní přehled hlavních uváděných argumentů a jejich hlavních představitelů. Argumenty v prvním sloupci jsou řazeny dle mojí představy o jisté logické návaznosti či souvislosti, autoři v jednotlivých řádcích dle abecedy.

Předmět kritiky současného systému	Autor/ka, který/á kritiku prezentuje
Velký tlak konkurence a zároveň exportní závislost, závod ke dnu, treadmill of production ⁴³	Douthwaite, Hines, Norberg-Hodge et al.
Systémový nárůst nezaměstnanosti	Douthwaite, Hines
Selhání trhu – externality, skryté dotace	Desai & Riddlestone, Norberg-Hodge et al., Shuman
Negativní environmentální dopady obecně, překročení biokapacity Země	Desai & Riddlestone, Hines
Ztráta biodiverzity, genetické diverzity, problémy spojené s GMO	Douthwaite, Norberg-Hodge et al.
Závislost na fosilních palivech, globální změny klimatu, ropný zlom, problematika tzv. <i>food miles</i> ⁴⁴	Desai & Riddlestone, Douthwaite, Hopkins, Norberg-Hodge et al.
Ničení a ztráta úrodné půdy	Douthwaite, Norberg-Hodge et al.
Zdravotní rizika, chemické znečištění, nízká kvalita produkce (potravin, zboží a služeb obecně)	Norberg-Hodge et al.
Negativní dopady na země globálního Jihu – prakticky všechny výše zmíněné, pouze zesílené v důsledku inferiorní pozice zemí Jihu v globálním systému produkce a spotřeby	Hines, Norberg-Hodge et al.

Jednotlivé koncepty ekonomické lokalizace jsou do značné míry reakcí na tento kritický postoj a jednoznačně z něj vycházejí. AAA se nicméně liší mírou radikalit svého postoje (viz dále kap. 3.1 a 3.2). Pořadí AAA v kapitole 3.1 zhruba odpovídá vzrůstající míře jejich radikalit, resp. kritičnosti jejich postoje vůči současnému systému.

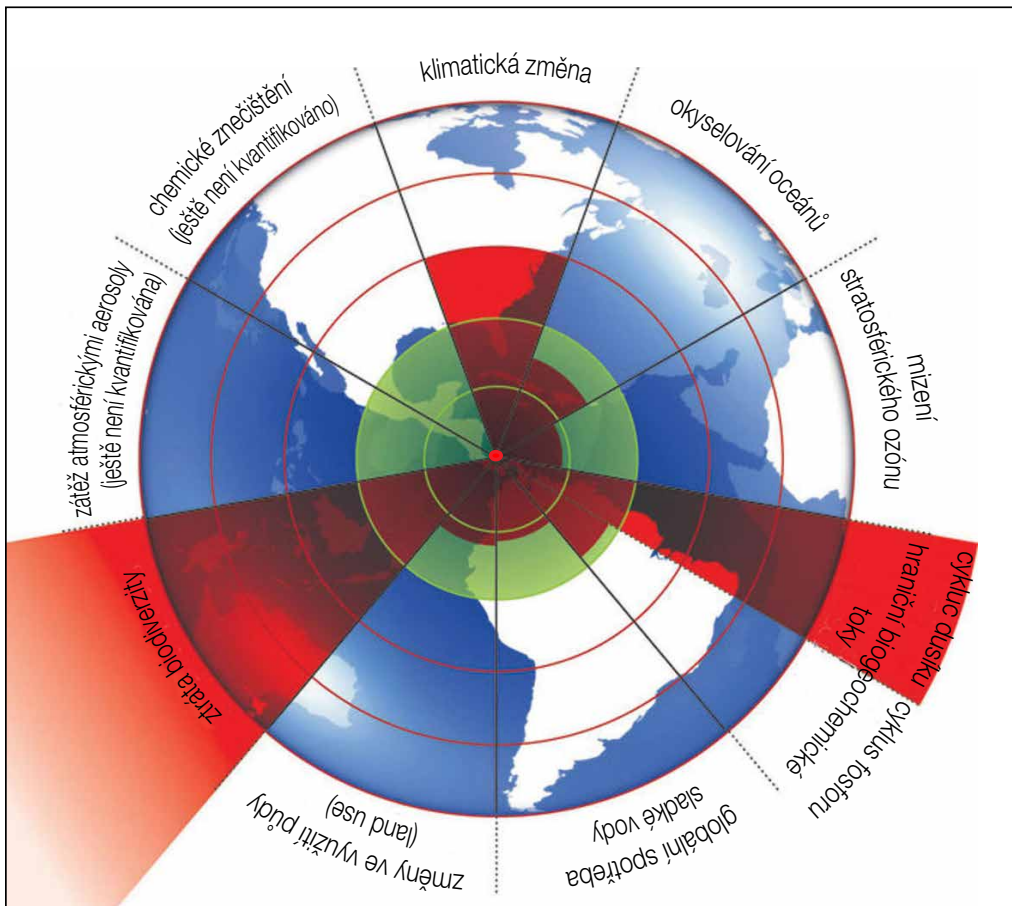
43) *Treadmill of production* neboli produkční „kafemlejnec“ (viz Bell & Carolan 2004: 53–55; Schnaiberg et al. 2002 či Buttel 2004) popisuje systémový tlak na zhoršování společenských a environmentálních podmínek produkce, který vzniká zejména v globalizovaném prostředí s vysokou mírou konkurence a tlaku na zisk. Obdobný proces popisuje Korten (1995) jako závod ke dnu, viz pozn. 153.

44) *Food miles*, neboli potravinové míle udávají vzdálenost, kterou urazí potravina z místa produkce (vypěstování nebo chovu) do místa koncové spotřeby. Ukazatel potravinových mílí se stal často používaným indikátorem při studiu místních i globalizovaných potravinových systémů. Známa americká studie udává, že ingredience obsažené v jahodovém jogurtu nacestovaly dohromady přes dva tisíce mil (Pirog & Benjamin 2005: 3).

2.2. Několik skutečností ke kontemplaci

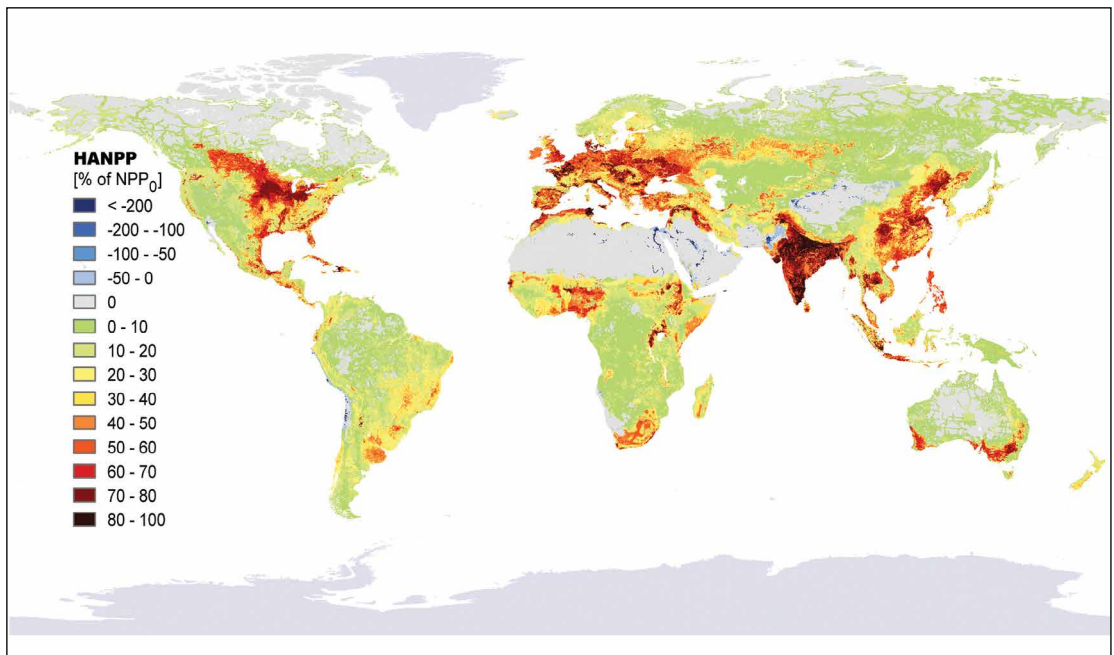
Než se dostaneme k vlastní analýze konceptu (ekonomické) lokalizace, dovolím si ještě dvě odbočky (kap. 2.2 a 2.3). Prosím čtenáře, aby na sebe nechal působit několik následujících obrázků. Jde o fakta, která většina z nás ví nebo alespoň tuší, většinou je ale ze svých myslí a životů vytěsňujeme. Účelem jejich studování není zapamatovat si konkrétní údaje, ale uvědomit si jejich význam a širší důsledky. Dokreslují výše uvedenou kritiku současného systému a přibližují motivaci, proč má smysl přemýšlet, diskutovat a aktivně tvořit vůči současnému převládajícímu systému alternativy.

Obrázek 1: Zobrazení tzv. bezpečného operačního prostoru pro lidstvo a souvisejících devíti kritických oblastí – planetárních mezí (Rockström et al. 2009)

Ekosystémová analýza Rockströma et al. (2009) stanovuje tzv. bezpečný operační prostor pro lidstvo (*safe operating space for humanity*) v devíti kritických oblastech, z nichž ve třech jsme již překročili výzkumem definované bezpečné meze. Oněch devět oblastí zahrnuje: změnu klimatu, ztrátu biodiverzity, cyklus dusíku a fosforu, ubývání ozónové vrstvy, spotřebu sladké vody, okyselení oceánů, využití půdy, chemické znečištění a aerosoly v atmosféře. Bezpečnou mez dle Rockströma et al. (2009) lidstvo překročilo v prvních třech jmenovaných oblastech, ve dvou posledně jmenovaných pak bezpečné meze zatím nebyly výzkumem stanoveny. Studie bývá kritizována zejména za to, že nezohledňuje problém geografické distribuce zdrojů a znečištění. Například problémy s dostupností pitné vody tak nevypadají kriticky, i když mnozí je tak vnímají.

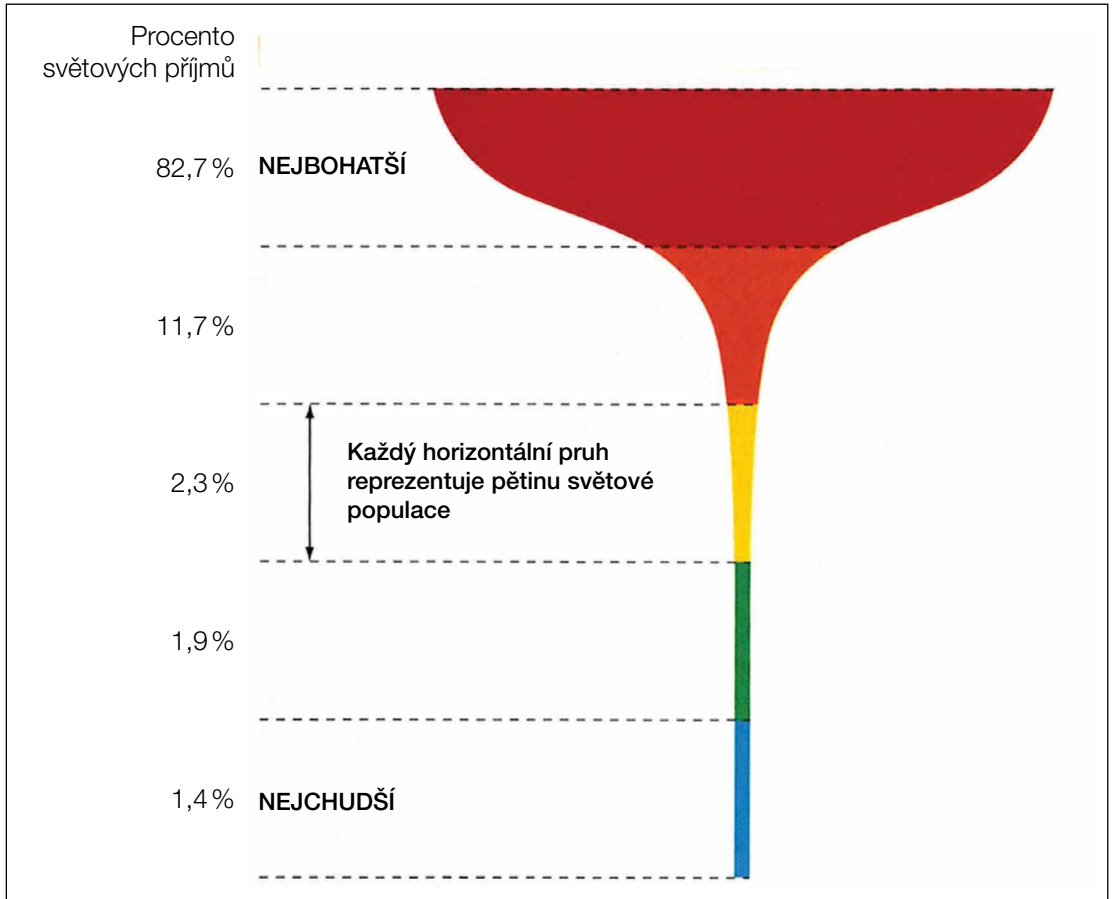
Obrázek 2: Mapa znázorňující míru lidského přivlastnění čisté primární produkce (HANPP = *Human Appropriation of Net Primary Production*) jako podíl z čisté primární produkce (NPP = *Net Primary Production*) potenciální vegetace (Haberl et al. 2007: 12943)

Modré (záporné) hodnoty představují zvýšení reálné NPP oproti NPP potenciální vegetace, všechny ostatní barvy pak její snížení – zelená a žlutá indikují nízkou hodnotu indikátoru HANPP, červené a tmavé odstíny pak střední až vysoké hodnoty HANPP (a tedy vysokou míru lidského vlivu).

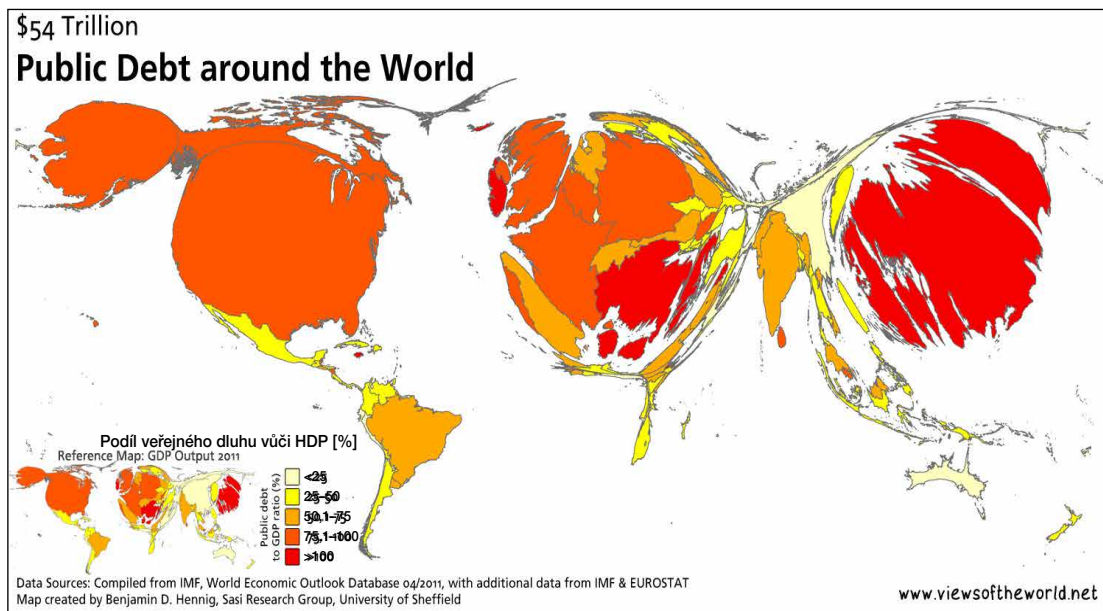
Celosvětově si lidstvo, jako jediný biologický druh, přivlastňuje přibližně 24 % potenciální čisté primární produkce ekosystémů (tzv. HANPP = *Human Appropriation of Net Primary Production*). Jednotlivé regiony se výrazně liší, nejvyšší tlak či míru lidského ovlivnění vykazují regiony jižní a jihovýchodní Asie, kde se hodnoty pohybují kolem 60 % i více, srovnatelnou míru lidského vlivu lze pozorovat, dle očekávání, také v Evropě a zejména východní části Severní Ameriky. Naopak v téměř celé Jižní Americe, Africe a východní Asii se hodnoty HANPP pohybují až na lokální výjimky v rozmezí 0–20 %. Modré plochy pak znázorňují oblasti, kde je produkce biomasy v důsledku lidské činnosti nikoli snížena, ale naopak vyšší oproti své potenciální hodnotě – jde například o pěstování plodin díky zavlažování v (polo)pouštních oblastech Blízkého východu. Vyšší produkce biomasy zde ovšem neznamená nutně environmentální přínos, často naopak, jelikož je jí dosaženo zpravidla za cenu vysokých energetických a materiálových vstupů v podobě zavlažování, umělých hnojiv atd. (Haberl et al. 2007).

Obrázek 3: Rozdělení (peněžního) bohatství mezi světovou populaci, tzv. distribuce ve skleničce na šampaňské (Conley 2008: 392)

Distribuce (peněžního) bohatství v rámci světa je zobrazena jako „sklenička na šampaňské“. Nejbohatší pětina lidstva požívá více než 80 % světových příjmů, naopak příjmy nejchudších tří pětín (tj. většiny) světové populace netvoří dohromady ani 10 % (Conley 2008).

Obrázek 4: Státy světa zobrazené v poměrné velikosti vzhledem k hodnotě veřejného státního dluhu (Henning 2011)

Barevná škála reprezentuje velikost zadlužení daného státu v poměru k jeho hrubému domácímu produktu (HDP).

Celkový dluh jednotlivých států světa tvoří nepředstavitelných 54 bilionů dolarů. Následující mapa zobrazuje poměrnou velikost jednotlivých států právě na základě velikosti jejich veřejného dluhu. Mapa v levém dolním rohu pro srovnání jejich velikost na základě velikosti hrubého domácího produktu, HDP. Barva států pak značí poměr těchto dvou veličin, tedy poměr státního dluhu vůči HDP daného státu. Údaje vychází z dat Mezinárodního měnového fondu (IMF 2011), doplněných o údaje z jeho dalších publikací a z Eurostatu (Henning 2011).

2.3. Ekonomika z pohledu mainstreamové a ekologické ekonomie

Druhou odbočku představuje alespoň krátký pokus vysvětlit rozdíly v přístupu mainstreamové a ekologické ekonomie.⁴⁵ Pro jejich podrobnější zpracování viz původní disertační práce (Fraňková 2012: kap. 3.1 a 3.4), zde pouze ukázka rozdílnosti předpokladů těchto dvou směrů ekonomického myšlení a příklad různého pojetí ekonomiky v jejich rámci. Lze tvrdit, že rozdíly v těchto dvou přístupech sahají hluboko, až na úroveň různých základních představ o světě a hodnotového nastavení, tedy toho, co Schumpeter nazývá preanalytické vize (viz kap. 1.3 a pozn. 23).

Co se týče předpokladů mainstreamové ekonomie, Colander (2000b: 126) uvádí jako její klíčové principy následující: „maximalizace užítku spotřebiteli a maximalizace zisku firmami, dalekosáhlá individuální racionalita a víra v rovnovážný stav (*equilibrium*), která v principu znamená, že všechna individuální rozhodnutí v modelech smysluplně pasují dohromady“. „Tyto principy tvořily⁴⁶ jádro ekonomické vize reality v tom smyslu, že všechny ekonomické modely byly vystavěny na těchto principech, případně na jejich variacích, jako je předpoklad omezené racionality nebo nedokonalé informace“ (Colander 2000b: 127). Marglin (2008: 4) pak uvádí jako základní mainstreamové předpoklady: jedinec motivovaný sebezájmem, racionální kalkul, nekonečné potřeby, resp. přání a národní stát. Srovnatelné, i když podrobnější charakteristiky pak poskytují například analytické texty Greena (2012: 12–13)⁴⁷ či Parkánové

45) Zde a dále v textu používám zejména pojem mainstreamová ekonomie (*mainstream economics*), jako synonyma vnímám výrazy ekonomie hlavního proudu či ekonomie středního proudu, kterou ekonomický slovník definuje následovně: „Ekonomie hlavního proudu – soubor metodologických přístupů a teorií akceptovaných širokou akademickou obcí. [...] Základem ekonomie hlavního proudu je neoklasická mikroekonomie (zejm. teorie chování spotřebitele, teorie ekonomické rovnováhy a teorie blahobytu). Makroekonomie hlavního proudu je charakterizovaná neoklasickou syntézou [...] obohacenou později zejm. o přístupy monetarismu a školy racionálních očekávání.“ (Hindls et al. 2003: 103) Ekologická ekonomie naproti tomu představuje jeden z tzv. heterodoxních (tedy ne-mainstreamových) proudů ekonomického myšlení, které dále zahrnují například feministickou či marxistickou ekonomii. Velmi zkráceně lze dle výzkumu Mearmana (2011) říci, že heterodoxní ekonomie se věnuje a akcentuje zejména čtyři mainstreamem opomíjené oblasti: historii, přírodní systémy, nejistotu (*uncertainty*) a moc (*power*). Pro bližší vymezení a výčet dalších heterodoxních ekonomických směrů viz například Lee (2008) či Lawson (2005).

46) Colander (2000b) píše z perspektivy fiktivní ekonomie nového tisíciletí (*New Millennium Economics*), kterou ve svém článku předpovídá, proto o současnosti mluví v minulém čase.

47) Green (2012: 12–13) předkládá syntézu z Colandera (2000a), Marglina (2008) a Hilla & Myatta (2010), a formuluje základní rysy mainstreamové ekonomie v podobě, v jaké je vyučována v úvodních ekonomických kurzech a učebnicích na kanadských VŠ.

(2011: 13–14).⁴⁸ Z metodologického hlediska bývá často zmiňována převaha ekonometrie, tedy matematické a statistické analýzy na úkor kvalitativních postupů. Sutter & Pjesky (2001) na toto konto kladou provokativní otázku „Kde by dnes publikoval Adam Smith?“ s poukazem, že klasičtí ekonomičtí velikáni by dnes měli problém svoje práce v mainstreamových ekonomických kruzích vůbec opublikovat, natož pro ně získat uznání.

Na základě syntézy uvedených zdrojů jsem formulovala přehled základních předpokladů a tezí mainstreamové ekonomie, které jsou relevantní pro téma této práce, následovně:

- v rámci ekonomie je možné nezaujatě a objektivně popisovat skutečnost a tento objektivní popis oddělit od normativních doporučení v politické oblasti;
- analyticky je významný jedinec jako základní jednotka a aktér ekonomického rozhodování;
- lidé jednají racionálně;
- lidské potřeby jsou nekonečné, a tedy v principu neuspokojitelné;
- základním (a jediným zohledněným) motivem lidského jednání je maximalizace užítka osob a maximalizace zisku firem;
- soulad mezi užtkem individuálních jedinců a užtkem společnosti jako celku zprostředkovává a zajišťuje mechanismus volného trhu;
- volný trh je prostředkem a projevem svobody jednotlivce, z uskutečněných tržních transakcí mají prospěch všechny zúčastněné strany;
- trh je efektivní, resp. ve většině případů nejefektivnější nástroj alokace vzácných zdrojů;
- mezinárodní obchod přispívá k ekonomickému blahobytu, stejně jako specializace a zvyšování produktivity;
- případné problémy životního prostředí jsou buď v pořádku (tzv. efektivní znečištění), nebo jsou způsobené nedokonalou internalizací externalit, nejčastěji v důsledku nejasných či neexistujících vlastnických práv (neefektivní znečištění);
- možnost substituce výrobních faktorů je principiálně neomezená, včetně možnosti nahradit přírodní zdroje vyrobeným kapitálem;
- ekonomický růst není limitován přírodními zdroji.⁴⁹

48) Parkánová (2011: 13–14) syntetizuje z Mankiwa (2000/2009), Samuelsona & Nordhause (2007) a Fuchse & Tuleji (2005), tedy z učebnic, podle kterých se učí na českých ekonomických vysokých školách.

49) Tento výčet byl zároveň použit pro hodnocení míry opozice lokalizačních autorů vůči mainstreamové ekonomii a současnému ekonomickému systému, viz kapitoly 1.2 (metodologie), 3.1 a 3.2 (výsledky) a 6.1 (diskuse).

Naproti tomu v rámci ekologické ekonomie shrnuje Røpke (2005: 267, obdobně též např. van den Bergh 2001) základní předpoklady následovně: primární a klíčové je přesvědčení, že ekonomika je zakotvena v přírodě, z přírody pocházejí zdroje nutné pro život, a je tedy třeba uvědomovat si vzájemnou provázanost ekologického a ekonomického systému a snažit se porozumět jejich interakcím, a to také na fyzické úrovni toků energie a hmoty. Krom této základní premisy charakterizují ekologickou ekonomii ještě další východiska: (1) existují materiální limity růstu ekonomiky a některé environmentální problémy související s dosažením či překročením těchto limitů představují již v současnosti vážný problém; (2) pro řešení těchto problémů je nezbytný transdisciplinární přístup a (3) pluralismus; stejně jako (4) uvědomění si vlastní neznalosti mnoha klíčových systémových vazeb a principiální nejistoty, se kterou se při studiu komplexních systémů nevyhnutelně setkáváme.⁵⁰ Důraz je proto kladen na (5) systémové myšlení a studium dynamických a evolučních procesů. Z etického hlediska představují významná témata (6) rovnost (*equity*) a spravedlivá (re)distribuce omezených zdrojů a (7) převládající přesvědčení o vnitřní hodnotě přírody jako takové, bez ohledu na její užitný význam pro člověka. Existuje také silný proud zdůrazňující (8) zakotvenost ekonomiky v sociálních a kulturních systémech a význam humanitních disciplín pro pochopení jak lidského jednání, tak širších procesů ko-evoluce přírody, ekonomiky, společnosti a kultury. V rámci ekologické ekonomie a zejména její Evropské tradice představované ESEE⁵¹ existuje relativně silný proud, který volá po tzv. socio-ekologické ekonomii, tedy po skloubení a zrovnoprávnění složky sociální, ekologické/environmentální a ekonomické (Røpke 2005: 271). Konkrétním příkladem tohoto přístupu může být Spash (2009), který navrhuje jako nejvýstižnější označení popisovaného oboru *social ecological economics* a který vnímá ekologickou ekonomii jako jeden z heterodoxních směrů moderní politické ekonomie.⁵²

Konkrétní projevy výše popsané rozdílnosti přístupů představují například různá pojetí ekonomiky a ekonomického procesu. Mainstreamová ekonomie zobrazuje produkci a spotřebu na mikroekonomické úrovni typicky jako koloběh (viz Obrázek 5), kde jsou výrobní faktory včetně přírodních zdrojů obchodovány na trzích a přeměňovány firmami na zboží a služby, které nakupují domácnosti. Kde se výrobní faktory

50) Funtowicz & Ravetz (1994) argumentují, že adekvátním přístupem ke studiu vysoké úrovně komplexity (nejen) v rámci ekologické ekonomie je již zmiňovaná post-normální věda, zahrnující široké spektrum aktérů a hodnot, které není záhodno redukovat (viz kap. 1.3).

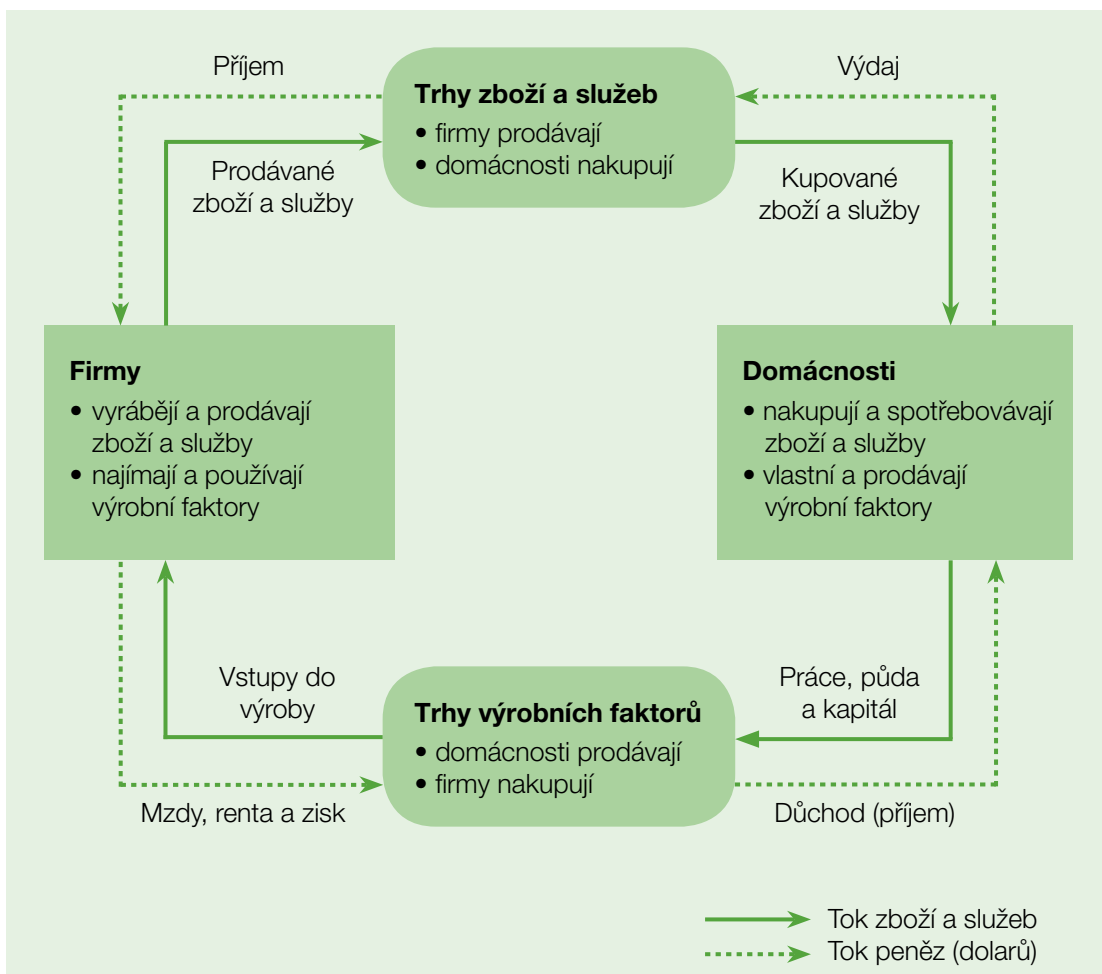
51) ESEE = *European Society for Ecological Economics*, evropská odnož ISEE založená roku 1996 (Røpke 2005: 271). Více viz <http://www.euroecolecon.org/> [cit. 16. 4. 2012].

52) Osobně je mi tento přístup velmi blízký a snaha o přístup eko-sociální ekonomie tvoří jakýsi rámec této práce (viz kap. 1.3).

berou a co se děje se spotřebovaným zbožím, model neřeší. Tento model-koloběh je uzavřený a potenciálně nekonečný, respektive se (na makroekonomické úrovni) předpokládá, že jeho objem neustále poroste a že přírodní zdroje nejsou pro tento růst významné, či dokonce limitující (Mankiw 2009: 508).

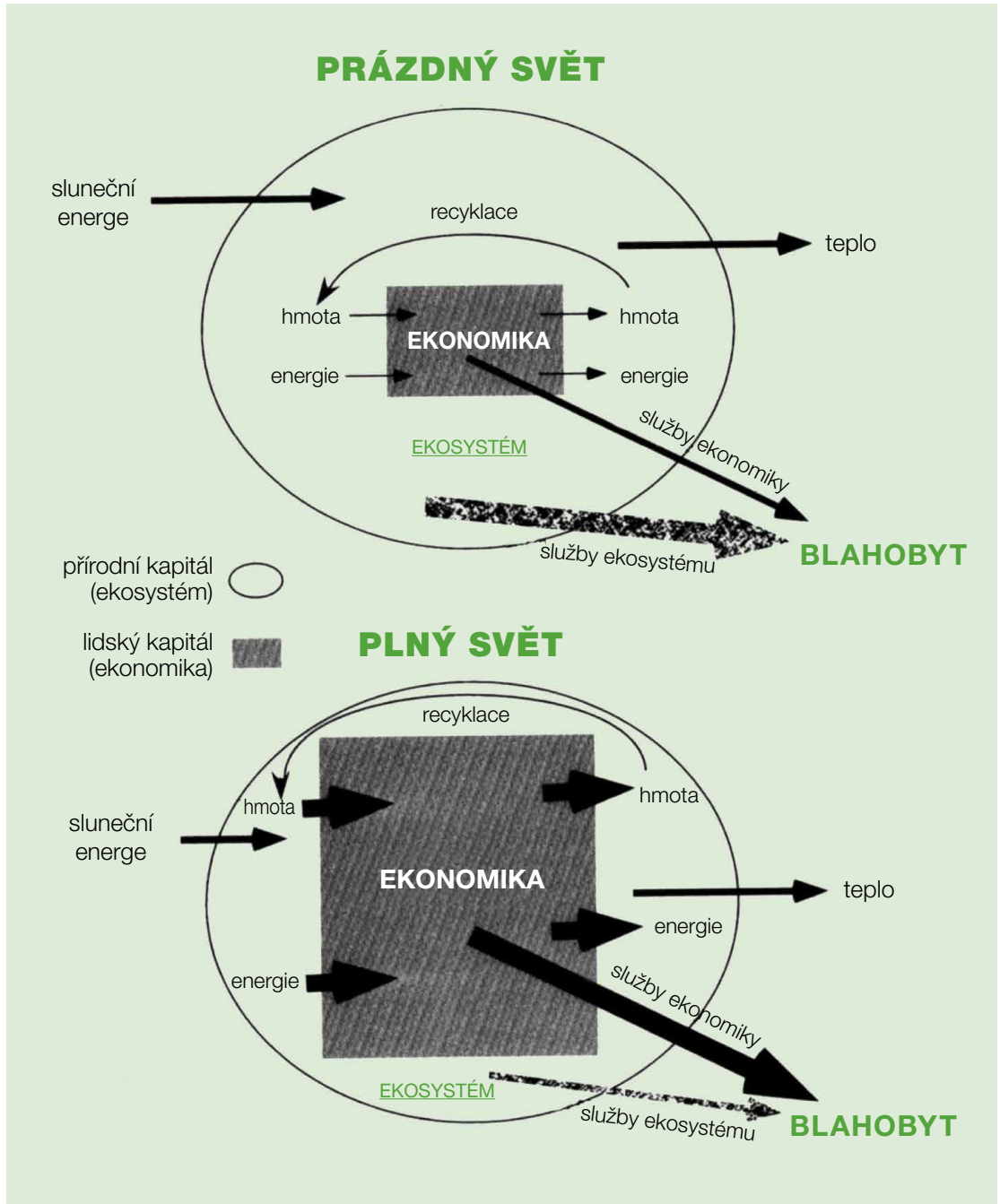
Naproti tomu ekologická ekonomie zobrazuje ekonomiku jako otevřený subsystém společenského a přírodního systému, který je na svém okolí nevyhnutelně závislý a jehož trvalý materiální růst není v rámci uzavřeného systému planety Země možný. Jednou ze zásadních otázek ekologické ekonomie je tedy téma optimální či

Obrázek 5: Ekonomický koloběh dle Mankiwa (2009: 48)

„Tento obrázek schematicky znázorňuje organizaci ekonomiky. Rozhodování je záležitostí domácností a firem. Domácnosti a firmy jsou ve vzájemné interakci na trzích zboží a služeb (domácnosti jsou nakupujícími a firmy prodávajícími) a na trzích výrobních faktorů (zde jsou nakupující firmy a prodávající domácnosti). Vnější šipky ukazují proudění peněz a vnitřní soubor šipek ukazuje odpovídající tok zboží a služeb.“ (Mankiw 2009: 48)

Obrázek 6: Dva různé poměry mezi velikostí ekonomického a přírodního systému dle Daly & Farley (2004: 18)

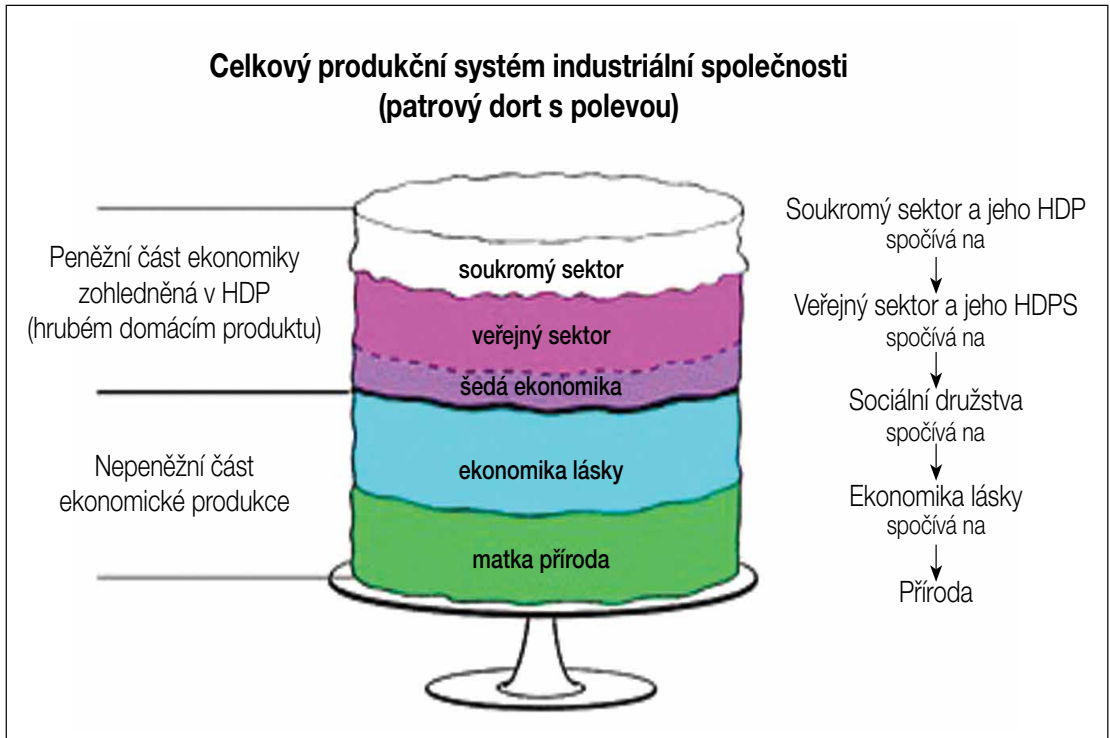

udržitelné velikosti ekonomického systému vůči tomu přírodnímu (viz Obrázek 6).⁵³ Jak totiž plyne z prvního termodynamického zákona, energii ani hmotu neumíme vyrobit, dokážeme je pouze přeměňovat z jedné formy na druhou. Jak navíc plyne z druhého termodynamického zákona, taková přeměna nikdy není beze ztrát, část energie vždy takzvaně disipuje – rozptýlí se ve formě tepla, které již dále není využitelné pro práci. Důsledně řečeno tedy v ekonomice nedochází k žádné „výrobě“ zboží a služeb, ani k „likvidaci“ odpadů, ale pouze k jejich přeměně, a tato přeměna není nikdy plně vratná. Tok energie i hmoty směrem od koncentrovaných zdrojů přes dočasně užitečné výrobky k méně a obtížněji využitelným odpadům je (i přes dílčí možnosti znovu-využití a recyklace) v důsledku vždy jednosměrný, přičemž oba „konce“ tohoto toku jsou srovnatelně významné. Závislost ekonomického systému na systému přírodním se tak projevuje jak na straně vstupů – nutnosti přísunu energie a materiálů z okolního prostředí –, tak na straně výstupů – potřebné (a ne-nekonečné) kapacity ekosystémů absorbovat odpady (Daly & Farley 2004; Georgescu-Roegen 1971). Podrobněji se této argumentaci věnuji ve své diplomové práci (Fraňková 2007).

Závislost ekonomiky na přírodním systému často zdůrazňuje i feministická ekonomie, spolu s významem neplacené práce, netržních směn a dalších forem produkce a spotřeby, které nepodléhají peněžní směně. Ukotvenost ekonomiky nejen v systému přírodním, ale i sociálním tak zobrazují například „dort s polevou“ Hazel Henderson (1991, Obrázek 7) či „ledovec“ autorské dvojice Gibson-Graham (2001, Obrázek 8).

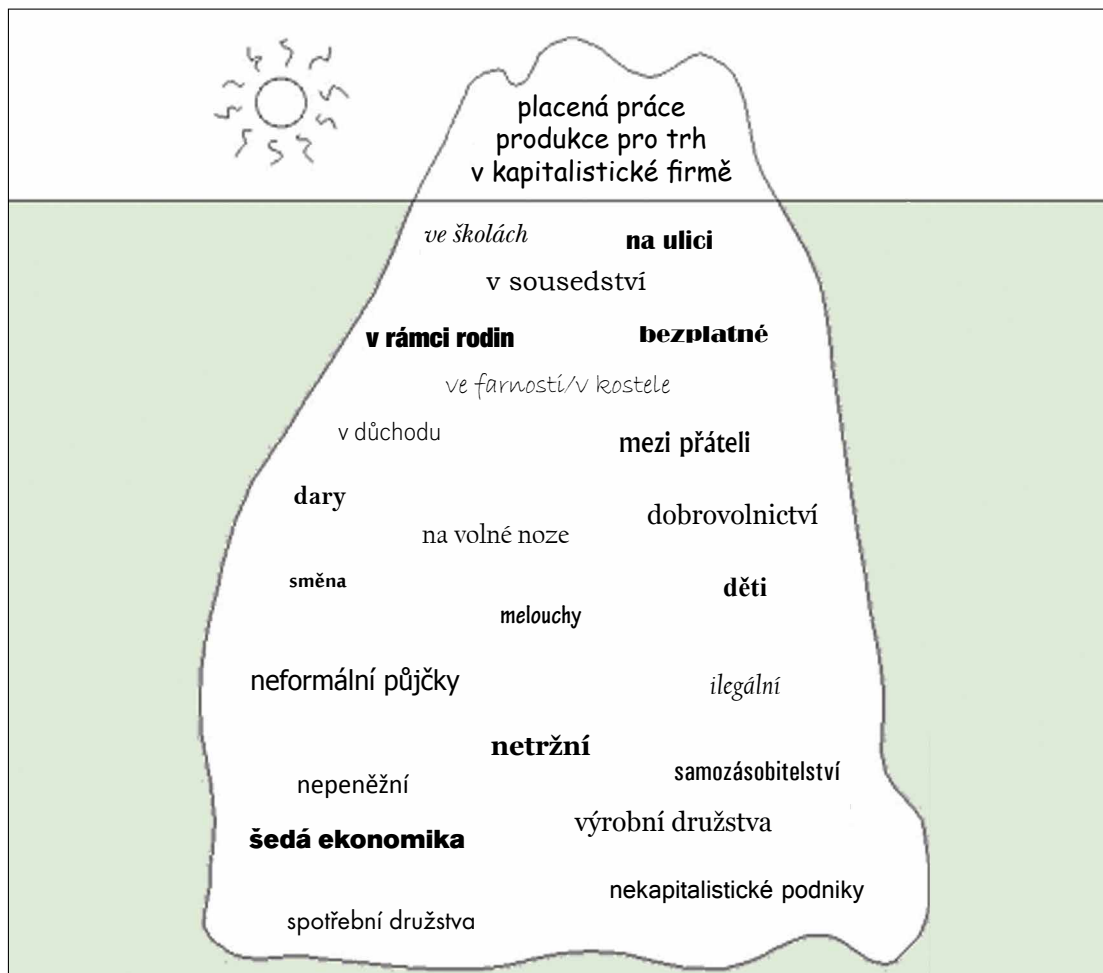
53) Autoři v daném obrázku používají termín služby ekosystému, resp. ekosystémové služby (*ecosystem services*). Obdobná konceptualizace přírody pomocí mainstreamově-ekonomických termínů se ovšem v poslední době stává v rámci ekologické ekonomie předmětem kritiky, viz pozn. 25.

Obrázek 7: Patrový dort s polevou dle Hazel Henderson (1991)

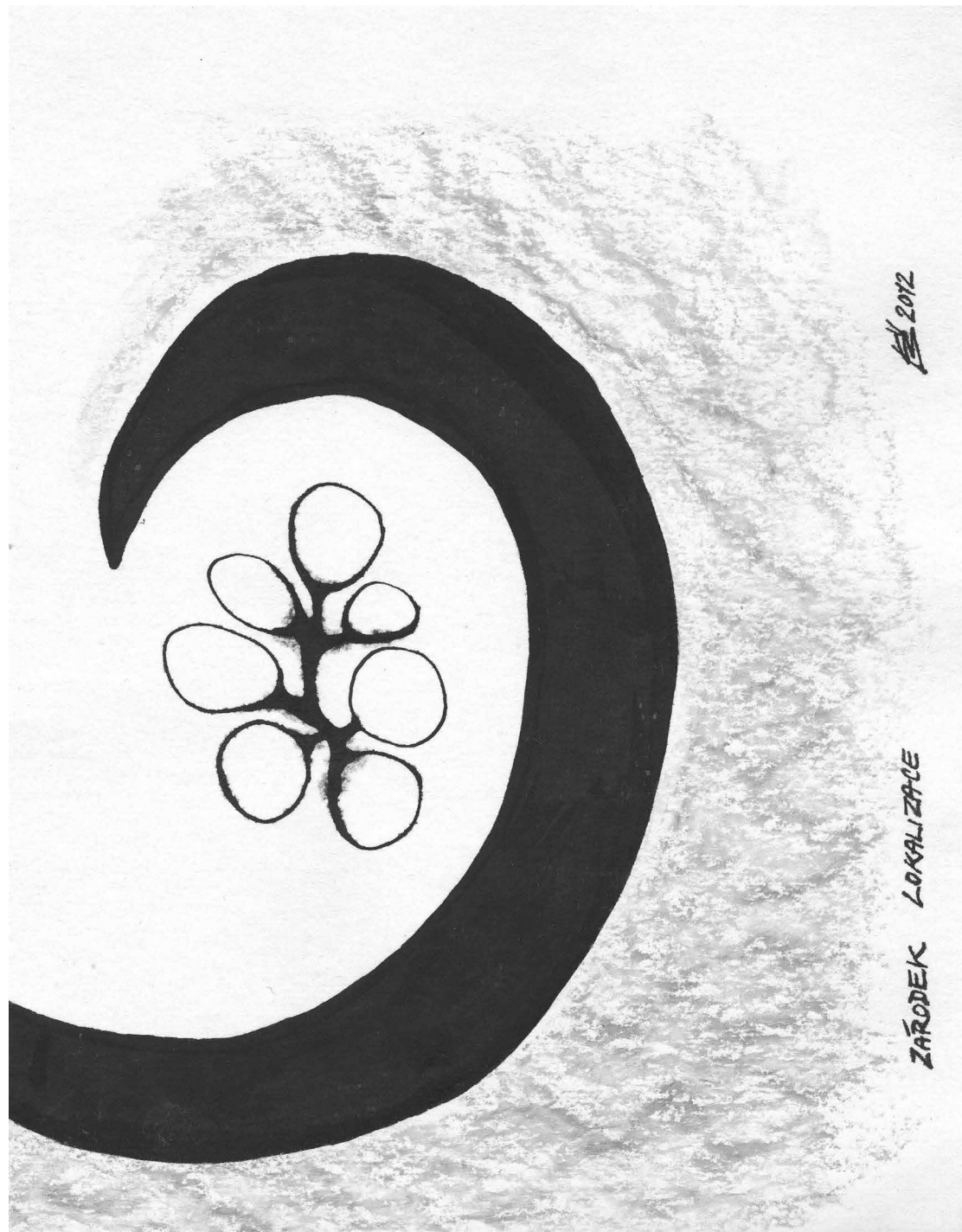

Základ, na kterém stojí všechna následující patra dortu, tvoří „matka příroda“ (u jiných autorů analogie přírodních zdrojů, ekosystémových služeb apod., zahrnující také absorpci odpadů). Na ní spočívá „ekonomika lásky“, tedy veškeré nepeněžní činnosti jako výchova dětí, domácí práce, péče o druhé, směna a dary, samozásobitelství, dobrovolnická práce, komunitní aktivity, sdílení, vzájemná výpomoc atd. Následuje přechodová zóna šedé ekonomiky a patro „veřejného sektoru“, tedy veřejné (státní a obecní) výdaje na dopravu, školství, zdravotnictví, obranu atd. Teprve na nich pak spočívá (a závisí) „cukrová poleva“ soukromého sektoru zahrnující podnikatelské subjekty a peněžní sektor.

Obrázek 8: Ekonomika jako ledovec dle Gibson-Graham (CEC 2001)

Mainstreamová ekonomie podle Gibson-Graham rozeznává jen produkci pomocí placené práce v rámci kapitalistické firmy určenou pro tržní peněžní směnu, tedy jen onu pověstnou jednu desetinu ledovce. Zbytek – velká část ekonomických aktivit zahrnujících výměnu, dary, péči o děti či nemohoucí, domácí práce, ilegální obchod, neformální družstevní skupiny, samozásobitelství a další nepeněžní či jinak netržní aktivity – pro ni zůstává skrytý pod hladinou.

2012

ZÁRODEK LOKALIZACE

3. Pojetí lokalizace u vybraných autorů a autorek

Jak bylo popsáno v metodice (kap. 1.2), předmětem provedené analýzy bylo šest monografií následujících lokalizačních autorů a autorek: Shuman (2000), Desai & Riddellstone (2002), Hines (2000), Hopkins (2008), Douthwaite (1996) a Norberg-Hodge et al. (2002). V této kapitole budou postupně představena (1) východiska zmiňovaných AA a jejich postoj k současnému socio-ekonomickému systému; (2) jejich vlastní pojetí ekonomické lokalizace, které z tohoto postoje do značné míry vychází, tj. jednotlivé lokalizační přístupy; (3) společné a rozdílné charakteristiky těchto přístupů a z nich odvozené lokalizační diskursy; (4) dimenze a aspekty ekonomické lokalizace; a na závěr (5) krátká definice ekonomické lokalizace. Větší část výsledků prezentovaných v této kapitole je ve zhuštěné podobě publikována v článku *Economic localisation revisited* (Fraňková & Johanisová 2012).

3.1. Šest lokalizačních přístupů

Pro **Michaela Shumana** je největším problémem rostoucí moc korporací a ztráta kontroly komunit nad vlastním osudem. Přestože ale věnuje celou knihu argumentaci ve prospěch většího důrazu na podporu lokálních ekonomik a kritice globalizačního procesu, ve kterém se pro místní společenství stále zmenšuje prostor k rozhodování o svých záležitostech, v principu přímo nekritizuje základní předpoklady současného ekonomického systému, pouze navrhuje jeho dílčí úpravy. Jak shrnuje v předmluvě své knihy: „Napsal jsem tuto knihu pro každého, kdo se snaží obnovit svoji komunitu. [...] Vzhledem k mému dlouhodobému spojení s progresivními politickými procesy bude asi mnoho čtenářů překvapených – a někteří rozzlobení – když zjistí, že silně věřím v ekonomický růst, slabou centrální vládu, soukromé vlastnictví a ziskový motiv.“ (Shuman 2000: xii–xiv) Zároveň ovšem také tvrdí, že se věnuje nové ekonomii a nové filozofii obchodu založené na zachování komunit (Shuman 2000: 26).⁵⁴

Shuman každopádně poskytuje jedno z nejkompaktnějších vymezení ekonomické lokalizace: „Přechod k lokálnímu *neznamená* odříznutí se od okolního světa. Znamená rozvíjení lokálně vlastněných podniků, které využívají místní zdroje udržitelně, zaměstnávají místní pracovníky za slušný plat a slouží primárně místním spotřebitelům. Znamená větší soběstačnost a menší závislost na dovozu. Řízení se přesouvá ze zasedacích síní vzdálených korporací zpátky do komunity, kam patří.“ (Shuman 2000: 6)

Podle Shumana tvoří zásadní složku nového přístupu tzv. komunitní podniky (*community corporations*). V jeho pojetí jde o jakýkoli podnik, který je zakotvený v komunitě prostřednictvím vlastnictví (Shuman 2000: 5). „Komunitní podniky představují možnost, že výhody obou sfér – efektivita trhu a sociální uvědomění veřejného sektoru – mohou být realizovány současně.“ (Shuman 2000: 27) Podle něj „jediný způsob, jak mohou komunity zajistit svoji ekonomickou pohodu (*economic wellbeing*), je přestat nahánět nadnárodní společnosti, které nemají žádnou loajalitu vůči komunitě, a začít investovat do komunitních podniků. Prosperita následuje, pokud se vlastnictví, produkce a spotřeba stanou úzce spojené s místem.“ (Shuman 2000: 6)⁵⁵

Shuman tedy věří, že lze kombinovat lokalizační přístup se současným globalizovaným systémem produkce a spotřeby: „Vize, která následuje, je skromná. Komunity by měly zvýšit svou soběstačnost v lokálních zdrojích, pracovní síle a kapitálu a přitom plně ocenit, že se nelze z globální ekonomiky vyvázat úplně. I když budou komunitní

54) Diskuse na téma slučitelnosti ekonomické lokalizace s předpoklady mainstreamové ekonomie viz kapitola 6.1.

55) Shumanovu pojetí komunitních podniků se blíží koncept sociálního podniku, jak je definován například v českém prostředí, viz TESSEA (2011: 14–16).

podniky uspokojovat více potřeb v rámci komunity, je pravděpodobné, že nadnárodní firmy budou fungovat zároveň s nimi ještě po dlouhou dobu. [...] Je proto zásadní, aby se komunita prosazující lokalismus spojila s podobnými komunitami a populárními hnutími po celém světě. Aby bylo možné uspět ve světě měnících se přízní, komunita usilující o lokalizaci si musí zároveň zachovat globální perspektivu.“ (Shuman 2000: 27)

Soběstačnost je přitom podle Shumana zásadní ve třech oblastech: lokální produkce pro lokální potřeby, lokální vlastnění podniků a lokální koloběh peněz. (Shuman 2000: 28) „Všechny tyto iniciativy – lokální produkce, vlastnictví a finance – se mohou rozvíjet zcela v rámci soukromého sektoru,⁵⁶ nicméně chytré vládní politiky je jistě mohou urychlit.“ (Shuman 2000: 29) Podle Shumana, „zásady pro aktivisty, obchodníky, politiky a plánovače jsou jednoduché:

- Přestat ničit kvalitu místního života, aby bylo vyhověno mobilním korporacím, a místo toho rozvíjet komunitní podniky, které mají za cíl zvyšovat kvalitu místního života.
- Přestat se snažit rozšiřovat ekonomické aktivity skrze export a místo toho usilovat o odstranění nebezpečných závislostí vytvářením nových podniků, které nahrazují dovozy a které uspokojují základní potřeby lidí.
- Přestat lobovat ve Washingtonu⁵⁷ za další porci federálního přidělu a místo toho trvat na zákonné a politické moci potřebné k vytvoření živné půdy pro domácí podniky.“ (Shuman 2000: 26–27)

Cílem lokalizace a motivací těchto opatření je podle Shumana jednoznačně větší soběstačnost komunit. „Nový závazek spočívající v lokalizaci by znamenal dramatický obrat v ekonomicko-rozvojové strategii prakticky všech amerických měst. Je to strategie, která sjednotí lidi z mnoha politických proudů. [...] Ekonomie místa (*economics of place*) by posunula rozvojové politiky každého amerického města směrem k novému cíli: komunitní soběstačnosti.“ (Shuman 2000: 28) Jinak formulováno, Shuman věří, že se postupně vytvoří „nová filozofie podnikání, které by uspokojovalo základní potřeby lidí za použití udržitelných metod produkce a rozvíjelo spokojenost (*well-being*) komunit.“ (Shuman 2000: 26) Jak nicméně vzápětí upozorňuje, „základní pravidlo komunitní ekonomie zní, že zobecňování je nebezpečné. Každá lokalita si musí najít svoji vlastní cestu.“ (Shuman 2000: 29)

56) Viz Shumanův koncept komunitních podniků.

57) Jak je zjevné zde i dále, Shuman vychází z amerických reálií a oslovuje v první řadě americké publikum. Naproti tomu většina ostatních analyzovaných autorů vychází z prostředí britského (Hines, Desai & Riddlestone; Norberg-Hodge et al.; Hopkins), potažmo irského (Douthwaite).

Další vizi lokalizace představuje autorská dvojice **Pooran Desai & Sue Riddlestone**. Se Shumanem mají společné to, že v zásadě nekritizují základní předpoklady mainstreamové ekonomie a spoléhají na efektivitu volného trhu (pokud není deformován dotacemi státu a ekonomickou mocí nadnárodních korporací); volají „pouze“ po udržitelnějších způsobech produkce a spotřeby.⁵⁸ Jádro jejich kritiky současného vývoje spočívá v tom, že jsme jako lidstvo překročili biokapacitu Země, základním cílem je proto podle nich snižování ekologické stopy spojené s celkovým snižováním spotřeby přírodních zdrojů, přičemž lokalizaci v tomto kontextu prezentují jako základní strategii. Svůj přístup nazývají bioregionální rozvoj (*BioRegional development*) a jeho podobu lze shrnout takto: „Každá země do nejvyšší možné míry uspokojuje své každodenní základní potřeby z lokálních zdrojů a mezinárodně obchoduje pouze produkty s vysokou přidanou hodnotou, což má za následek vysoké příjmy s malým environmentálním dopadem.“ (Desai & Riddlestone 2002: 61)

Klíčové principy jejich bioregionálního přístupu představuje:

- „používání lokálních obnovitelných a odpadních zdrojů (*waste resources*) k uspokojování větší části našich každodenních potřeb;
- dosahování udržitelnosti skrze trh zboží a služeb;
- život v rámci našich planetárních možností a ponechání prostoru divokým druhům a divočině.“ (Desai & Riddlestone 2002: 12)

Ve zkratce jde tedy podle jejich slov o regionální produkci, spotřebu a recyklaci (Desai & Riddlestone 2002: 35), která „zahrnuje aplikaci efektivních technologií a systémů v malém měřítku, aby se mohly lokální produkty a služby stát součástí mainstreamové ekonomiky“ (Desai & Riddlestone 2002: 12).

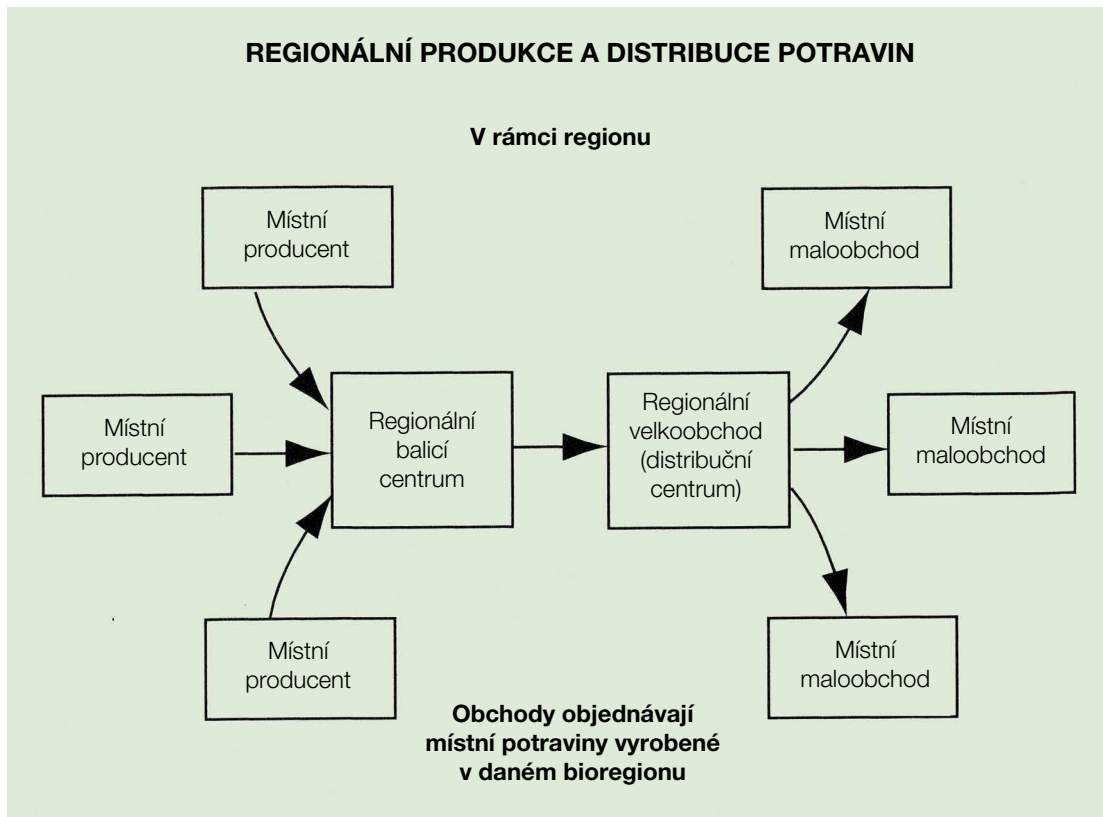
Ke kompatibilitě bioregionálního přístupu s mainstreamovou ekonomikou přitom říkají: „Náš přístup vychází z filozofie bioregionalismu, ve kterém způsob života lidí určují spíše přírodní faktory, jako jsou lokální ekosystém a klima, než politika a obchod. [...] Chceme působit na trhu vlastním způsobem a opětovně se propojit s lokálním prostředím a přírodními cykly živin a energie. Oceňujeme technologie a tržní prostředí, ale věříme, že přinášejí dlouhodobý užitek, pouze pokud jsou napojeny na přírodní cykly, tzn. pokud pracujeme s přírodou, a ne proti ní.“ (Desai & Riddlestone 2002: 15–16) Na jiném místě pak dodávají: „Přestože věříme v dosahování udržitelnosti skrze zboží a služby – tzn. prostřednictvím udržitelné tržní ekonomiky –, bude potřeba také silná mezinárodní vláda, která zajistí, že trh bude operovat v rámci

58) Je přitom zajímavé, že jako původce předkládaných myšlenek uvádějí E. F. Schumachera: „Schumacherovým hlavním zájmem byla řešení, která jsou náročná na lidskou práci, nízkonákladová, vhodná pro rozvojové země, spojená s produkcí pro uspokojení místních potřeb.“ (Desai & Riddlestone 2002: 45) Schumacher (1973) byl ovšem k předpokladům mainstreamové ekonomie včetně víry v optimální fungování tržního mechanismu značně kritický, viz kap. 1.1.

principů udržitelnosti a vytvářet rovné globální prostředí. Trh definovaný kritérii udržitelnosti bude automaticky podporovat lokálnější produkci.“ (Desai & Riddlestone 2002: 17) Představu „udržitelného trhu“ pak autoři definují tak, že náš „ekologický rozpočet“, tedy kapacita přírodních zdrojů dostupná v rámci přijatelné velikosti ekologické stopy, se bude rovnat našemu finančnímu rozpočtu; jinými slovy, tržní cena přírodních zdrojů bude adekvátně odrážet jejich hodnotu a omezenou dostupnost (Desai & Riddlestone 2002: 103). V tomto bioregionálnějším světě by „fosilní paliva a další neobnovitelné zdroje byly dražší, protože by bylo zajištěno, že jsou do jejich ceny započítány všechny náklady zničeného životního prostředí. Doprava, zejména letecká, by byla dražší, takže tržní síly by zajistily ekonomiku, kde je zboží převáženo mnohem méně. To by posunulo produkci směrem k lokálnějšímu a menšímu měřítku.“ (Desai & Riddlestone 2002: 76–77)

V praktické rovině je základem jejich představy fungování ekonomiky tzv. *network economy* (zasíťovaná ekonomika), která je založena na kombinaci malých

Obrázek 9: Schéma zasíťované produkce (*network production*) dle Desai & Riddlestone (2002: 66)

lokálních producentů a společného efektivního marketingu (Desai & Riddlestone 2002: 10, její schéma viz Obrázek 9). V jejím rámci by měla fungovat tzv. *network production* (zasíťovaná produkce): „Naše síť kombinuje výhody lokálního zásobování s národní koordinací a marketingem. Jsme přesvědčeni, že tato forma průmyslové organizace – zasíťovaná produkce – může být aplikována na mnoho odvětví, a lokalizace se tak může stát součástí mainstreamu.“ (Desai & Riddlestone 2002: 51) Autoři se odvolávají na Schumacherův koncept přiměřené technologie (*intermediate* či *appropriate technology*, viz kap. 1.1), která podporuje decentralizaci a je šetrná k využívaným zdrojům (Desai & Riddlestone 2002: 45). Rozvoj efektivnějších technologií v malém měřítku je podle nich pro využití místních zdrojů a rozvoj bioregionálně založené ekonomiky klíčový (Desai & Riddlestone 2002: 50).

Jedním z nejvýraznějších autorů píšících explicitně o lokalizaci je **Colin Hines**, který kombinuje oba předchozí přístupy v tom smyslu, že upozorňuje na problémy sociální (ztráta soběstačnosti a kontroly v rámci komunit), ekonomické (závislost na nestabilním globalizovaném ekonomickém systému) i environmentální (překročení biokapacity Země, globální změna klimatu atd.). Zároveň věnuje výraznou pozornost i institucionálním aspektům současného systému (zejména kritika WTO, WB a GATT) a uvědomuje si do jisté míry také specifika zemí globálního Jihu.⁵⁹ Přesto nelze říct, že by Hinesovy argumenty byly úplně komplexní – stejně jako většina ostatních (s výjimkou Douthwaita, viz dále) nejde v argumentaci úplně do hloubky, jeho argumentace, byť logicky konzistentní, je spíše politickým prohlášením než odbornou statí. Ve své přímočarosti tak může být přesvědčivý, při podrobnějším pohledu však nechává mnoho otázek nezodpovězených. Hines je ve svých prohlášeních každopádně mnohem radikálnější ve smyslu opozice vůči současnému systému: „Tato kniha není proti obchodním dohodám [např. GATT]. Chce jen, aby měly jiný konečný cíl, a to chránit a znovu diverzifikovat lokální ekonomiky, spíše než ten současný, který nutí všechny národy klanět se falešnému bohu mezinárodní konkurenceschopnosti. [...] Je to dotěrné a heretické volání po odmítnutí celosvětového náboženství globalizace.“ (Hines 2000: x)

Hines předkládá vcelku stručné vymezení lokalizace, když ji definuje jako protiváhu a protipól globalizace: „Lokalizace – proces, který působí proti trendu globalizace tím, že diskriminuje ve prospěch lokálního. V závislosti na kontextu bývá ‚lokální‘ definováno jako část národního státu, přestože to v některých případech může být stát

59) Hines stejně jako další AAA používá (dnes spíše zastaralý) termín „rozvojové země“ (*developing countries*). Já se zde kloním spíše k termínu „země globálního Jihu“, který se snaží vyhnout lineární představě rozvoje a dělení zemí na tzv. rozvinuté a rozvojové (rozuměj ještě nedostatečně rozvinuté). Blíže k této problematice např. Daněk et al. (2008) a celkově diskurs post-rozvoje. Kde je termín použit v přímé řeči, nechávám původní termín autora/ky.

samotný, případně dokonce regionální uskupení národních států. Politiky podporující lokalizaci jsou takové, které zvyšují kontrolu komunit a národních států nad ekonomikou. [...] Lokalizace nespočívá v omezování toku informací, technologií, obchodu a investic, managementu a legálních struktur, které ve skutečnosti *podporují* lokalizaci, tyto toky mohou být naopak zlepšeny novým důrazem na lokálnost ve světových pravidlech obchodu a rozvojové pomoci. [...] Nejde o návrat k přebujelé státní kontrole, pouze o to, aby vláda nastavila politický a ekonomický rámec umožňující lidem, komunitním skupinám i podnikatelským subjektům, aby znovu diverzifikovali své vlastní lokální ekonomiky.“ (Hines 2000: 4–5, 27)⁶⁰

Jak píše Hines už v předmluvě: „Alternativou [ke globalizaci] je, že všechno, co může být produkováno v rámci státu nebo regionu,⁶¹ by tam být produkováno mělo. Dálkový obchod by byl potom redukován pouze na dovoz toho, co nemůže pocházet z dané země nebo geografické oblasti. To by umožnilo zvýšení lokální kontroly nad ekonomikou a možnost jejího spravedlivějšího a lokálnějšího sdílení. Tok technologií a informací by byl podporován, pokud by mohl posílit lokální ekonomiky. Za těchto podmínek by globalizační přístup ‚ožebrač svého souseda‘ mohl být nahrazen lokalizačním, potenciálně více kooperativním přístupem ‚pomoz svému sousedovi‘.“ (Hines 2000: viii)⁶²

V návrhu politik, které by pomohly prosadit lokalizaci, se dále ukazuje směr vývoje, který si Hines pod pojmem lokalizace představuje:

- „Ochrana národních a regionálních ekonomik proti dovozu zboží a služeb, které mohou být produkovány lokálně;
- pravidla pro průmysl vyžadující místní produkci pro místní prodej (*site-here to sell-here policy*);
- lokalizace peněžních toků, aby byly obnoveny komunitní ekonomiky;
- lokální konkurenční politiky, aby byla zajištěna vysoká kvalita zboží a služeb;
- „zavedení daní z primárních surovin a dalších daní, které mohou být využity na zásadní a drahý přechod [k lokalizaci] a zajištění takového průběhu tohoto přechodu, který umožní adekvátní ochranu životního prostředí;

60) Hines (2000: 28, 267) také přebírá definici/vymezení pojmu lokalizace od Shumana (1998: 6, viz výše) a vzadu v poznámce jmenuje další informační zdroje: ISEC (1999), Norberg-Hodge (1999), Goldsmith & Mander (1999/2003), Douthwaite (1996), Kretzman & McKnight (1995).

61) Jak bylo patrné v citátu výše, pod pojmem „regionální“ má Hines na mysli regionální uskupení států, např. tzv. CEE region, tj. *Central and Eastern Europe*, viz např. Hines (2000: 27).

62) V angličtině slovní hříčka, přístup *beggar-your-neighbour vs. better-your-neighbour* (viz Hines 2000: viii).

- zajištění demokratické participace v lokálních ekonomických i politických systémech;
- přeměna rozvojových politik *aid and trade*⁶³ tak, aby přispívaly spíše k obnově lokálních ekonomik než k mezinárodní konkurenci.“ (Hines 2000: viii)

Jinými slovy, lokalizační přístup je podle Hinese následující: „Dálkový obchod slouží pouze k obstarání toho, co nemůže být vyprodukováno v daném regionu. A pravidla pro tento ustupující mezinárodní sektor jsou obdobná pravidlům hnutí *fair trade*,⁶⁴ kde je dána přednost zboží vyráběnému za podmínek výhodných pro dělníky, lokální komunity a životní prostředí. Političtí aktivisté musí požadovat nový směr a konečný cíl obchodních pravidel. Ten musí přispívat k obnově a ochraně lokálních udržitelných ekonomik.“ (Hines 2000: ix–x)

Základním cílem lokalizačních politik je tedy podle Hinese „umožnit státům, místním (samo)správám a komunitám, aby znovu získaly kontrolu nad svými lokálními ekonomikami; aby je mohli diverzifikovat, jak jen možno, a aby obnovili stabilitu komunitního života. [...] Omezení dopravy výrobků a služeb (vzdálenosti od dodavatele ke spotřebiteli) je také environmentálním cílem. Ve zkratce, existovala by pozitivní diskriminace ve prospěch lokálního.“ (Hines 2000: 29, 62) Prosazení lokalizačního přístupu by podle Hinese navíc nepřímě pomohlo i prosazení dalších cílů, např. cílů hnutí za lidská a zvířecí práva, pracovní práva a ochranu životního prostředí (Hines 2000: ix–x).

Následně pak Hines cíle lokalizace poněkud generalizuje, když říká: „Klíčovým konečným cílem [lokalizace] je zajistit, aby v jádru přechodu k více lokalizované ekonomice byly cíle zajištění udržitelného uspokojování základních potřeb, zlepšování lidských práv, zmenšování rozdílů v moci mezi různými skupinami a gendery a zvyšování rovnosti a demokratické kontroly nad rozhodováním. Pokud tato pravidla získají obecnou podporu, potom musí být politiky ve prospěch lokalizace navržené dále nebo jakékoli jiné předložené neustále posuzovány podle těchto kritérií. To platí, ať už jsou tato měření diskutována, nebo zaváděna v praxi. Politiky lokalizace musí být také inkluzivní a podporující lokalizační opatření všude tam, kde mají za cíl zlepšovat život většiny lidí. To je to, co bývalo nazýváno internacionalismem.“ (Hines 2000: 31)

63) Hines používá poněkud zastaralý pojem rozvojová pomoc (*development aid*), v současnosti se používá spíše rozvojová spolupráce (*development cooperation*).

64) *Fair trade* (spravedlivý obchod) můžeme definovat jako „způsob obchodu, který dává příležitost pěstitelům, řemeslníkům a zaměstnancům v zemích globálního Jihu, aby se mohli uživit vlastní prací za důstojných podmínek. [...] Principy *fair trade* se opírají o tři pilíře, ekonomický, sociální a environmentální.“ (Bílý & Fraňková 2012: 22)

S dalším lokalizačním autorem, kterým je **Rob Hopkins**, se opět vracíme k důrazu spíše na environmentální rozměr současných problémů, i když i komunity zůstávají v tomto případě v centru pozornosti, zejména ovšem jako tvůrci a nositelé potřebných změn. Hopkins zdůrazňuje především klimatické změny a ropný zlom jako zásadní okolnosti, které budou již v blízké budoucnosti určovat náš životní způsob. Spolu s Douthwaitem (viz dále) sdílí názor, že „časy, kdy bylo možné vnímat globalizaci jako neporazitelné a neochvějné monstrum a lokalizaci jako nějaký druh lifestylového výběru, jsou pryč“ (Hopkins 2008: 15). Jinak řečeno, naše závislost na fosilních palivech jako levném zdroji energie je kvůli změnám klimatu a ropnému zlomu neudržitelná. Výrazné změny našeho životního způsobu nás proto čekají každopádně, ať už chceme nebo ne. Je pouze na nás, jestli tento přechod bude spíše dobrovolný a postupný, nebo vynucený a potenciálně katastrofický.⁶⁵

Ústředním tématem Hopkinsovy knihy je budování resilience,⁶⁶ přičemž lokalizace podle něj tvoří její nedílnou součást. Jeho postoj lze shrnout takto: „Nejde již jen o to, jestli bychom měli zpochybňovat ekonomickou globalizaci, protože je nespravedlivá, nerovná nebo chamtivě ničí přírodní prostředí a kultury. Místo toho je třeba podívat se na Achillovu patu globalizace, před kterou není jiné ochrany než budování resilience: míra její závislosti na ropě. [...] Posun směrem k lokalizovanějšímu, energeticky efektivnímu a produktivnímu životnímu uspořádání není volbou: je to nevyhnutelný směr pro lidstvo.“ (Hopkins 2008: 14) Hopkins se také nejvíc ze všech AAA zabývá konkrétními možnostmi, jak přechodu k navrhovaným změnám dosáhnout. Klíčový proces v tomto ohledu představuje vznik a rozšíření komunitního hnutí proměny (*transition movement*, viz např. Klenovská 2011), v rámci něj je pak zásadním procesem komunitní plánování a tvorba dlouhodobé vize komunity (viz Hopkins, kap. 7–9). Hopkins dává do kontrastu „konvenční environmentalismus“ s „přístupem proměny“ (*transition approach*), jejich srovnání viz Tabulka 4.

Následující definici pojmu lokalizace, resp. relokalizace přebírá Hopkins od Talbertha et al. (2006: 2, dle Hopkins 2008: 68): „Proces, ve kterém se region, země,

65) „Proč je malé nevyhnutelné [...] Rostoucí počet autorů a myslitelů nyní tvrdí, že pokles dostupnosti tekutých paliv a jejich rostoucí cena nevyhnutelně povede k tomu, že se lokální měřítko stane důležitější. Jak píše David Fleming: „Lokalizace se nachází přinejlepším na hranici praktických možností, ale má ve svůj prospěch jeden rozhodující argument, totiž že nebude žádná jiná alternativa.“ (Hopkins 2008: 68)

66) Dle Hopkinse „resilience znamená schopnost systému, od jednotlivců po celé ekonomiky, držet pohromadě a uchovat si schopnost fungování i při změnách a šocích zvenčí“ (Hopkins 2008: 12). „Nyní vidím resilienci takto: kultura postavená na své schopnosti fungovat nekonečně (*indefinitely*), žít v rámci svých limitů a být schopná vzkvétat, protože tak činí.“ (Hopkins 2008: 13)

Tabulka 4: Srovnání „konvenčního environmentalismu“ a přístupu hnutí proměny (*transition movement*) dle Hopkins (2008: 135)

Konvenční environmentalismus	Přístup hnutí proměny (<i>transition movement</i>)
Individuální chování	Skupinové chování
Jednotlivá témata	Holistický přístup
Nástroje: lobování, kampaně a protesty	Nástroje: zapojování veřejnosti, ekopsychologie, umění, kultura, kreativní vzdělávání
Udržitelný rozvoj	Resilience/relokalizace
Strach, vina a šok jako motivace k jednání	Naděje, optimismus a proaktivní přístup jako motivace k jednání
Změna národních a mezinárodních politik skrze lobování	Změna národních a mezinárodních politik tak, aby byly žádoucí pro voliče
„Obyčejný člověk“ jako problém	„Obyčejný člověk“ jako řešení
Všeobecné kampaně	Zacílené intervence
Zapojení na jediné úrovni	Zapojení na více úrovních zároveň
Preskriptivní – předepisuje, co dělat a co je správné	Funguje jako katalyzátor – nemá jednoznačné odpovědi
Emise skleníkových plynů jako hlavní indikátor	Emise skleníkových plynů plus indikátory resilience (odolnosti systému)
Víra, že ekonomický růst je nadále možný, pouze by se měl „ozelenit“ (<i>greener growth</i>)	Plánování ekonomického obrození zaměřeného na lokální měřítko

město, nebo dokonce čtvrť osvobodí od přehnané závislosti na globální ekonomice a investuje své vlastní zdroje do produkce významného množství zboží, služeb, potravin a energie, které spotřebovává ze své lokální vybavenosti finančního, přírodního a lidského kapitálu.“ Hopkins sám k tomu dodává: „Zvýšená resilience a silnější lokální ekonomika neznamenají, že svoje vesnice a města oplotíme a nedovolíme žádnou výměnu s okolím. Nejde o odmítnutí obchodu nebo růžovými brýlemi nahlížený návrat k nějaké vysněné minulosti. Co to znamená, je být lépe připraven na hubenější

(*leaner*) budoucnost, být více soběstačný a upřednostňovat lokální před dovezeným.“⁶⁷ (Hopkins 2008: 55)

Poněkud šalamounsky pak na jiném místě dodává: „Já bych řekl, že potřebujeme budovat schopnost produkovat lokálně ty věci, které produkovat lokálně můžeme. Je samozřejmě snadné napadat ideu [lokalizace] poukazováním na věci, jako jsou počítače nebo pánve na smažení, které na lokální úrovni být produkovány nemohou. Nicméně je spousta věcí, které lokálně produkovat můžeme: široká škála sezónních druhů ovoce a zeleniny, čerstvé ryby, dřevo, houby, barviva, mnoho léčiv, nábytek, keramika, zateplovací materiály, mýdlo, chleba, sklo, mléčné produkty, vlněné a kožené výrobky, papír, stavební materiály, parfémů a čerstvé květiny – pokud mám jmenovat jenom pár. [...] Nechceme vytvořit ekonomiku ‚nic dovnitř, nic ven‘, ale spíše uzavřít ekonomické vazby, kde to jde, a produkovat lokálně to, co je možné.“ (Hopkins 2008: 68) Vizi pro rok 2030 pak Hopkins představuje v sedmi základních oblastech: zemědělství, zdravotnictví, vzdělávání, ekonomika, doprava, energie a bydlení (Hopkins 2008: 104–117).

Hopkins také uvádí důležité rozlišení dvou pojmů týkajících se soběstačnosti: *self-sufficiency* a *self-reliance*, převzaté od Colina Tudge. *Self-sufficiency* má podle něj význam totální soběstačnosti: „Soběstačná (*self-sufficient*) země by produkovala úplně všechno, co potřebuje, a vůbec by neobchodovala s ostatními, a to by, pro většinu zemí, byl nesmysl“ (Tudge dle Hopkins 2008: 104), zatímco *self-reliance* znamená, „že si každá země bude produkovat vlastní základní potraviny a bude schopna s nimi vyjít v době krize“ (Tudge dle Hopkins 2008: 104), což je podle obou autorů strategicky výhodné jak pro země globálního Severu, tak pro země Jihu.⁶⁸

Cílem je tedy podle Hopkinse budovat resilienci (která zahrnuje lokalizaci), a tím využít příležitost, kterou nám nutný odklon od fosilních paliv přináší. „Výběr je jasný: pokud bude menšina mocných států pokračovat v upřednostňování ekonomického systému podporovaného centralizovanými technologiemi a zranitelnými dodávkovými trasami, bude ho muset chránit za enormních nákladů a rizik pro občanské svobody. Na druhé straně, pokud se přeorientujeme na decentralizovanou světovou ekonomiku založenou na spravedlivém a efektivním používání obnovitelných zdrojů energie a relokalizujeme své dodávkové systémy, budeme mít komunity, které nemohou

67) Hopkins v tomto kontextu zmiňuje také definici a poznámku Shumana, že nejde o to vytvořit ekonomiku Robinsona Crusoe (Shuman in Hopkins 2008: 69). Oba tím zřejmě narážejí na to, že právě ostrov s osamělým a nedostatečně zásobeným Robinsonem Crusoe je v mainstreamové ekonomii častým učebnicovým příkladem, jak funguje ekonomika bez komparativní výhody a dělby práce.

68) Koncept soběstačnosti (*self-reliance*) popsal již dříve další ze zastánců lokalizace, John Galtung (1986, blíže viz Johanisová 2007: 53).

být snadno ohroženy, ale co je nejdůležitější, které také neohrožují nikoho dalšího.“ (Paul Allen dle Hopkins 2008: 113)⁶⁹

Předposledním z analyzovaných autorů je **Richard Douthwaite**. Jeho kniha *Short Circuit* představuje podle mého názoru nekomplexnější pojednání na téma ekonomické lokalizace – jak množstvím konkrétních příkladů, tak šíří záběru a odborností ekonomické argumentace. Douthwaite kritizuje současný ekonomický systém v mnoha ohledech (závislost na ekonomickém růstu, tvorba peněz formou dluhu soukromými bankami, nestabilita světového finančního systému, závislost ekonomiky na neobnovitelných zdrojích atd.) a také, stejně jako s různou intenzitou všichni zmiňovaní autoři, kritizuje dopady současného ekonomického systému na místní komunity.

V předmluvě Douthwaitovy knihy vymezují Norberg-Hodge & Mayo (in Douthwaite 1996: ix) lokalizaci následovně: „Lokalizace neznamená, že všechno by mělo být produkováno lokálně, ani neznamená konec obchodu. Jde jen o vytvoření lepší rovnováhy mezi lokálními, regionálními, národními a mezinárodními trhy. Jde také o to, aby velké korporace měly méně, a komunity naopak více kontroly nad tím, co je produkováno, kde, kdy a jak, a aby obchod byl férový a přinášel výhody oběma stranám. [...] Lokalizace není o izolaci komunit od ostatních kultur, ale o vytvoření nové, udržitelné a rovné základny, díky které mohou tyto komunity interagovat.“ Sám Douthwaite pak uvádí, že zásadní je změna základní otázky. Místo tradiční „Co můžeme nabídnout zahraničním trhům?“ na dosti radikálně jinou: „Které z našich potřeb můžeme začít uspokojovat ze zdrojů našeho regionu?“ (Douthwaite 1996: xiii)

Douthwaite rozlišuje dva základní modely produkce. Jedním je rolnická ekonomika (*peasant economy*), což je „společnost, ve které většina rodin vlastní výrobní prostředky pro své živobytí, ať už je to dílna, rybářská loď, obchod, odborná praxe nebo farma. V takové ekonomice je samozřejmě možné, aby se rodiny spojovaly s dalšími rodinami a vlastnily výrobní prostředky dohromady. [...] Ti, kteří si chtějí zajistit živobytí, seženou nebo si půjčí kapitál, aby zaměstnali sami sebe, a svůj plat vnímají jako přínos.“ (Douthwaite 1996: 31–32) V protikladu k ní Douthwaite vymezuje průmyslovou ekonomiku (*industrial economy*) jako „systém, ve kterém jsou činnosti primárně motivovány ziskem pro akcionáře spíše než projevem určitého způsobu života. V průmyslovém systému skupina investorů typicky složí kapitál, zaměstná pracovníky a platí jim plat vnímaný jako náklad, který je třeba minimalizovat, spíše než přínos. Mezi těmito systémy je také rozdíl v měřítku – zatímco investory vlastněný průmyslový systém může růst do extrémní velikosti (např. General Motors), rolnické podniky mají naproti tomu tendenci zůstat malé (pokud nepřijmou způsob průmyslového

69) Zde velmi obdobná myšlenka, kterou vyjádřil již Schumacher (1973/1993) a také Mackinder (1919), viz kap. 1.1 a pozn. 143.

systemu a nenajmou zaměstnance, kteří nejsou zároveň přímými spoluvlastníky firmy).“ (Douthwaite 1996: 32)

Cílem je podle Douthwaita vytvořit udržitelné a stabilní lokální ekonomiky (Douthwaite 1996: 34). Nejde přitom o to úplně odstranit průmyslový systém produkce, spíše hledat přiměřenou rovnováhu mezi výše popsányi dvěma póly. „Poselství této knihy spočívá v tom, že už existují nebo mohou být vynalezeny způsoby, které povedou k lepší rovnováze mezi industrializovaným světem a lokální komunitou, že regionální kultury mohou být znovuobjeveny a obnoveny a že děti mohou zůstat tam, kde se narodily. To se nicméně může podařit, pouze pokud skupinky lidí ve stovkách komunit budou ochotny zasadit se o znovunastolení této rovnováhy. [...] Pro lidi, kteří věří, že industriální ekonomika je neudržitelná a i nadále bude ohrožovat živobytí a demokracii, pokud zůstane bez kontroly, není důležitějšího úkolu než pracovat v rámci svých komunit na praktických příkladech toho, že existuje i jiná cesta.“ (Douthwaite 1996: 360)

Tři přístupy, které podle Douthwaita budeme muset přijmout, pokud chceme dosáhnout uspokojivé koexistence rolnického a industriálního systému, jsou následující:

1. „Je potřeba začít využívat lokální zdroje k uspokojení potřeb v rámci komunity spíše než přání vzdálených trhů.“ (Douthwaite 1996: 33)
2. „Světové ceny nesmí určovat, co budeme [v rámci komunity] vyrábět“ (Douthwaite 1996: 35), protože cena zboží, kterou jsou za ni ochotni zaplatit cizinci, nijak neodráží hodnotu, kterou má dané zboží pro členy komunity.
3. „Je potřeba, aby naše klíčové výrobní procesy fungovaly bez vstupů ze světového systému. Pokud se snažíme vybudovat novou ekonomiku, protože se už nemůžeme spolehnout na světový systém, naše nová ekonomika potřebuje být nezávislá na světovém systému ve všech fázích.“ (Douthwaite 1996: 47)

První prioritou je přitom finanční/peněžní nezávislost komunity, dále je potřeba se zaměřit na energii, potraviny a oblečení. Proto jsou podle Douthwaita čtyři základní kroky k větší lokální soběstačnosti následující:

1. nezávislý měnový systém;
2. nezávislý bankovní systém;
3. energie z lokálních obnovitelných zdrojů;
4. základní potraviny a oblečení z místních zdrojů (Douthwaite 1996: 50).

I pro Douthwaita je klíčová otázka místního vlastnictví. Zásadní roli by podle něj měly v lokální ekonomice hrát tzv. komunitní podniky (*community enterprise*), přičemž je Douthwaite pojímá poněkud širěji než Shuman (viz výše). Podle Douthwaita totiž nejde jen o podnik opravdu spoluvlastněný komunitou, resp. některými jejími členy, ale může to být jakýkoli podnik, který uspokojuje zájmy a poptávku v rámci komunity a jehož vlastník přijímá svůj morální závazek vůči ní a usiluje o rovnováhu mezi vlastními zájmy a zájmy komunity (Douthwaite 1996: 341).

Na závěr Douthwaite dodává: „Cokoli děláme lokálně, nikdy nesmíme zapomenout, že se snažíme vybudovat společnost spíše než ekonomiku. [...] Ve skutečnosti neexistuje nic jako individuální úspěch. Každý z nás je výsledkem nejen milionů let evoluce, ale jsme ovlivněni také dalšími lidmi od chvíle, kdy jsme byli počati. Proto myšlenky, přístupy a dovednosti, které máme, nikdy nejsou skutečně naše vlastní, jsou výsledkem náhody, historie, genetického dědictví a vlivu dalších lidí. [...] Lidé jsou úplnými lidmi pouze v kontaktu s ostatními a většina z nás najde štěstí nejnázve skrze společné výsledky. Pokud se spojíme se svými sousedy v dobrodružství budování lokální ekonomiky, která nás všechny bude zásobovat a podporovat, čekají na nás skutečné štěstí a hluboká radost.“ (Douthwaite 1996: 362–363)

Poslední z AAA jsou **Helena Norberg-Hodge** a její spoluautoři Todd Merrifield a Steven Gorelick. Jejich kniha *Bringing the Food Economy Home* je specifická v tom, že se věnuje převážně pouze jedné oblasti lokalizace, a to produkci a spotřebě potravin (viz pravidla výběru analyzovaných AA, kap. 1.2). Šíře argumentačních témat je dosti široká a zahrnuje ekonomické, sociální i environmentální a také institucionální aspekty lokalizace. Ve svém pojetí se Norberg-Hodge et al. velmi blíží Douthwaitovi, a to i výraznou mírou opozice vůči současnému socio-ekonomickému systému, jejich text působí nicméně mnohem více aktivisticky a zaujatě: „Všechny tyto turbulence [krachy farmářů, nedostatek potravin, rozšíření GMO] mají svůj původ v industrializaci a globalizaci potravin a zemědělství. Jídlo bylo redukováno na komoditu na nestabilním trhu, farmaření je čím dál více specializované, náročné na kapitál a založené na technologiích, a marketing potravin je stále více globalizovaný. Tyto trendy se ukazují být katastrofální jak pro spotřebitele, tak pro farmáře, lokální ekonomiky a životní prostředí; nicméně, většina vlád se snaží tento proces ještě urychlit pomocí politik, které mají za cíl vyšší exporty a menší bariéry obchodu, více chemikálií a genetického inženýrství.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 1)

Obdobně jako někteří předchozí autoři i Norberg-Hodge et al. popisují dva protikladné modely produkce – globální potravinový systém vs. lokálně adaptovaný potravinový systém: „Tyto dvě možnosti jsou reprezentovány zásadně odlišnými typy potravinových systémů. *Globální* systém je charakterizován velkým měřítkem, vysoce mechanizovanými, monokulturními a chemicky intenzivními metodami s produkcí orientovanou na vzdálené a stále více globalizované trhy. Rozšířené používání externích vstupů, velkých strojů, dálkové dopravy a komunikační infrastruktury dělá tento systém extrémně kapitálově a energeticky intenzivním. Tento potravinový systém charakterizuje také výrazná závislost na znalostech a technologiích vytvořených malým počtem institucí západního typu. Cílem je neustále se zvyšující zemědělská efektivita (*efficiency*) – definovaná jako maximalizace sklizně úzké škály globálně obchodovaných komodit a minimalizace lidské práce. [...] Příliš často jsou výsledné technologie

prosazovány na farmách bez přihlédnutí k lokálním ekologickým a sociálním podmínkám. To vedlo k přizpůsobení zemědělské produkce, krajiny a rozmanitých kulturních tradic potřebám dostupných technologií a homogenizaci přírody a kultury tak, aby sloužily globální ekonomice.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 3–4)

Naproti tomu lokálně adaptované potravinové systémy „jsou typicky orientované na lokální a regionální spotřebu s relativně malými vzdálenostmi – tzv. potravinovými mílemi (*food miles*) – mezi producentem a spotřebitelem. V mnoha případech jsou tyto dvě skupiny přímo propojeny. Tyto nové potravinové systémy, které se vyvinuly ve specifickém sociálním, ekonomickém a environmentálním kontextu, v mnoha ohledech připomínají ty v tradičních kulturách. Na Jihu lze ještě stále najít tisíce původních, tradičních, lidových, místně zakořeněných (*vernacular*) zemědělských systémů – lokální potravinové systémy v relativně malém měřítku, které uchovávají zdroje a jsou adaptovány na specifické místní podmínky.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 4) „Základní charakteristikou lokálních potravinových systémů je relativně nízký ukazatel *food miles* – vzdálenosti, kterou urazilo jídlo, než se dostalo k zákazníkovi.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 17)

Podle Norberg-Hodge et al. tedy posun směrem k lokalizaci znamená „získání zdravé rovnováhy mezi obchodem a lokální produkcí a ukončení fikce, že obchod je vždycky výhodný pro všechny strany a více obchodu je vždycky lépe než méně. Tento posun také znamená uvědomění si, že základní není tržní cena jídla, ale jeho náklady – pro životní prostředí, venkovská živobytí, lidské zdraví a pocit komunity. Globální potravinový systém je ve všech těchto ohledech velmi nákladný, zatímco potravinová bezpečnost, kterou slibuje, je přinejlepším nejistá.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 100) Cílem lokalizace pak podle nich „není eliminovat veškerý obchod, ale omezit ten obchod, který není nutný, a podpořit změny, které vedou k posílení a diverzifikaci ekonomik jak na komunitní, tak na národní úrovni. Stupeň diverzifikace, druh produkovaného zboží a množství obchodu se přirozeně budou lišit region od regionu.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 113)

Přehled šesti výše představených přístupů ke konceptu ekonomické lokalizace poskytuje Tabulka 5 na následujících stranách. Jednotlivé přístupy jsou vymezeny pomocí sedmi charakteristik (viz kap. 1.2):

- definice ekonomické lokalizace (i když v některých případech implicitní);
- hlavní cíl;
- hlavní témata či oblasti zájmu;
- hlavní aktéři;
- vize či ideální model fungování ekonomiky;
- hlavní principy a/nebo politiky;
- míra opozice vůči mainstreamové ekonomii.

Tabulka 5: Přehled přístupů k ekonomické lokalizaci dle jednotlivých analyzovaných autorů a autorek a vybraných sedmi charakteristik

Auтоři a autorky	Definice	Cíl	Hlavní oblasti	Hlavní aktéři	Vize, model fungování	Hlavní principy a politiky	Míra ⁷⁰ opozice
Shuman	Přechod k lokálnímu neznamená odříznutí se od okolního světa. Znamená rozvíjení lokálně vlastněných podniků, které využívají místní zdroje udržitelně, zaměstnávají místní pracovníky za slušný plat a slouží primárně místním spotřebitelům. Znamená větší soběstačnost a menší závislost na dovozu. Řízení se přesouvá ze zasedacích síní vzdálených korporací zpátky do komunity, kam patří.	Větší kontrola komunit nad vlastním osudem	Lokální produkce pro lokální potřeby, lokální vlastnění podniků a lokální koloběh peněz	Lokální komunity, místní a národní vlády (asistující role)	Komunitní podniky	1. přestat ničit kvalitu místního života, aby bylo vyhověno mobilním korporacím a místo toho rozvíjet komunitní korporace, které mají za cíl zvyšovat kvalitu místního života. 2. přestat se soustředit na export a místo toho usilovat o odstranění nebezpečných závislostí vytvářením nových podniků, které nahrazují dovozy a které uspokojují základní potřeby lidí. 3. tvat na zákonné a politické moci potřebné k vytvoření živné půdy pro domácí podniky.	Nízká
Desai & Riddlestone	Každá země do největší možné míry uspokojuje své každodenní základní potřeby z lokálních zdrojů a mezinárodně obchoduje pouze produkty s vysokou přidanou hodnotou, což má za následek vysoké příjmy s malým environmentálním dopadem.	Snižování ekologické stopy	Regionální výroba, spotřeba a recyklace	Lokální komunity, trhy, národní vlády (omezená regulační role)	Bioregionální rozvoj, zastívaná produkce/ ekonomika (network production / network economy)	1. používání lokálních obnovitelných a odpadních zdrojů (waste resources) k uspokojování více našich každodenních potřeb. 2. dosahování udržitelnosti skrze trh zboží a služeb. 3. život v rámci našich planetárních možností a ponechání prostoru divokým druhům a divočině.	Nízká

⁷⁰ Nízká míra opozice vůči mainstreamové ekonomii znamená, že AAA nepochybňuje základní předpoklady mainstreamové ekonomie (viz kap. 2-3) a věří v tržní řešení s pouze dílčími úpravami fungování trhu. Vysoká míra opozice vůči mainstreamové ekonomii znamená, že AAA kritizuje a zpochybňuje předpoklady mainstreamové ekonomie a explicitně se snaží představit jiný/alternativní ekonomický systém (blíže viz metodologie v kap. 1.2). Je přitom zřejmé, že v tomto ohledu existuje spíše kontinuum než dvě ostré extrémní pozice. Přesto lze tvrdit, že žádné „střední hodnoty“ nebyly mezi AAA nalezeny.

Autoři a autorky	Definice	Cíl	Hlavní oblasti	Hlavní aktéři	Vize, model fungování	Hlavní principy a politiky	Míra ⁷⁰ opozice
Hines	Lokalizace je proces, který působí proti trendu globalizace tím, že diskriminuje ve prospěch lokálního.	Znovuzískání kontroly komunit, regionů a států nad vlastními ekonomikami, omezení dopravy výrobků a služeb	Internacionalizace spíše než globalizace, pravidla pro mezinárodní obchod	Lokální komunity, transformované mezinárodní instituce, národní vlády	Změna pravidel mezinárodního obchodu i rozvojové pomoci, přeměna WTO na WLO a GATT na GAST ⁷¹ , pozitivní diskriminace ve prospěch lokálního	1. ochrana národních a regionálních ekonomik proti importu zboží a služeb, které mohou být produkovány lokálně. 2. pravidla pro průmysly vyžadující produkci i prodej v daném místě. 3. lokalizace peněžních toků, aby byly obnovy komunitní ekonomiky. 4. lokální konkurenční politiky pro zajištění vysoké kvality zboží a služeb. 5. zavedení daní z primárních surovin a dalších daní pro získání zdrojů na přechod k lokalizaci. 6. demokratická participace v lokálních ekonomických i politických systémech 7. přeměna rozvojových politik tak, aby přispívaly spíše k obnově lokálních ekonomik než k mezinárodní konkurenci.	Vysoká
Hopkins	Zvýšená resilience a silnější lokální ekonomika znamenají být lépe připraven na hubenější budoucnost, být více soběstačný a uprčnostňovat lokální před dovezeným. Je to budování schopnosti produkovat lokálně ty věci, které produkovat lokálně můžeme.	Větší resilience komunit	Zemědělství, zdravotnictví, vzdělávání, ekonomika, doprava, energie a bydlení	Lokální komunity, místní a národní vlády (asistující role)	Hnutí proměny (transition movement)	1. omezení závislosti na fosilních palivech a snížení spotřeby energie. 2. budování resilience. 3. kolektivní a okamžitý přístup. 4. budování způsobů života, které jsou více propojené, obohacující, a respektují biologické limity planety Země.	Vysoká

71) WTO = World Trade Organisation, WLO = World Localization Organisation, GATT = General Agreements on Tarif and Trade, GAST = General Agreements on Sustainable Trade (Hines 2000: 130, viz také kap. 4.5)

Autoři	Definice	Cíl	Hlavní oblasti	Hlavní aktéři	Vize, model fungování	Hlavní principy a politiky	Míra ⁷⁰ opozice
Douthwaite	Lokalizace neznamená, že všechno by mělo být produkováno lokálně, ani neznamená konec obchodu. Jednoduše jde o vytvoření lepší rovnováhy mezi lokálními, regionálními, národními a mezinárodními trhy. Jde také o to, aby velké korporace měly méně, a komunity naopak více kontroly nad tím, co je produkováno, kde, kdy a jak, a aby obchod byl férový a přinášel výhody oběma stranám.	Stabilita a udržitelné komunity	Lokální/nezávislý měnový a bankovní systém, energie z lokálních obnovitelných zdrojů a lokálně produkováné základní potraviny a oblečení	Lokální komunity, místní a národní vlády (asistující role)	Rolnická či komunitní ekonomika (peasant/community economy)	1. je potřeba začít využívat lokální zdroje k uspokojení potřeb komunity spíše než přání vzdálených trhů. 2. světové ceny nesmí určovat, co budeme vyrábět. 3. je potřeba, aby naše klíčové výrobní procesy fungovaly bez vstupů ze světového systému.	Vysoká
Norberg-Hodge et al.	Posun směrem k lokalizaci jednoduše znamená získání zdravé rovnováhy mezi obchodem a lokální produkcí a ukončení fikce, že obchod je vždycky výhodný pro všechny strany a více obchodu je vždycky lépe než méně. Tento posun také znamená uvědomění si, že základní není tržní cena jídla, ale jeho náklady – pro životní prostředí, venkovská životní, lidské zdraví a pocit komunity.	Omezení veškerého obchodu, který není nutný, a posílení a diverzifikace ekonomik na komunitní i národní úrovni	Lokální produkce potravin	Místní komunity	Lokálně adaptované potravinové systémy	1. omezení velikosti a ekonomické moci nadnárodních korporací. 2. vyšší zdanění neobnovitelných zdrojů, zejména fosilních paliv.	Vysoká

3.2. Tři lokalizační diskursy

Pokud se na analyzované AA podíváme skrze charakteristiky uvedené výše, můžeme rozlišit tři různé proudy. Pro jejich vymezení se ukázala jako významná a rozlišující kombinace dvou charakteristik: hlavní aktéři a míra opozice vůči mainstreamu. Na základě kombinace těchto kategorií jsem rozlišila tři různé diskursy ekonomické lokalizace: lidově-reformní, institucionálně-radikální a lidově-radikální (k metodologii viz kap. 1.2 a Tabulka 2).

Diskurs **lidově-reformní**, jehož představiteli jsou Shuman (2000) a Desai & Riddlestone (2002) je charakterizován kombinací důrazu na komunitní aktivity zdola a nízké míry odporu vůči mainstreamové ekonomii a současnému systému. Jak již bylo uvedeno výše, Shuman se prohlašuje za silně věřícího v ekonomický růst, slabou centrální vládu, soukromé vlastnictví a ziskový motiv (2000: xii–xiv), Desai & Riddlestone pak volají po „aplikaci efektivních technologií a systémů v malém měřítku, aby se mohly lokální produkty a služby stát součástí mainstreamové ekonomiky“ (Desai & Riddlestone 2002: 12). Jejich model zasíťované ekonomiky (*networked economy*) je proto orientován na schopnost malých producentů spolupracovat, aby byli schopni obstát v globální konkurenci a dodávat do supermarketové sítě (viz kap. 3.1, Obrázek 9). Tito autoři tedy v zásadě nekritizují základní předpoklady současného ekonomického systému, chtějí spíše korigovat některé jeho negativní důsledky (ztráta demokracie na lokální úrovni v důsledku rostoucí moci korporací, externality v oblasti životního prostředí apod.), a v zásadě tak zlepšit fungování trhu.

Druhý diskurs, **institucionálně-radikální**, reprezentuje Hines (2000). Jeho pojetí je charakteristické kombinací důrazu na institucionální prostředí a nastavení pravidel mezinárodního obchodu a silné míry opozice vůči mainstreamovému ekonomickému systému. Hines navrhuje od základu přebudovat nastavení a cíle mezinárodních institucí a změnit současnou WTO (Světová obchodní organizace) na WLO (Světová lokalizační organizace), která by měla za cíl prosazovat ekonomickou lokalizaci jako „specifickou (a neškodnou) formu protekcionismu“ (Hines 2000: 153, 245) a diskriminaci ve prospěch lokálního (Hines 2000: 62, 153).⁷² Obdobně pak navrhuje přeformulovat mezinárodní dohody GATT (Dohody o clech a obchodu) na GAST (Dohody o udržitelném obchodu). Hines opakovaně tvrdí, že lokalizace neznamená návrat k přebujelé státní kontrole. Znamená pouze, že vláda vytvoří politický rámec,

72) „To proto, že WTO ukazuje, že když jsou vlády přesvědčeny, že nový směr je zásadní, jsou ochotné podepsat účinné, proaktivní a efektivní mezinárodní dohody. [...] Tentokrát ale musí mít za cíl dosáhnout globální ekonomické a ekologické bezpečnosti, spíše než podporovat úzké zájmy velkých korporací a zahraničních investorů.“ (Hines 2000: 170)

který umožní lidem a podnikům obnovit diverzitu jejich lokálních ekonomik (Hines 2000: 29, 62). Přestože tedy i Hines vidí komunitní aktivity jako zásadní, z jeho pohledu mají význam hlavně ve formě tlaku na veřejné instituce a vlády jednotlivých zemí, aby se zasadily o zmíněné změny pravidel mezinárodního obchodu.⁷³ Hines se také explicitně věnuje vztahu mezi globálním Severem a Jihem a dopadům lokalizačních politik v kontextu rozvojové spolupráce a navrhuje nahradit rozvojové politiky zaměřené na mezinárodní obchod opět větším důrazem na podporu lokální produkce a spotřeby.

Posledním, třetím diskursem je postoj **lidově-radikální**. Mezi jeho představitelé řadím Hopkinse (2008), Douthwaita (1996) a Norberg-Hodge et al. (2002). Tito AA představují radikální opozici vůči mainstreamové ekonomii v kombinaci s jasným důrazem na budování praktických komunitních alternativ zdola. Podle nich mohou vlády a mezinárodní instituce přispět k podpoře lokalizace změnou svých priorit, rozhodně se na ně ale nelze spoléhat jako na iniciátory potřebných změn. Slovy Hopkinse, „nemůžeme čekat, až vlády převezmou vedení. [...] Vlády obecně nevedou, spíše odpovídají na situaci.“ (Hopkins 2008: 76)⁷⁴ Nejvýraznější názor ve smyslu kritiky současných vládních politik pak představuje Norberg-Hodge et al. (2002: 17): „Změna klimatu představuje tak velké riziko, že je iracionální pokračovat v zajetých kolejích (*business as usual*), zejména pokud to znamená povzbuzovat lidi, aby byli závislí na potravinách dopravovaných tisíce mil namísto potravin produkovaných v sousedství. Tento přístup je na hranici šílenství, přesto je to přesně to, co současné vládní politiky téměř ve všech zemích podporují.“⁷⁵

Podle těchto autorů je proto zásadní na instituce nečekat a nespoléhat, a začít budovat alternativní ekonomické systémy svépomocí, a to co nejdříve. Zejména Douthwaite a Hopkins jasně vyjadřují názor, že vývoj směrem k lokalizovanějším

73) V odvětvích a případech, kde bude zachována určitá míra mezinárodního obchodu (např. obchod s kávou, výroba letadel apod., viz také kap. 3.3 a Tabulka 7) navrhuje Hines alespoň plošně prosadit pravidla spravedlivého obchodu (*fair trade*, viz pozn. 64).

74) A dále pokračuje: „Můžeme udělat mnoho i bez vlády, ale můžeme také s vládou udělat ještě o mnoho více.“ (Hopkins 2008: 77) Proto je podle něj potřeba na vládu tlačit a rozvíjet aktivity na lokální úrovni, i když zatím nemají všeobecnou podporu (Hopkins 2008: 76–77). „Role, kterou jsme identifikovali pro místní samosprávu v tomto procesu, je podporovat, nikoli iniciovat.“ (Hopkins 2008: 144, 145)

75) V předmluvě k Douthwaitově knize pak Norberg-Hodge & Mayo říkají: „Význam knihy Richarda Douthwaita spočívá v tom, že ukazuje, že globalizace může být uměřená (*globalization can be contained*), když budeme aplikovat tyto [lokalizační] alterenativy koherentně. Ukazuje také, že můžeme začít budovat alternativní systémy už dnes, bez čekání na požehnání politiků anebo zkázu světa.“ (Norberg-Hodge & Mayo in Douthwaite 1996: ix)

ekonomikám není pouze otázkou salónní akademické debaty či dobrovolného lifestylového výběru. Podle nich jde kvůli ropnému zlomu a změnám klimatu o prakticky nevyhnutelný scénář vývoje, který nás v blízké budoucnosti čeká – je pouze otázkou, jak dobře na něj budeme (či nebudeme) připraveni. Je proto nanejvýš potřebné se na tento vývoj začít co nejdříve adaptovat, protože pokud tak neučiníme, nevyhnutelný přechod bude později mnohem problematičtější a bolestivější.

3.3. Dimenze a aspekty ekonomické lokalizace

Je zjevné, že mezi analyzovanými AA a jejich přístupy k lokalizaci existují rozdíly. Přesto zastávám názor, že je možné vystopovat a formulovat společné charakteristiky, které pojem ekonomická lokalizace v rámci všech analyzovaných AA vymezují. Souhrn obecnějších dimenzí a konkrétnějších aspektů, které ekonomická lokalizace v jejich pojetí zahrnuje, poskytuje Tabulka 6. Obsahová stránka vyjmenovaných aspektů vychází z provedené analýzy, kategorizace a přesné formulace jsou mé vlastní.⁷⁶

Ve všech zmiňovaných dimenzích i konkrétních aspektech přitom všichni AAA vyzývají k aplikaci principu „pokud možno“, tedy k *preferenci* těchto faktorů a okolností produkce a spotřeby či *důrazu* na jejich aktivní rozvíjení, nikoli k jejich prosazování ve všech případech nebo k nějakému absolutnímu zákazu aplikovat jiné přístupy. Všichni AAA se také shodují, že cílem lokalizace v žádném případě není úplná autarkie či odříznutí se od globálních vlivů, ať už ekonomických, kulturních či jiných. To, po čem autoři volají, je „pouze“ větší vyváženost, rovnováha mezi důrazem na lokální, regionální, národní a mezinárodní úroveň. Jelikož je podle nich tato rovnováha v současné době jednoznačně vychýlena ve prospěch globálního, je třeba podporovat a zdůrazňovat právě výše zmíněné lokální aspekty produkce a spotřeby.⁷⁷

Na otázku „Jak daleko je potřeba, aby komunita ve své snaze o soběstačnost šla?“ (Douthwaite 1996: 50) tedy Douthwaite odpovídá: „V rámci komunit potřebujeme zajistit jenom produkci na uspokojení základních potřeb, a pak už se můžeme chovat zcela pragmaticky.“ Základní potřeby přitom podle něj tvoří nezbytné potraviny, palivo / zdroj energie a oblečení (obecněji pak oblasti financí, energie a potravin, viz Tabulka 5). Pokud je ještě lokálně dostupná pracovní síla, může podle něj komunita produkovat i další věci, ale je to už otázka volby v dané situaci. Ve chvíli, kdy jsou všichni plně zaměstnaní, jakékoli rozšíření lokální ekonomiky je nemožné, dokud komunita nezvýší svojí produktivitu nebo nepřesvědčí ty svoje členy, kteří jsou ještě zaměstnaní

76) Uvedené dimenze jsou kompilátem z pojetí jednotlivých autorů, ne všechny jsou u všech zastoupeny. Můj náhled samozřejmě není jediný možný, například již zmiňovaní Talberth et al. (2006: 2) uvádějí dimenze tři: (a) lokalizace zboží a služeb; (b) lokalizace ekonomického rozhodování a (c) lokalizace městské krajiny (v americkém kontextu problematiky tzv. sídelní kaše – *urban sprawl*).

77) Douthwaite upozorňuje, že zatímco po většinu historie tvořila lokální produkce základ uspokojování lidských potřeb a zahraniční obchod byl pouze doplňkem a zálohou např. v případě neúrody, teď je situace opačná. Z původní zálohy se stal prakticky jediný systém produkce a postupně tu lokální (skoro) úplně nahradil. Stali jsme se tak závislí na nestabilním světovém systému, který je tak provázaný, že krach jedné jeho složky může způsobit krach dalších. Podle Douthwaitea je bezpochyby první na řadě krach finančního systému (Douthwaite 1996: 47).

Tabulka 6: Souhrn obecnějších dimenzí a konkrétnějších aspektů, které koncept ekonomické lokalizace v podání analyzovaných autorů a autorek zahrnuje

Dimenze významu ekonomické lokalizace	Konkrétní aspekty ekonomické lokalizace v rámci jednotlivých dimenzí
Prostorová/geografická	Snaha zkracovat vzdálenosti mezi produkcí a spotřebou Preference lokálních výrobních prostředků, ⁷⁸ zatímco know-how a inovace jsou globálně sdílené
Územně plánovací	Rozvoj infrastruktury, která podporuje lokální produkci a spotřebu
Environmentální	Důraz na udržitelnost produkce a spotřeby Co nejvíce uzavřený koloběh hmoty a energie, včetně využití odpadů jako zdroje
Ekonomická	Důraz na koloběh peněz v místní ekonomice a místní finanční kapitál Preference lokálního vlastnictví výrobních prostředků – individuální nebo komunitní
Sociální	Důraz na budování komunity a spolupráci Upřednostnění místních obyvatel a jejich potřeb před exportem
Kulturní	Snaha zachovat a rozvíjet místní kulturní zvyklosti, řemeslné dovednosti apod.
Morální/etická	Budování vztahu a zodpovědnosti k určitému místu Podpora také pro nepeněžní vztahy a uspokojování nemateriálních potřeb
Politická	Preference demokratických způsobů rozhodování Snaha rozhodovat na nejnižší možné (nejlépe komunitní) úrovni (tj. princip subsidiarity), vyšší míra místní samosprávy
Strategická	Snižování závislosti na dovozech a budování resilience vůči výkyvům světové ekonomiky
Ideologická	Protiváha ekonomické globalizaci, ideologická alternativa převládajícímu ekonomickému systému a pojetí rozvoje založeného na prosazování růstu a volného obchodu
Praktická/fyzická	Praktické projevy lokální produkce a spotřeby v konkrétních oblastech (potraviny, energie, peníze, doprava, bydlení atd.), tj. vlastní fyzické aktivity a jejich výsledky v materiálním světě

78) V tradičním ekonomickém pojetí se používá termín výrobní faktory, který zahrnuje *půdu* (zástupný pojem pro přírodní zdroje obecně), *práci* a *kapitál* (viz např. Samuelson & Nordhaus 2007). Alternativní pojetí předkládá např. Ekins (1992: 48–61), který všechny zmiňované zdroje pojímá jako *kapitály*, přičemž rozlišuje kapitál ekologický, lidský, sociální a organizační, a vyrobený).

v rámci mainstreamové ekonomiky, aby od této práce upustili (Douthwaite 1996: 51). Ve druhé části své odpovědi pak Douthwaite dodává: „Ne tak daleko, jak si možná myslíte,“ protože mnoho produktů, které by bylo na lokální úrovni těžké vyrobit, není v lokalizované ekonomice potřeba. Industriální systém totiž potřebuje čím dál tím více zboží a služeb nikoli na uspokojení potřeb koncových zákazníků, ale jen aby sám sebe udržel v chodu (Douthwaite 1996: 51).

Uvedené dimenze a aspekty lokalizace tedy nepředstavují kritéria absolutní, spíše umožňují vyjádřit, do *jaké míry* a v *jakých ohledech* lze nějaký konkrétní projekt považovat za lokalizovaný či lokální. Jak je také zdůrazněno v definici (viz dále), lokalizaci lze stěží považovat za nějaký stacionární stav, který by mohl být ukončený – úplná lokalizace ve smyslu absolutní autarkie (tedy absolutní soběstačnosti v uspokojování potřeb obyvatel určitého území) není cílem, alespoň tedy ne podle žádného z AAA. Lokalizace je tedy definována v první řadě jako *proces*, který (opět podle všech AAA) má za cíl hledat a ustavovat rovnováhu mezi měřítky, spíše než prosazení jednoho měřítka na úkor všech ostatních. Míra lokalizace tedy vždy bude otázkou vyjednávání, zohlednění konkrétní situace, potřeb místních obyvatel, jejich preferencí, možností atd., jinými slovy, bude výsledkem politického procesu.

Na druhou stranu, i když tedy v praxi „plné“ či „ideální“ lokalizace ani nelze dosáhnout, ani to velmi pravděpodobně není žádoucí (viz výše), pohyblivost hranice lokální/ne-lokální neznamena, že tato hranice neexistuje, resp. že lze za lokální označit jaksi cokoli. Přestože tedy lokalizace (či lépe konkrétní potenciálně-lokalizační praxe) nemusí naplňovat všechny uvedené dimenze a aspekty, uvedené chápání lokalizace předpokládá, že tyto dimenze, resp. alespoň většina z nich, budou přinejmenším *zohledněny* či *uváženy*, a pak naplněny do míry, která odpovídá místním podmínkám a potřebám.

Stejně jako je poněkud neurčitá předpokládaná míra či rozsah lokalizace, je také dosti neurčité prostorové vymezení lokálního. Dle Hinese lze „lokální“ vymezit na základě typu produkovaného zboží či služby,⁷⁹ dle Norberg-Hodge et al. spíše na základě

79) „Co ustaví hranice lokalizace, bude záviset na tom, jaké zboží nebo službu budeme brát v úvahu. Vymezení by mělo odrážet názory a potřeby dotčených komunit, ale v konečném důsledku to bude, ve smyslu alokace potřebných podpůrných zdrojů, politické rozhodnutí daných států nebo regionálních uskupení států, o které jde. [...] Rozsah oblasti, ve které bude působit daný typ průmyslu, bude převážně národní stát, přestože pro některé zboží (jako např. zemědělské produkty) může být daná [lokální] oblast menší než stát. Pro výrazně velká odvětví průmyslu jako výroba letadel může být vymezením skupina států, které tvoří geografický blok. [...] Hlavním principem pro tato rozhodnutí bude, aby produkce byla v každé zemi tak lokální, jak jen bude možné. Pro většinu sektorů povede postupné zvyšování energetických nákladů k umístění produkce tak blízko trhům, jak jen to bude proveditelné.“ (Hines 2000: 30) Hines také cituje Douthwaita a jím uvedený termín sociální pole. (Hines 2000: 29)

sociálního a ekologického kontextu.⁸⁰ Hopkins pak uvádí jako optimální měřítko menší město s jeho venkovským zázemím (v britském kontextu tzv. *market towns*).⁸¹ Douthwaite v tomto kontextu zmiňuje sociologický termín *sociální pole* a studie, které se snaží zodpovědět otázku, jaké je vhodné měřítko pro udržitelný rozvoj. Jako praktický indikátor „lokálního“ navrhuje např. oblast cirkulace místních novin (Douthwaite 1996: 52–56). Existují pokusy konkretizovat optimální měřítko pro některé druhy zboží a služeb (nef 2003: 67, viz Tabulka 7) či ho nějak paušálně stanovit (nef 2002), nicméně je zřejmé, že obecně sdílené konkrétní vymezení neexistuje. Jak shrnuje Hopkins, „neexistuje žádné zaklínadlo ohledně otázky měřítka“ (Hopkins 2008: 144).⁸²

80) „Co může být považováno za lokální, se může výrazně lišit místo od místa, v závislosti na sociálním a ekologickém kontextu. V některých regionech tropů může například malé znamenat méně než jeden nebo dva akry, zatímco ve Spojených státech může mít farma 150 nebo více akrů a stále může být považována za celkem malou. Americké ministerstvo zemědělství definuje malou farmu podle ročního obrátu, nikoli podle rozlohy.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 127)

81) „V mnoha ohledech tržní města (*market towns*), která jsou velikostí na úrovni těch, kde vznikly první iniciativy proměny (*transition initiatives*), jsou velikostí ideální. Mají jasné zázemí (*hinterland*), historicky definované vesnicemi a venkovskými oblastmi, ze kterých obyvatelé přinášeli svoji produkci do daného města spíše než do toho sousedního. Podobně ostrovy jsou dobrým měřítkem, se kterým se dá pracovat, protože mají jasně definované hranice. [...] Malé město je měřítko, ke kterému se všichni můžeme přirozeně vztahovat.“ (Hopkins 2008: 143)

82) Kontext citátu je přitom následující: „Ideální měřítko pro iniciativu proměny je takové, ve kterém cítíte, že můžete mít na věci vliv. [...] Neexistuje žádné zaklínadlo ohledně otázky měřítka. Vaše skupina bude muset následovat svoje instinkty, ale nebojte se toho – ustaví se přirozeně.“ (Hopkins 2008: 144) V této souvislosti Hopkins také odkazuje na bioregionální koncept lidského měřítka (*human scale*) (Kirkpatrick Sale in Hopkins 2008: 143).

Tabulka 7: Navržená minimální měřítka, resp. minimální velikosti oblastí produkce různých druhů zboží tak, aby mohla být využita „přiměřená“ úspora z rozsahu, dle nef (2010: 61)

Jednotka	Okres	Region	Stát	Kontinent	Svět
Rozloha (km)	30	100	500	2 000	10 000
Velikost populace	100 000	2 miliony	50 milionů	1 miliarda	5 miliard
Produkce	Potraviny	Stavební materiály	Oblečení, textil	Dopravní prostředky	Mikročipy
	Potraviny pro export	Zpracované potraviny	Malé stroje a náhradní díly	Elektronické systémy	Léčiva
	Bydlení	Nábytek	Elektronické přístroje	Malá (sportovní) letadla	Velká (dopravní, vojenská) letadla
		Železářské zboží	Ocel	Lodě	
	Energie (obnovitelné zdroje malého rozsahu)	Obnovitelná energie (větrná, vodní a solární)	Ropa, plyn, uhlí		
	Energeticky úsporné úpravy budov		Stavebnictví		
			Knihy, filmy, jízdní kola		
Distribuce	Čerstvé potraviny	Zpracované potraviny	Objemné potraviny (např. obiloviny)	Ropa, plyn	
	Zboží denní spotřeby	Oblečení	Průmyslové stroje		
		Knihy			
		Auta			
		Domácí spotřebiče			
		Semena			

Jednotka	Okres	Region	Stát	Kontinent	Svět
Služby	Školní docházka	Univerzity	Pojištění	Letecká doprava	
	Praktický lékař	Nemocnice	Železnice	Lodní doprava	
	Opravy v domácnosti	Zdravotnictví	Zpravodajství, média		
	Restaurace	Záchraná služba	Telekomunikace		
	Hotely	Osobní (místní) bankovní služby	Bankovní služby pro velké klienty		
	Recyklace odpadů	Autobusová doprava	Distribuce elektřiny		
		Divadla a kina			
		Zásobování vodou			

3.4. Definice ekonomické lokalizace

Z výše uvedeného je patrné, že AAA netvoří úplně jednotný blok, v mnoha dílčích aspektech, postojích a akcentech se ve svých přístupech k lokalizaci liší. Přesto, jak jsem se snažila ukázat v Tabulce 6, lze z jejich jednotlivých přístupů vytvořit koherentní syntézu či společnou definici. Navrhuji tedy následující (možno vnímat stále jako pracovní) definici ekonomické lokalizace:

Ekonomická lokalizace představuje zároveň proces i výsledek morální, politické a praktické podpory co možná největší škály místních aspektů výroby a spotřeby, s cílem hledat rovnováhu mezi lokálním, regionálním, národním a globálním měřítkem produkce a spotřeby a přispět k její sociální, environmentální i ekonomické udržitelnosti. Konkrétněji zahrnuje preferenci místních výrobních prostředků, jejich místní vlastnictví, místní peněžní a kapitálové toky a orientaci přednostně na uspokojování potřeb místních obyvatel. Zahrnuje také důraz na udržitelnost produkce a spotřeby, rozvoj místních komunit, demokratické rozhodování, posilování místní soběstačnosti a budování vztahu k místu. Ekonomická lokalizace neznamená (snahy o) absolutní autarkii nebo jakýkoli jiný typ izolace od okolního světa.

Jinou variantu definice ekonomické lokalizace představuje např. definice Northa (2009: 30): „Lokalizátoři (*localists*) argumentují, že všechno by mělo být produkováno tak blízko k místu, kde to bude spotřebováno, jak je jen možné. [...] Jakákoli místní ekonomika se bude snažit zajistit takové množství potravin, energie, osobních (*face-to-face*) služeb a drobných řemeslných výrobků, kolik může, s průmyslovou produkcí ve větším měřítku primárně na úrovni regionální, pak národní a teprve pak případně v rámci uskupení států.“ Zde ovšem, krom jiných dimenzí, které teoreticky můžeme považovat za inherentně obsažené v této jednoduché formulaci, chybí dimenze místního vlastnictví výrobních prostředků, a tedy možnost rozhodování nejen o podmínkách produkce, distribuce a spotřeby, ale také o distribuci případných zisků.

ROZKVEŤAVÍČI' GLOBALIZACE = LOCALIZACE

2012

4. Argumenty pro a proti lokalizaci

V následující části budou představeny argumenty analyzovaných AA uváděné v jejich textech jako výhody a nevýhody ekonomické lokalizace. Jak se ukazuje zejména v konfrontaci s přístupem mainstreamové ekonomie (viz kap. 6.1), klasifikace v kategoriích výhoda – nevýhoda (resp. pozitivní – negativní dopad) do značné míry závisí na hodnotových předpokladech jednotlivých autorů a stejný jev může být proto interpretován odlišně.⁸³ Argumenty jsou zde tedy strukturovány spíše podle jednotlivých dimenzí ekonomické lokalizace, jak byly představeny v minulé kapitole, a nikoli na základě jejich pozitivního či negativního hodnocení.⁸⁴ Přehled všech zásadnějších argumentů zmiňovaných dále v textu poskytuje Tabulka 8 na konci této sekce. V následné diskusi (viz kap. 6) pak budou některé z těchto argumentů konfrontovány s dalšími autory z různých názorových proudů. Cílem této práce každopádně není diskutovat všechny zmíněné argumenty či nějakým způsobem ověřovat jejich platnost. V diskusi budou spíše uvedeny do širších souvislostí v rámci souvisejících oborů.

Nehledě na použité členění představuje zásadní společnou charakteristiku dále představených argumentů jejich propojenost. Členění je tedy pouze pracovní a schematické, jednotlivé argumenty spolu neoddělitelně souvisí, a to ne pouze jeden s druhým

83) Viz například větší míra nezávislosti místní ekonomiky na světových trzích, větší náročnost výroby v malém měřítku na lidskou práci či snížení tlaku mezinárodní konkurence při systematickém upřednostnění místní výroby a spotřeby. Všechny tyto jevy, a mnohé další, interpretují lokalizační autoři jako pozitivní a mainstreamová ekonomie jako negativní, resp. neefektivní.

84) Argumenty by samozřejmě bylo možné strukturovat i jinak, např. pro jednotlivé oblasti produkce (potravin, energie, finance atd.), pro jednotlivé složky konceptu udržitelného rozvoje (oblast ekonomická, sociální a environmentální) či např. dle dotčených skupin (jednotlivci, komunity, místní samospráva, státní správa, příroda / životní prostředí atd.). V případě zvolených dimenzí nezapadají argumenty analyzovaných autorů rovnoměrně do všech jedenácti (viz Tabulka 6). První dvě dimenze (prostorová a územně-plánovací) vyjadřují spíše obsah definice ekonomické lokalizace, argumenty se mi jevilo vhodné strukturovat podle dimenzí následujících.

v lineárním smyslu, ale ve smyslu propojené sítě s mnohovazebnými interakcemi. Ve zkratce tuto propojenost popisuje např. Hines: „Všechny zmíněné [argumenty a opatření] je potřeba vidět jako část balíčku, ve kterém sektory podporují jeden druhý. Základními kameny jsou investice do lokálně vlastněných podniků, které se zaměřují na nahrazování dovozů spíše než podporu vývozu: tzn. omezování závislosti na vzdálených zdrojích energie, vody, potravin a základních surovin a požadavek, aby vláda změnila své dotace, daně a obchodní zákony tak, aby podporovaly obnovu komunit.“ (Hines 2000: 46–47)

Je také třeba zmínit specifický způsob zastoupení argumentů, které jsou analyzovanými AA předkládány jako nevýhody ekonomické lokalizace. I přes výše uvedené dílčí rozdíly v pojetí ekonomické lokalizace (viz přístupy jednotlivých AAA a diskursy představené v kap. 3.1 a 3.2) lze všechny analyzované AA označit za zastánce ekonomické lokalizace, neboť podle nich představuje upřednostnění hodnou alternativu vůči současnému socio-ekonomickému systému. Uvedené aspekty ekonomické lokalizace (viz Tabulka 6) tedy podle nich buď představují pozitivní hodnoty samy o sobě (např. nezávislost na vzdálených trzích, zvýšení zaměstnanosti zejména ve venkovských oblastech či snížení objemu dálkové dopravy), nebo se o nich předpokládá, že jejich aplikace pozitivní dopady (postupně) přinese (např. posílení vztahu k místu, posílení komunitních vazeb, obecně zvýšení kvality života apod.). Případným negativním dopadům ekonomické lokalizace je přitom věnován nepoměrně menší prostor; často jsou jen stručně vypořádány, označeny za neopodstatněné nebo rovnou podány jako bezvýznamné či pomýlené. Ilustrativní ukázkou tohoto přístupu je např. závěrečná sekce Hinesovy knihy „Odpovědi na některé kritiky lokalizace“ (2000: 242–245). Zde ovšem zároveň můžeme najít nejpréhlednější a nejucelenější přehled možných negativních dopadů a kritických námitek vůči ekonomické lokalizaci. Dále uvedený přehled argumentů je tedy tímto přístupem ovlivněn. Kritický náhled, který kombinuje více názorových proudů, se pokusím nabídnout v následné diskusi.

Ještě než se budeme věnovat jednotlivým argumentům, je třeba rozlišit dva módy, resp. způsoby, jak jsou argumenty předkládány. První přístup argumentuje v tom smyslu, že lokalizace sama o sobě žádné konkrétní důsledky nezaručuje, ale (více či méně) zvyšuje pravděpodobnost jejich výskytu. Druhý přístup naopak různé pozitivní i negativní aspekty předkládá jako přímý výsledek lokalizace, který je v zásadě zaručený. Přejít mezi oběma polohami je plynulý a nutno říci, že většina analyzovaných AA tento rozdíl explicitně nereflektuje. Vymezení tohoto rozdílu je nicméně zásadní pro posuzování míry platnosti předložených argumentů a jeho absence způsobuje mnoho nedorozumění v diskusích o lokalizaci. Explicitně se k tomuto tématu vyjadřuje opět Hines v oddíle pod názvem „Potenciální výhody lokálního“ (Hines 2000: 33). „Termín potenciální je použit, protože lokální kontrola negarantuje

zvýšení demokracie, rovnosti, ochrany životního prostředí a tak dále, pouze je činí pravděpodobnějšími.“⁸⁵ Lokalizaci, resp. lokalizovanou/lokalizovanější ekonomiku lze pojímat také jako základní předpoklad pro výskyt či rozvoj autory jmenovaných pozitivních změn, jak to dělá např. Shuman (2000: 34), když tvrdí, že „bez fungující lokální ekonomiky nelze získat lepší vzdělání, lepší kontrolu kriminality [atd.]“.

Existuje také plynulý přechod mezi jevy, které jednotliví autoři uvádějí jako součást definice lokalizace a jako její výsledek, tj. důsledek její aplikace, viz také mnou navržená definice v kap. 3.4 (lokalizace zároveň jako proces i jeho výsledek). Blíže k tomuto tématu viz diskuse v kap. 6.

85) Sám Hines ovšem na mnoha místech tento postoj opouští a pozitivně interpretované jevy (byť často implicitně) připisuje lokalizaci jako její přímý důsledek.

4.1. Dimenze environmentální a zdravotní

Prvním a nejčastějším argumentem v environmentální oblasti je v souvislosti s ekonomickou lokalizací jednoznačně snížení dopravních vzdáleností, a tedy snížení dopravní zátěže, tj. v kontextu soudobé debaty zejména snížení emisí CO₂, což znamená zmírnění klimatických změn, ale také omezení hluku, záboru krajiny a další (Norberg-Hodge et al. 2002: 17–19). Jinými slovy dochází k ušetření tzv. *food miles* (viz pozn. 44) na straně producentů, zpracovatelů a dodavatelů a k omezení dopravy i na straně zákazníků. (Norberg-Hodge et al. 2002: 20, 22) Vedle těchto přímých důsledků navíc dochází podle Norberg-Hodge et al. (2002) ke snížení dopravní zátěže i nepřímo, v případě potravin odpadá či se velmi pravděpodobně snižuje transport pesticidů a hnojiv, odpadá zbytečný transport do distribučních center v rámci řetězců, omezuje se spotřeba energie na chlazení a zpracování potravin (s. 32). Zpravidla je také menší spotřeba obalů a chemických konzervantů (s. 20) a menší potřeba dopravní, energetické a informační infrastruktury (s. 20–29).⁸⁶ Desai & Riddlestone pak k omezení dopravy a vyplývajících snížení emisí a znečištění z dopravy domýšlejí dopady tohoto vývoje na ceny nemovitostí, které jsou v současnosti dopravou negativně ovlivněny (Desai & Riddlestone 2002: 76). Hines pak se svou typickou nekomplikovaností shrnuje: lokalizace znamená výhodu pro životní prostředí, protože omezuje dálkovou dopravu a její negativní dopady, tj. spotřebu energie a znečištění (Hines 2000: 110). Z omezení závislosti na dálkové dopravě plyne také obecněji snížení závislosti na fosilních palivech. Tato argumentace je vlastní zejména Hopkinsovi a Douthwaitovi, v trochu menší míře také Norberg-Hodge et al. Podle Desai & Riddlestone (2002: 15) výše zmíněné projevy lokalizace celkově přispívají ke snížení ekologické stopy na udržitelnou úroveň.

Norberg-Hodge et al. podrobně rozebírají i další environmentální argumenty související s lokální produkcí potravin. Podle nich „není pochyb o tom, že zvířata na malých, diverzifikovaných farmách mají sklon být zdravější. Pokud žijí ve venkovním výběhu, zejména na organicky obhospodařovaných plochách a pastvinách, mají více pohybu, jejich strava je pestřejší a jsou vystaveny symbiotickým bakteriím, které jim pomáhají zbavit se patogenních bakterií nebo si vůči nim vybudovat rezistenci.

86) Dle Norberg-Hodge et al. (2002: 45–46) „jsou to ale primárně menší, méně mechanizované farmy s vyšší biodiverzitou, kde jsou možné hlavní úspory energie: organické monokultury ve velkém měřítku obecně vyžadují téměř tolik energie jako konvenční farmy. A samozřejmě, lokálně orientované organické potraviny také vyžadují mnohem méně fosilních paliv, aby se dostaly na trh.“ Zde i v mnoha dalších případech analyzovaní autoři považují v případě potravin za ideální místní organickou produkci (ať už certifikovanou, nebo ne). Na mnoha místech pak jaksi automaticky lokální a organické sdružují, i když v praxi to samozřejmě nemusí být podmínkou.

Někteří organičtí zemědělci také tvrdí, že volně držená zvířata aktivně vyhledávají léčivé rostliny, které jim pomáhají proti nemocem.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 59) Douthwaite k tomuto tématu cituje výzkum, podle kterého nejen dobytek, který žije venku, je zdravější a plodnější, ale i sami organičtí zemědělci mají více životaschopných spermií (Douthwaite 1996: 276).

Podle Norberg-Hodge et al. je lokální produkce zdravější nejen pro životní prostředí, ale také zajišťuje zdravější a kvalitnější potraviny pro lidi, protože potraviny jsou zpravidla čerstvější (Norberg-Hodge et al. 2002: 51–52), neobsahují tolik chemikálií, protože nemusí vydržet dlouhou cestu a dlouhou dobu na pultech (Norberg-Hodge et al. 2002: 52–54), zpravidla neobsahují chemická aditiva, protože jsou méně často technologicky zpracované, a s menší pravděpodobností obsahují rezidua pesticidů, herbicidů a dalších toxických agrochemikálií (Norberg-Hodge et al. 2002: 54–55). V rámci lokálních potravinových systémů existuje také menší pravděpodobnost otravy jídla ve velkém měřítku (jaksi z definice, protože v rámci lokalizovaným potravinových systémů jsou potraviny produkovány i distribuovány v malém)⁸⁷ (Norberg-Hodge et al. 2002: 57–59).

V rámci lokálních potravinových systémů také existuje lepší možnost vytvářet uzavřenější cykly/koloběhy živin a odpad z živočišné i rostlinné produkce může opět sloužit jako krmivo pro jiné nebo jako hnojivo, čímž se živiny udržují v rámci systému farmy (Norberg-Hodge et al. 2002: 40–41). Krom toho organická/nechemizovaná a diverzifikovaná produkce udržuje život v půdě (Norberg-Hodge et al. 2002: 42). Také Desai & Riddlestone zmiňují lepší možnost lokální recyklace (Desai & Riddlestone 2002: 13) a vytvoření místního koloběhu v ekosystémovém smyslu: umožňuje využít odpady jedné produkce jako suroviny pro jinou – princip prosazovaný v rámci tzv. industriální ekologie (*industrial ecology*), čímž se blíží přírodním ekosystémům (Desai & Riddlestone 2002: 16). Na jiném místě z toho pak vyvozují, že lokální organické metody hospodaření jsou efektivnější, protože znamenají méně energetických vstupů ve formě umělých hnojiv a naopak umožňují využití organického odpadu (Desai & Riddlestone 2002: 66).

Dalším souvisejícím argumentem je pak podpora biodiverzity a genetické diversity, neboť lokální potravinové systémy podle Norberg-Hodge et al. zajišťují větší diverzitu na mnoha úrovních: diverzita variet a odrůd, diverzita pěstovaných i planých

87) „Všichni chceme bezpečné, zdravé jídlo, ale nemůžeme spoléhat na globální potravinový systém, že nám ho zajistí. Korporátní potravinový řetězec se natolik prodloužil a vzdálenost mezi producentem a spotřebitelem je tak velká, že nikdo nemůže opravdu vědět, jak bylo jeho jídlo vypěstováno, zpracováno a jak s ním bylo zacházeno během dlouhé cesty. Pouze lokalizací a zmenšením měřítka našich potravinových systémů budeme zase jednou moci důvěřovat jídlu, které jíme.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 61)

druhů a diverzita metod obhospodařování (Norberg-Hodge et al. 2002: 35). Produkce pro lokální trh vede k větší diverzifikaci produkce i proto, že zákazníci chtějí víc než jeden nebo dva druhy plodin. Naopak produkce pro globální trhy vede podle nich zákonitě k monokulturizaci (Norberg-Hodge et al. 2002: 35). Ohledně lokální bioprodukce pak, poněkud zjednodušeně, prohlašují, že „diverzifikované organické farmy udržují tolik biodiverzity, že škůdci nejsou vážným problémem a vystačit si bez pesticidů není těžké“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 45). Také Desai & Riddlestone uvádí jako výhodu lokalizace, že nechává prostor pro divoké druhy a divočinu⁸⁸ (Desai & Riddlestone 2002: 15), farmáři se podle nich mohou vrátit k pěstování smíšených odrůd a i přesto, že specializace je velká, mohou pěstovat víc druhů (Desai & Riddlestone 2002: 65). Opět také domýšlí o jednu (politickou) úroveň dál – podle nich tento společný zájem umožní spolupráci zastánců lokalizace s tradičními ochránci přírody (Desai & Riddlestone 2002: 55).

Podle zmíněné dvojice znamená lokalizovaná produkce také menší riziko šíření nemocí a invazních druhů (Desai & Riddlestone 2002: 67), a to ve dvou rovinách – jednak přímo, protože velké dodávky na velké vzdálenosti zvyšují pravděpodobnost, že se importuje nějaký exotický druh, který se rozšíří, a také nepřímo skrze globální změny klimatu, protože více dopravy znamená více emisí skleníkových plynů, rychlejší globální oteplování a související šíření areálu teplomilných chorob a škůdců.

V případě produkce energie argumentuje zejména Douthwaite, že na úrovni lokální ekonomiky je největší potenciál rozvíjet obnovitelné zdroje energie,⁸⁹ protože možnost budovat a provozovat je na podnikatelské bázi ve velkém měřítku je dosti omezená (Douthwaite 1996: 188). Douthwaite (1996: 185, 189–227) pak rozebírá jednotlivé obnovitelné zdroje energie (voda, vítr, biomasa) a přínosy jejich využití. Zdůrazňuje již dříve zmíněný argument, že různé výhody obnovitelných zdrojů se kombinují a generují navzájem. Příkladem může být tzv. výmladkové hospodaření (*coppicing*), tj. ořezávání zmlazených výhonků dřevin, které jsou zdrojem biomasy, a zároveň jde o žádoucí managementový zásah i tradiční způsob hospodaření, který udržuje krajinný ráz a biodiverzitu (tento příklad uvádí i Dessai & Riddlestone, viz také pozn. 109). Další ukázkou pak může být zplyňování výkalů z chovu zvířat, které slouží jako zdroj energie a zároveň řeší problém s množstvím vyprodukovaného organického odpadu.

Zejména v případě biomasy, jako je sláma, hnůj či energetické rostliny (Douthwaite 1996: 212–227), se většinou její využití vyplatí, jen pokud zpracování na energii proběhne lokálně nebo regionálně (Douthwaite 1996: 215–216). Pokud máme využití jak pro elektřinu, tak pro teplo, pak je efektivita energie z biomasy opravdu vysoká.

88) Zároveň ale viz dále opačný argument Douthwaita, že např. kvůli záboru půdy pro pěstování energetických plodin může zbýt pro divočinu prostoru naopak méně.

89) Obdobně viz například Holub (2007).

Naopak je efektivita často sporná u řepky a dalších energetických plodin, pokud se pěstují s použitím umělých hnojiv a pesticidů (Douthwaite 1996: 222). I Douthwaite (1996: 224–225) si samozřejmě uvědomuje problém omezené zemědělské plochy – podle něj hrozí, že bohatí si budou pěstovat biopaliva, zatímco chudí budou potřebovat jídlo, a zůstává tedy otázkou, zda má lokální produkce potenciál uspokojit zároveň poptávku po potravinách, energii a případných dalších statcích.

Podle Hinese lze v obecné rovině předpokládat, že jakékoli negativní dopady by se v rámci lokalizované produkce projevovaly v daném místě, a byl by tedy větší tlak, motivace a potenciál pro kontrolu a zlepšování podmínek produkce (Hines 2000: 35).

4.2. Dimenze ekonomická

Základní charakteristikou a také výsledkem ekonomické lokalizace je podle všech analyzovaných AA posílení místní ekonomiky, tedy podpora místního koloběhu peněz, zboží a služeb, a pokud možno také odpadů produkce, které mohou být v rámci místní ekonomiky recyklovány či jinak znovu využity. Jak až poeticky popisuje Shuman, místní podniky (továrny, kanceláře, obchody a farmy) „jsou životní mízou ekonomiky. Poskytují pracovní místa, která živí rodiny. Zásobují lokální ekonomiku skrze prodeje, úspory a investice. Platí daně z příjmu, z nemovitostí a z přidané hodnoty, které financují školy, nemocnice, policii a opravy ulic.“ (2000: 5) Pokud jsou jednotlivé složky místní ekonomiky propojené, mohou se podle něj navzájem podporovat. Desai & Riddlestone (2002: 78) mluví v tomto smyslu o zvětšování tzv. lokálního multiplikačního efektu. Ten jednoduše popisují v případě potravin i Norberg-Hodge et al. (2002: 67): peníze vyplacené zaměstnancům na farmě se podle nich mnohem pravděpodobněji vrátí do lokální ekonomiky než peníze zaplacené za technologie, stroje a pohonné hmoty dodavatelům zvenčí. Navíc, „z lokálních potravin mají prospěch i spotřebitelé: spíše než aby přispívali do účetnictví velkých vzdálených korporací, peníze za jejich potraviny pomáhají posilovat a revitalizovat jejich vlastní komunity a lokální ekonomiky.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 65) ⁹⁰

V širším kontextu je důsledkem posílení místní ekonomiky menší zranitelnost vůči vnějším vlivům, zejména výkyvům světové ekonomiky, a související menší závislost na nestabilitě světových cen.⁹¹ Tuto výhodu uvádí s různou mírou důrazu všichni AAA. Typickou formulací je např. citace z Desai & Riddlestone (2002: 13), popisující „zdravé a stabilnější regionální ekonomiky, chráněné proti destruktivním výkyvům globalizace“. Jedním z důležitých nástrojů v tomto procesu je vytvoření místní měny, ať už ve formě reálných peněz, virtuální měny nebo např. časové banky. Význam alternativních měn zdůrazňuje a podrobně rozebírá zejména Douthwaite (1996: kap. 2–4), podle kterého je zásadní, aby se co nejvíce transakcí v rámci komunity stalo nezávislých na vnější, národní měně. Ta totiž podléhá vlivům „velkého světa“, které místní komunita nemůže ovlivnit (Douthwaite 1996: 61–62).

90) Za ukazatel míry propojenosti místní ekonomiky může sloužit tzv. lokální multiplikátor. Ten udává, jaký podíl z peněz utracených v místní ekonomice v ní zůstává, a kolik z ní naopak odtéká pryč (nef 2002). Několik studií lokálního multiplikátoru bylo provedeno i v ČR, viz např. Uhlířová (2008), Ježková (2009) či Novotná (2011).

91) Desai & Riddlestone (2002: 46–49) uvádí zajímavý příklad, jak funguje kolísavá cena a relativní vzácnost na národním i mezinárodním trhu s papírovou kaší pro výrobu recyklovaného papíru.

Zejména Norberg-Hodge et al. a Hines považují za další zásadní projev lokalizace omezení monopolů a ekonomické moci korporací a související větší ekonomickou diverzitu oproti současnému trendu globalizace směřující k ekonomické monokultuře a stále méně poskytovatelům (Hines 2000: 34).⁹² Hines se zabývá pozitivní rolí konkurence na místní úrovni (oproti negativním dopadům mezinárodní konkurence vyvolávající závod ke dnu, viz pozn. 43). Podle něj by měl být stanoven limit pro maximální tržní podíl jedné firmy u jednotlivých produktů a nové firmy by měly být motivovány ke vstupu na trh pomocí grantů a úvěrů. To by zajistilo lokální konkurenci, která představuje zásadní motivaci pro zlepšování a inovace v produkci, zvyšování efektivity a rozšiřování výběru. V rámci této podpory lokální ekonomické diverzity by podle něj měl být podporován globální transfer informací a technologií, pokud by vedl ke zvyšování efektivity lokální konkurence (Hines 2000: 35–36).

S (lokální) konkurencí souvisí také otázka ceny lokálně produkovaného zboží a služeb. Tento bod je sporný – autoři se většinou snaží vyvrátit představu, že lokálně produkované zboží a služby jsou nebo by byly nutně výrazně dražší. Douthwaite v případě potravin zastává názor, že „je velmi nepravděpodobné, že by potraviny produkované v rámci komunity s využitím malého množství vnějších vstupů byly dražší než jejich importovaný ekvivalent, pokud má komunita zatím nevyužité zdroje, jako je půda a pracovní síla, a pokud dokáže vyjádřit cenu jejich využití v rámci lokálních podmínek, třeba jejich oceněním v lokální měně.“ (Douthwaite 1996: 275) Ani v běžných účetních kalkulacích ale podle něj nemusí být lokální potraviny dražší, pokud se udrží nízká úroveň externích vstupů a zejména pokud se využije přímější forma distribuce (Douthwaite 1996: 278). Obdobně v případě energie je podle něj (1996: 182) nepravděpodobné, že by mírně vyšší ceny lokálně produkované energie způsobovaly její nekonkurenceschopnost, protože techniky produkce na komunitní úrovni obecně vyžadují mnohem méně energie než produkce v industriálním systému.⁹³ Náklady a výnosy produkce energie je také možné kombinovat v místní a národní

92) Norberg Hodge et al. (2002: 90–91) uvádějí například korporaci Cargil, jejíž aktivity sahají od produkce a zpracování kuřat a vajec v USA, Británii, Francii, Hondurasu a Thajsku přes doly na fosfát a továrny na výrobu hnojiv pro Jižní i Severní Ameriku, Evropu a Pacifik až po konzultantské služby pro rozvojové banky a vlády poskytované ve více než 100 zemích. K tématu a jednotlivým aspektům ekonomické demokracie viz Johanisová & Wolf (2012).

93) Podle výzkumu Němcové (2011) je ovšem situace v praxi složitější, zejména u obecních bioplynových výtopen obce ve většině případů na jejich provoz buď doplácují, nebo přinejmenším do ceny energií nezapočítávají amortizaci potřebných zařízení. Roli hraje například také hustota zástavby, ochota lidí přejít na poněkud méně konvenční zdroj či cenová konkurence zemního plynu (viz také Uhlířová 2008).

měně, čímž je možné regulovat dopady na jednotlivé skupiny (viz dále) (Douthwaite 1996: 186–187).⁹⁴

Podle Norberg-Hodge et al. (2002: 73–74) vytvářejí zastánci globální produkce dojem, že kdyby byla efektivita zajišťovaná volným trhem a průmyslovou výrobou odstraněna, ceny by se raketově zvýšily. Podle Norberg-Hodge et al. nicméně globální produkce už drahá je, pouze se mnoho z jejích nákladů maskuje ve formě dotací z peněz daňových poplatníků a externalizovaných nákladů.⁹⁵ Hines v podobném duchu jmenuje skryté sociální a environmentální náklady současného způsobu produkce (vysoká nezaměstnanost, rostoucí nerovnosti, neadekvátní alokace zdrojů, chudoba, růst kriminality atd.). Podle něj by podpora lokální produkce a spotřeby sice mohla vést ke zvýšení cen, pokud by ale byla zavedena v mnoha zemích zároveň, souběžně s jejím rozšířením by postupně vymizely podmínky, které současné nízké ceny umožňují (nízké pracovní, sociální a environmentální standardy produkce, nízké dopravní náklady apod.). Lokální produkce by pak už nebyla se současnou konvenční srovnávána, naopak by se sama stala standardem.

Desai & Riddlestone (2002: 40–41) mezi faktory, které ovlivňují poměr ceny v rámci konvenční a lokalizované produkce, zahrnují: míru započítání externalit, nastavení dotací v rámci systému, cenu substitutů, směnný kurz, zkrácení dopravních vzdáleností či inovativní způsoby produkce. Douthwaite (1996: 278) přidává výše zmíněnou míru závislosti na externích vstupech a obecně způsob produkce a distribuce.⁹⁶

94) Podle Douthwaitovy vize budoucnosti bude většina zdrojů energie lokálních a (mezi)národní síť bude sloužit jen jako přenosová soustava mezi spoustou malých zdrojů a akumulátorů, které se budou nabíjet a vybíjet, a tím vyrovnávat výkyvy v produkci i spotřebě. Téměř všichni tedy budou mít doma malý zdroj a zároveň baterii, a elektrické hodiny se budou točit oběma směry podle toho, jestli domácnost zrovna do sítě dodává, nebo z ní odebírá (Douthwaite 1996: 225–226). Elektrická síť tedy bude sloužit pouze pro přenos, nikoli jako nástroj ovládnutí trhu několika velkými společnostmi (Douthwaite 1996: 226).

95) V případě potravin jde podle Norberg-Hodge et al. (2002: 73–74) o nepříznivé trendy, jako jsou urbanizace, úpadek venkovského života, násilný přesun lidí a celých komunit z jejich kulturního kontextu a nárůst problémů spojených s rychlou urbanizací. Uvádí v této souvislosti také citát Julese Prettyho: „Za své potraviny vlastně platíme třikrát: poprvé u pultu v obchodě; podruhé skrze naše daně, které jsou do značné míry použity na podporu [průmyslového] hospodaření; a potřetí když se odstraňují negativní důsledky tohoto způsobu hospodaření.“

96) Douthwaite upozorňuje, že zejména prodej v rámci konvenční supermarketové sítě má řadu nevýhod, například přísné standardy na vzhled zboží, kterých lze velmi obtížně dosáhnout bez použití zemědělské chemie. Douthwaite uvádí výzkum, podle kterého se polovina veškeré organické a pětina konvenční produkce ovoce a zeleniny ve skutečnosti vyhodí čistě z důvodů nevyhovujícího vzhledu (Douthwaite 1996: 278). Navíc je akceptováno a široce prodáváno jen velmi málo odrůd, čímž vznikají výše zmiňované problémy s monokulturami.

Klíčové je podle něj také nastavení daňového systému – pokud se práce daní hodně a přírodní zdroje málo, lokální produkce spojená s menší mírou industrializace a vyšší náročností na lidskou práci vychází v porovnání s globalizovanou průmyslovou produkcí draze. Změna daňového nastavení ale může tento poměr změnit, stejně jako například cena fosilních paliv a potažmo dopravy. V závislosti na kombinaci těchto faktorů tedy může být cena lokální produkce v porovnání s konvenční produkcí vyšší, nebo nižší.⁹⁷

Případný nárůst cen základních potřeb (potraviny, oblečení apod.) by pak podle Hinese měl být v případě chudších obyvatel kompenzován formou sociálních dávek, na které by stát vydělal díky vyššímu zdanění energie, primárních surovin atd. (Hines 2000: 70). Obdobně Desai & Riddlestone upozorňují, že případné (předpokládané) zdražení dopadne nejhůře na ty nejhudší. Z jejich pohledu ale není v dlouhodobějším horizontu přijatelné, abychom v zájmu chudých lidí v zemích Severu vykořisťovali ještě chudší lidi v zemích Jihu (kteří v současnosti nesou velkou část skrytých nákladů globalizované produkce) a ničili životní prostředí. Environmentální dopady totiž opět ponесou nejhůře nejhudší vrstvy obyvatelstva po celém světě, v dlouhodobém horizontu pak pravděpodobně všichni, bohatí i chudí. Podle nich navíc v lokalizované ekonomice začne působit výše zmíněný multiplikační efekt, takže vyšší ceny přispějí k vytvoření stabilních pracovních míst (viz dále) a zajistí příjmy místním obyvatelům (Desai & Riddlestone 2002: 83).

Dalším faktorem, který s cenou souvisí, je pak podíl jednotlivých složek obchodního řetězce na koncové ceně. V rámci lokalizace je podle AAA zásadním přínosem to, že se dodavatelské řetězce zkracují a větší podíl z koncové ceny tak zůstane producentovi. Opět na příkladu potravin, „protože je potřeba méně vnějších vstupů a protože si podíl bere méně zpracovatelů, distributorů a dalších mezičlánků, užší vazba mezi organickými farmáři a spotřebiteli zároveň snižuje cenu zdravých potravin pro spotřebitele a zvyšuje podíl, který jde farmáři“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 44). Farmáři mohou prodávat přímo skrze farmářské trhy, bedýnkové systémy apod., nebo skrze místní obchody. I tak se množství prostředníků minimalizuje, a navíc jejich tržby zůstanou ve větší míře v lokální ekonomice (viz multiplikační efekt výše). Lokální nezávislé obchody zas na oplátku s větší pravděpodobností budou prodávat potraviny z místních farem než třeba supermarkety, takže se bude lokální ekonomika dále posilovat (Norberg-Hodge et al. 2002: 65–66). Vyšší podíl z prodejní ceny také snižuje konkurenční a produkční tlak, který na farmáře jinak vyvíjí globalizovaný systém (viz pozn. 43). Jelikož producenti dostanou lépe zapláceno, nemusejí vyrábět tak velké množství,

97) Douthwaite (1996: 310–313) uvádí příklad proměnlivého poměru ceny piva z mikropivovarů oproti průmyslové výrobě a konkrétní faktory, které tento poměr ovlivňují.

a pokud mají místní odbyty, nemusí přistupovat na často nevýhodné podmínky velkých odběratelů. Vyšší příjem jim tak umožňuje zachovávat vyšší environmentální a sociální standardy produkce, které jsou navíc spotřebiteli v případě lokálního zboží často vyžadovány (Norberg-Hodge et al. 2002: 68–69).

Snížený konkurenční tlak ovšem představuje zároveň jeden z častých argumentů proti lokalizaci. Jak uvádí Hines (2000: 87), jádro tohoto argumentu tvoří předpoklad, že podniky včetně velkých korporací soutěží o zákaznickou přízeň, a pod tlakem konkurence tedy zvyšují kvalitu a snižují cenu zboží. Omezení globálního obchodu konkurenci mezi podniky snižuje, a tento nedostatek konkurence pak způsobuje neefektivitu, protože existuje menší tlak na snižování produkčních nákladů. Podle Hinese ovšem v realitě korporace často disponují takovou mocí, že mají na trhu prakticky monopolní pozici a mohou si podmínky diktovat. Lokálnější charakter trhů podle Hinese podpoří pozitivní aspekty konkurence – tj. pobídku být nákladově efektivní, zlepšovat design, efektivněji využívat zdroje atd. Navíc, úbytek konkurence zemí, které mají nižší environmentální a sociální standardy, podle něj umožní tyto standardy vylepšovat (Hines 2000: 242–243).

Současná situace je ovšem podle analyzovaných AA taková, že ztrátu konkurenceschopnosti lze předpokládat, pokud jeden region či stát zavede lokalizační opatření včetně sociálně a environmentálně příznivějších podmínek produkce, a ostatní ne. Jak formulují Desai & Riddlestone, „potřebujeme rozšířit působnost legislativních standardů – dobrovolné standardy jako např. Forest Stewardship Council pro udržitelné hospodaření v lesích by se měly stát zákonnými normami. A tyto standardy by se měly stát mezinárodními, aby si všichni konkurovali za rovných podmínek.“ (Desai & Riddlestone 2002: 102) „Nakonec bychom měli mít svět, kde spotřebitelé stále mají možnost výběru, ale pouze mezi udržitelnými alternativami.“ (Desai & Riddlestone 2002: 102) Jak upozorňuje Hines, nadnárodní korporace používají argument ztráty konkurenceschopnosti, když nechtějí zavádět či respektovat sociální a environmentální standardy (např. standardy ILO, Mezinárodní organizace práce) (Hines 2000: 76). Podle něj je ovšem pravda, že konkurenční tlak je opravdu veliký, a možnosti dobrovolných závazků firem jsou proto omezené (Hines 2000: 76–77).

Dokud je tedy místní produkce pod tlakem okolního globalizovaného systému, existují podle Douthwaita (1996: 42) v zásadě pouze dvě strategie, jak konkurenceschopnost lokální produkce udržet. První možností je využít zkrácení distribučního řetězce (viz výše). Podle Douthwaita představují složité distribuční sítě v současném průmyslovém systému důkaz, že efektivita tohoto systému je mýtus, a jsou slabinou, kterou lze v lokální ekonomice využít. I když má tedy místní výrobce vyšší produkční náklady, pokud dokáže prodávat přímo svým konečným zákazníkům a vyhnout se tak přírůzkám i 150 % v rámci distribuční sítě, tyto úspory by měly bohatě stačit a umožnit

mu přežití (Douthwaite 1996: 42).⁹⁸ Druhou možností je pak podle Douthwaita (1996: 43–46) komunitně dotovat, což znamená, že komunita producentovi vypomůže, a sníží tak náklady na pracovní sílu a/nebo kapitál. Například mohou místní zaměstnanci akceptovat nižší plat s tím, že práce v lokální komunitě jim přináší uspokojení, nebo může komunita například založit vlastní spořicí a úvěrovou instituci, která bude místním podnikatelům poskytovat úvěry za výhodných podmínek (Douthwaite 1996: 46).

Další rovinu debaty o efektivitě pak tvoří argument, že lokální produkce přináší menší výnosy, protože omezuje míru specializace a neumožňuje plně využít úspory z rozsahu. Pokud zůstaneme u příkladu zemědělství, podle Norberg-Hodge et al. jsou malé farmy často označovány za méně produktivní než ty velké: „Větší produktivita průmyslového zemědělství je do značné míry mýtus, který byl po mnoho let propagován jeho zastánci a těmi, kteří z něj mají výhody. Studie za studií provedené v různých částech světa ukazují, že malé, diverzifikované zemědělské systémy mají větší celkový výstup na jednotku půdy než velké monokultury.“⁹⁹ Norberg-Hodge et al. tedy celkem jednoznačně tvrdí, že malé diverzifikované farmy jsou produktivnější než ty velké (Norberg-Hodge et al. 2002: 74–77). Například Douthwaite ovšem formuluje tento argument mnohem opatrněji: debata, jestli je výnosnější konvenční, nebo lokální organické či biodynamické zemědělství závisí podle něj na spoustě faktorů, např. na stavu půdy (Douthwaite 1996: 276).¹⁰⁰ I v případě, že je organický výnos nižší, hmotnostní

98) Douthwaite (1996: 40) cituje studii, podle které jde v Británii pouze cca 20 % z ceny potravin farmářovi, zbylých 80 % ostatním článkům prodejního řetězce. Pokud podle Douthwaita místní producenti výhodu zkráceného distribučního řetězce nevyužijí, skoro jistě nemají šanci. V tomto názoru se Douthwaite neshoduje s Desai & Riddlestone, kteří naopak distribuci skrze supermarkety místním producentům, pokud spolupracují na odbytu a marketingu, doporučují (viz jejich model zasíťované ekonomiky, 2002: 51 a také zde, kap. 3.1 a Obrázek 9).

99) Podle Norberg-Hodge et al. (2002: 75–76) je produktivita malých diverzifikovaných farem systematicky podhodnocována z několika důvodů. Zaprvé, vládní zemědělské agentury zdůrazňují pracovní efektivitu, a ne efektivitu na jednotku půdy. Zatímco produktivita na jednotku lidské práce je u malých farem menší, protože svými metodami výrazně závisí na pracovní síle, a ne na kapitálovém vybavení, produktivita na jednotku plochy je naopak vyšší. Druhé zmatení je mezi *výnosem* a *celkovou produkcí*. Výnos většinou odkazuje k množství jedné konkrétní plodiny vyprodukované na jednotku plochy, zatímco celková produkce udává kombinaci *všech* produktů farmy. Porovnávat pouze výnosy tak vede k zavádějícím závěrům, protože to ignoruje většinu užitečných produktů diverzifikované farmy, včetně vlastních hnojiv a schopnosti absorbovat vlastní odpady.

100) Kostřicová (2011) pak na debatě ohledně ekologického zemědělství jako možné strategie rozvoje v zemích globálního Jihu ukazuje, že na předkládané argumenty i práci s daty mají vliv zejména předpoklady a předporozumění, se kterými jednotliví autoři k problematice přistupují. V tomto duchu lze zřejmě vnímat i následující Douthwaitův argument.

ztráta je podle něj vyvážená vyšší nutriční hodnotou (Douthwaite 1996: 276). K efektivitě se pak poněkud zkratkovitě vyjadřují také Desai & Riddlestone (2002: 35), kteří tvrdí, že lokální produkce a spotřeba přirozeně vede k efektivnějšímu využití zdrojů a redukcí naší ekologické stopy (viz dále).

Omezení rozvoje specializace v rámci lokalizovanější produkce může být interpretováno také jako brzda inovací a výzkumu. Jak formuluje Hines: „Je tu pochopitelná nesnáze, že pokud se zavede ochrana pro lokální podniky poskytující zboží a služby na národní nebo regionální úrovni, mohla by kvalita takto chráněné produkce klesat. Existuje také obava, že by se mohl snižovat tlak na inovace a dodržování standardů, pravidel a zákonů, a tak by byl narušen výběr a uspokojení zákazníků jakousi východoevropskou byrokracií a neefektivností. Je proto zásadní zachovat pozitivní stránky konkurence, tzn. nutnost produkovat vysoce kvalitní zboží a služby, ale za rovnějších, lokálnějších podmínek.“ (Hines 2000: 98) Desai & Riddlestone také uvádí tento argument mezi možnými námitkami, nepřikládají mu ale větší váhu (Desai & Riddlestone 2002: 84, 89). Jen na obecné úrovni upozorňují, že jistá míra specializace umožnila rozvoj řemesel a profesí, včetně umělců, vědců apod. (Desai & Riddlestone 2002: 75).

Další formu neefektivity, na kterou upozorňuje Douthwaite, představují případné náklady příležitosti. Podle něj je možné, že investice např. do lokálních zdrojů energie budou mít vysoké náklady příležitosti, tzn. že investovat stejné peníze mimo komunitu by přineslo vyšší finanční návratnost. Zároveň ale pravděpodobně také větší riziko a větší závislost. Členové komunity si proto podle Douthwaita musí zvolit priority a rozhodnout, jestli je soběstačnost a nezávislost důležitější než případný vyšší finanční zisk. V reálných případech navíc nejsou náklady příležitosti tak vysoké, pokud uvažujeme jako alternativní použití peněz spoření v bance, protože současné úrokové míry (údaj z roku 1996) jsou hodně nízké, *de facto* blízké nule. V případě investic do lokálních zdrojů energie navíc usnadňuje rozhodnutí předpoklad, že světové ceny fosilních paliv budou v brzké době strmě růst (Douthwaite 1996: 183–184).

Poslední kritizovaná forma neefektivity pak spočívá v tom, že lokalizovaná produkce a spotřeba s velkou pravděpodobností přispívá méně k (růstu) HDP, a to především ze dvou důvodů. Zaprvé tím, že (jak bylo uvedeno výše) neznámá nutně vždy nejvyšší možnou produktivitu na jednotku času, a nezajišťuje tedy nejvyšší možný objem produkce. Zadruhé pak tím, že v rámci lokalizované ekonomiky probíhá více transakcí nepeněžně, takže i když se statky a služby vyprodukují, často nejsou zahrnuty do statistiky HDP. Jak uvádějí Norberg-Hodge et al., malé diverzifikované farmy přispívají k HDP méně, protože mnoho vstupů pochází ze samotné farmy, a pokud produkují i pro vlastní potřebu, i mnoho výstupů se zase na farmě spotřebuje. Naproti tomu velké průmyslové farmy hodně vstupů nakupují a také výstupy prodávají, takže k HDP přispívají pravděpodobně mnohem více. Podle zmíněných autorů to

nevadí, protože celá víra v prospěšnost neustálého ekonomického růstu je podle nich pomýlená – kvalita života lidí na velké farmě může být ve skutečnosti mnohem nižší než těch na farmě malé (Norberg-Hodge et al. 2002: 77). I na obecné rovině zmínění autoři prohlašují, že „vlády mají hluboce zakořeněný pocit, že neomezený ekonomický růst je synonymem zdraví společnosti. To je velký omyl.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 77)

Dalším velkým tématem v rámci lokalizační argumentace je pak otázka zaměstnanosti. Značný prostor tomuto aspektu věnuje zejména Hines. „Přechod k environmentálně udržitelnějším lokálním ekonomikám by měl obrovský potenciál vytváření pracovních míst. Příklady [perspektivních odvětví] zahrnují zlepšování energetické efektivity budov, rozvoj obnovitelných zdrojů energie, rozvoj veřejné dopravy či přechod na ekologické zemědělství, které je náročnější na lidskou práci. Daně z primárních surovin by byly hlavním zdrojem financování pro takový přechod náročný na lidskou práci, zejména pokud by se zároveň snížilo zdanění práce.“ (Hines 2000: 112–113) Podle Hinese představuje ekonomická globalizace velkou hrozbu budoucí zaměstnanosti kvůli urychlování automatizace, přemísťování výroby do zemí s levnější pracovní silou a daňovými úlevami, které omezují veřejný sektor náročný na práci. Stimulace poptávky za účelem vytváření nových pracovních míst podle něj každopádně nemusí mít formu tradiční podpory většího objemu nákupů aut a dalšího spotřebního zboží se zabudovaným zastaráváním a environmentálně nepříznivým způsobem výroby a použití. Podle Hinese musí odpověď spočívat v podpoře ekonomických aktivit, které se týkají základních potřeb lidí v jejich komunitách a které jsou náročné na lidskou práci. Pro pracovní místa je podle něj klíčové, aby byla zakotvena v komunitě, kde lidé žijí (Hines 2000: 44).¹⁰¹ Kdyby byli, podle Hinese, lidé zaměstnáni lokálně, vytvořila by se celá škála nových podniků a služeb, a mnoho vysokých nákladů by mohlo být ušetřeno díky snížení výplat podpory v nezaměstnanosti a nižším zdravotním a bezpečnostním nákladům. Navíc by se zvýšil odvod daní ze zaměstnanců a podniků (viz princip lokálního multiplikátoru výše) (Hines 2000: 44).

101) „Novým motorem vzniku pracovních míst by mohla být regenerace městské infrastruktury. Růstovým prvkem by byla přestavba a modernizace energeticky efektivního bydlení a veřejných budov, obnova odpadních systémů, zlepšování veřejných prostor, volnočasových zařízení, systémů veřejné dopravy a všech dalších veřejných i soukromých potřeb ve městě. Ve venkovských oblastech by potenciál nových pracovních míst spočíval v produkci bezpečných potravin skrze výrazný přechod k ekologickému zemědělství, lokálnímu zpracování potravin a marketingu. Jak ve městě, tak na venkově je velkým zdrojem pracovních příležitostí osobní asistence a péče. Ta zahrnuje oblasti zdravotnictví, vzdělávání a péče o staré lidi až po esoteričtější praktiky jako aromaterapie apod.“ (Hines 2000: 44) Hines ve spolupráci s *New Economics Foundation* vytvořil na základě obdobné argumentace (která by se dala shrnout pod pojem zelený růst) program pod názvem *Green New Deal* (viz nef 2008b).

Desai & Riddlestone pak dodávají, že lokalizace by podpořila zaměstnanost zejména ve venkovských oblastech, které se zpravidla potýkají s největším úbytkem pracovních míst (Desai & Riddlestone 2002: 55). V podobném duchu argumentují i Norberg-Hodge et al., když předkládají studie, podle kterých malé farmy zaměstnávají více lidí na akr půdy než velké farmy¹⁰² a malé obchody poskytují více pracovních míst na stejný objem prodaného zboží než supermarkety.¹⁰³ Douthwaite dodává tomuto argumentu další rozměr, když tvrdí, že práce v rámci lokální ekonomiky je často více uspokojivější. I když tedy může znamenat nižší plat, může být podle Douthwaite taková situace dobrovolná a přináší spokojenost (Douthwaite 1996: 45).

V otázce zaměstnanosti se autoři ovšem vyrovnávají i s opačnou argumentací, a to že kvůli případné nižší produktivitě práce či omezení ekonomického růstu dojde naopak ke zvýšení nezaměstnanosti: „Zavedení regulací a zdanění za účelem zachování zdravé planety neznamena, že bude automaticky následovat ekonomický kolaps a nezaměstnanost.“ (Desai & Riddlestone 2002: 83) Podle těchto autorů se pracovní místa v dopravě a mezinárodním obchodě pouze přesunou do místního zemědělství, lesnictví a ruční výroby. „Je možné, že budeme muset méně plýtvat, ale jakákoli ztráta v materiálním bohatství může být nahrazena zvýšením kvality života. Bude méně nákladných aut na silnicích a více příležitostí pro komunity, aby rozvíjely novou, regionálněji založenou ekonomiku.“ (Desai & Riddlestone 2002: 83–84) Hines se vypořádává s obdobným argumentem: že lokalizace ohrozí nadnárodní korporace, a tím dojde ke ztrátě pracovních míst. Tomu lze podle něj snadno oponovat, neboť korporace zaměstnávají pouze 0,75 % zaměstnaných lidí na světě (Hines 2000: 71–72). Korporace podle něj vytváří dojem poskytovatele pracovních míst, protože se bojí ztráty moci (Hines 2000: 71). Zejména pokud jde o Evropu nebo Západ obecně, jsou tato pracovní místa podle Hinese stejně jen dočasná, většina velkých korporací se dřív či později odstěhuje za levnější pracovní silou na východ (Hines 2000: 72).

Douthwaite pak uvádí ještě jednu komplikaci, a tou je problém nekompatibility nabídky a poptávky v rámci lokální ekonomiky, který je způsoben omezenou variabilitou jak nabídky, tak poptávky (u zboží, práce, znalostí, technologií atd.). Douthwaite tento jev uvádí na příkladu LETS systémů, které jsou podle něj z ekonomického hlediska většinou zklamáním. Obrat je velmi malý a často se dostanou do situace, kdy většina účastníků má kredit, ale nemá ho za co utratit, a menší část má velký dluh,

102) Konkrétně podle nich ve velké Británii farmy pod 100 akrů poskytují pětikrát více pracovních míst na akr než farmy nad 500 akrů (Raven & Brownbridge 1996, cit. dle Norberg-Hodge et al. 2002: 67).

103) „Přestože se provozovatelé velkých obchodů často chlubí, kolik vytvořili pracovních míst, odhaduje se, že tyto megamarkety na každá dvě vytvořená pracovní místa další tři zničí.“ (Goldsmith & Mander 2003, cit. dle Norberg-Hodge et al. 2002: 68)

ale není zájem o jejich práci (Douthwaite 1996: 76).¹⁰⁴ LETS systém je proto podle něj do značné míry závislý na tom, aby „bylo zajištěno, že skrze LETS systém mohou být uspokojeny reálné potřeby lidí spíše než jen jejich okrajové záliby“ (Douthwaite 1996: 86).

Dílčím, spíše technickým problémem je pak problematika daňových úniků při použití LETS a lokálních měn a legislativní nejasnosti ohledně jejich používání (Douthwaite 1996: 70–71, 80–82). Například časodolary zatím nejsou zdaněné ani v USA ani v Británii, je ale otázkou, jak dlouho tato situace vydrží (Douthwaite 1996: kap. 3: 32, update z roku 2002). Časté jsou také technicko-operační problémy, v případě lokálních měn např. problémy s kontrolou inflace, nemožností stáhnout peníze z oběhu či závislostí na několika velmi aktivních jednotlivcích, kteří systém často dotují svojí neplacenou prací, protože se alespoň prvních několik let sám plnohodnotně neužívají (Douthwaite 1996: 83–85). Specifickou překážku představují také hygienické předpisy (Douthwaite 1996: 79).¹⁰⁵

Douthwaite také zmiňuje problémy s financováním „alternativních“ projektů z tradičních zdrojů kvůli velké nedůvěře investorů a nejistým výsledkům. Zisk je totiž v případě lokalizačních projektů často v jiné formě nežli v té finanční (Douthwaite 1996: 210–211). Dalším podstatným faktorem je existující nastavení systému a technologií na velká měřítká, přičemž jejich decentralizovaná verze často prostě neexistuje (Desai & Riddlestone 2002: 46 uvádí příklad technologie recyklace papíru). Související bariéru představuje také to, že velcí prodejci chtějí velké dodavatele, ne spoustu malých, kteří zvyšují jejich administrativní náklady. Desai & Riddlestone (2002: 53–54) v tomto ohledu radí malým producentům vytvořit síť a zajišťovat odbyt společně, Douthwaite naopak radí velké distributory obejít a zajistit odbyt pokud možno přímo pro koncové zákazníky (viz výše).

104) „Přes svoje výhody, LETS systém bude dobře fungovat pouze tehdy, když v regionu nebo v rámci určité sociální skupiny existuje nezaměstnanost a nedostatečná zásoba národní měny: pokud jsou všichni plně zaměstnaní a jejich aktivity nejsou zásadně omezeny nedostatkem hotovosti, proč by se měli obtěžovat se zapojováním do LETS systému a jaké ekonomické přínosy by z toho pro ně případně vyplývaly? LETS systémy jsou proto velmi náchylné vůči změnám ve stavu mainstreamové ekonomiky. Pokud každý člen LETSu dává přednost tomu být placen v národní měně, protože ta může být utracena za širší spektrum věcí, LETS systémy budou mít tendenci rozvíjet se během recese, kdy se národní měna stává vzácnější, a oslabovat či kolabovat, kdykoli se stav národní ekonomiky zlepšší.“ (Douthwaite 1996: 86)

105) Douthwaite (1996: 79) popisuje, jak lze nepohodlné (a pro maloprodukcí často nesmyslné) předpisy obejít například tím, že zákazníci založí klub a výrobky se oficiálně distribuují pouze členům klubu. Pokud nejsou nabízeny veřejnosti, hygienická pravidla se na ně často nevztahují. Tak lze například provozovat i hospodu, kde se každý u vstupu запиše jako nový člen klubu.

4.3. Dimenze sociální a komunitní

Celkově lokalizace podle analyzovaných AA podporuje a přispívá k posílení komunity, a místních vazeb.¹⁰⁶ Douthwaite v souvislosti s přínosy vytvoření místní měny uvádí, že „přestože [místní měny] mají bezpochyby ekonomický význam, jejich nejvýznamnější přínos spočívá v tom, že pomohly přivést lidi dohromady, vytvořit přátelství a vybudovat pocit komunity“ (Douthwaite 1996: 85). V souvislosti s významem místního vlastnictví kapitálu obdobně shrnuje Shuman: „Lokální vlastnictví podporuje místní loajalitu. [...] To znamená, že takové těžko kvantifikovatelné faktory jako stabilita komunity, udržení kultury a občanská hrdost vstupují do obchodních rozhodnutí stejně jako tradiční měřítko ziskovosti. Lokální vlastnictví dává komunitě šanci, i ve stále mocnější globální ekonomice, znovu získat kontrolu nad svým osudem.“ (Shuman 2000: 6) V obecnějším kontextu obnovy komunity pak Shuman vyjadřuje přesvědčení, že bez fungující lokální ekonomiky nelze dosáhnout lepšího vzdělání, větší kontroly kriminality, lépe fungujících rodin a lepší pracovní morálky. Podle něj je potřeba silnější místní daňová základna, aby bylo možné najmout dostatek učitelů, sociálních pracovníků či policistů a zajistit jim slušné platy (Shuman 2000: 34).

Zde se ale zároveň setkáváme s problémem, protože fungování lokalizačních projektů velmi často závisí na již existující a alespoň do určité míry spolupracující místní komunitě. Zároveň je nicméně lokalizace reakcí právě na trend rozpadu a mízení místních sociálních i ekonomických vazeb, takže jejich obnovení může být velmi obtížné. Zejména v iniciálních stádiích se tedy praktici lokalizace často setkávají s problémem „vejce-slepice“, tj. jak obnovit lokální ekonomiku a komunitní vazby bez fungujících komunitních vazeb, na kterých je lokální ekonomika do značné míry závislá. Za takových podmínek se pak stává reálnou překážkou náročnost uvádění lokalizačních modelů do praxe. Z mnohých konkrétních příkladů, které uvádí Douthwaite (např. 1996: 80–85 o lokálních měnách), vyplývá, že lokalizační projekty často „táhnou“ jedinci, případně velmi malá skupinka, kteří projektu věnují obrovské množství času a energie. Fungování projektů je pak na těchto konkrétních jedincích závislé, z čehož plyne jednak omezená udržitelnost v čase a také obtížná replikovatelnost v jiných

106) Hines uvádí termín a definici udržitelné komunity, kterou přebírá od Chanana et al. (1999: 16): „Udržitelná komunita může být popsána jako taková, ve které díky kombinaci vnitřních a vnějších zdrojů funguje sebeobnovující se základna ekonomické životaschopnosti, kvality služeb a sociálního kapitálu, které jsou dostatečné pro dobrou kvalitu života pro všechny obyvatele, pro zlepšení podmínek a příležitostí tam, kde jsou nedostatečné, pro kreativní vyrovnávání se s problémy, když se objevují, a pro předání hmotných i nehmotných statků budoucím obyvatelům, aby mohli dosáhnout stejných nebo vyšších standardů.“ (cit. dle Hines 2000: 37)

podmínkách.¹⁰⁷ Dle Douthwaitových zkušeností tak mnoho lokalizačních projektů končí v zásadě dvěma způsoby: buď úplně zaniknou, protože se nenajde dostatečně nadšený pokračovatel, nepodaří se generační výměna apod., nebo se přemění v BAU (*business as usual*), tj. alternativní a lokální aspekty se postupně vytratí a z lokalizačního projektu se stane víceméně standardní mainstreamový tržní podnik.¹⁰⁸

Hlavní obavu a rozpoznanou možnost negativního vývoje na úrovni komunity představuje přílišná sociální kontrola uvnitř malé komunity a související nesvoboda, resp. omezení svobody, lidské i tržní. Douthwaite v této souvislosti zmiňuje nevýhody vesnické komunity (Douthwaite 1996: 12), Hines hovoří o potenciální hrozbě „lokální diktatury“: „Samozřejmě se může lokální kontrola dostat do rukou malé skupiny spíše než většiny, ale je zde větší potenciál potlačit takové trendy, pokud je kontrola místní ekonomiky součástí globálního demokratického lokalismu. Dnešní situace, kdy je demokracie přizpůsobená potřebám globalizace, vede svět opačným směrem [než k lokální demokratické kontrole].“ (Hines 2000: 119) Hines dále upozorňuje, že lokalizace bývá někdy podezřívána, že vyvolává nebo vede k pravicovému nacionalismu. Podle něj ovšem v současnosti naopak k šíření nejistoty a radikalismu vedou negativní dopady globalizace, v Evropě i v zemích globálního Jihu, zatímco lokalizace může zvýšit pocit jistoty, a snížit tak nebezpečí radikalismu plynoucího z pocitu ohrožení (Hines 2000: 244, obdobné myšlenky již dříve, viz pozn. 68 a 143).

Norberg-Hodge et al. navíc uvádějí, že „v ekonomikách, kde je rozdíl mezi nejbohatšími a nejchudšími relativně malý a jsou zajištěny základní životní potřeby všech, je minimalizována zlost a nespokojenost, zatímco pocity propojenosti – esence komunity – jsou silné. Takové okolnosti jsou běžné v prosperujících lokálních ekonomikách, které tíhnou ke spravedlivému přerozdělení zisků v rámci celé komunity.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 79) Desai & Riddlestone v této souvislosti dodávají, že fungující lokální ekonomika pomáhá vytvořit pocit komunity a bezpečí, který může zmírnit

107) Douthwaite v této souvislosti vznáší otázku, zda je možné považovat lokální podniky za životaschopné, pokud jsou závislé na dobrovolnících, tj. výrazné podpoře jednotlivců, která není započítána v nákladech dané činnosti, a na dalších netržních kapitálech (Douthwaite 1996: 370). Zároveň ale na jiném místě sám navrhuje využít netržní kapitály jako strategii k dosažení konkurenceschopnosti vůči dováženému zboží (Douthwaite 1996: 43–46, viz také kap. 4.2).

108) Douthwaite (1996) uvádí například postupné vytrácení družstevních a sociálních ideálů ve fungování španělského družstva Mondragon (s. 338–341) či dánských družstev pro výrobu větrné energie (s. 206–207). Jako další příklad mohou sloužit mikrofinanční projekty v rozvojových zemích, které začaly být provozovány i mainstreamovými bankami a jsou čím dál častěji podrobovány kritice (viz např. Bateman 2010 či Johanisová 2011). Zůstává otázkou, zda mohou původně alternativní projekty sehrát pozitivní roli, i když postupně vyprchá jejich étos a stanou se mainstreamovými (Guene & Mayo 2001).

stresy, které jsou součástí globálně konkurenčního světa (2002: 75). V jejich v zásadě protržním pojetí (jak bylo charakterizováno výše) „pocit životní pohody má opravdové zdravotní, a proto také ekonomické přínosy. Zdraví není jen prostá absence nemoci. Lokální ekonomický rozvoj vytváří pocit příslušnosti ke komunitě a místu, který přispívá k pocitu životní spokojenosti a může být protilátkou proti stresu moderního způsobu života.“ (Desai & Riddlestone 2002: 79)

Souvisejícím aspektem je také změna postavení a role komunit, které mají v rámci lokalizace možnost změnit se z obětí negativních dopadů globalizovaného ekonomického systému na aktivní strůjce vlastního osudu. „Výsledkem by měla být zvýšená soudržnost komunity, snížení chudoby a nerovnosti a zlepšení živobytí, sociální infrastruktury a ochrany životního prostředí, a s tím související zvýšení pocitu bezpečí.“ (Hines 2000: 5) Podle něj máme na výběr ze dvou myšlenkových schémat: „To první je pokračování současného paradigmatu *laissez-faire*. To je koncept těch, kteří slibují růst a lepší zítřky, ale mlčky přihlíží omezování práv komunity skrze škrty ve veřejných výdajích. To druhé je přijetí nového paradigmatu, ve kterém se komunity mohou stát aktéry spíše než oběťmi, s programem, který jim umožní zpochybnit současné struktury způsobující jejich závislosti a znovu převzít kontrolu nad svým osudem.“ (Mayo et al. 1996, cit. dle Hines 2000: 56–57)

4.4. Dimenze morální a kulturní

Možnost ovlivnit místní záležitosti posiluje podle zmiňovaných autorů také pocit zodpovědnosti a vztah k místu. Lokalizace podle nich obnovuje přímou vazbu mezi lidmi a jejich životním prostředím (Desai & Riddlestone 2002: 17). Tato vazba je posílena také tím, že jakékoli negativní dopady produkce a spotřeby se projevují v místě jejich příčiny. Proto existuje velká motivace a tlak na jejich odstranění, kontrolu a případně zavedení přísnějších standardů. Tento tlak je v rámci lokalizované ekonomiky podle všech analyzovaných AA výrazně větší, než když jsou dopady vzdálené (viz např. Hines 2000: 110, a také výše v kap. 4.1). Lokalizace také podle analyzovaných AA dovoluje zohlednit místní podmínky, lokální ekonomika je jaksi z definice založena na větší míře využívání místních surovin (Desai & Riddlestone 2002: 49). Pokud platí argument o nižší míře specializace a menším produkčním tlaku (viz kap. 4.2), umožňuje lokální produkce také extenzivnější a zároveň více diverzifikované hospodaření, které zahrnuje např. zachování tradičních managementových opatření a ochranu biodiverzity.¹⁰⁹ Zohlednění místních podmínek také pomáhá udržovat a obnovovat kulturní diverzitu, podporuje místní tradiční řemeslné postupy, znalosti i související kulturní tradice (Desai & Riddlestone 2002: 55).¹¹⁰ To se může projevat například i obnoveným zájmem o malé pivovary (Douthwaite 1996: 310–313).

Problematické může být vnímání lokálně produkovaného zboží a služeb v očích veřejnosti. Na jednu stranu existuje dojem, že lokální je horší, zaostalé, oproti lepšímu zboží z dovozu – např. místní ovoce a zelenina nejsou tak krásné a velké (Desai & Riddlestone 2002: 40). Na druhou stranu, v některých kontextech je domácí produkce naopak vnímána jako kvalitnější a lepší. Jak upozorňuje Douthwaite, lokalizační snahy jsou v současnosti vnímány ve dvou extrémech, buď jako nouzová možnost pro

109) V britském kontextu uvádí Desai & Riddlestone (2002: 51–53) již zmiňovaný *coppicing* (ořezávání výmladků v lesích, typicky v dobře zmlazujících dubohabřinách, viz kap. 4.1), který zároveň napomáhá ochraně motýlů. V českém prostředí může jít například o tradiční kosení luk, které pomáhá udržovat druhově bohaté louky, podporuje ochranu mnoha druhů bezobratlých a zároveň se pojí s tradičními krajovými písněmi, kroji a slavnostmi (Jongepierová 2008). Seznam by mohl být velice dlouhý, pokud bychom zohlednili i obdobné příklady ze zemí globálního Jihu. Ukázka z indického Ladaku viz např. Norberg-Hodge (1996). Specificky ohledně problematiky zemí globálního Jihu viz následující kap. 4.5.

110) Oblíbený příklad Desai & Riddlestone (2002: 79–80) popisuje obnovu dřívější tradice pěstování a zpracování levandule v jedné londýnské čtvrti, která pomohla obnovit i místní komunitní vazby a pocit sounáležitosti nově příchozích obyvatel s danou čtvrtí.

lidi s nízkými příjmy, nebo naopak jako luxusní výběrová a v zásadě doplňková záležitost pro vyšší střední třídu (Douthwaite 1996: 77–79).¹¹¹

Podle Norberg-Hodge et al. (2002: 114) lokalizace také nabourává zažitou většinou představu, že město je nositelem kultury a venkov ztělesňuje pozůstatek barbarství, zaostalosti, netolerance a sociální kontroly. Podle nich odrážejí tyto předpoklady elitářství nebo rasismus víry, že moderní urbanizovaní lidé jsou nadřazení – nebo dokonce více vyvinutí – než jejich nerozvinuté venkovské protějšky.¹¹² Obdobně podle Norberg-Hodge et al. velice nebezpečně odráží ignoraci velké části světa argument, že lidí je příliš mnoho, aby se mohli vrátit na venkov, k půdě. Většina lidí podle nich totiž stále ještě na venkově žije. Tento argument tak opět podporuje představu, že lidství je atributem rozvinutých urbanizovaných a industrializovaných zemí. Navíc, velmi rychlá urbanizace, která momentálně probíhá a je výrazným pokračujícím trendem, rozhodně není bezproblémová, spíše naopak. Přináší problémy nejen v zemích globálního Jihu, ale i na Severu (Norberg-Hodge et al. 2002: 115).

Desai & Riddlestone (2002: 75) pak uvádějí přesvědčení, že abychom mohli být soběstační, museli bychom žít ve velmi nízké hustotě osídlení; to ovšem znamená například neefektivní veřejnou dopravu či komplikovanější a dražší zateplení jednotlivých objektů oproti koncentrované zástavbě. Rozvoj měst, velkoměst a megalopolí podle nich nevyhnutelně způsobuje problémy a odtržení od lokálního kontextu a větší majetkové rozdíly, což je problém nejen v zemích globálního Jihu, ale i v zemích Severu (Desai & Riddlestone 2002: 75–76). Na jiném místě pak Desai & Riddlestone (2002: 99) uvádějí, že vyšší hustota měst uvolní plochy pro komunitní aktivity, interakce a uzly hromadné dopravy, jinými slovy, že městské sídelní uspořádání je pro udržitelné systémy produkce a spotřeby lepší.

Zůstává tedy otázkou, zda je lokalizace koncept vhodný pouze pro venkov, ale není uskutečnitelný ve městech, kde žije už většina obyvatelstva. Douthwaite k této problematice říká: „Závislost měst na jejich zásobovacích oblastech a nedostatek

111) Pro diskusi možných významů místního samozásobitelství v post-komunistickém prostředí ČR a Polska viz velmi zajímavá studie Smithe & Jehličky (2007).

112) Podle Norberg-Hodge et al. (2002: 115) „celý proces industrializace systematicky odebíral politickou a ekonomickou moc z venkovských oblastí a současně vedl k doprovodné ztrátě sebeúcty venkovského obyvatelstva“. Autoři uvádí příklad indického Ladakhu: „Ladacká tradiční kultura zakořeněná v komunitě byla prospycena živostí, radostí a tolerancí k ostatním, která byla zjevně spojena se sebevědomím lidí a pocitem, že mají kontrolu nad svými životy. Ale v období méně než jedné generace tuto kulturu dramaticky změnil ekonomický rozvoj. Rozvoj efektivně rozložil lokální ekonomiku založenou na malých farmách a přesunul rozhodovací pravomoci od domácností a vesnic k byrokratům ve vzdálených městech.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 115, podrobněji pak Norberg-Hodge 1996)

ekonomické soběstačnosti těchto zásobovacích oblastí jsou dvě strany téže mince a nemůžeme omezit jednu, aniž bychom ovlivnili i tu druhou.“ (Douthwaite 1996: 56) Podle něj každopádně pokud venkovské komunity získají větší soběstačnost, ekonomická funkce měst se oslabí (Douthwaite 1996: 56). Související otázkou také zůstává, zda by lokální produkce a spotřeba mohla fungovat pro všechny, tzn. zda je možné z lokálních zdrojů uspokojit potřeby všech, viz také kap. 4.1 (environmentální dimenze) a 4.5 (potravinová bezpečnost).

4.5. Dimenze politická, strategická a ideologická

Pro všechny analyzované AA představuje jeden z nejzásadnějších přínosů lokalizace větší možnost komunit ovlivnit vlastní osud a zejména jejich větší kontrolu nad místní ekonomikou. Hines (2000: 34) tento postoj formuluje následovně: „Regionální, národní a mezinárodní upřednostnění cíle lokalizace by mělo, pokud budou příslušné země jednat koordinovaně, navrátit kontrolu nad místní ekonomikou zpět do lokality. A to díky tomu, že se bude ve většině případů produkovat zboží a služby v dané lokalitě. Tento přístup zabrání nadnárodním korporacím a dalším, aby se přesouvaly jinam nebo tím hrozily, protože by tím ztratily přístup na příslušné trhy.“ Demokratická kontrola kapitálu je přitom podle Hinese klíčová pro vlády i komunity, aby mohly získat peníze na zlepšování sociálních a environmentálních podmínek a pracovních příležitostí (Hines 2000: 34).¹¹³

Jak dále upozorňují Norberg-Hodge et al. (2002: 86), možnost ovlivnit vlastní osud je v přímé souvislosti se zájmem a ochotou se místním komunitním záležitostí věnovat: „Zatímco lidé v ekonomikách malého měřítka jsou často velmi zaujati rozhodováním, které se jich týká, toto zaujetí rapidně klesá, pokud jsou zapojeni do mnohem většího ekonomického systému.“ I podle Hinese (2000: 119) tak lokalizace podporuje zájem lidí o místní záležitosti a jejich aktivní účast jak na ekonomickém dění, tak i na politickém demokratickém rozhodování. Všichni AAA věří, že rozhodování na místní úrovni podporuje demokratickou participaci.¹¹⁴

Zásadním politickým (stejně jako strategickým, kulturním, ekonomickým a dalším) tématem je vztah tzv. zemí globálního Jihu a Severu. Většina lokalizačních autorů spatřuje v lokalizaci způsob nápravy sociálních i environmentálních nerovností ve vztahu Severu a Jihu, které jsou podle nich do značné míry důsled-

113) Demokratickou kontrolu kapitálu lze vnímat jako jednu z dimenzí ekonomické demokracie, viz Johanisová & Wolf (2012). Kapitál lze vnímat buď v úzkém smyslu jako finanční kapitál, zde ale myšleno spíše v širším chápání analogickém Ekinsovi (1992, viz pozn. 78), tedy obecněji přístup k výrobním faktorům (půdě, práci, i vyrobenému kapitálu) a také k netržním kapitálům, jak je definuje Johanisová et al. (2012), viz také kap. 6.4.

114) A to v kontrastu se současnou praxí, kdy „rozhodnutí, která ovlivňují miliony lidí, jsou běžně přijímána za zavřenými dveřmi velkých korporací nebo nadnárodních institucí jako WTO. V těchto případech nejde ani o předstírání demokracie: ti, kdo rozhodují, ani nebyli demokraticky zvoleni, ani přijímací proces není otevřen veřejnému prozkoumání.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 86) Obdobně kritizuje zmíněné nadnárodní instituce Hines a dodává: „Diverzifikovaná lokální ekonomika je pravděpodobně neodmyslitelně demokratická, protože zahrnuje širokou škálu aktivního zapojení lidí, kteří umožňují její fungování. Je potřeba, aby toto širší ekonomické zapojení bylo doprovázeno širší politickou a demokratickou kontrolou a zodpovědností na lokální úrovni.“ (Hines 2000: 34)

kem procesu ekonomické globalizace a nastavení pravidel mezinárodního obchodu. Z pohledu Norberg-Hodge et al. (2002: 77) Sever dosáhl mnoho ze své ekonomické síly a industrializace díky přírodním zdrojům a pracovní síle z Jihu, Jih už ale žádnou další oblast k obdobnému využití nemá. Podle nich by měl „z posunu směrem k lokálnější produkci v menším měřítku prospěch Sever i Jih, protože tam i tam by byla podpořena smysluplná práce a vyšší zaměstnanost. [...] Spíše než aby byl Jih dále vykořisťován, zvýšená vlastní produkce by umožnila Jihu nechat si víc vlastních přírodních zdrojů, práce a produkce pro svoje potřeby.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 113)¹¹⁵

Rozvojové souvislosti uvádí také Hines, který na politické úrovni prosazuje, aby byla pravidla mezinárodní spolupráce (*trade and aid*) změněna ve prospěch místní soběstačnosti. Navrhuje, aby se pravidla GATT změnila na pravidla GAST (*General Agreement for Sustainable Trade*), která by spravovala ne WTO, ale WLO (*World Localization Organisation*). Jejich úlohou by bylo zajistit politiky, které by podporovaly tok informací a technologií, přechod zbývajícího mezinárodního obchodu k přijetí pravidel fair trade a podporu budování lokálních ekonomik (Hines 2000: 36). „Cílem by mělo být podpořit maximální zaměstnanost skrze udržitelnou regionální soběstačnost.“ (Hines 2000: 36) Obdobně Desai & Riddlestone vidí v lokalizaci nástroj směřující ke spravedlivějšímu rozdělení zdrojů v rámci planety (Desai & Riddlestone 2002: 13); podle nich se v rámci lokalizace změní povaha mezinárodního obchodu – od komodit s nízkou přidanou hodnotou se omezí na výrobky s vysokou přidanou hodnotou (Desai & Riddlestone 2002: 17). To podle nich mimo jiné znamená, že bohaté státy budou muset omezit svoji spotřebu (Desai & Riddlestone 2002: 34).¹¹⁶

Pokud má dojít k omezení mezinárodního obchodu, vyvstává otázka jeho dopadu na země globálního Jihu, které jsou v současnosti závislé na exportu, tzn. na naší poptávce po dovezeném zboží. Jak argumentují Norberg-Hodge et al. (2002: 100), „tento posun [směrem k lokalizaci] neznámá, že komunity nyní závislé na obchodu se dočkají ztráty trhů přes noc, že lidé ve vyšších zeměpisných šířkách už nebudou moci mít tropické ovoce nebo že komunity, které budou mít špatnou úrodu, nebudou moci očekávat potravinovou pomoc odjinud. Cílem je pouze nalezení zdravější rovnováhy mezi lokální

115) Nerovnosti ve spotřebě zdrojů a nastavení obchodních podmínek ve vztahu Sever–Jih popisuje koncept tzv. ekologického dluhu (*ecologica debt*, viz např. Martinez-Alier 2002). Zajímavá je v této souvislosti také kampaň „Kdo dluží komu?“ (*¿Quién debe a quién?*), která zpochybňuje jak oprávněnost dluhů zemí Jihu vůči státům a institucím Severu, tak například oprávněnost španělského státního dluhu, který do značné míry vznikl znárodněním finančních závazků soukromých institucí (viz <http://www.quiendebeaquien.org/>).

116) Desai & Riddlestone (2002: 12) na základě údajů o velikosti ekologické stopy výslovně říkají, že spotřebu v Británii bude potřeba snížit na jednu třetinu současného stavu.

produkcí a mezinárodním obchodem“.¹¹⁷ Obdobně Hines považuje argumentaci o potřebě exportu z Jihu a Východu do zemí OECD pro rozvoj těchto zemí a vymýcení chudoby za zjednodušený. Současný systém podle něj nutí deformovat ekonomiky zemí globálního Jihu směrem ke specializaci pro co nejlevnější export, často v konkurenci s ostatními zeměmi Jihu, a tvrdý tlak konkurence tudíž ke zlepšení životních podmínek v těchto zemích nepřispívá. Podle Hinese, pokud se státy shodnou na změně priorit, budou mít země globálního Jihu dostatek času se přeorientovat (Hines 2000: 181–182, 244). Mezinárodní obchod navíc podle všech AAA neustane úplně (např. Hines 2000: 242).¹¹⁸

V rámci rozvojové debaty je také zásadní otázka potravinové bezpečnosti. Norberg-Hodge et al. (2002: 99) zastávají názor, že „téměř ve všech ohledech by se potravinová bezpečnost zvýšila, kdybychom zvrátili rostoucí závislost na světovém potravinovém systému. Namísto závislosti na vzdálených, anonymních korporacích ve většině základních potřeb by se lidé mohli spoléhat ve větší míře na sebe nebo blízké farmáře. Místo abychom podléhali rozmarům neosobních tržních sil a managementových rozhodnutí motivovaných ziskem, lidé by se mohli spoléhat na vazby vzájemnosti ve zdravé komunitě.“¹¹⁹ Navíc, podle Norberg-Hodge et al. (2002: 86), „na úrovni států může ztráta potravinové soběstačnosti velmi rychle vést ke ztrátě politické nezávislosti“.¹²⁰

117) Desai & Riddlestone (2002: 51–53) uvádějí jako příklad problematického obchodního artiklu dřevěné uhlí, které se do Británie vozí ze západní Afriky.

118) Mnoho odpůrců lokalizace polemizuje s neexistující představou, že lokalizace znamená úplný konec mezinárodního obchodu a absolutní soběstačnost na komunitní nebo regionální úrovni. Jak bylo ukázáno v kap. 3.1, žádný z AAA takto vyhraněný postoj nezastává, naopak se vůči němu všichni AAA negativně vymezují. „Cílem lokalizace není eliminovat veškerý obchod, ale omezit ten obchod, který není nutný, a podpořit změny, které vedou k posílení a diverzifikaci ekonomik jak na komunitní, tak na národní úrovni. Stupeň diverzifikace, druh produkováného zboží a množství obchodu se přirozeně budou lišit region od regionu.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 113)

119) Norberg-Hodge et al. (2002:99–100) pokračují ve výčtu souvisejících environmentálních přínosů (viz také kap. 4.1): „Protože příklon směrem k lokálnímu podporuje opravdovou diverzitu na všech úrovních, potravinová bezpečnost by byla posílena v mnoha ohledech. Namísto záplavy levnými dovozy, které způsobují, že pěstování lokálně specifických odrůd je neekonomické, by měly šanci prospívat potraviny, které jsou nejlépe přizpůsobené místním podmínkám. Spíše než monokultury vysoce náchylné k chorobám, škůdcům a plevelům by byly farmy diverzifikovanější, komplexnější a stabilnější. Spíše než aby se všude pěstovaly identické variety plodin, pěstovala by se široká škála odrůd, která omezuje potenciál pro plošné ztráty úrody. A spíše než aby se stále zvyšovalo množství skleníkových plynů vypouštěných do atmosféry, příspěvek zemědělského sektoru k těmto emisím by se začal snižovat.“

120) Viz například cílené vytváření závislosti rozvojových zemí na USA skrze potravinovou pomoc, tzv. *Food for Peace*, nebo tlak USA na EU, aby povolila dovoz hovězího z dobytka krmeného růstovými hormony (Norberg-Hodge et al. 2002: 86).

Na druhou stranu, „pokud se zmenší měřítko našich ekonomik a sníží se vzdálenost mezi producenty a spotřebiteli tak, aby většina regionů a národů byla méně závislá na dovozu potravin skrze obří nadnárodní korporace – potom by mohly být principy participativní demokracie nastaveny snáze. [A] rozhodnutí o tom, co a jak se bude pěstovat, by mohlo být založeno na potřebách lidí a přírody, a ne na neosobních požadavcích mezinárodních financí.“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 87)

Zásadní problém podle Hinese nicméně představuje to, že je globalizace vnímána jako jediný model rozvoje: „Globální tvůrci politik sdílejí víru, že liberalizace obchodu a investic zvýší efektivitu, lidskou produktivitu a odstraní světovou chudobu.“ (Hines 2000: 79) Obdobně jsou podle Hinese významnou překážkou malá očekávání a důvěra ve změnu: „Široce rozšířené přijetí ortodoxie volného trhu znamená, že jak aktivisté, tak veřejnost ve všech zemích OECD slevili ze svých požadavků a očekávání výraznějších změn v politickém procesu. Aktivisté se zaměřili na dílčí, fragmentované kampaně, zatímco počty těch, kteří chodí k volbám, klesají, což odráží obecný cynismus ohledně ochoty politiků věci měnit.“ (Hines 2000: 174–175) Podle Hinese je zásadní ponechat si dílčí témata kampaní, ale aby bylo možné opravdu dosáhnout vytyčených cílů, kampaně podle něj potřebují podpůrný politický a ekonomický kontext, a právě lokalizace takový vhodný kontext představuje. Je ovšem podle něj třeba počítat s tím, že vzhledem k současné síle náboženství volného trhu má lokalizační přístup potenciál snížit kredibilitu těch, kteří ho budou prosazovat (Hines 2000: 174). Obdobný argument uvádějí Norberg-Hodge et al. (2003: 113): podle svých odpůrců jde lokalizace proti přirozenému vývoji směrem ke stále větší míře globalizace. Tento argument vychází z předpokladu, že „čas prostě pokročil“ a je prostým faktem, že žijeme v globalizovaném světě a snaha o „návrat“ k lokálnějším způsobům produkce jde proti tomuto „přirozenému“, „evolučnímu“ trendu. Polemika s touto tezí viz také Norberg-Hodge (2006).

Dalším argumentem proti ekonomické lokalizaci je pak historická zkušenost, která může být interpretována tak, že protekcionismus se neosvědčil ve 30. letech, ani v komunistických zemích. Hines k tomu namítá, že protekcionismus ve 30. letech byl nacionalistický a nastavený tak, aby chránil bohaté a mocné, cílem jednotlivých států bylo ochránit vlastní trhy na úkor ostatních. V případě lokalizace jsou podle něj motivace a cíle jiné, nejde o to bránit výměně myšlenek a technologií, ale přispět k ochraně zaměstnanců, komunit a životního prostředí (Hines 2000: 245).

4.6. Systémová propojenost a problém přechodu

Jak jsem uváděla již v případě dimenzí a aspektů ekonomické lokalizace (viz kap. 3.3) a jak je pravděpodobně patrné z prolínání předchozích podkapitol, i v případě lokalizační argumentace platí, že jednotlivé argumenty spolu souvisejí a jen těžko je lze od sebe oddělit. Jak uvádí např. Douthwaite na příkladu LETS (viz kap. 4.2 a pozn. 104): „V jeho počátcích bylo možné od LETS systému očekávat, že poskytne užitečný dodatečný příjem slabším členům komunity a záchrannou síť, kterou mohou využít silnější členové, pokud se světová ekonomika zhroutlí. To je dost samo o sobě, opravdovým přínosem ale v této fázi není ani tak ekonomická stránka, jako ta osobní a sociální, a mnoho členů cítí, že i jenom kvůli nim by mělo smysl systém zavádět.“ (Douthwaite 1996: 79) Douthwaite používá pro komplex různých faktorů jako zastřešující pojem udržitelnost či udržitelný rozvoj komunit, pro Hopkinse je pak zastřešujícím tématem a nejsilnějším komplexním argumentem zvýšená resilience komunit.¹²¹

Zmíněná propojenost jednotlivých argumentů se odráží v názoru všech analyzovaných AA, že prosazení ekonomické lokalizace nebude nijak snadné. Jednotlivé aspekty lokalizace se totiž navzájem ovlivňují, což vzájemně posiluje jednotlivé aspekty ve chvíli, kdy už se lokální aktivity daří uskutečňovat. Do určitého „bodu zlomu“ ale naopak absence jednotlivých složek místní ekonomiky inhibuje rozvoj těch ostatních. Podle Desai & Riddleston (2002: 13) představuje právě tato komplexnost největší překážku prosazení lokalizace, a potažmo udržitelného rozvoje. Podle jejich zkušeností totiž instituce stejně jako soukromé firmy postrádají schopnost rozhodovat mimo svoje úzké oborové specializace a s ohledem na širší vzájemné souvislosti.

Podle Hinese je proto klíčové, aby lokalizace představovala ucelený politický program a měla širokou politickou podporu (viz jeho návrhy na proměnu nadnárodních institucí, Tabulka 5) a zároveň aby se na lokalizaci jako na zastřešující téma cíleně soustředily kampaně neziskového sektoru.¹²² Ze stejného důvodu také podle něj jednotlivé

121) Hopkins uvádí výhody zvýšené resilience pro komunitu podle Davida Fleminga: „Když je jedna část zničena, šok se nerozšíří v celém systému; existuje velká diverzita typů a způsobů řešení vyvinutých kreativně v souladu s lokálními podmínkami; komunita může naplnit svoje potřeby i přes zásadní nedostatek cestování a dopravy; velká infrastruktura a byrokracie krátkozraké ekonomiky je nahrazena na míru šitými lokálními alternativami za výrazného snížení nákladů.“ (Hopkins 2008: 55)

122) Podle něj jsou dosavadní snahy v jednotlivých sociálních a environmentálních tématech či kauzách roztržité a dílčí: „Všechno úsilí [aktivistů v NNO] vložené do jejich kampaní by se výrazně posílilo a ve skutečnosti může uspět, jedině pokud všechny jejich snahy zaměřené na dílčí témata budou sjednoceny v kontextu politického cíle zajištění přechodu od globalizace k lokalizaci.“ (Hines 2000: 78) Hinese musela v tomto smyslu potěšit loňská britská konference na téma Velké proměny (*Great Transition*), na které se zástupci více než stovky občanských

země mohou těžko dosáhnout lokalizace samy, prosazení lokalizačních politik naopak závisí na podpoře velkých celků zemí (např. USA či EU), které jsou dostatečně velké, aby měly vliv i na mocné korporace (Hines 2000: 243).¹²³ Podle Hinese je totiž zřejmé, že nadnárodní korporace se budou bránit, protože mají politickou i ekonomickou moc, kterou by lokalizace omezila (Hines 2000: 72). Hines ale zároveň věří, že politická síla občanů a vlád se často podceňuje a že odpor a omezení moci korporací už vlastně do nějaké míry probíhá (viz např. tlak na korporace skrze spotřebitelské kampaně či návrhy na uzákonění jejich právní odpovědnosti, viz Hines 2000: 73–74).

Varování před reakcí nadnárodních korporací vyjadřuje i Douthwaite: „Opravdu efektivní alternativní ekonomický systém nevyhnutelně ohrozí zisky jedné z nejmocnějších skupin na světě a jejich reakce bude pravděpodobně hrozivá a extrémní.“ (Douthwaite 1996: 105) Douthwaite tak sice navrhuje některá systémová makroekonomická a institucionální opatření (například zavedení zákonů, které omezují velikost investičních společností, a které by tudíž vedly k rozdělení velkých firem na stovky malých, zaměstnanci vlastněných částí; omezení velikosti obchodů a továren a také omezení rozlohy zemědělské půdy vlastněné jedním subjektem), takové přístupy svrchu (*top-down*) jsou ale podle něj v současné situaci pouhým snem a nemáme jinou možnost, než pracovat na konkrétních malých projektech odspodu (*bottom-up*) (Douthwaite 1996: 32).

Norberg-Hodge et al. (2002) navrhují obdobná opatření na omezení velikosti korporací a zastávají názor, že „pro efektivní transformaci k udržitelným lokálním ekonomikám se bude muset odehrát změna na mezinárodní, národní i komunitní úrovni“ (Norberg-Hodge et al. 2002: 102). Na mezinárodní úrovni bude potřeba znovu otevřít a změnit pravidla světového obchodu tak, aby se reguloval dovoz zboží, které lze produkovat lokálně, a také luxusního zboží tak, aby byly v první řadě uspokojeny základní potřeby. Navíc by se podle nich mělo na této úrovni zakázat, aby se živé organismy a přírodní zdroje mohly stát majetkem korporací (Norberg-Hodge et al. 2002: 103). Na národní úrovni je podle nich potřeba odstranit celou škálu skrytých dotací a zvýhodnění velkých hráčů, zejména v dopravě, energetice, zemědělských dotacích včetně zavlažování a hospodaření s vodou (Norberg-Hodge et al. 2002: 104–105). Na lokální úrovni pak zbývá přemýšlet o institucionálních změnách, které by vedly k rozšíření „lokálního měřítko v globálním měřítku“, konkrétně pak k podpoře přímějších vztahů výrobců a spotřebitelů (farmářské trhy, bedýnkové systémy, komunitně podporované zemědělství,

a veřejnoprávních organizací snažily překročit své dílčí zájmy a spojit síly v radikálnější kampani za hlubší proměnu současného systému (viz Komárek 2012).

123) Hines také navrhuje, jak přechod k lokalizaci financovat – pomocí základního příjmu (Hines 2000: 246–249), peněžní reformy, aby peníze tvořily vlády, a ne banky (Hines 2000: 249–254), a postupného odpuštění dluhů, a to mezi zeměmi Severu a Jihu i v rámci zadlužení domácností (Hines 2000: 254–255).

místní odbytová družstva), změně ekonomických struktur (komunitní banky umožňující lokální investice, místní měny, LETS apod.) a změně předpisů tak, aby odpovídaly místním podmínkám a potřebám a nezvýhodňovaly velké hráče (Norberg-Hodge et al. 2002: 105–109). Dále je podle nich důležité vytvářet aliance na podporu této změny a získat moc zpět na úroveň komunity (Norberg-Hodge et al. 2002: 110).¹²⁴

Komunitní a osobní úrovni zvládnutí přechodu k lokalizaci a resilienci se pak podrobně věnuje Hopkins (2008), který toto téma rozpracovává v několika kapitolách. Na individuální rovině se přitom snaží porozumět psychologii změny a využívá přitom psychologických modelů týkajících se závislosti a strategií, jak se jí zbavit.¹²⁵ Hopkins zastává názor, že značná část společnosti trpí tzv. post-ropným stresovým syndromem (*post-petroleum stress disorder*), který se projevuje právě neochotou a neschopností přijmout informace o ropném zlomu a jeho důsledcích. Na osobní rovině tedy navrhuje různé psychologické modely pomáhající odvykání závislosti (Hopkins 2008: 80–86, 89) a vytváření pozitivní vize (Hopkins 2008: 94–103, 96–97). Na komunitní úrovni pak popisuje a doporučuje techniky komunitního plánování (Hopkins 2008: 79–94).

V následující Tabulce 8 jsou shrnuty v heslech hlavní argumenty předložené postupně v podkapitolách 4.1–4.6. Jak bylo řečeno již na začátku této kapitoly, např. formulaci „snížení závislosti na fosilních palivech“ lze vnímat vlastně ve třech různých významech, které se liší mírou jistoty, že daný jev nastane: 1. ekonomická lokalizace v každém případě přináší snížení závislosti na fosilních palivech; 2. ekonomická lokalizace přispívá ke snížení této závislosti; nebo 3. ekonomická lokalizace přináší větší pravděpodobnost snížení této závislosti. AAA v některých případech deklarují třetí význam (viz např. Hines), často nicméně formulují své výroky spíše v modu 1 (zejména Norberg-Hodge et al.). Nejčastěji se nicméně vyskytuje druhá verze, tedy předpoklad, že lokalizace do určité míry přispívá k daným jevům nebo má potenciál je ovlivnit (např. Douthwaite).

124) Stejně jako další zastánci lokalizace (a také autoři v oblasti udržitelného nerůstu, viz např. Borowy 2011) uvádějí Norberg-Hodge et al. (2002: 110–112) oblíbený příklad Kuby, kde byl v 90. letech minulého století přechod k lokální ekonomice sice nucený, ale dokazuje, že je relativně velmi rychle možný – v době ropné krize začala pěstovat potraviny pro vlastní potřebu i kubánská armáda. Kuba je samozřejmě kvůli porušování lidských práv dosti kontroverzní případ, zvláště když sami zastánci lokalizace jsou často z totalitních tendencí obviňováni. Všichni se tedy snaží od schvalování kubánského režimu distancovat, i když lze těžko popřít, že jde o jeden z faktorů, které rychlý přechod k vysoké míře soběstačnosti na Kubě umožnily (Borowy 2011).

125) Hopkins (2008: 86) definuje závislost jako „zažité vzorce chování, které je těžké změnit, i když víme, že působí škodlivě“, jejím průvodním jevem je pak například vytěsňování nepohodlných informací a tzv. kognitivní disonance, tedy nesoulad mezi tím, co si myslíme a co děláme (Hopkins 2008: 86–87).

Tabulka 8: Přehled jednotlivých dimenzí a argumentů pro a proti konceptu ekonomické lokalizace podle analyzovaných autorů a autorek

Dimenze	Argumenty pro a proti ekonomické lokalizaci
Environmentální	Snížení dopravních vzdáleností, snížení dopravní zátěže (hluk, infrastruktura atd.) – přímo (doprava zboží) i nepřímo (suroviny, pracovní síla atd.)
	Snížení závislosti na fosilních palivech, snížení emisí CO ₂
	Snížení ekologické stopy
	Zvýšení blahobytu a welfare zvířat
	Produkce zdravějších a kvalitnějších potravin
	Uzavřenější materiálové cykly a koloběhy živin
	Ochrana biodiverzity a genetické diverzity
	Menší riziko šíření nemocí a invazních druhů – přímo (dálková doprava) i nepřímo (omezení klimatické změny)
	Možnost zohlednit a využít specifické místní podmínky, největší potenciál rozvíjet obnovitelné zdroje energie
	Větší tlak, motivace a potenciál pro kontrolu a zlepšování environmentálních (a dalších) standardů produkce
	Pochybnost o potenciálu lokální produkce uspokojit poptávku po potravinách, energii atd.
Omezení tlaku globálního systému na producenty, lepší podmínky produkce	
Ekonomická	Posílení místní ekonomiky
	Podpora místního koloběhu peněz, zboží a služeb, a pokud možno také odpadů
	Větší lokální multiplikační efekt
	Menší zranitelnost vůči vnějším vlivům a nestabilitě globálního ekonomického systému
	Omezení monopolů a ekonomické moci korporací
	Větší ekonomická diverzita, blíže dokonale konkurenčnímu trhu (mnoho malých hráčů)
	Pozitivní role konkurence na místní úrovni
	Otázka dopadu na ceny zboží a služeb
	Případné zdražení dopadne nejhůř na nejmudší skupiny obyvatel
	Větší podíl z koncové ceny zboží a služeb získává producent
	Snížení konkurenčního a produkčního tlaku na producenty
	Nedostatek konkurence způsobuje neefektivitu místního zboží a služeb
	Nedostatek efektivitu způsobuje nekonkurenceschopnost místní produkce

Dimenze	Argumenty pro a proti ekonomické lokalizaci
Ekonomická	Menší výnosy kvůli omezení specializace, nevyužití komparativních výhod a úspor z rozsahu
	Větší produktivita malých diverzifikovaných farem
	Omezení rozvoje inovací a výzkumu
	Vysoké náklady příležitosti
	Přispívá méně k růstu HDP
	Potenciál vytváření pracovních míst
	Pracovní místa stabilnější, zakotvená v komunitě
	Podpora zaměstnanosti zejména ve venkovských oblastech
	Práce v rámci lokální ekonomiky často více uspokojující
	Ztráta pracovních míst kvůli nižší produktivitě a/nebo menšímu růstu HDP
	Nekompatibilita nabídky a poptávky v rámci lokální ekonomiky
	Problematika daňových úniků při použití LETS a lokálních měn, legislativní nejasnosti
	Problémy s financováním lokálních projektů z tradičních zdrojů
	Infrastruktura a technologie produkce a spotřeby nastaveny na velká měřítka, technologický lock-in efekt
	Vyšší efektivita díky přímějším uspokojování potřeb (nevyživuje se systém)
Vyšší efektivita díky pozitivnímu vlivu fungující místní ekonomiky na další oblasti (nižší kriminalita, fungující sociální síť atd.), tzn. nižší náklady na formalizované/institucionalizované a komodifikované služby	
Vyšší efektivita díky snadnější internalizaci externalit (snadnější dohledání a postih viníka)	
Sociální a komunitní	Posílení komunity a místních vazeb
	Závislost na již existující a alespoň do určité míry fungující místní komunitě
	Náročnost uvádění lokalizačních modelů do praxe – na individuální i komunitní úrovni
	Omezená udržitelnost v čase a těžká replikovatelnost v jiných podmínkách
	Sociální kontrola uvnitř malé komunity, omezení svobody lidské i tržní
	Silné pocity propojenosti a komunity, omezení zlosti a nespokojenosti
	Pocit komunity a bezpečí, který může zmírnit stresy
	Změna role komunit z pasivních obětí na aktivní strůjce vlastního osudu
	Možnost zohlednění specifických místních potřeb

Dimenze	Argumenty pro a proti ekonomické lokalizaci
Kulturní	Pomáhá udržovat a obnovovat kulturní diverzitu
	Zachování místní kultury, tradic, znalostí, postupů
	Vnímání místního jako zaostalého, či naopak kvalitnějšího a lepšího
	Rehabilitace venkova vůči městu, zpochybnění města jako jediného nositele kultury
	Otázka, zda lokalizace může fungovat pro všechny
	Lidí je příliš mnoho, aby se mohli vrátit na venkov
	Koncept případně vhodný pro venkov, není ale uskutečnitelný ve městech
Morální	Pocit zodpovědnosti a vztah k místu
	Dovoluje zohlednit místní podmínky
	Podporuje spolupráci, komunitní hodnoty
	Spravedlivější přerozdělení zisků v rámci celé komunity, menší sociální nerovnosti
	Nutí komunitu nést dobré i špatné následky produkce a spotřeby, konfrontuje s jejími podmínkami
	Omezuje svobodu, svobodnou volbu a možnost výběru
	Globálně větší možnost výběru, i když lokálně třeba menší
Politická	Větší možnost komunit ovlivnit vlastní osud
	Větší kontrola komunit nad místní ekonomikou
	Podpoření zájmu lidí o místní záležitosti
	Podpoření demokratické participace
	Náprava sociálních i environmentálních nerovností ve vztahu Severu a Jihu
	Spravedlivější rozdělení zdrojů v rámci planety
	Dopad na země globálního Jihu, v současnosti závislé na exportu
	Snadnější uskutečnění principů participativní demokracie
Strategická	Zvýšení potravinové bezpečnosti
	Větší diverzita organizačních úrovní (jedinec, rodina, komunita, region, ...)
	Nižší stabilita kvůli omezeným vazbám na okolí
	Neexistuje dlouhodobě fungující dobrý příklad

Dimenze	Argumenty pro a proti ekonomické lokalizaci
Ideologická	Globalizace vnímaná jako jediný model rozvoje
	Malá očekávání a důvěra ve změnu
	Snížení kredibility těch, kteří budou lokalizaci prosazovat
	Lokalizace jde proti přirozenému vývoji směrem ke stále větší míře globalizace
	Forma protekcionismu
	Historická zkušenost, že protekcionismus se neosvědčil ve 30. letech minulého století ani v komunistických zemích
	Posílení nekomodifikovaných, netržních ekonomických vazeb
Propojenost a problém přechodu	Vzájemná propojenost jednotlivých oblastí, problém prosazovat je zvlášť
	Zastřešující pojmy: udržitelný rozvoj a zvýšená resilience komunit
	Nemožnost dosáhnout lokalizace v jednotlivých zemích samostatně
	Odpor nadnárodních korporací
	Mizivá šance prosadit systémové a institucionální změny
	Potřeba změny na všech úrovních – mezinárodní, národní, lokální, komunitní i osobní

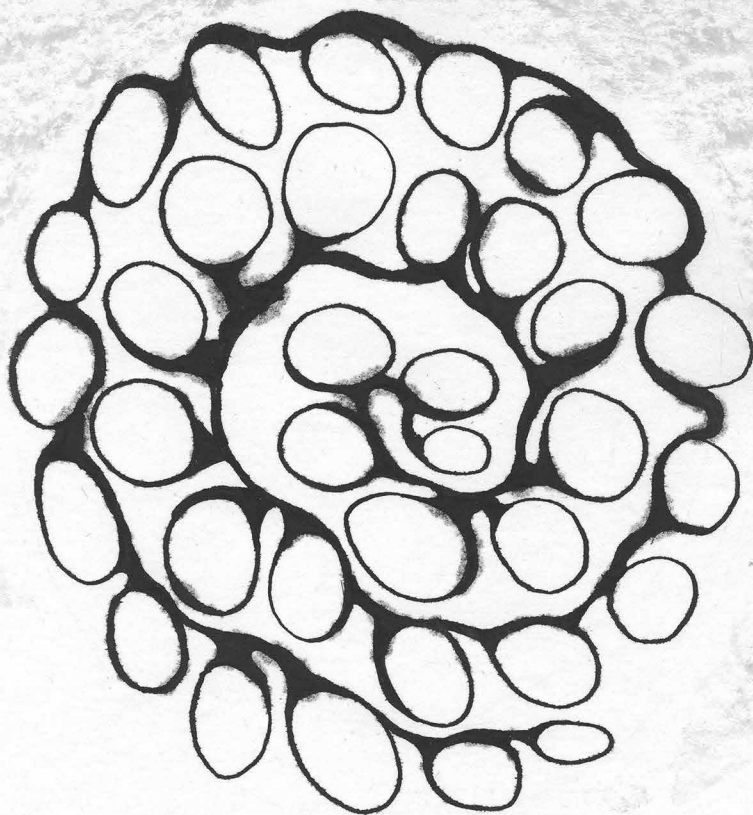
Z hlediska jednotlivých argumentů jsem nenarazila na mnoho dalších, které by nebyly u AAA (viz Tabulka 8) zastoupeny či alespoň zmíněny. Jeden z poměrně zajímavých, zejména v kontextu současné ekonomické krize (Švihlíková 2010), je argument vyslovený během osobních diskusí v *New Economics Foundation* (osobní sdělení, 2008), že lokalizační praktiky mají anti-cyklický efekt. To znamená, že vyrovnávají extrémní polohy dominantního ekonomického systému. Jisté potvrzení této teze poskytuje např. Douthwaite (1996: 86, viz pozn. 104) v případě popisu LETS systémů, kde na několika případech uvádí, že mají tendenci fungovat lépe během ekonomické krize a v situacích, kdy se lidé mají „opravdu špatně“, a naopak skomírat či zanikat v dobách relativní prosperity. Tomu odpovídá i zkušenost například fungování LETS v Brně, kde se aktivita několikrát obnovovala a až v posledním cca roce se zdá (samozřejmě bez ambice tento vývoj extrapolovat do budoucna), že objem transakcí v systému není zanedbatelný (viz Jelínek et al. 2011: kap. 5). V podobném duchu popisují komentátoři rozvoj nepeněžních a alternativně odbytových sítí a samozásobitelských iniciativ po vypuknutí řecké krize (viz např. Donadio 2011 či Yannacopoulou 2012).

Výše uvedený strukturovaný přehled argumentů, obdobně jako přehled dimenzí a aspektů lokalizace, má z mého pohledu význam pro možnost navazujícího empirického výzkumu jednotlivých oblastí lokalizace. Další logický krok v tomto směru představuje také pokus o sestavení konkrétních indikátorů (míry) lokalizace v jednotlivých

oblastech. To je nicméně daleko za hranicí možností této práce, uvedu tedy pouze krátce dílčí indikátory, které navrhuji AAA. Desai & Riddlestone (2002: 81) na obecné rovině upozorňují, že „podpora lokálního a regionálního rozvoje může přinést mnoho výhod. Některé tyto výhody jsou kvantifikovatelné nebo potenciálně kvantifikovatelné – jako snížení našeho příspěvku ke globálnímu oteplování a různé aspekty snižování rizik. Některé výhody ovšem nejsou tak snadno, případně vůbec vyčíslitelné, jako například vliv vytvoření pocitu příslušnosti k místu na zdraví a pocit životní spokojenosti. To ale neznamená, že jsou koncepty jako kvalita života jen prázdná slova.“

Desai & Riddlestone (2002: 13) navrhuji krom tradičních *food miles* (Desai & Riddlestone 2002: 64, viz také pozn. 44) např. tzv. FEET index (*Foreign Exchange Earnings per Transport tonne CO₂*), tedy indikátor vyjadřující poměr exportního peněžního zisku na jednotku emisí CO₂. V jejich pojetí čím větší je peněžní zisk z mezinárodního obchodu vůči emisní jednotce, tím výhodnější či příznivější je s danou komoditou mezinárodně obchodovat (např. léčiva či software se tedy vyplatí obchodovat mezinárodně, oproti např. běžným potravinám). Podrobněji viz tabulka hodnot FEET pro různé komodity a služby (Desai & Riddlestone 2002: 59).¹²⁶ Další často uváděný indikátor představuje již zmiňovaný lokální multiplikátor (LM3, viz pozn. 90), v oblasti spíše sociálních dopadů pak připadají v úvahu například metody tzv. sociálního účetnictví (např. SAA = *Social Accounting and Audit* či SROI = *Social Return on Investment*). Pro širší přehled možností metod hodnocení (pro specifický kontext sociálních podniků) viz např. Šťastná et al. (2011). Jak se ovšem snažím argumentovat na mnoha místech této práce, i při zvolení dílčího pohledu, který volba konkrétních indikátorů nevyhnutelně znamená, považuji za zásadní uvádět a uvažovat je vždy v kontextu komplexního chápání konceptu lokalizace tak, jak je představen v kapitolách 3 a 4.

126) Desai & Riddlestone mohou sloužit za příklad dosti výrazné redukce environmentálních aspektů lokalizace na otázku emisí CO₂, viz i jejich další návrhy indikátorů (Desai & Riddlestone 2002: 58). Pro příklad velmi zajímavé komplexnější studie souvislosti místních potravin a změn klimatu, zohledňující celý proces produkce, distribuce, prodeje a částečně i spotřeby potravin viz MLFW (2010).

2012

GLOBALNĚ ROZLOKALIZOVÁNO

5. Praktické příklady ekonomické lokalizace v ČR

Následující příklady lokalizačních aktivit představují pouze zlomek z rozmanité a často ne příliš známé praxe. Slouží spíše pro dokreslení teoretických konceptů a argumentů představených a diskutovaných ve zbytku této knihy. Nekladou si tedy nárok na úplnost, spíše chtějí podnítit zájem a chuť čtenářů a čtenářek po dalších alternativách ve svém okolí pátrat, případně se do nějakých zapojit, či je dokonce sami/y iniciovat. Systematičtější průzkum lokalizačních i jinak alternativně-ekonomických praktik právě probíhá (viz kap. 7.1), jeho výsledky tedy snad přinesou ucelenější obrázek o zdejší „undergroundové“ ekonomické praxi. Výběr následujících příkladů vychází z osobní zkušenosti autorky a představuje české verze některých ikonických modelů lokalizačních iniciativ známých ze zahraničí.

5.1. Komunitně podporované zemědělství

Model komunitně podporovaného zemědělství (KPZ, v angličtině *CSA = Community Supported Agriculture*) je založen na přímém kontaktu zemědělce a jeho zákazníků/odběratelů a na jejich vzájemné důvěře. KPZ funguje tak, že skupina spotřebitelů zeleniny, případně i ovoce, mléka, vajíček atd. si předplatí u vybraného zemědělce pravidelné odběry na celou sezónu, zpravidla bez přesné znalosti množství a složení jednotlivých dodávek. Sedlák a spotřebitel tak sdílejí výnosy i rizika hospodaření – když se urodí více, dodávky jsou větší, když méně, odběratelé se například více zapojí do práce na farmě, nebo dočasně akceptují menší objem dodávek. Zásadní je přitom princip dlouhodobého předfinancování a jistoty pravidelného odběru. V současné době (leden 2015) funguje v České republice zhruba 15 skupin KPZ – některé mají za sebou již třetí nebo čtvrtou sezónu, jiné si teprve začínají model osahávat. Aktuální přehled, stručný popis fungování a kontakty na jednotlivé skupiny jsou k dispozici na www.kpzinfo.cz.

Například brněnskou skupinku tvoří farmáři (manželský pár, který ekologicky hospodaří na rodinné farmě cca 60 km od Brna) a zhruba 90 odběratelů. Každý člen

Obrázek 10: Výdej komunitní zeleniny v brněnské kavárně Tři ocásci. Foto: Katka Pařízková

podepsal s farmářem smlouvu o spolupráci, podle které se zemědělec zavazuje, že po celou sezónu (cca 8 měsíců) bude každý týden dodávat každému členovi asi 4–7 kg různých druhů zeleniny (příležitostně včetně bylinek, jahod či ovoce). Přesné složení dodávky farmáři oznamují každý týden až těsně před výdejem podle aktuálních podmínek – sklízí se, co zrovna dorůstá a je zralé. Pro sezónu 2014 byla cena celého podílu 5 700 Kč na rok, je možné také za poloviční cenu odebírat 1/2 podíl, tedy polovinu uvedeného množství každý týden. Částka se platí buď celá na začátku sezóny nebo na dvě splátky (na začátku a v polovině roku). Členové jsou rozděleni na 3 skupiny v Brně a jednu v Tišnově, každá má své výdejní místo. Farmáři dopoledne přivezou zeleninu, během dne si každý člen podle seznamu naváží a vyzvedne svůj podíl a každý člen skupiny dále 1–2x za sezónu zajišťuje úklid na konci výdeje. Několikrát za sezónu se organizují brigády členů na farmě, účast je ale zatím dosti malá, do budoucna se počítá s větším zapojením členů. Vznik skupiny inicioval v rámci projektu brněnský Ekologický institut Veronica, postupně je snaha zapojit do koordinace další členy skupiny. (Osobní zkušenost autorky, více informací viz také <http://www.veronica.cz/?id=538>)

Obrázek 11: Komunitní zelenina nachystaná k výdeji pro skupinu asi 25 lidí a jeden vyzvednutý podíl komunitní zeleniny z ekofarmy Pospíšilových. Foto: Katka Pařízková

5.2. LETS systémy

LETS systém (v angličtině *Local Exchange Trading System*) je forma nepeněžní směny zboží a služeb v rámci definované skupiny lidí, většinou několika desítek až stovek jedinců. Skupina si vytvoří domluvené virtuální převodní jednotky – např. šlupky, kačky atd., které mohou, ale nemusí být převoditelné na běžnou měnu. Skupina si vytvoří nějakou formu účetního systému, ve které má každý účastník svůj účet a ve kterém se zaznamenávají všechny uskutečněné transakce (čím dál častěji elektronický systém, např. volně dostupný software Cyclos). Účastníci si vytvoří a průběžně doplňují systém nabídky a poptávky zboží a služeb, které mohou jednotliví členové poskytnout, nebo mají naopak zájem o jejich získání. Směňovat lze prakticky cokoli – od doučování angličtiny, překladů, hlídání dětí a masáží po přebytky ze zahrádek, borůvkové koláče, knihy či nábytek. Ze zkušeností plyne, že lépe fungují skupiny, jejichž členové se osobně znají, čas od času se osobně scházejí, žijí na relativně malém území (fyzická výměna se odehrává v blízkých vzdálenostech) a kteří jsou vysoce motivovaní provozovat nepeněžní směnu.

V Brně funguje LETS skupina Rozleť se, která se začala formovat v roce 2010, v návaznosti na dřívější iniciativu ROZLET (Jelínek et al. 2011). Nyní má kolem 130 členů, ne všichni jsou ale pravidelně aktivní. Skupina si vytvořila virtuální měnu/ /převodní jednotku BRK (BRněnský Kredit) a pro správu účtů a transakcí využívá zmíněný software Cyclos. Ceny uvnitř systému nemusí odpovídat cenám v oficiální měně, BRKy na koruny nejsou volně směnitelné, orientační kurs je ale zhruba 1 : 1. Obchoduje se od bylinek, kozích sýrů či sena přes hlídání dětí až po umělecké výrobky, celkem je v nabídce několik set položek. Objem transakcí postupně roste, například v únoru 2013 se zobchodovalo za 26 000 BRKů (do té doby nejvíce). Motivace členů skupiny jsou různorodé, často je to snaha zapojit se do skupiny podobně smýšlejících lidí, využít své znalosti či dovednosti ve spolupráci s ostatními a někdy také explicitně rozvíjet nepeněžní vztahy mimo oficiální ekonomický systém. Objevuje se také environmentální motivace sdílení věcí či jejich znovu-využití, významnou část transakcí tvoří domácí potraviny (sýry, chleba, zelenina apod.). Více viz Kala et al. (2013), Fraňková et al. (2014) či přímo stránky <http://www.rozletse.cz/>.

5.3. Sociální podniky

Pojem sociální podnik (*social enterprise*) zahrnuje poměrně širokou škálu ekonomických subjektů, které spojuje naplňování určitých základních principů. Ty zahrnují sledování i jiných než ekonomických cílů, uspokojování sociálních potřeb, posilování vzájemné solidarity a soudržnosti, uplatňování demokratických principů v chodu a řízení podniku, zapojování širokého spektra stakeholderů do jejich fungování, podporu místní ekonomiky i komunity a uplatňování principů udržitelného rozvoje, zejména šetrného využívání místních zdrojů (Šťastná 2012: 53). V obecné rovině vychází pojetí sociálních podniků z konceptu tzv. trojího zisku (*triple bottom line*), tedy souladu mezi rozvojem v oblasti ekonomické, sociální a environmentální. Praxe a formy sociálního podnikání se v jednotlivých státech EU dosti liší v závislosti na historickém a institucionálním kontextu (Defourny & Nyssens 2010). Zejména environmentální a místní rozměr bývá někdy opomíjen, někteří autoři proto upřednostňují termín eko-sociální podnik (*eco-social enterprise*), který sociální i environmentální složku zrovnopřavňuje (blíže viz Johanisová & Fraňková 2013). V českém pojetí se zatím podařilo všechny tři oblasti udržitelnosti v principech sociálního podnikání zohlednit

Obrázek 12: Zaměstnanci tréninkové kavárny Modrý domeček „na place“. Foto: Marie Hrdá, archiv Modrý domeček

(viz TESSEA 2011: 14–16). Začátkem roku 2015 se k sociálnímu podnikání v ČR hlásilo přes 200 organizací (adresář českých sociálních podniků viz www.ceske-socialni-podnikani.cz).

Jedním z příkladů sociálního podniku v podmínkách České republiky je sociální firma Modrý domeček v Řevnicích u Prahy. Vznikla postupně transformací chráněné dílny a sociálně terapeutické dílny pro osoby s převážně mentálním a duševním onemocněním v mikroregionu Berounsko. Je příkladem tzv. integračního sociálního podniku, který se zaměřuje na zaměstnávání osob s těžšími zdravotními obtížemi. Oficiálně byl provoz sociální firmy zahájen v roce 2007, v současnosti (2015) firma zaměstnává 26 zaměstnanců, z toho 19 osob zdravotně znevýhodněných. V prostorách firmy se nachází kavárna s internetem a dětským koutkem, žehlárna, galerie s prostory pro přednášky a jinou klubovou činnost. Firma je organizátorem řady komunitních aktivit pro širokou veřejnost v Řevnicích. Její financování je zajištěno kombinací vlastních příjmů z prodeje služeb (zhruba 1/4 příjmů), z projektů Ministerstva práce a sociálních věcí i jiných projektů, sponzorských darů a nárokových i nenárokových dotací běžných v oblasti práce se zdravotně znevýhodněnými osobami. Více viz Šťastná et al. (2011) a web organizace www.os-naruc.cz.

5.4. Sdílení aut

Sdílení aut (*carsharing*) funguje na principu společného vlastnictví a/nebo společného užívání aut skupinou více lidí. Jeho cílem je zejména snižování dopadů individuální automobilové dopravy na životní prostředí – podle studií ušetří jedno sdílené auto čtyři až deset soukromě vlastněných vozidel (Šimoník 2012). To znamená nejen ušetřený materiál na jejich výrobu, ale také např. ušetřená parkovací místa v obcích. Dalším cílem je umožnit využívat auto lidem, kterým by se vlastnictví auta nevyplatilo, ale občas ho potřebují. Carsharing může být provozován na podnikatelské bázi (častá praxe například v Německu), nebo spíše jako neziskově-dobrovolnická iniciativa. Liší se také sofistikovanost systémů, s využitím současných technologií lze například zajistit elektronický rezervační systém, pokročilou navigaci či otevírání vozů čipovou kartou, takže odpadá nutnost fyzického předávání klíčků.

V Brně provozuje carsharing již od roku 2003 organizace Autonapůl. Iniciativa začínala jako občanské sdružení s jedním ojetým vozem značky Zastava, postupně se

Obrázek 13: Uživatelé sdílených „aut napůl“. Foto: Michael Mráka, archiv Autonapůl

Uživatelé sdílených „aut napůl“ na svém každoročním setkání zkouší, kolik se jich vejde na jedno parkovací místo (až 40 lidí) – kolik by se ušetřilo místa, kdyby z měst díky carsharingu postupně zmizely stovky aut.

rozšířila a od roku 2011 funguje ve formě družstva. To v současné době (konec roku 2014) vlastní a provozuje 21 aut a tažný vozík a jeho působnost se rozšířila do dalších měst (čtrnáct aut je v Brně, pět v Praze a jedno v Liberci, nově je skupina také v Plzni). Auta využívá již přes 200 klientů – rodin, jednotlivců, neziskových organizací, živnostníků i malých firem. Členové platí fixní vstupní poplatek a pak provozní náklady podle typu půjčeného auta a najetých kilometrů. Veškerý provoz byl až donedávna zajišťován dobrovolnický (každé auto má svého patrona, který o něj pečuje, administrativu zajišťuje několik klíčových členů). Od roku 2013 družstvo zaměstnává pracovníka cca na ¼ úvazku (do budoucna se předpokládá navýšení podílu placené práce). Krom vlastního provozu aut se členové družstva věnují i osvětě a snaží získat veřejnou podporu – například v Liberci se podařilo vyjednat pro členy slevu na MHD, v Brně jsou v jednání vyhrazená parkovací místa pro vozy Autonapůl. Více informací viz Autonapůl, <http://www.autonapul.org/>.

5.5. Iniciativa Bud'Sob

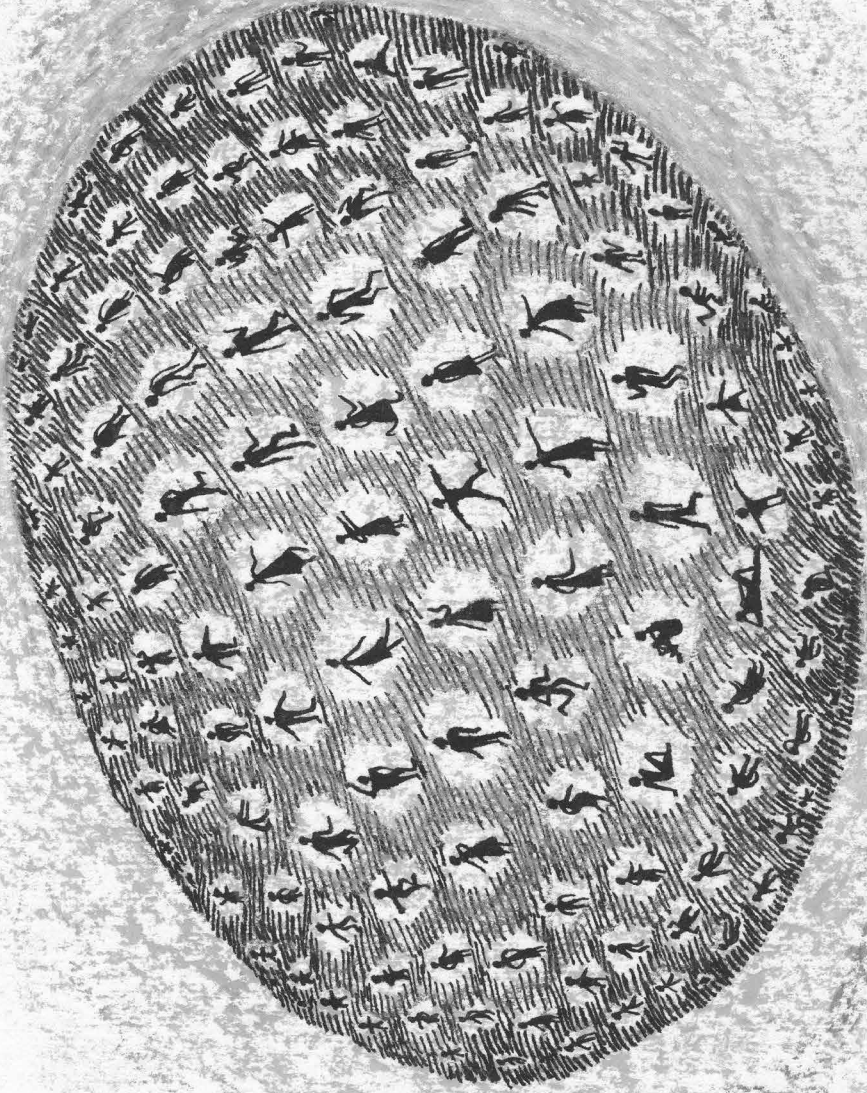
Iniciativu Bud'Sob (Bud' Soběstačný) tvoří neformální skupina několika desítek lidí v jižních Čechách (zejména v Českých Budějovicích a jejich širším okolí). Jejich cílem je „vytvořit prostor pro názorové setkávání lidí z jižních Čech, kteří si nemyslí, že současný svět se ubírá zrovna nejšťastnějším směrem a chtějí hledat fungující a smysluplné alternativy” (viz web www.budsob.cz) Snaží se tedy propojovat tzv. „kulturně kreativní“ lidi a posilovat lokální soudržnost a soběstačnost. Od roku 2012 skupina provozuje LETS systém (viz kap. 5.2), do kterého se postupně zapojilo téměř 200 lidí (ne všichni ovšem obchodují pravidelně). Směnnou jednotkou jsou Sobi, směňují se například různé domácí produkty (ovoce, zelenina, pečivo), zkušenosti (včelařství, vaření, tanec, zpěv), služby (IT, masáže, opravy) či vzájemná výpomoc (na zahradě, se dřevem apod.). Za měsíc se zobchoduje zboží a služby zhruba za 7–10 tisíc Sobů. Součástí Bud'Sobích aktivit je dále sdílení zkušeností a zajímavých informací skrze webové stránky a pořádání společných akcí (přednášky, besedy, promítání). Aktuální pozvánky a informace viz www.budsob.cz.

Obrázek 14: Členové dvou LETS skupin „u kulatého stolu“ při natáčení pořadu České televize *Náš venkov*. Foto: Vladimír Turner

Příslušný díl pořadu věnovaný jihočeské skupině a jejímu LETS systému s názvem *A kdo je tady flákač?* lze shlédnout online na <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1097944695-nas-venkov/314294340070007-a-kdo-je-tady-flakac/> [cit. 2015-01-25].

2012

GLOBALNĀ KOMUNITĀ

6. Diskuse

Zde se pokusím rozebrat několik obecnějších argumentů pro a proti ekonomické lokalizaci, se kterými jsme se dosud jen dílčím způsobem setkali v předchozích kapitolách. Jde zejména o diskusi ekonomické efektivity a teorie komparativní výhody v rámci mainstreamové a ekologické ekonomie (kap. 6.1), problematiky tzv. obranné lokalizace a sociální konstrukce měřítka v rámci sociální geografie (kap. 6.2 a 6.3), souvislosti s marxistickou teorií primitivní akumulace (kap. 6.4) a konečně významu lokalizace v rámci konceptu udržitelného nerůstu (kap. 6.5).

6.1. Komparativní výhoda, absolutní nevýhoda a ne/efektivita ekonomické lokalizace

V rámci mainstreamové ekonomie existuje několik klíčových bodů, ve kterých koncept ekonomické lokalizace koliduje s mainstreamovou teorií a jejími předpoklady. V jádru tohoto nesouladu se z mého pohledu nachází konjunkce modelu komparativní výhody, na kterém je založena víra ve výhodnost mezinárodního obchodu, a mainstreamového pojetí efektivity. Jako efektivní je totiž definováno to, co vede k maximalizaci, ať už objemu produkce a potažmo HDP, celkového přebytku výrobce a spotřebitele, nebo (souvisejícího) užitku. Pokusím se jednotlivé body probrat postupně.

Mezinárodní obchod je z pohledu ekonomické teorie efektivní, protože umožňuje specializaci jednotlivých zemí a tato specializace umožňuje zvýšení celkového objemu světové produkce (Holman 2002: 232). Princip výhodnosti mezinárodního obchodu pro všechny zúčastněné strany vysvětluje teorie mezinárodního obchodu, jejímž základem jsou (nutno říci, že dosti historické) pojmy absolutní a komparativní výhody (Hindls et al. 2003: 415).¹²⁷ „Absolutní výhodu má člověk (firma) v té činnosti, ve které je lepší než

127) Princip absolutních výhod formuloval už Adam Smith (1776/2001), teorii komparativních výhod pak další klasický ekonom, David Ricardo (1817/1956) (Hindls et al. 2003: 415).

ti druzí. [...] Komparativní výhodu má člověk (firma) v té činnosti, ve které je lepší než v jiných činnostech.“ (Holman 2002: 224, 228) I když tedy není některý z výrobců absolutně lepší v žádné činnosti, vyplatí se mu specializovat se na tu činnost, ve které je sám nejlepší, resp. nejméně špatný. „Když se lidé specializují podle svých komparativních výhod, zvětší se jejich souhrnné produkční schopnosti a mohou se zapojit do vzájemně výhodné směny, která zvýší blahobyt všech směňujících.“ (Holman 2002: 229)^{128, 129} Na komparativní výhodu lze také pohlížet jako na „porovnání výrobců statků z hlediska nákladů příležitosti“ (Mankiw 2009: 77). „Mravní poučení“, jak dále uvádí Mankiw (2009: 77), je nicméně stejné: „Každý člen společnosti může mít z obchodu prospěch, protože lidem umožňuje specializovat se na činnost, ve které mají komparativní výhodu.“

Teorie komparativní výhody je ovšem založena na řadě předpokladů, které v současném světě neplatí, a z pohledu kritiků zejména z řad ekologických ekonomů tak

Klasický učebnicový příklad se týká výroby sukna v Anglii a vína v Portugalsku (viz Hindls et al. 2003: 189–190), týká se tedy jednotlivých států. V současné verzi teorie komparativních výhod došlo k posunu – figuruje v ní individualizovaní jedinci, případně firmy. Nejen komparativní výhoda, ale také související konkurence mezi ekonomickými hráči se tak přesunula z národní úrovně (také) na úroveň jednotlivce.

128) Nemohu si odpustit ještě dva citáty: „Zákon komparativních výhod nám také ukazuje, že každý může na trzích výhodně směňovat. I ti, kdo za ostatními ve všem zaostávají, mají v něčem komparativní výhodu (v něčem zaostávají za ostatními nejméně), mají tudíž na trhu co nabídnout. Ostatní, kteří je ve všem předčí, jim rádi přenechají některé činnosti a budou je od nich kupovat. [...] Tak se směna stává univerzálním pojítkem mezi lidmi. Spojuje nás do velké společnosti kooperujících lidí, v níž každý může nalézt své místo, nikdo nevypadává. Směna zmnohonásobuje naše produkční možnosti a zvětšuje náš blahobyt.“ (Holman 2002: 229)

129) Holman dále uvádí příklad, jak fungují komparativní výhody v praxi: „Jedna kanadská firma se zabývá výrobou a prodejem obleků. Začátkem sezóny vyšlou Kanadčané své zvědy do Paříže a dalších evropských módních center, aby ‚okoukli‘ poslední trendy. Návrháři určí střihy a vyberou materiály. Výroba začíná v indickém Kašmíru. Předák dílny v sikhském turbanu hrdě ukazuje vzory látek. Látky se pak střihají v Číně – mladé dělnice pracují za mzdu, za jakou by Západoevropan nebo Američan ani nevstal z postele. Další etapa následuje v Rusku, kde se obleky šijí. Ruská šička si za denní plat může koupit tak jednu tubu zahraniční zubní pasty. Střihy se pak kompletují s ramenními vycpávkami z Koreje, protože Korejci je dokážou vyrábět nejlevněji. Z celého obleku vyrobeného kanadskou firmou jsou kanadského původu jen knoflíky. Náklady na výrobu pánské obleku jsou 40 až 60 dolarů, ale v USA se pak tyto obleky prodávají až za 600 dolarů. Kdo si rozdělí zbytek? Většina připadá na náklady obchodu a marketingu v Severní Americe, jakož i na daně a sociální pojištění. Zisková marže je překvapivě nízká, v pánské konfekci je velká konkurence. (Kohout, P. Výroba je levné zboží. Lidové noviny, 12. 4. 2002).“ (Holman 2002: 233) Z kontextu je přitom zřejmé, že jak původní novinový článek, tak Holmanův výtah z něho, slouží jako příklad, jak *dobře* funguje komparativní výhoda.

platnost modelu zásadně zpochybňují. Pokusím se shrnout základní body této kritiky, jak je uvádějí zejména Daly & Farley (2004: 309–321) a dále obdobně Daly & Cobb (1994: 209–218), Lutz (1999: 200–208), Kortén (1995: 78–79) a také Desai & Riddlestone (2002: 85–89).

Zprvė, teorie komparativní vřhody (tak, jak ji formuloval Ricardo, viz pozn. 127) opomřjí dopravnř náklady, resp. je považuje za nulovė. Model pouze porovnává, kolik zboží vyrobř daná pracovní síla za určitř čas v rámci nespécializovaných domácřích ekonomik vs. s využitřm spécializace a mezinárodního obchodu. Dopravnř náklady ale představují vřdaj, který je z hlediska kalkulace vřhodnosti třeba započřtat. Navřc, zadruhé, zdroje potřebné pro dopravu a také pro výrobu větřšřho objemu zboží dosaženého díky spécializaci znamenají nejen peněžní náklady, ale také zvyřšenou fyzickou spotřebu přřrodnřch zdrojů, a tedy negativní dopady na životní prostředí napřřklad v podobě těžby nerostných surovin či emisř z dopravy. Zatřřtř, model nezahrnuje náklady, které přřnásř změna orientace výroby z jednoho produktu na jinř v rámci spécializace, tj. přřškolenř pracovníků, obměna fyzického kapitálu apod. Opět, tyto změny neznamenají jen peněžní náklady, které nesou jednotlivė firmy, ale také zvyřšenou spotřebu přřrodnřch zdrojů a sociální dopady napřřklad v podobě úpadku některých dřřve produkčních oblastř či vymizenř některých povolání a také znalostí. Daly & Farley (2004: 313) označují za zarážejřcí, že mainstreamovř ekonomie, která „prakticky ztožňuje blahobyt (*welfare*) s možností širokého vřběru v přřpadě spotřebního zboží, [je] podivně zticha ohledně dopadů na blahobyt, co se třče [omezenř] možností vřběru v přřpadě povolání“. Se svobodou souvisř i dalřší argument na úrovni států – pokud se ekonomiky jednotlivých zemř spécializují, stanou se závislé na ekonomikách jiných zemř, a ztratř tedy možnost s nimi *neobchodovat*. Teoreticky je samozřejmě opětovně změna orientace možná, prakticky ale, do značné míry právě kvůli nákladům jmenovaným vřše, těžko proveditelná.¹³⁰ Základní teze o vřhodnosti mezinárodního obchodu pro všechny zúčastněné je tak zpochybněna – pokud je obchod v dané situaci nutností, a ne svobodnou volbou, podmínky zdaleka nemusř být oboustranně vřhodné (Daly & Farley 2004: 312–313).

I kdybychom ale započřtali všechny uvedené náklady včetně sociálních a environmentálních externalit a spécializace skrze mezinárodní obchod by se stále jeřtė jevila vřhodná, zbřývá jedna zásadní okolnost: Ricardův model komparativních vřhod stojř na předpokladu, že mobilní je pouze vyrobenė zboží, nikoli pracovní síla

130) Jak upozorňují Daly & Farley (2004: 313): „Je jednodušří tvrdě vyjednávat, pokud sami prodáváte nezbytnosti (*essentials*) a nakupujete doplňkové produkty (*nonessentials*), než naopak.“ Zejměna země spécializované na zbytně či nahraditelnė produkty jako banány (Ekvádor), kakao (Ghana) či cukr (Kuba) jsou tedy vřči vřkyvům mezinárodního obchodu obzvlášť zranitelnė.

a kapitál.¹³¹ Zde se stává klíčovou okolností pokročilý proces ekonomické globalizace (viz kap. 2), a to nejen ve formě propojení trhů s fyzickým zbožím, ale také obrovského usnadnění a zrychlení pohybů investičního kapitálu. I podle samotného Ricarda je zřejmé, že *kdyby* byl kapitál mobilní, bylo by samozřejmě výhodnější ho investovat v zemích, které mají absolutní výhodu a kde je tedy možné dosáhnout většího zisku. I z hlediska mainstreamového kritéria maximalizace produkce je v takových podmínkách výhodnější, pokud jsou výrobní prostředky využity v zemích, které mají absolutní výhodu (Daly & Farley 2004: 315).

Zdá se naprosto zřejmé, že finanční kapitál (a do určité míry i pracovní síla) v současných podmínkách mobilní jsou. Jak se tedy může udržet dvě stě let stará teorie, která tuto situaci nezohledňuje? Lutz ukazuje, jak často používaný novodobější příklad, který předkládá Milton Friedman, již nevysvětluje princip komparativní výhody na úrovni států, ale na úrovni jednotlivců.¹³² Tento příklad se zdá nezpochybnitelný a logický, protože na úrovni jednotlivců jejich „kapitály“, tedy znalosti a dovednosti, a také jejich omezený pracovní čas nelze volně přesouvat. Na úrovni globálně propojených národních ekonomik je ovšem situace velmi odlišná, a jednoduchá extrapolace na vyšší systémovou úroveň, která je součástí mainstreamového výkladu, je proto problematická (Lutz 1999: 202, obdobně také Daly & Farley 2004: 315).

Další, snadno přehlédnutelný rozdíl pak podle Dalyho & Farleyho (2004: 314) představuje fakt, že klasický Ricardův příklad je založený na barteru – hodnota sukna je vyjádřená pomocí vína a naopak. Pokud potom uvažujeme mezinárodní obchod, automaticky předpokládáme jeho vyrovnanou bilanci, protože ta je u barteru jaksi automatická. Opět, v reálném světě je ale situace jiná, a mobilní kapitál způsobuje, že bilance, a tudíž výhodnost mezinárodního obchodu, být vyrovnaná nemusí.¹³³

131) Ricardovými vlastními slovy: „Domnělé či skutečné ohrožení kapitálu, pokud není pod přímou kontrolou svého majitele, společně s přirozenou nechutí, kterou má každý člověk k tomu opustit svou rodnou zemi a své známé a svěřit se se všemi svými zažitými zvyky cizí vládě a novým zákonům, brání přesunu kapitálu za hranice. [...] Tyto pocity, a mrzelo by mě, kdyby měly být oslabeny, vedou většinu vlastníků ke spokojenosti s malým ziskem ve vlastní zemi, spíše než aby hledali výhodnější uplatnění svého bohatství v cizích zemích.“ (Sraffa 1951: 136–137, cit. dle Lutz 1999: 201–202)

132) Příklad ukazuje, že dvěma ženám, z nichž jedna je právnička a zároveň výborně píše na psacím stroji, a druhá je pouze průměrná sekretářka, se vyplatí se specializovat. Právnička si ve své profesi může vydělat mnohem víc, než kdyby, byť seberyhleji než ostatní, psala na stroji. Pro sekretářku, která nemá právnické vzdělání a celkem obstojně (i když ne nejlépe) píše na psacím stroji, je pak výhodné, že práci sekretářky může vykonávat (Lutz 1999: 201).

133) Kortzen (1995: 78–79) obdobně, i když stručněji, uvádí tři základní předpoklady platnosti teorie komparativní výhody: imobilita kapitálu, vyrovnaná bilance obchodu mezi jednotlivými

Posledním tématem v této sérii kritiky je pak otázka spravedlnosti. Hlavním mainstreamovým argumentem ve prospěch mezinárodního obchodu a specializace je, že je výhodný pro všechny. Na úrovni států, jak bylo ukázáno výše, je ale tato výhodnost sporná, pokud mezinárodní obchod není v důsledku vzájemné závislosti slobodnou volbou, ale nutností – zejména v případech, kdy jsou předmětem závislosti například základní potraviny. I když ale z mezinárodního obchodu mají prospěch ekonomiky na úrovni států, neznamená to ještě, že z něj mají prospěch opravdu „všichni“, do značné míry záleží na vnitrostátní míře nerovností a stupni přerozdělování příjmů z obchodu. Opět, skutečnost skrze statistiky ukazuje, že míra nerovnosti v rámci jednotlivých států je v mnoha případech značná, a teze o výhodnosti „pro všechny“ tedy neplatí univerzálně. V rámci jednotlivých států alespoň do nějaké míry ale k přerozdělování zisků dochází, mezi státy ovšem podle zmíněných autorů velmi zřídka (Daly & Farley 2004: 315–316). Podle Lutze navíc hrají čím dál významnější roli nadnárodní korporace, které nemají ani formální morální zodpovědnost k občanům jednotlivých států. I zde je sice potenciální předpoklad kompenzace skrze daňový systém, případně další regulace, skutečnost nicméně opět ukazuje řadu mechanismů, pomocí kterých korporace těmto povinnostem unikají (Lutz 1999: 208–209).

Daly & Farley (2004: 315–316) tedy na základě předchozích argumentů docházejí k závěru, že model komparativní výhody v současných globalizovaných podmínkách vysoké úrovně mobility kapitálu neodpovídá skutečnosti, a zákonitost investic produktivního kapitálu tedy určuje spíše princip absolutní výhody. Ten již ovšem postrádá „politickou korektnost“ komparativní výhody, která slibovala prospěch všem zúčastněným stranám – absolutní výhoda má své vítěze a poražené. Negativní dopady spojené s mezinárodní konkurencí a závislostí plynoucí ze specializace se mohou navíc kumulovat a, jak upozorňují Daly & Farley (2004: 334–336), ústít do situace tzv. absolutní nevýhody – ještě se k ní vrátíme. Pro její pochopení ale nejprve potřebujeme probrat, v jakých významech se v mainstreamové ekonomii používá pojem efektivita.

Zaprve jde o efektivní využití (alokaci) dostupných zdrojů. Z pohledu mainstreamové ekonomie zajišťuje efektivní alokaci nejlépe co nejméně regulovaný trh skrze cenové signály. Podívejme se na tzv. lokalizační modely, které zkoumají klíčové faktory ovlivňující rozmístění ekonomických aktivit v prostoru. Ty v zásadě vycházejí z mainstreamových předpokladů – v obecné rovině jde zejména o předpoklady racionálního jednání i rozhodování a maximalizace zisku, resp. minimalizace nákladů jako jediné motivace jednání a rozhodování podniků i jednotlivců (Čadil 2010: 10, velmi obdobně Aoyama et al. 2011: 75). Ty jsou v regionální ekonomii navíc doplněny

zeměmi a plná zaměstnanost. Lutz (1999) uvádí prakticky totožné argumenty jako Daly & Farley (2004) a pochopitelně také jako Daly & Cobb (1994).

o předpoklad tzv. izotropního prostředí – uvažovaný prostor (region) je považován za homogenní např. z hlediska ceny práce, výrobních faktorů, produkce, ale i institucionálního prostředí apod. (Čadil 2010: 7–8, 21, viz též Daněk 2008a: 23–24). V případě jednotlivých modelů se pak v závislosti na jejich složitosti postupně přidávají další předpoklady.¹³⁴

Tradičně představuje jeden z nejdůležitějších lokalizačních faktorů doprava (viz Čadil 2010: 38). V rámci snižování nákladů by se tedy jevilo logické, aby se vzdálenosti v rámci procesu produkce a spotřeby minimalizovaly. Novější modely ovšem již zohledňují množství dalších faktorů, např. nákupní ceny surovin a prodejní ceny zboží na konkrétních trzích, ceny nemovitostí či kvalifikovanost pracovní síly (Čadil 2010: 21 a dále). S informačně-technologickým rozvojem (zejména pak s rozšířením kontejnerové dopravy) hraje v současné situaci cena dopravy v celkových nákladech velmi malou roli (MLFW 2010).¹³⁵

V závislosti na kombinaci lokalizačních faktorů tedy může místní produkce (ovšem pouze z hlediska svého geografického aspektu zkracování vzdáleností mezi produkcí a spotřebou) vycházet v některých případech jako efektivní; zajímavé jsou studie tzv. průmyslových klastrů (*cluster analysis*), které zkoumají právě přínosy prostorové koncentrace specifických průmyslových aktivit (Aoyama et al. 2011: 85–92, specificky v kontextu udržitelného rozvoje pak např. McManus & Gibbs 2008). Jak ale bylo řečeno, případná prostorová blízkost není rozhodně cílem sama o sobě, pouze je v určitých situacích výhodná, což se může v závislosti na měnících se podmínkách sledovaných faktorů v čase měnit (Čadil 2010: 21). Pokud je místní produkce nějakým způsobem podporovaná či zvýhodňovaná, tržní cenové signály nefungují a využití zdrojů může být neefektivní, tj. někde jinde by zboží a služby mohly být vyrobeny levněji,

134) V jednoduchém jednodimenzionálním lokalizačním modelu (Čadil 2010: 7) je to předpoklad pouze dvou destinací, a to bezrozměrných, uvažovaných pouze jako zjednodušené body, v případě Weberova lokalizačního modelu předpoklad fixního poměru ceny vstupů a výstupů a dokonalá konkurence na trhu vstupů i výstupů (Čadil 2010: 12), v případě Weber-Mosesova lokalizačního modelu pak navíc předpoklad dokonalé substituovatelnosti výrobních faktorů (Čadil 2010: 15). Není v možnostech této práce představovat jednotlivé lokalizační modely podrobněji, pro jejich aktuální přehled viz např. Blažek & Uhlíř (2011). Pro trochu více „alternativní“ přístupy – více zaměřené na rozvoj komunit pod hlavičkou tzv. komunitního ekonomického rozvoje (*Community Economic Development*, CED) – nicméně stále vycházející do značné míry z mainstreamových ekonomických předpokladů, viz např. Blair & Carroll (2009) či Blakely & Green Leigh (2010).

135) Pokud bychom navíc spoléhali na efektivitu tržního mechanismu, museli bychom předpokládat, že cena dopravy odráží všechny její opravdové náklady, jinými slovy, že neexistují externality dopravy. (Definice externalit viz pozn. 35, k problematice externalit viz také pozn. 36 a dále v této podkapitole.)

resp. by jich mohlo být vyrobeno více. V tomto smyslu ekonomická teorie tedy sice neschvaluje vnější zásahy do tržního mechanismu a cílenou podporu místní produkce, zároveň ale prostorově místní produkci nevyklučuje jako potenciálně efektivní. Potud bychom tedy mohli říci, že je ekonomická teorie vůči měřítku produkce indiferentní.

Efektivita má nicméně ještě další rozměr, a tím je již zmíněná maximalizace produkce, která je z hlediska mainstreamové ekonomie umožněná specializací a mezinárodní dělbu práce. V tomto smyslu je ekonomická globalizace vnímána jako efektivní, protože umožňuje využívat komparativní výhodu a specializaci (viz výše), která vede k vyššímu objemu produkce, a potažmo k vyššímu HDP (viz již zmíněný příklad portugalského vína a anglického sukna, pozn. 127 – obě země si polepšily, protože vyrobily se stejnou pracovní silou více zboží). S tím souvisí makroekonomický pohled na efektivitu jako stav, kdy je objem produkce za daných technologických podmínek maximální možný, jinými slovy, když se ekonomika nachází na hranici produkčních možností. V termínech užítka (zajišťovaného a zvyšovaného skrze spotřebu zboží a služeb), když je maximalizován užitek. Ideálem je zároveň produkční hranici (např. skrze technologické inovace) posouvat, a tím dále produkci a užitek zvyšovat. Tento makroekonomický pohled už lze ovšem stěží označit jako indiferentní vůči měřítku – naopak, v tomto případě je orientace na mezinárodní obchod, který je nutně spojen s nárůstem vzdáleností mezi produkcí a spotřebou, interpretován jako přínosný pro všechny zúčastněné.

Souvisejícím argumentem jsou také tzv. úspory z rozsahu (viz také argumentace v kap. 4.2), tedy úspory – primárně v podobě snížení peněžních nákladů a z hlediska předpokladu neexistence externalit i v podobě snížení spotřeby přírodních zdrojů –, které umožňuje velké měřítko výroby, dopravy a spotřeby (např. pásová výroba či velkochovy), tj. všechny koncentrace specializovaných aktivit, které vedou ke zmiňovanému snížení nákladů (mnohdy ovšem zejména v podobě úspory lidské práce). Výroba a spotřeba v malém měřítku je tedy viděna jako neefektivní právě kvůli vyšším nákladům, zejména kvůli většímu podílu lidské práce a menšímu využití technologií. Připomeňme, že logikou v pozadí je představa, že větší objem vyrobených statků a služeb by znamenal více uspokojení/užitku.¹³⁶ Z mainstreamově ekonomického pohledu pak není

136) Zásadní zpochybnění tohoto předpokladu přináší studie o korelacích mezi HDP a subjektivním pocitem lidské spokojenosti a/nebo štěstí (*well-being, happiness*), viz např. Binswanger (2004). Nejznámějším argumentem je v tomto kontextu tzv. Easterlinův paradox, který zkoumá právě míru závislosti pocitu lidského štěstí a životní spokojenosti na výši HDP a přímou souvislost mezi nimi na rozsáhlém souboru dat problematizuje (Easterlin 1974; Jackson 2009; v češtině viz také Fraňková 2011). Obdobné výsledky přináší i porovnání vývoje HDP a alternativního indikátoru lidského rozvoje (HDI = *Human Development Index*), viz například Victor (2008: 129). Tato data lze interpretovat tak, že zatímco obyvatelům tzv. rozvojových zemí by

problematický jen samotný menší objem statků a služeb, ale také z něj vyplývající menší potenciál pro technologické inovace a obecně pro rozvoj vědy a výzkumu. Připomeňme mainstreamový názor, že ekonomický rozvoj bez ekonomického růstu není možný (Čadil 2010: 48).

Podívejme se na tyto argumenty z hlediska zdroje oné „podpory“ lokalizace (viz definice ekonomické lokalizace, kap. 3.4). Předchozí argumentace je totiž v rámci mainstreamové argumentace platná v případě, že fungování trhu naruší někdo zvenčí, typicky stát skrze zásahy typu regulací, daní apod. V tomto případě si dovoluji tvrdit, že vzhledem k definici efektivity skrze maximalizaci produkce a užítku se bude lokalizace vždy jevit jako neefektivní. Jiná je situace v případě, že místní produkci podporují svými preferencemi jednotliví spotřebitelé. V mainstreamové teorii totiž preference nelze žádným způsobem posuzovat jako horší, či lepší, ani je hierarchizovat. Ve chvíli, kdy si tedy lidé místní produkt sami zvolí (i když je třeba náročnější na lidskou práci a dražší), z hlediska ekonomické teorie se předpokládá, že tak dělají za účelem maximalizace svého užítku, a z tohoto pohledu nelze mluvit o neefektivitě, protože jejich preference nelze hodnotit.

Státní zásahy ve prospěch lokalizace by byly ještě přijatelné, pokud by znamenaly nějakou kompenzaci nebo odstranění externalit, např. externalit z dopravy. Vzpomeňme, že v rámci mainstreamové ekonomie není znečištění nutně špatné, neefektivní je pouze znečištění, které je větší, než odpovídá preferenci dotčených lidí v porovnání s jinými variantami (např. volba mezi dražším benzínem a větším hlukem z dopravy, viz také pozn. 35). Pokud tedy existují externality v podobě většího-než-preferovaného hluku z dopravy, a např. zvýšená daň na pohonné hmoty je pomůže omezit či kompenzovat a pokud zároveň (ovšem jaksi „mimochodem“) dojde k omezení dopravy, a tedy větší míře uspokojování potřeb skrze místní produkci a spotřebu, je tato situace z hlediska mainstreamové teorie přijatelná, či dokonce efektivnější. Na takovýto typ korekce a příklonu k lokálnější produkci a spotřebě skrze tržní mechanismy spoléhají zejména Desai & Riddleston (viz kap. 3.1) a na jejím základě popisují fungování tzv. bioregionální výhody: „S určitou ochranou před globální konkurencí [díky internalizaci externalit, zejména z dopravy] budou místní trhy pro komodity a zboží stabilnější, a poskytnou tak [v tomto případě zemědělcům a lesníkům] lepší přehled o dlouhodobém vývoji jejich odvětví. Produkty s vysokou přidanou hodnotou jako počítače nebo léky [...], u nichž dopravní náklady tvoří jen malou část ceny, budou stěžejně ovlivněny nárůstem dopravních nákladů. Trhy pro tyto produkty zůstanou globální,

určitá míra zvýšení HDP mohla přinést také zvýšení pocitu životní spokojenosti, další ekonomický růst v nejbohatších zemích tento efekt mít s velkou pravděpodobností nebude. Vysoká míra spotřeby omezených přírodních zdrojů ve vyspělých ekonomikách navíc limituje dostupnost těchto zdrojů pro země rozvojové (Shrivastava & Kothari 2012).

a proto prostor pro inovace a vývoj nových produktů nebude omezen. Můžeme zůstat připoutaní k ekonomické globalizaci za každou cenu, nebo se můžeme začít chovat racionálně a vytvořit zdravou rovnováhu mezi globálním obchodem s produkty s vysokou přidanou hodnotou a lokálním trhem se zbožím denní spotřeby.“ (Desai & Riddlestone 2002: 84)

Obdobná řešení nicméně v souladu s mainstreamovou ekonomikou předpokládají, že externality jsou v zásadě výjimečné a že je možné se jim v principu vyhnout. Jak ale zdůrazňují mnozí autoři z řad ekologických ekonomů, tento předpoklad je vysoce problematický. Připomeňme tzv. produkční kafemlejnek a závod ke dnu (pozn. 43 a dále kap. 6.3), které popisují, jak jsou v rámci současného systému externality systematicky skrze konkurenční a produkční tlak v rámci mezinárodního obchodu vytvářeny. V obdobném smyslu argumentují také kritici samotného konceptu externalit (viz Martinez-Alier 2002; Korten 1995; Daly & Cobb 1994), podle kterých nejsou externality selháním tržního kapitalistického systému, ale naopak hlavní strategií konkurence mezi ziskově motivovanými subjekty, jeho hlavními aktéry, kteří (do značné míry díky svému globalizovanému charakteru) jsou schopni uniknout zodpovědnosti za konkrétní a nevyhnutelně lokalizované negativní environmentální a sociální dopady své činnosti.¹³⁷ V rámci této argumentace je tedy zásadně zpochybněna možnost trhu efektivní alokaci zdrojů zajišťovat, protože externality jsou v tomto výkladu fungování současného systému prakticky nevyhnutelné a systém bez vnějších zásahů nespěje k jejich minimalizaci, ale naopak maximalizaci.

Výše zmíněné mechanismy v rámci současného systému tedy vedou spíše k tomu, co Daly & Farley (2004: 334–336) nazývají, v kontrastu k modelu komparativní výhody (*comparative advantage*), absolutní nevýhodou (*absolute disadvantage*). Jak bylo shrnuto v rámci kritiky komparativní výhody, zejména (i když nejen) vzhledem k vysoké úrovni mobility kapitálu v rámci současného systému hraje v rámci mezinárodního obchodu roli spíše absolutní výhoda, oproti té komparativní. Z této teze také plyne, že přestává platit předpoklad, že všechny zúčastněné strany v rámci mezinárodního obchodu z něj mají prospěch. V případě absolutní nevýhody se naopak jaksi sčítají, případně násobí negativní dopady mezinárodního konkurenčního tlaku a souvisejících environmentálních a sociálních dopadů, malý podíl zemí globálního Jihu na zisku z vývozu a zpracování jejich přírodních zdrojů dohromady s extrémní nerovností, s jakou jsou již tak omezené příjmy z mezinárodního obchodu v rámci zemí

137) Demaria (2010) popisuje příklad environmentálních konfliktů souvisejících s procesem šrotování a likvidace vraků velkých zaoceánských dopravních lodí v Indii a navrhuje pro výše popsaný mechanismus maximalizace zisku skrze vytváření environmentálních externalit termín akumulace skrze znečištění (*accumulation by contamination*), analogicky ke konceptu akumulace skrze vyvlastnění (*accumulation by dispossession*, podrobněji viz kap. 6.4).

globálního Jihu distribuovány. S výjimkou omezeného okruhu bohaté elitní skupiny tedy většinové obyvatelstvo zemí Jihu nese velkou část popsaných negativ spolu se související nejistotou, kterou proces globalizace v jejich případě spíše prohlubuje (viz kap. 2 a pozn. 43).

Jak Daly & Farley (2004: 335) upozorňují, „kdybychom žili na nekonečné planetě, kde by spotřeba jednoho člověka neměla vliv na nikoho dalšího, a kdyby nás lidská povaha nevedla ke srovnávání se s ostatními, chudým zemím by mohlo být úplně jedno, co se děje v těch bohatých. Faktem nicméně zůstává, že žijeme na konečné planetě. Zvýšení příjmu v bohatých zemích založené na spotřebě neobnovitelných zdrojů (což zahrnuje i neudržitelnou spotřebu potenciálně obnovitelných zdrojů) znamená, že tyto zdroje nejsou dostupné pro zlepšení životních podmínek těch nejchudších.“ Tito autoři (s. 422–424) proto navrhují alternativní pojetí efektivity, které vychází z předpokladu, že každý lidmi vyrobený kapitál nevyhnutelně znamená spotřebu přírodních zdrojů, a zohledňuje tedy nevyhnutelné alternativní využití (*trade-off*) mezi získanými a spotřebovanými zdroji, resp. službami (lidskými a ekosystémovými).¹³⁸

V diskusi efektivity i modelu komparativní výhody v rámci této kapitoly jsme několikrát narazili na téma neplatnosti předpokladů mainstreamově-ekonomických modelů. Nutno ovšem podotknout, že z pohledu mainstreamové ekonomie není neplatnost předpokladů problematická, v poněkud vyhrocené, ale stále vlivné a v zásadě přijímané argumentaci Friedmana (1953) jde dokonce v zásadě o výhodu. Jak upozorňuje Horký (2011: 340), kritické ekonomické směry jako feministická, evoluční či ekologická ekonomie „poukazují na ‚autismus‘ ekonomické ortodoxe, empirickou nesplnitelnost jejich předpokladů a na neschopnost mechanistického kvantitativního přístupu pojmout jiné jevy než trh, aniž by modely ztratily svoji vypovídací hodnotu.“ Zároveň ale podotýká (Horký 2011: 330), že v současné ekonomii doposud opravdu převládá vlivná metodologie pozitivní ekonomie Milтона Friedmana, podle které není podstatné, zda jsou předpoklady ekonomické teorie realistické. Vlastně naopak,

138) Alternativní pojetí efektivity by mohlo být slušné téma na samostatnou disertační práci. Skončeme zde s několika odkazy na další možnosti studia. V rámci diskuse efektivity v kontextu nerůstového hnutí je zásadním tématem otázka možností tzv. *decouplingu*, tedy oddělení růstu HDP od růstu negativních dopadů na životní prostředí, a související problematika tzv. Jevonsova paradoxu (který *decoupling* do značné míry komplikuje, krátce viz např. Fraňková 2011). Pro krátkou diskusi efektivity v kontextu ekologické ekonomie a eko-sociálního podnikání viz např. Johannisová (2007: 52–53). Z analyzovaných autorů pravděpodobně nejkomplexnější, i když poněkud rozptýlenou argumentaci ohledně efektivity viz Douthwaite (1996). Zejména jeho argument o stále větších nákladech (finančních i materiálových a energetických), které musejí být vynaloženy na udržení a provoz infrastruktury současného systému místo na přímé uspokojování lidských potřeb (1996: 51, také kap. 4.4) silně koreluje s argumenty nerůstového hnutí, viz dále kap. 6.5.

„opravdu důležité a významné hypotézy se budou vyznačovat ‚předpoklady‘, které hrubě nepřesně popisně zobrazují skutečnost“ (Friedman 1953: 14). Cílem je podle Friedmana rozvoj teorie, která bude jednoduchá a přínosná a bude schopna předpovídat jevy (Friedman 1953: 8). Čím bude v jeho pojetí teorie úspěšnější, tím nerealističtější budou její předpoklady. Aby totiž teorie dokázala jednoduše uchopit složitou skutečnost, její předpoklady dokonce musí být popisně nepravdivé (*false*) (Friedman 1953: 14).

S tímto přístupem velmi zajímavě polemizuje matematik a filozof Tony Lawson (2009a, k Friedmanovi konkrétně s. 114–115). Pokud se vrátíme k výše zmíněnému argumentu mainstreamové ekonomie, že není podstatná platnost předpokladů, ale schopnost předpovídat na jejich základě budoucí jevy, podle Lawsona (2009a: 106–107) je v první řadě poněkud neadekvátní představa, že jsme schopni předvídat jevy v systému otevřeném a tak komplexním, jaký představuje současná společnost a ekonomika. Navíc, i když to, samozřejmě do určité míry, možné je, mainstreamová ekonomie v tomto ohledu úspěchy zrovna nevyniká (s. 112–113). Což samozřejmě neznamená, že bychom socio-ekonomický systém nemohli poznávat, pouze naše možnosti předpovídat jeho budoucnost jsou silně omezené. Z druhé pak samozřejmě při poznávání komplexní reality její popis vždy do jisté míry zjednodušujeme, a tím je naše schopnost dané jevy poznávat a chápat omezená. Existují ale různé míry tohoto zkreslení, a zatímco například poznávání v rámci sociálních oborů je samozřejmě také zkreslené, toto zkreslení je předmětem reflexe, kritické diskuse a korekce. Předpoklady mainstreamové ekonomie jsou ovšem podle Lawsona (2009a: 108) realitě vzdálené do té míry, že jsou vůči ní její modely do značné míry „jednoduše irelevantní“. Tato irrelevance podle něj například v rámci současné ekonomické krize sehrála sice pasivní, ale negativní roli – svým převládajícím matematicko-modelovacím zájmem sice ekonomové nikomu přímo neublížili, ale odklonili a využili pro své (v posledku vůči realitě nevztahné) aktivity mnoho zdrojů, které mohly být využity lépe (s. 117).¹³⁹

Pokud se vrátíme ke kritice modelu komparativní výhody, její podstatou či nejzásadnějším bodem je právě přesvědčení, že jeden ze základních předpokladů tohoto modelu (tedy imobilní kapitál) nelze při nejlepší vůli považovat v rámci současného systému ani za přibližně platný. Právě naopak, jestli je něco v samém jádru popisu současného systému (viz kap. 2), pak je to *právě* mobilita kapitálu. Mainstreamové

139) Lawsonovu argumentaci je prakticky nemožné převyprávět v pár odstavcích. Vřele doporučuji jeho texty (1997, 2003, 2009b), které formulují na ontologické rovině kritiku, kterou mnoho dalších autorů (typicky z řad ekologických ekonomů) vyjadřuje o úroveň konkrétněji polemikou s mnohými jednotlivými ekonomickými předpoklady a modely. Lawson teoreticky, nicméně srozumitelně předkládá komplexní zdůvodnění, proč je současná mainstreamová ekonomie z jeho pohledu, jednoduše řečeno, mimo.

argumenty ohledně výhodnosti mezinárodního obchodu, mezinárodní dělby práce a rozsáhlé specializace, všechny z modelu komparativní výhody do značné míry odvozené, se tedy opravdu jeví, zejména v konfrontaci s daty ohledně nerovnosti příjmů, pracovních a environmentálních podmínek produkce v zemích globálního Jihu atd. (viz výše), jako (opravdu přinejmenším) omezeně platné či spíše skutečně irelevantní.

V tomto smyslu by bylo možno ponechat mainstreamovou ekonomii samu sobě a prostě ji opustit. Problém ale spočívá v její dominanci ve veřejném a zejména politickém prostoru. Jak formuluje již citovaný Horký (2011: 330), „předpoklady ekonomické vědy přímo či zprostředkovaně ovlivňují jednání jak soukromých a vládních, tak i národních a mezinárodních aktérů a institucí v globální ekonomice“. V této souvislosti Horký (2011: 330) dále předkládá dvě teze: „Zaprvé, [...] že obecně přijímané metodologické předpoklady neoklasické ekonomie nejsou hodnotově neutrální a nadčasové, [a] zadruhé, [...] že hospodářské politiky, které vycházejí ze současné ekonomie středního proudu, v tomto důsledku zůstávají zkreslené a mají nepředpokládané negativní dopady.“ V tomto pohledu má tedy smysl, či je dokonce potřeba mainstreamové předpoklady a modely konfrontovat jak na teoretické, tak na empirické rovině. Je ale kritika a opozice tou optimální strategií?

6.2. „To druhé“, globální

Častým tématem, které bývá kriticky diskutováno v souvislosti s lokalizací, je tzv. obranná lokalizace (*defensive localism*, viz např. Hinrichs 2003 či Winter 2003b).¹⁴⁰ Tito autoři vznášejí námitku, že lokalizace je v principu založena na vytváření opozice mezi „lokálním“ a „tím druhým“ (*the other*). Slovy Hinrichs (2003: 37), „obrná lokalizace potravinového systému má tendenci zdůrazňovat homogenitu a ucelenost ‚lokálního‘, v patriotické opozici vůči heterogenním a destabilizujícím vnějším silám, nejspíše globálnímu ‚jinému‘.“ Za určitých okolností se tak lokalizace „může stát elitářskou a zpátečnickou (*reactionary*) a odvolávat se na omezené národnostní nálady“ (tamtéž).

Pokud se podíváme na AA analyzované v této práci, do značné míry platí, že opravdu definují a vymezují svoji představu (ekonomické) lokalizace na základě opozice vůči jinému pojmu či konceptu. Zejména to platí o radikálním křídle AAA, tedy pro zástupce institucionálně a lidově radikálního diskursu (viz kap. 3.2). Douthwaite (1996) klade do opozice industriální ekonomiku vs. rolnickou ekonomiku, Hines (2000) přímo globalizaci vs. lokalizaci, Hopkins (2008) ekonomickou globalizaci či globalizovanou, na ropě závislou infrastrukturu vs. lokalizovanou resilientní ekonomiku. V případě potravin pak Norberg-Hodge et al. (2002) dávají do kontrastu globální potravinový systém vs. místně přizpůsobený potravinový systém. Tento přístup vymezování lokalizace vůči (některým aspektům) současného socio-ekonomického systému kritizuje například již zmíněná Hinrichs (2003: 34) jako „potenciálně problematický způsob binárního myšlení“, které prezentuje lokalizaci jako jednoznačné „řešení“ „problému“ globalizace. V případě reformního křídla analyzovaných AA (Shuman a Desai & Riddlestone, viz kap. 3.2) je opozice vůči současnému systému mnohem méně výrazná.

Podívejme se tedy trochu blíže na problematiku konstrukce „toho druhého“ a potenciální konfliktnost takového přístupu. Zajímavé rozlišení z mého pohledu poskytuje Mouffe (2005). Podle ní je utváření jakékoli identity založené na vymezení vůči nějakému „druhému“ či „ostatnímu“: „Každá identita je vztahová a definování rozdílů

140) V angličtině vyjadřuje termín *localism* nejčastěji administrativně-správní aspekt ekonomické lokalizace, tedy decentralizaci státní (samo)správy, často v souvislosti s principem subsidiarity (viz např. nef 2009). V tomto smyslu chápe lokalizaci také Světová banka jako „tlak na rozšíření participace veřejnosti na politice a na zvyšování lokální autonomie v rozhodování“ (WB 2000: 43). Do češtiny lze termín v tomto významu přeložit jako lokalismus, i když spíše se používá pojem regionalismus (viz např. Svatoň 2000). Hinrichs (2003) i Winter (2003a,b) však používají výraz *localism* v komplexnějším významu pojmu lokalizace tak, jak je definována v této práci v kap. 3.4.

je předpokladem existence jakékoli identity, tzn. vnímání něčeho ‚jiného‘, které ustavuje to, co je ‚vnější‘.“ (Mouffe 2005: 15) Toto vnější je možné označit také termínem „konstitutivní vnějšek“ (*constitutive outside*). Jinými slovy, existence *my* předpokládá a je jedinečně umožněna skrze existenci představy toho, co znamená *oni*. Co je ovšem podstatné, vztah *my/oni* nemusí být nutně konfliktní, nemusí být v modu přítel/nepřítel. Mouffe rozlišuje modus rozdílnosti (*agonism*), který je založený na rozpoznání a přijetí faktu, že existuje rozlišení *my/oni* založené na rozdílech, které možná nebudou překonány a mohou přetrvat. Zároveň je ale založené na uznání legitimacy jiného postoje a vytvoření pozice oponenta, nikoli nepřítele. Druhý modus pak představuje právě nepřátelství (*antagonism*) jako přístup protikladu, který je vnímán jako konfliktní a nesdílí žádné společné základy, na kterých by mohl být vybudován vzájemný respekt (Mouffe 2005: 20).

Podle Mouffe (2005: 15) existence rozdílnosti v sobě vždy nese potenciál vzniku konfliktu a nepřátelství, to ale není přítomné nutně a je iluzí si myslet, že tyto rozdílnosti bude někdy možné eliminovat. Naopak, existence rozdílností je podle ní nutnou podmínkou demokratického politického procesu, který je možností střetu různých myšlenek definován a jedinečně umožněn (s. 2). Mouffe (s. 1–2) kriticky vystupuje proti současné tzv. post-politické situaci (*post-political condition*), charakterizované rozšířenou optimistickou vizí globalizace spojené s představou, že jsme dosáhli významného ekonomicko-politického rozvoje, který umožní vytvořit „svět bez nepřátel“ a kde bude možné dosáhnout všeobecného konsensu.¹⁴¹ Tato vize je podle ní veskrze anti-politická a ve své podstatě nebezpečná, protože potlačuje prostory a procesy, skrze které by se mohly rozdílné ideje otevřeně střetávat. Společenské neshody tedy zůstávají pod povrchem a v důsledku potlačování dávají vzniknout antagonistickým vztahům nepřátelství, protože nemají jinou možnost, jak se otevřeně projevit. Základním úkolem a předpokladem nenásilného fungování pluralitní demokracie je tedy podle Mouffe (s. 30) vytvořit instituce, které nebudou popírat existenci konfliktů, ale umožní jejich vyjádření v nenásilné podobě. Mohli bychom říci (Mouffe 2005: 20), že „úkolem demokracie je proměňovat nepřátelství v rozdílnost (*antagonism to agonism*)“.

Mým cílem zde není rozhodnout, jestli lokalizace je nebo není defenzivní, respektive, v termínech Mouffe (2005), jestli je založena na rozdílnosti či nepřátelství – tuto otázku mohou myslím v posledku zodpovědět pouze empirické studie. Je zřejmé, že

141) Mouffe se vůči konsensu vymezuje dosti ostře. Z mého pohledu její myšlenky s konsensuálním procesem nejsou tak úplně v rozporu, diskuse obdobných úvah je ale mimo možnosti této práce. Pro hlubší diskusi konsensu explicitně v kontextu ekologické ekonomie a pod hlavičkou tzv. deliberativní demokracie (*deliberative democracy*) viz například Zografos & Howarth (2008) či obecněji k politickému procesu rozhodování v kontextu komplexního světa obývaného živými systémy viz Farrell (2009).

konkrétní lokalizační praktiky nejsou černo-bílé, ale představují širokou škálu různých strategií, cílů, motivací a s nimi spojených identit, které nelze jednoduše zobecnit (viz Hinrichs 2003; DuPuis & Goodman 2005; Winter 2003b; Born & Purcell 2007; Smith & Jehlička 2007). Chtěla jsem jen poukázat na možnost výkladu, který ve vymezení vůči něčemu jinému vidí podmínku jakéhokoli utváření identity a existenci konkurenčních vizí vidí jako podmínku pro existenci demokratického politického procesu. Z analýzy v rámci této práce vyplývá, že rozdílnost (ve smyslu *agonism*), tedy vymezení lokalizačního konceptu vůči okolnímu systému (ať už mu dáme jakékoli konkrétní přídomky), je rozhodně v textech AAA přítomný. Lokalizace tedy každopádně má potenciál stát se defenzivní, nicméně v tomto není nijak výjimečná. Alespoň na argumentační úrovni pak AAA naopak vychází z kritiky *nedostatku* demokracie ve fungování současného socio-ekonomického systému (zejména např. na úrovni nadnárodních institucí jako WTO a WB, viz jejich kritika u Hinese či Norberg-Hodge et al.). Podpora demokratického procesu je tedy naopak součástí a jedním z cílů lokalizačních snah.

DuPuis & Goodman (2005: 361) opakovaně volají po „reflexivní politice lokalizace“ jako „otevřeném, průběžném, ‚reflexivním‘ procesu, kterého se účastní široká škála lidí, aby společně objevovali a diskutovali možnosti proměny společnosti“. Hopkinsova vize komunitního plánování a tvorby vize komunity na příštích několika desetiletí (Hopkins 2008: 94–131) je z mého pohledu ukázkovým příkladem, jak lze tuto „reflexivní politiku“ pojmut. Stejně tak mnohé příklady popisované Douthwaitem dokládají (často i poněkud bouřlivé) procesy uvnitř komunit, kde se lokalizační projekty uskutečňovaly. V tomto smyslu se v praxi „reflexivité“, do značné míry právě kvůli malému měřítku lokálních aktivit, a tedy přímému kontaktu jejich aktérů s dalšími členy komunity, dost dobře nejde vyhnout.

Lokalizace bývá často z vnějšku vnímána jako totalitářská snaha (např. zakazovat mezinárodní obchod, nutit všechny vyrábět lokálně apod.). V tomto kontextu mi připadá zajímavá veskrze opačná argumentace, v rámci které lze lokalizaci interpretovat naopak jako *podmínku existence* demokratického procesu. V kontextu výroku Swyngedouwa (2004: 29), že „hegemonie globalizace“ omezuje naši schopnost vůbec si představit jiné možné uspořádání (viz kap. 1), lze lokalizaci chápat jako pro demokratický proces velmi zdravou alternativní vizi možného socio-ekonomického uspořádání. Pokud tedy zohledníme nebezpečí, před kterým varují DuPuis & Goodman (2005), že ve své nereflexivní, idealizované a apolitické formě se může sama stát hegemonickou. Navíc je nutné podotknout, že v rámci argumentace AAA není otázka demokracie na lokální úrovni (s čestnou výjimkou Hopkinse) pojednána nijak do hloubky. Mnohem více zajímavých úvah v tomto směru nalezneme v kontextu argumentace hnutí nerůstu, k tomuto tématu se vrátíme v kapitole 6.5.

Podívejme se na tuto problematiku ještě optikou sociální geografie. Jak upozorňují Cloke & Johnston (2005: 3), myšlení v kategoriích *my/oni* je velmi zřídka

symetrické a nehierarchické, naopak, velmi často spočívá v pojetí *my* jako nadřazeného vůči *oni* a toto pojetí je mnohdy (například státním aparátem) ještě záměrně posilováno. Významná část geopolitického myšlení tak v sobě zahrnuje vytváření pozitivního obrazu o *nás* a negativního o *nich*, pokud dodáme prostorový rozměr, pak o *nás tady* a o *nich tam*. Identita a rozdílnost (*difference*) vystavěná (i) na geografických kategoriích se tak stává základem pro mocenské vztahy, podněcování napětí mezi skupinami a potenciálně pro vznik otevřených konfliktů (Cloke & Johnston 2005: 3). Ovšem i tito autoři, obdobně jakou Mouffe (viz výše), zastávají názor, že kategorizace a vymezování, i když ne nutně binární, jsou klíčové pro vytváření jakékoli identity a jsou nám veskrze vlastní (Cloke & Johnston 2005: 1).¹⁴²

Vraťme se nyní ještě k citátu Hinrichs (2003: 34), který označuje lokalizaci za „potenciálně problematický způsob binárního myšlení“, a podívejme se blíže na binární dvojici lokální–globální, případně dvojice příbuzné. Zajímavé úvahy v tomto směru nabízí Cox (2005: 175–198). V první řadě, binární dvojice globální–lokální je v jeho podání zajímavá svou nepřítomností v naprosté většině geografické historie; globalizace, dnes snad jeden z vůbec nejfrekventovanějších výrazů v geografii i mnoha dalších oborech, se začal v geografických souvislostech objevovat až zhruba v polovině 80. let (Cox 2005: 179).¹⁴³ Ve vztahu dvojice globální–lokální pak lze podle Coxe pozorovat zhruba tři fáze. V prvním, poněkud zjednodušeném pohledu byly zdůrazňovány typické projevy ekonomické globalizace v podobě hypermobilního kapitálu, vzniku nadnárodních entit typu WTO, Světové banky atd. a oslabené role států; dopad globálního na lokální byl vnímán jednosměrně. Při druhém, poněkud hlubším pohledu, se začalo ukazovat, že státy neztratily svoji roli úplně, spíše se proměnila, a také že

142) Daněk (2008b: 38–42) vysvětluje obdobné procesy ještě na vyšší úrovni vytváření evropské, resp. později euroamerické či „západní“ identity vymezením vůči zbytku světa (původně vnímaném jako homogenní zbytek, později diferencovaném na několik podoblastí). Daněk dále odkazuje na Agnewa (1998: 20), který nazývá toto vnímání „binární geografie“. Přestože je možné, že nějaký obdobný proces vymezování je vlastní jakémukoli společenskému utváření identity, je to podle Daňka i Agnewa právě západní společnost, která je typická vymezováním hierarchickým a snahou o prosazení vlastní dominance nad ostatními, spojenou s uplatněním moci (ať už ve formě vojenské moci, vytváření ekonomické závislosti, nebo pěstování převahy znalostní).

143) O to pozoruhodnější jsou úvahy Halforda Mackindera (1919, cit. dle Cox 2005: 178), podle kterého byl zásadní příčinou první světové války rozvoj světového trhu, který vedl ke specializaci národních ekonomik a následnému soupeření o trhy. Právě toto soupeření pak vyústilo ve válečný konflikt, a pokud mezinárodní obchod nebude regulovaný, povede podle Mackindera k obdobným výsledkům znovu. Jako ideální si Mackinder představoval tzv. vyvážený rozvoj (*balanced development*, s. 234) na úrovni států, provincií i menších, tzv. organických místních komunit (*organic local communities*).

lokality do značné míry ovlivňují podobu globálního. Jednotlivé případy a zkušenosti se srze globální propojenost šíří, a formují tak zásadním způsobem podobu globalizace; v tomto smyslu se šipka vlivu otočila od lokálního ke globálnímu. Další logickou kombinací je pak vyváženější pohled na vztah globální–lokální jako obousměrně se ovlivňující; lokální aktéři formují podobu globálního, zároveň jsou jím ale ovlivňováni skrze globální propojení, které vytváří specifické možnosti a nové prostory, a ovlivňuje tak možnosti lokálního rozvoje (viz např. Robinson 2002 či Swyngedouw 2004). I v tomto pohledu ale podle Coxe zůstávají globální a lokální povětšinou vnímány jako oddělené entity, byť vzájemně se ovlivňující (Cox 2005: 179–181). Lze zároveň pozorovat, že všechny zmíněné přístupy (fáze) jsou v debatě globální–lokální stále v různé míře přítomné.

Jak Cox (2005: 175) upozorňuje, s binárními dvojicemi se pojí několik problémů: mají tendenci k velkému zjednodušení obsahu daných pojmů a také mají tendenci pojit k sobě další obdobně zjednodušené dvojice. V souvislosti s globální–lokální se tak podle Coxe často vyskytuje vymezení jejich rozdílu v podobě dalších dvojic: nepohyblivé–mobilní, práce–kapitál či kulturní–ekonomický.

Na straně lokalizačních autorů představuje exemplární příklad Hines, který ovšem vytváří spíše triplet: lokalizace–internacionalizace–globalizace. V jeho pojetí (viz kap. 3.1 a pozn. 40) tvoří lokalizace a internacionalizace jakési pozitivní skalární komplementy – lokalizace jako měřítko místní (i když místní může v závislosti na kontextu znamenat i regionální seskupení států, viz pozn. 61), a internacionalizace jako jakákoli vyšší úroveň, mezinárodní a potažmo celoplanetární, nicméně založená stále na svébytnosti a jisté míře autonomie jednotlivých států, které mezi sebou sice pěstují kontakty, vyměňují si know-how a v omezené míře i výrobky a služby, ale zároveň otevřeně uplatňují protekcionismus a upřednostňují vlastní zdroje, výrobu a spotřebu. Globalizace je pak v opozici vůči oběma termínům – vůči lokalizaci jde o protichůdný proces, který ale není komplementární, nýbrž vůči lokalizaci destruktivní. Vůči internacionalizaci je pak globalizace alternativou na vyšší-než-lokální úrovni, v Hinesově pohledu jsou obě nicméně do značné míry ve vylučovacím vztahu typu buď–anebo (viz Hines 2000: 4–5).

Hines se dokonce explicitně kriticky vyjadřuje k možnosti koexistence procesů globalizace a lokalizace. Bere za (pomýlený) příklad vymezení lokalizace Světovou bankou (viz pozn. 140, lokalizace je zde vnímána jako rozšířená participace místních komunit v rozhodovacích procesech). „Světová banka je skálopevně přesvědčena, že liberalizace obchodu je nejlepší cestou, jak se vyrovnat s problémy rozvojového světa, a proto její forma lokalizace je spíše adaptací na globalizaci než její odmítnutí, ke kterému se kloním já.“ (Hines 2000: 121) „Světová banka se snaží přepsat realitu, když definuje lokalizaci jako proces, který se s globalizací vzájemně podporuje. Ve skutečnosti ten domnělý přínos globalizace, široce sdílená prosperita skrze

zvyšující se ekonomický růst, nenastala, jak se přiznává v jiných částech zprávy. [...] Joseph Stiglitz, vedoucí ekonomické sekce, připustil: ‚Nevyhráváme boj s chudobou.‘ [...] Na žádném místě zprávy se nenachází jakákoli propracovanější úvaha o jiné cestě, jak se vyrovnat s narůstajícími problémy, než je globalizace.“ (Hines 2000: 188)

Na základě předchozích odstavců si dovoluji tvrdit, že Hines vnímá globalizaci dosti zjednodušeně. Na jedné straně velice úzce – vnímá pouze její negativní aspekty a všechny pozitivní přínosy mezinárodních interakcí přisuzuje kontrastnímu procesu internacionalizace. Daněk (2008b: 40) po vzoru Halla (1992: 308) nazývá tento přístup stereotypním dualismem (*stereotypical dualism*) – je založený na vytvoření binární dvojice opozitních termínů, z nichž jednomu jsou přisuzovány pouze pozitivní a druhému pouze negativní vlastnosti. Typické přitom je, že o „tom druhém“, které má zpravidla (ne příliš překvapivě) ony negativní vlastnosti, není zohledněno mnoho informací – je většinou málo rozlišené, vnímané jako homogenní a jeho hodnocení nebývá založeno na empirickém obsahu (Agnew 1998: 22).

Na druhou stranu vnímá Hines globalizaci široce v tom smyslu, že pod její hlavičku schovává i další aspekty současného systému. V citátu výše je to důraz a spoléhání se na ekonomický růst, jinde také ideologie volného trhu, resp. krátce řečeno neoliberální kapitalismus.¹⁴⁴ Zde je z mého pohledu relevantní poznámka Borna & Purcella (2007), že pojem globalizace nevyjadřuje dostatečně komplexnost jevů, které mají lokalizační autoři v rámci svého popisu současného systému na mysli, a že je přesnější explicitně jmenovat konjunkci neoliberálního kapitalismu a globalizace, v mém pojetí navíc doplněné o růstovou závislost jako podstatnou charakteristiku současného systému, klíčové pro pochopení popisovaných procesů. Obdobně Swyngedouw prohlašuje, že globalizace se stala „mocnou politicko-ekonomickou ideologií, skrze kterou jsou vztahy mezi pracovní silou a kapitálem a relativní mocenské pozice mezi třídami významně vychylovány“, a v rámci tohoto procesu se neoliberalismus do značné míry ustavil jako politické dogma (Swyngedouw 2004: 28–29).

Podle mnoha autorů je tedy krajně pomýlené chápat procesy globalizace a lokalizace jako opozitní, nebo dokonce se vylučující. Jak na mnoha příkladech ukazuje Robinson (2002), místní hnutí (například v rámci environmentálních konfliktů, viz Martínez-Alier 2009) často v rámci boje za záchranu konkrétních lokalit využívají zároveň svoji teritoriálně zakotvenou kulturní a/nebo etnickou identitu v rámci místních, regionálních či národních protestů a zároveň se zapojují do mezinárodních, do značné míry virtuálních kampaní a sítí založených na vzdálených a slabých

144) V tomto smyslu obdobně, i když z úplně opačného názorového spektra (tedy jako bez nadsázky nadšený obdivovatel globalizace), ztotožňuje např. Norberg (2006) globalizaci s rozšířením neoliberálního modelu volného trhu.

vazbách.¹⁴⁵ Obdobně argumentuje také Swyngedouw (2004), který pro souběžné působení místních a nadnárodních vlivů navrhuje termín glocalizace.¹⁴⁶

Desai & Riddlestone (2002) ostatně poskytují několik, na první pohled jaksi paradoxních příkladů lokalizace, které dokonale pasují na výše zmíněnou nejednoaž mnohoznačnost lokalizačních aktivit.¹⁴⁷ Jedním projektem jejich bioregionálních technologií je recyklace papíru v malém měřítku pomocí technologie *minimill*. Jelikož pro její zprovoznění ale nenašli investora v rámci domovské Británie, poprvé byla uvedena do praxe díky čínskému investorovi v Číně (Desai & Riddlestone 2002: 47). Podle zmíněných autorů o ní následně projevil zájem různé skupiny po celém světě (s. 49). Obdobně jejich modelový příklad eko-komunitní zástavby BedZED realizované pilotně v Londýně následně „prozkoumává možná [další] místa v Londýně, Šanghaji a Kapském Městě pro první SkyZED výstavbu“ (Desai & Riddlestone 2002: 102).

V tomto kontextu velmi trefně konstatují DuPuis & Goodman (2005: 368), že „předpoklad, že lokalizace každopádně představuje protiváhu (*force against*) globalizaci, je přinejlepším naivní. Ve skutečnosti [...] je lokalizace v poslední době využita k dalšímu rozšíření neliberální podoby globalizační logiky.“ Jakkoli ovšem adekvátní v tomto konkrétním případě, z pohledu této práce jde o tvrzení s omezenou platností, a to hned ve dvou smyslech. Zaprvé, jak ukazuje analýza lokalizačních diskursů (3.2),

145) Robinson (2002: 14–15) popisuje dvě hybridní formy rozvoje – transnacionální a translokální. Podle ní význam národních států ustupuje, nikoli ale pouze jednosměrně. Na jedné straně se tvoří nadnárodní sítě například spolupracujících neziskových organizací a sociálních hnutí, na druhé straně vznikají jaksi mimo-národně spojení mezi vzdálenými, ale konkrétními lokálními komunitami a místy, resp. jednotlivé lokality mnohdy záměrně využívají své tradice a místní specifika, ale jsou zároveň součástí globálních interakcí (například ve formě rozvojové spolupráce, odbytu tradičních „domorodých“ výrobků či návštěv turistů). Mezinárodní vlivy podle ní nejsou pro místní komunitu vždy zhoubné, mohou být naopak za určitých podmínek využity jako prostor pro posílení místní autonomie. Příklady jako ekvádorské městečko Otavaleño či hnutí Zapatistů v Mexiku podle Robinson (2002: 17, 228–232) ukazují, že místní lidé mohou díky mezinárodním interakcím účinně ovlivňovat a určovat podobu svého rozvoje. Robinson tedy pokládá představu ostré hranice mezi vlivy na jednotlivých úrovních za neadekvátní.

146) V literatuře se vyskytuje termín glocalizace také v úplně jiném významu, a to jako proces, kdy „firmy, když investují v zahraničí, se adaptují do určité míry na místní podmínky, aby maximalizovaly místní poptávku po svém zboží nebo službách a minimalizovali šanci, že budou diskriminovány na základě obchodních nebo investičních bariér“ (Hines 2000: 8). I v tomto významu se někdy používá pojem lokalizace, viz např. Mooney & Evans (2007: 156–157). V této knize je ovšem zcela plynule (a zcela nesmyslně) propojena tato (průmyslová) lokalizace s vlastním pojetím Hinese (2000).

147) I když je samozřejmě třeba chápat jejich přístup v kontextu rozdílnosti jejich postoje vůči radikálnímu křídlu lokalizačních AAA (viz kap. 3.2).

existují reformně lokalizační přístupy, které současný systém v zásadě nekritizují (viz např. citování Desai & Riddleston). Troufám si nicméně tvrdit, že stoupenci obou radikálních diskursů představují poněkud jiný případ a, jak budu argumentovat ještě dále (kap. 6.4), tyto radikální proudy (samozřejmě s přihlédnutím k mnoha nuancím a variabilitě, která se v lokalizační praxi nutně promítá) lze interpretovat jako současnému systému v nějakém smyslu opozitní. Zadržím, interpretace významu pojmu lokalizace v případě DuPuis & Goodman (2005) se blíží pojetí lokalizace jako skalární strategie, tedy jako prosazování místního měřítko bez ohledu na specifické cíle, aktéry a agendy lokalizace (viz dále, kap. 6.3). Jak ale argumentuji na základě zde provedené analýzy, toto chápání lokalizace je značně omezené a neodpovídá obsahu pojmu lokalizace ve smyslu zde analyzovaných AA, a to ani těch radikálních, ani reformních.

Pokud se každopádně vrátíme k dekonstrukci pojmů globální a lokální (Cloke & Johnston 2005; Derrida 1967/1997), zůstává zajímavou otázkou, jak duální charakter této dvojice překonat a jak pojmenovat vztah k místu, který by zároveň vyjadřoval (nevyhnutelně?) multiskalární charakter procesů v současném globalizovaném světě. Jakkoli totiž může mít lokalizace z krátkodobého hlediska mobilizační úlohu a může hrát roli opoziční myšlenky či, chcete-li, ideologie (viz Mouffe 2005 výše), obdobně jako si hnutí nerůstu explicitně vytklo do svého názvu provokaci vůči současné hegemonii růstu (viz kap. 6.5 a Fraňková & Johanišová 2013), z dlouhodobého hlediska se překonání dichotomie globální–lokální (a to nejen na úrovni lingvistické) jeví jako přinejmenším zajímavá výzva.

6.3. Lokalizační past a sociální konstrukce měřítka

Jeden z podstatných argumentů, který nebyl z mého pohledu ještě uspokojivě zodpovězen, shrnují Born & Purcell (2007) do sousloví lokální past (*the local trap*).¹⁴⁸ Jejich námitka nezpochybňuje jednotlivé konkrétní přínosy či negativa ekonomické lokalizace, ale obecný předpoklad, že jakékoli měřítko (*scale*), ať už lokální, globální či jiné, má nějaké specifické obecně platné vlastnosti či dopady: „*Lokální past* odkazuje k tendenci aktivistů i vědců v oblasti místních potravin předpokládat nějaké vnitřní vlastnosti (*something inherent*) místního měřítka. [...] lokální past spočívá v předpokladu, že lokální je ze své podstaty dobré (*inherently good*).“ (Born & Purcell 2007: 195) Ať už je podle nich konkrétním cílem lokalizace environmentální udržitelnost, sociální nebo ekonomická spravedlnost, kvalita potravin nebo lidské zdraví, tito autoři vidí jako problematické následující aspekty lokalizační argumentace: (1) předpoklad, že lokální je vždy žádoucí; (2) směšování měřítka produkce s požadovanými pozitivními dopady; a (3) opomíjení dalších možných měřítek, která mohou být efektivnější pro dosažení těchto žádoucích dopadů (Born & Purcell, 2007: 196, 200).

Podstatu argumentace Borna & Purcella tvoří teze, že měřítko je především sociální konstrukt a jako takové nemá žádné inherentní, tj. jaksi vnitřně zakódované, univerzálně platné vlastnosti. Podle nich je lokalizace (stejně jako globalizace) pouze skalární strategie (*scalar strategy*), s tím, že „nikdy nemůžeme položit rovnítko mezi určitou skalární strategií a nějaký konkrétní soubor výsledků. [...] měřítko není ontologicky dané, je sociálně konstruované; proto nikdy nic nemůže být v rámci měřítka vnitřně dané. Měřítka nemůže mít nějaký věčný rozsah (*eternal extent*), funkci nebo kvalitu. V tomto smyslu měřítko není cílem samo o sobě; je to strategie.“ (Born & Purcell 2007: 196) Autoři dále (s. 197–198) argumentují, že měřítko je zároveň proměnlivé (*fluid*) a stálé (*fixed*). To znamená, že na jedné straně je výsledkem neustálého procesu produkce a reprodukce skrze působení různých sociálních a politických aktérů a jako takové je předmětem změny, je stále konstruované a rekonstruované. Na druhou stranu, skrze proces sociální reprodukce, struktury, které jsou již jednou utvořené, mají tendenci přetrvávat v čase. Můžeme v tomto případě mluvit o určité míře setrvačnosti či závislosti na minulých událostech (*path dependence*) (Born & Purcell, 2007: 197–198). Současné struktury tedy sice „nejsou přirozené nebo věčné, avšak jsou reálné a zvýhodňují určité skupiny před jinými. V tomto smyslu můžeme mluvit o strukturaci měřítka.“ (Born & Purcell, 2007: 198)

148) Born & Purcell (2007) diskutují specificky téma lokalizace potravin – viz následující citáty, jejich argumentace je ale obecnějšího charakteru a týká se stejně tak dalších oblastí ekonomické lokalizace.

Pokud přistoupíme na takový výklad (tzn. pokud se vyhneme lokální pasti a přijmeme předpoklad, že neexistuje žádné přímé spojení mezi daným měřítkem a konkrétním souborem dopadů), pak „lokalizace nevzbuzuje žádná apriorní očekávání; místo toho odkazuje k probíhajícímu zápasu (*struggle*) mezi konkurujícími si zájmy. Zve ke zkoumání, kteří aktéři a skrze jaké agendy prosazují lokalizaci a získávají díky ní vliv (*are empowered*). Jsou to tito aktéři a jejich agendy, které produkují konkrétní dopady, a ne měřítka, skrze která byly agendy uskutečněny.“ (Born & Purcell, 2007: 199)¹⁴⁹ Směřem k prostorovým plánovačům (na které cílí svůj text především) pak uzavírají: „Měřítka můžeme vidět jako strategii, která může mít širokou škálu dopadů, jak dobrých, tak špatných. Jelikož výsledky závisejí na agendách těch, kteří získali skrze určitou skalární strategii vliv, výzkum územního plánování může zaměřit svou pozornost na tyto agendy a kriticky se například tázat: Kdo bude mít prospěch z lokalizace (nebo nacionalizace atd.)? Jaké jsou jejich cíle? Jaké dopady budou nejpravděpodobnějšími výsledky dané skalární strategie?“ (Born & Purcell 2007: 205)

Pojďme tedy konfrontovat teze Borna & Purcella s výsledky analýzy lokalizačních AAA v této práci a proberme postupně tři body jejich kritiky (viz výše). Zaprvé se podívejme na předpoklad připisovaný lokalizačním aktivistům/kám i vědcům/kyňím, že lokální je vždy žádoucí a dobré. Jak jsme diskutovali v předchozí podkapitole, v případě AAA platí, že se všichni alespoň do nějaké míry vymezují vůči současnému systému a že zejména globalizace jako jedna z jeho zásadních určujících charakteristik bývá zobrazována jako zdroj převážně negativních dopadů (viz kap. 2.1), v kontrastu s lokalizací, která je vnímána jako přinášející spíše pozitivní výsledky v mnoha oblastech (viz kap. 4). Přesto se jeví jako přehnané tvrdit, že by lokalizační autoři prosazovali lokalizaci jako jedinou a nejlepší strategii ve všech případech. Všichni AA se naopak shodují, že problematická je zejména nerovnováha mezi měřítky, tedy silně převládající vývoj směrem k posilování globalizačních tendencí a rozpadání místních sociálních i ekonomických struktur (viz kap. 3.1). V tomto smyslu žádný z nich netvrdí, že místní měřítka je optimální pro všechny druhy zboží a služeb, a obecněji pro všechny ekonomické či sociální aktivity. Částečně je v závislosti na konkrétní aktivitě flexibilní vlastní definice „místního“, za které lze např. v případě produkce a spotřeby vajíček považovat 20 mil a v případě oceli 500 mil (viz Tabulka 7). Zadruhé pak všichni AAA naopak aktivně prosazují mezinárodní aktivity, přinejmenším v oblasti propojování hnutí za lokalizaci, kampaní, sdílení zkušeností apod. Ani v oblasti obchodu ale žádný z AAA nepředpokládá ani nepovažuje za optimální úplné omezení mezinárodního obchodu,

149) Ještě obdobně: „Nemůžeme spojovat konkrétní měřítka s naším určitým cílem, jako když je místní měřítka spojována s udržitelností, demokracií nebo spravedlností. Nemůžeme dále předpokládat esenciální vlastnosti na úrovni konkrétních skalárních uspořádání.“ (Born & Purcell, 2007: 198–199)

cílem je pouze jeho omezení na úroveň, která je sociálně i environmentálně přínosná a respektuje ekosystémové limity.

Třetí bod zmíněné kritiky v přímé souvislosti s prvním vyvozuje, že jednoznačné prosazování místního měřítka má za následek opomíjení dalších měřítek, i když mají potenciál být v daném případě přínosnější či efektivnější než měřítko místní. Částečnou korekci, resp. zmírnění tohoto tvrzení poskytuje předchozí odstavec. Nevypořádaný zůstává druhý bod, který je z mého pohledu zároveň jádrem argumentace Borna a Purcella: že měřítko, protože je sociálně konstruované, nemá samo o sobě žádné inherentní vlastnosti ani konkrétní dopady, ať už pozitivní, nebo negativní. Jde pouze o skalární strategii, která teprve skrze aktéry a agendy, které posiluje, či naopak potlačuje, vede či přispívá ke konkrétním výsledkům.

Z určitého úhlu pohledu lze tvrdit, že tato teze vlastně není v rozporu s tím, co se snaží vyjádřit lokalizační AAA, pouze to říkají méně sofistikovaně. Pokud by měli vyjádřit své myšlenky slovníkem Borna & Purcella, mohli bychom jejich přístup shrnout takto: Aktéři, kteří získávají vliv skrze skalární strategii globalizace, jsou převážně nadnárodní korporace. Jejich agenda (která se v teoretické rovině opírá o předpoklady a modely mainstreamové ekonomie) zahrnuje především minimalizaci nákladů, často za cenu tlaku na snižování sociálních a environmentálních standardů produkce a vytvářením externalit, a maximalizaci zisku, který je rozdělován omezené skupině jejich akcionářů a manažerů. Vliv dalších aktérů, jako jsou například národní státy a zejména pak místní komunity, naopak klesá a jejich agendy, které zahrnují i jiné ekonomické, sociální a environmentální cíle, se jim daří skrze skalární strategii globalizace prosadit pouze omezeně nebo vůbec. Tito aktéři volí odlišnou skalární strategii, tu lokalizační, s cílem získat kontrolu nad místními výrobními prostředky a obecněji nad místními záležitostmi a prosadit svoji agendu (velmi zjednodušeně řečeno) udržitelného rozvoje. Jde o vyjádření poněkud krkolomné, nicméně možné – z mého pohledu není v rozporu s obsahem „lokalizační agendy“, kterou AAA zastávají.¹⁵⁰

Born & Purcell (2007) nicméně tvrdí, že skalární strategii, aktéry, kteří jí využívají, a jejich agendy, a v posledku dopady jejich činnosti lze navzájem oddělit. Jinými slovy, že lokalizace i globalizace jsou právě a pouze jenom ony skalární strategie. Skalární strategií přitom, zdá se, myslí volbu jednoho konkrétního měřítka, kde se různí aktéři rozhodnou působit a prosazovat svoje různé agendy. Měřítka je pak podle

150) Jak navrhuji Born & Purcell (2007: 205), je každopádně žádoucí tato tvrzení kriticky zkoumat a ptát se, jestli mohou být podpořena empirickými argumenty. Takové dokazování však není předmětem mé práce; z pohledu lokalizačních autorů bychom mohli citovat na jedné straně například studie o dopadu ekonomické globalizace a zejména dopadu aktivit nadnárodních korporací na místní komunity, viz např. již citovaní Korten (1995) a Norberg-Hodge (1991), na straně druhé pak studie dopadů lokalizace, viz závěr kap. 4.6.

nich sociálním konstruktem a výsledky jeho uplatnění (tedy zvolení konkrétní skalární strategie) nejsou žádnou jeho inherentní vlastností, ale výsledkem působení oněch aktérů, kteří se pro něj rozhodli.

Omezení lokalizace na pouhou skalární strategii je ovšem v rozporu s chápáním lokalizace (a ostatně i globalizace) tak, jak jsou definovány v této práci, a troufám si říci, i jak jsou chápány většinou. Pokusím se své tvrzení rozebrat. Vraťme se k definici lokalizace, ke které jsem dospěla v kapitole 3.4: „Ekonomická lokalizace představuje zároveň proces i výsledek morální, politické a praktické podpory co možná největší škály místních aspektů výroby a spotřeby [atd.].“ Jinými slovy, pojem lokalizace zahrnuje nejen specifické měřítko aktivit, ale i samotné tyto aktivity, tedy procesy, jejich aktéry (i když to slovo explicitně nepoužívám) a také výsledky těchto aktivit. Konkrétně, vezměme si příklad komunitní zahrady. Součástí lokalizace jsou v mém chápání jak abstraktní pojmy a významy spojené s touto zahradou a její existencí (např. instituce komunitního vlastnictví, společenství a vztahy lidí, kteří zahradu obhospodařují, emoce uspokojení, či naopak naštvání, které jim práce přináší), stejně jako konkrétní aktivity, které tam provozují (rytí, zalévání, pálení ohýnku), i fyzické osoby a předměty, které jsou součástí těchto aktivit (vlastní lidská těla, stejně jako záhonky, dýně, pracovní rukavice a zmíněný ohýnek).

Pokud Born & Purcell tvrdí, že měřítko (*scale*) je sociální konstrukt, volba konkrétní skalární strategie (např. volba lokalizace) znamená stát se součástí sociálního konstruktů daného měřítka (lokalizace). Z tohoto pohledu ovšem nic jako „pouhá skalární strategie“ oddělená od sociálních aktérů, jejich cílů a dopadů jejich aktivit není smysluplná. Právě naopak, součástí sociálního konstruktů lokalizace je jak abstraktní představa tohoto pojmu, např. naše chápání blízkosti, tak jeho fyzická stránka, projevy jeho existence v hmotném světě, které aktéry i dopady uskutečňování jejich cílů nevyhnutelně zahrnují (např. naše jízda na kole na blízkou zahradu). Tyto dvě složky přitom nejsou nezávislé a nelze je smysluplně oddělit, právě naopak. Jedna s druhou neoddělitelně souvisejí a korespondují. Zde se obloukem vracíme k modelu ekologického dialogu, který jsem se snažila představit v kapitole 1.3. Podle něho jsou naše teorie a abstraktní pojmy formovány fyzickými podmínkami našeho života a stejně tak naopak, hmotný svět okolo nás je formován našimi abstraktními idejemi a představami. Zdůrazňovat či úplně oddělovat jednu složku od druhé je samozřejmě teoreticky možné, není to ale příliš smysluplné pro pochopení světa kolem nás. To, co nazýváme sociální realitou, totiž tvoří fyzický svět i jeho teoretická reflexe *společně*.

Jinými slovy to, co tvrdím, je: Lokalizaci v chápání zde analyzovaných AA nelze redukovat na pouhou skalární strategii, nezávislou na svých aktérech a dopadech. Lokalizace (stejně jako v mém chápání globalizace) představuje komplexní proces, jehož nedílnou součástí tvoří aktéři, kteří se tohoto procesu účastní, stejně jako dopady jejich činnosti. Lze samozřejmě tvrdit, že nadnárodní korporace volí strategii

lokalizace např. ve smyslu přizpůsobení svých výrobků, reklamy a marketingové strategie místnímu habitu (viz jeden z možných významů slova lokalizace). Na základě provedené analýzy tvrdím, že význam konceptu ekonomické lokalizace představované analyzovanými AA (a to v tomto případě jak těmi radikálními, tak těmi reformními) je značně odlišný. Troufám si tvrdit, že kdyby nadnárodní korporace zvolily strategii lokalizace ve smyslu zde analyzovaných AA, prostě by přestaly být nadnárodními korporacemi. Obdobně, potravinové bezpečnosti lze jaksi těžko dosáhnout pomocí mezinárodní dělby práce, protože potravinová bezpečnost se ze své definice realizuje na úrovni států nebo regionů.

Dovoluji si proto tvrdit, že volba konkrétní skalární strategie v mnoha případech vede ke konkrétním důsledkům, a jiné důsledky naopak vylučuje. Pokud se rozhodneme pro skalární strategii globalizace, výsledkem bude produkce ve velkém měřítku, vyšší míra specializace, vyšší orientace na export, dálková doprava a větší závislost na dovozech. Pokud si na druhou stranu zvolíme strategii lokalizace, velmi pravděpodobně dospějeme k opačným výsledkům. Kdyby totiž lokalizace vedla k produkci ve velkém měřítku a nárůstu dálkové dopravy, už by to stěží mohla být lokalizace. Vezměme si jako příklad některé aspekty lokalizace (viz Tabulka 6): strategickou dimenzi lokalizace a její konkrétní aspekt, „snižování závislosti na dovozech a budování resilience vůči výkyvům světové ekonomiky“. V tomto případě tvrdím, že již vlastní výběr určité skalární strategie předurčuje dosažený výsledek, resp. dopady. Pokud přesuneme větší část výroby a spotřeby na lokální trhy,¹⁵¹ přímo přispíváme ke snižování závislosti na dovozech a zvyšování resilience vůči globálním výkyvům. Je zřejmé, že míra této ne/závislosti bude proměnlivá v čase a bude se lišit v jednotlivých sektorech (potravin, energie atd.). Navíc, nemusí samozřejmě být interpretována jako „dobrá“ nebo „efektivní“. To ovšem nic nemění na tom, že výběr dané strategie, tj. určitého měřítka, ovlivňuje a (spolu)určuje odpovídajícím způsobem výsledek. Pokud vezmeme další aspekt, preference demokratických způsobů rozhodování, zde již není vazba mezi strategií a výsledkem na první pohled tak zřejmá, přesto argumentuji, že do značné míry stále platí.¹⁵² V tomto případě lze nicméně mluvit spíše o vyšší pravděpodobnosti

151) Jak je uvedeno v kap. 3.1, definice „místního“ se může celkem významně lišit v závislosti na konkrétním zboží nebo službě, sociálním a institucionálním kontextu atd. „Lokální“ zjednodušeně znamená místní výrobu pro místní spotřebu tam, kde je to možné a smysluplné, což může znamenat úroveň vesnice v případě vajíček a úroveň kontinentu v případě letadel (viz Hopkins 2008: 68; Hines 2000: 30 či nef 2010: 61, viz také Tabulka 7).

152) Můžeme srovnat jednoduchý příklad místní firmy s 20 zaměstnanci pracujícími v jedné budově a nadnárodní korporaci s 2 000 zaměstnanci v 10 městech na třech kontinentech. Demokratický proces není abstraktní záležitostí, vyžaduje komunikaci lidí, diskusi, lze argumentovat, že i osobní setkání a osobní znalost lidí ho usnadňuje. Můžeme samozřejmě tvrdit, že teoreticky lze demokraticky rozhodovat i v druhé, velké firmě, a naopak malá firma může

(viz Hinrichs 2003: 36) nebo o vytváření příležitostí, což je vlastně v souladu s interpretací Borna & Purcella (2007: 199), že skalární strategie umožňuje nebo posiluje některé aktéry a jejich agendy před jinými.

Podívejme se na systémové úrovni na již zmiňovaný koncept produkčního kámenlejnku (*treadmill of production*, viz pozn. 43), který popisuje sebe-posilující mechanismus vytváření tlaku na životní prostředí a společnosti či jednotlivé komunity skrze vysokou úroveň konkurence a tlaku komerčních firem na vytváření zisku. Přestože autoři popisující zmíněný koncept (Schnaiberg et al. 2002; Buttel 2004) nediskutují do hloubky aspekt měřítka, je zřejmé, že proces ekonomické globalizace přinejmenším posiluje a urychluje, pokud přímo nezapříčiňuje, zmíněný mechanismus. Jak popisují Bell & Carolan (2004: 53–58), ale například i Douthwaite (1992), je velmi těžké, resp. prakticky nemožné se tomuto systémovému tlaku vyhnout, pokud se většina ostatních podílí na zvyšování konkurenčního tlaku v rámci globalizovaného systému. „Běžným důsledkem je méně větších podniků – monopolizace – a vyšší objem celkové produkce, [...] vzájemná konkurence (*economic pinching*) stále tlačí všechny ke zvyšování produkce, často s pramalými ohledy na její sociální a environmentální důsledky.“ (Bell & Carolan 2004: 56)¹⁵³ Opět, v jazyce Borna & Purcella (2007) bychom mohli říci, že skalární strategie globalizace, kterou zvolili konkrétní aktéři (nadnárodní korporace), vytváří specifické, vysoce konkurenční obchodní prostředí, které má systematické a velmi reálné dopady na aktéry, kteří jsou součástí tohoto systému produkce a spotřeby, i když se vědomě nerozhodli akceptovat a spoluvytvářet takové podmínky.¹⁵⁴ Navíc, jak tito autoři uvádějí, když popisují proměnlivé a stálé aspekty měřítka (2007: 197–198), jednou vytvořené ekonomické struktury mají tendenci přetrvávat a mají velmi reálné dopady.

být naprosto totalitářská. Pokud ale v obou existuje jistá vůle k demokratickému procesu, čistě z fyzického hlediska, z fyzického rozměru a souvisejících omezení mezilidské komunikace je zřejmé, že diskuse a kolektivní rozhodování bude snazší v menším počtu lidí, kteří se mohou osobně setkat, pravděpodobně sdílejí podobné kulturní zázemí, mluví stejným jazykem atd.

153) Obdobný koncept explicitně v kontextu globalizace popisuje Korten (1995) jako závod ke dnu (*race to the bottom*). Jak vysvětluje Johanisová, má na mysli „ekonomický proces, ve kterém jsou producenti, závislí na globálním trhu, tlačeni ke stále větší efektivitě, charakterizované nízkými pracovními vstupy, tlakem na zvyšování úspor z rozsahu a na zvyšování externalit v sociální a environmentální oblasti, včetně dopadů na ‚ekosystémové lidi‘ (viz Guha & Martinez-Alier 2000), kteří jsou připraveni o přírodní zdroje, na kterých záviseli, a nejsou schopni obstát v konkurenčním prostředí.“

154) Zde se dostáváme k velkému tématu ekonomické demokracie – není v možnostech této práce ho blíže diskutovat, odkazují na text Johanisové a Wolfa (2012). Pro diskusi ekonomické moci, zejména v kontextu ekonomické lokalizace, viz např. Hines (2000: 72–755) či Korten (1995).

Tyto dopady mohou být samozřejmě interpretovány jako „dobré“ nebo „špatné“, resp. mohou být označeny jako výhodné nebo nevýhodné pro určité skupiny aktérů, a tyto interpretace se mohou zásadně lišit. To ovšem nic nemění na mém tvrzení, že mezi konkrétní skalární strategií a specifickým souborem dopadů existuje více nebo méně přímá souvislost a že jak daná strategie, tak její dopady tvoří součást mého chápání pojmu ekonomické lokalizace. Born & Purcell mají jistě právo lokalizaci chápat jinak a definovat si ji vlastním způsobem. Já pouze podotýkám, že jejich výklad lokalizace je odlišný od toho, jak pojem lokalizace chápou a používají mnou analyzovaní AA, a že minimálně v některých jejích aspektech nejde v rámci zde pojednané lokalizace smysluplně oddělit skalární strategii, její aktéry a příslušné dopady.

6.4. Lokalizace jako hráz primitivní akumulaci

Podívejme se nyní na fungování současného systému optikou Marxova konceptu primitivní akumulace. Souvislost s lokalizací zde možná není na první pohled zřejmá, vyplyne však vzápětí. Sám Marx definuje primitivní akumulaci následovně: „Není to nic jiného než historický proces oddělení (*separation*) výrobců od jejich výrobních prostředků.“ (Marx 1867: Vol. 1: Chap. 26).¹⁵⁵ Přídomek primitivní přitom vyjadřuje, že tento proces oddělení představuje prehistorické stadium kapitalismu, který se plně rozvinul teprve tehdy, když dělníci již byli od výrobních prostředků odděleni, a stali se tudíž závislími na prodeji své pracovní síly.¹⁵⁶ Toto oddělení přitom zdaleka neprobíhalo mírumilovně, naopak „historie jejich vyvlastnění (*expropriation*) je v análech lidstva psána krví a ohněm“ (Marx 1867: Vol. 1: Chap.26). Obdobně Polanyi ve své *Velké transformaci* (1944/2001: kap. 3) popisuje převádění původně komunitně spravovaných pozemků (tzv. občin, *commons*) do soukromého vlastnictví (tzv. *enclosures*), které umožňuje tržní vztahy, jako proces mnohdy násilný a zejména pro venkovské rolnické obyvatelstvo dosti ničivý.

V současné debatě Marxova díla se vyskytují dvě linie chápání procesu primitivní akumulace, které shrnuje De Angelis (2001). V jedné linii výkladu je primitivní akumulace ohraničeným a v zásadě ukončeným historickým procesem, který předcházal plnému rozvoji kapitalistické produkce a spočíval ve vytvoření „dělnické třídy“, tedy skupiny lidí v populaci, která nemá jinou možnost obživy než prodávat svoji práci, zejména pro potřeby rozvíjejícího se průmyslu. Tento výklad zastávají např. Dobb (1963) nebo také Lenin (1899/1960). Druhý výklad, který předkládá např. Rosa Luxemburg (1913/1963), chápe primitivní akumulaci jako stále probíhající proces v rámci kapitalistické produkce, který je kapitalistickému systému inherentní a týká se postupně prakticky celého světa. V obdobném duchu Samir Amin (1974) mluví o transferu hodnot (*values*) z geopolitických periferií do centra¹⁵⁷ a zastává názor, že „kdykoli se kapi-

155) V originále: „Primitive accumulation, therefore, is nothing else than the historical process of divorcing the producer from the means of production.“ (Marx 1867: Vol. 1: Chap. 26)

156) Jak Marx poukazuje, na jednu stranu tento proces člověka mohl osvobodovat, protože předpokládá a vytváří jedince, kteří nejsou ani otroky, ani vazaly svého pána, sluhy cechu apod. Na druhou stranu ale bez přístupu k výrobním prostředkům jsou tito jedinci prakticky nuceni prodávat sami sebe za mzdu, protože nemají jiný způsob či prostředek obživy (Marx 1867: Vol. 1: Chap. 26).

157) Pojmy (globálního) centra a periferie tvoří součást širšího proudu kritiky neoklasické představy homogenního globálního obchodního prostoru, pocházející od argentinského ekonomy Raúla Prebische a řady dalších autorů (tzv. *dependistas*). Ti upozorňovali na závislost bývalých kolonií („periferie“) vyvážejících primární suroviny do zemí „centra“ (zejm. USA a západní

talistický způsob produkce dostane do kontaktu s těmi před-kapitalistickými a podřídí si je, dojde k přesunu hodnot ve směru od před-kapitalistického směrem ke kapitalistickému systému [...] ve prospěch tohoto [kapitalistického] centra.“ (Amin 1974: 3)¹⁵⁸

Podle De Angelise (2001: 6–7) se oba výklady primitivní akumulace nevyklučují a lze je zastávat zároveň. Podstatná je přitom podle něj jednosměrnost procesu (primitivní) akumulace: jakmile se zmíněné oddělení uskuteční, další proces akumulace ho může pouze reprodukovat a rozšiřovat do nových oblastí a větších měřítek, v rámci kapitalistického modu produkce ale nikdy nedojde k jeho samovolné reverzi. Jde přitom o sociální proces, který může nabýt podobu záměrné strategie některých sociálních aktérů (stát, konkrétní sociální třída), s cílem oddělit lidi od jejich produkčních prostředků (De Angelise 2001: 9). Podle Polanyiho (1944) i Marxe (1867) lze očekávat, a je ostatně jedinou možností zpomalení či v konkrétních případech zvrácení tohoto procesu, sociální odpor a snahu společnosti se proti procesu primitivní akumulace aktivně bránit. V tomto smyslu lze interpretovat např. i historické boje a vyjednávání o omezení délky pracovní doby (viz De Angelis 2001: 17–19).¹⁵⁹

Harvey (2003: kap. 4) pak rozvádí myšlenku primitivní akumulace, i když pro ni zavádí jiný termín – akumulace skrze vyvlastnění (*accumulation by dispossession*). Podle něj má tato akumulace v současnosti řadu podob, zahrnujících např. komodifikaci

Evropa), které jsou v mocensky silnější pozici a mohou si diktovat ceny. Tato kritika (označovaná jako teorie závislosti, *dependency theory*) se koncem 60. let prosadila zejména v národních politikách latinsko-amerických zemí, které začaly usilovat o jakousi lokalizaci na národní úrovni: nahrazování dovážených průmyslových produktů výrobky vlastní proveniencí. Ačkoliv měl tento přístup (tzv. *import substitution*) z více důvodů limitovaný efekt a hnutí *dependistas* bylo z mnoha stran kritizováno, řada z jejich konceptů je stále živá, např. koncept nerovné směny (*unequal exchange*), který vysvětluje trvalou marginalizaci zemí Jihu nerovností mezd mezi centrem a periferií (Daněk et al. 2008: 93–102).

158) V kontextu primitivní akumulace je tedy kapitál chápán jako definovaný třídním vztahem, spíše než jako konkrétní fyzický výrobní faktor. Vytváření kapitálu tedy neznamená ani tak fyzickou výrobu něčeho jako převádění prostředků obživy a výroby z jejich vlastnictví v rukou drobných producentů a přímého využití zejména pro vlastní obživu do režimu jejich akumulace v rukou vlastníků, kteří je *využívají jako kapitál*, tedy prostředek nikoli pro vlastní obživu, ale pro vlastní obohacení a další akumulaci (De Angelis 2001: 5–6). V rámci primitivní akumulace tedy probíhají vlastně dva paralelní procesy, zaprvé proměna přímých producentů v placené dělníky a zadruhé proměna přímo využívaných prostředků obživy a produkce v kapitál (De Angelis 2001: 6).

159) V tomto případě spočívá proces oddělení v prodlužování pracovní doby, a tedy omezení možnosti zaměstnanců využít zbylý čas pro vlastní účely, včetně případné produktivní činnosti pro vlastní potřeby (De Angelis 2001: 19). Marxova vize post-kapitalistické společnosti tak zahrnuje představu autonomie a vlastního rozhodování lidí o organizaci a výkonu práce ve společnosti (De Angelis 2001: 14).

a privatizaci půdy, obecněji převod komunitní, státní či jiné formy vlastnictví na vlastnictví striktně soukromé, koloniální a neo-koloniální praktiky nebo vyloženě militantní získávání přírodních zdrojů. Stát v tomto procesu hraje zásadní roli skrze svůj monopol na násilí a na stanovování právního řádu (Harvey 2003: 145–146). Harvey ale Marxův koncept rozšiřuje, když konstatuje, že součástí tohoto procesu není jen nátlakové vyvlastnění, ale také adoptování a začlenění mnoha původně komunitních, tradičních a netržních praktik do tržního systému. Mezi inovativní praktiky akumulace skrze vyvlastnění pak Harvey (2003: 147–149) řadí např. legislativu ohledně autorských práv a intelektuálního vlastnictví prosazované skrze WTO, rostoucí znečištění a spotřebu přírodních zdrojů, které nejsou v soukromém vlastnictví (*global commons*), privatizaci veřejných institucí (např. univerzit) či veřejných služeb (např. vodovodní síť);¹⁶⁰ obecně pak lze v obdobném duchu jmenovat i ustupující legislativu v oblasti sociálních a environmentálních standardů produkce – tedy opět postupování oblastí, které dříve nebyly zahrnuty v režimu kapitalistické produkce, pro účely generace zisku.

Jak poukazuje již zmiňovaná Rosa Luxemburg (a zdůrazňuje i Harvey), podstatným rysem primitivní akumulace je, že jde o vztah mezi kapitalistickým systémem a něčím, co je *mimo* něj a co je do něj vtahováno a začleňováno. Jinými slovy, kapitalistický systém pro svou expanzi potřebuje nějaké ne-kapitalistické okolí, „někoho jiného“ (*the other*, viz kap. 6.2). Tuto roli může plnit buď již existující pre-kapitalistická společnost, nebo, pokud není žádný takový systém k dispozici, kapitalismus nové prostory expanze aktivně vytváří. Hannah Arendt (cit. dle Harvey 2003: 142–143) již na příkladu historické ekonomické deprese v Británii v letech 1860–1870 popsala situaci, kdy se domácí možnosti produktivních a růstových investic kapitálu vyčerpaly. Následoval proces financionalizace ekonomiky a velmi rychlého šíření spekulacních skandálů, což se odehrávalo těsně před začátkem britského imperiálního období. Arendt situaci interpretuje tak, že buržoazie si (podle ní poprvé v historii) tuto situaci uvědomila a pochopila ji, v tomto kontextu byly tedy následně imperiální výboje podle ní účelovým krokem. Tento princip podle Harveyho tvoří základ imperiální charakteristiky kapitalismu: v jeho vývoji zákonitě nastává období nadprodukce a vyčerpání dostupných možností investic kapitálu v produktivních sektorech reálné ekonomiky. Kapitál ale stále hledá možnosti svého rozmnožení, a pokud nejsou dostupné, jak bylo popsáno výše, snaží se je vytvořit. Expanze přitom může mít geografický rozměr (jako v britském případě výše), ale může se odehrávat i v geografickém okruhu stávajícího systému

160) Privatizace je podle Harveyho (který sám cituje Roye) z definice „transfer produktivních veřejných statků ze státního vlastnictví do vlastnictví soukromých firem. Produktivní statky přitom zahrnují přírodní zdroje. [...] Je to proces barbarského vyvlastnění v měřítku, které nemá v historii žádnou obdobu.“ (Harvey 2003: 161) Zde vzpomeňme velmi obdobný výrok Kellera (2007: 122) z kapitoly 2.

podřizováním stále dalších oblastí jeho logice (viz např. zmíněná autorská práva či aktuálně lze takto interpretovat např. trh s emisními povolenkami nebo mnohdy sporné globální projekty *carbon offsetting*).¹⁶¹

Jak tedy přesně souvisí lokalizace s teorií primitivní akumulace? Harvey se explicitně vyjadřuje k lokalizačnímu hnutí v rámci mapování hnutí odporu proti procesu primitivní akumulace a obecněji proti „dominantnímu režimu neo-liberálního imperialismu vnucený světu hegemonními kapitalistickými silami“ (Harvey 2003: 180). V rámci různých proudů anti-kapitalistických, anti-imperialistických a anti-globalizačních hnutí pokládá Harvey za klíčové (ostatně stejně jako např. Hines, viz kap. 4.6), aby tyto proudy propojily své aktivity a spojily síly např. s odborovým hnutím. Harvey (2003: 175) kritizuje křídlo lokalizačního hnutí, které by chtělo „lokalizovat všechno“ (odkazuje výslovně a pouze na Hinese), a upozorňuje na nebezpečí, že převládne nostalgii po zlatých starých časech, po starých vzorcích sociálních vztahů a způsobů produkce a že „vylučující politika lokálního převládne nad potřebou budovat alternativní globalizaci na úrovni různých měřítek“ (Harvey 2003: 177). Harvey se zde velmi blíží kritice defenzivní lokalizace, jak ji specifikují a před níž varují již diskutovaní Hinrichs (2003) či Winter (2003b), viz kap. 6.2. Je svým způsobem zábavné, jak si ovšem Harvey (pravděpodobně nevědomě) s Hinesem zároveň notuje – nejen v otázce důležitosti propojení aktivit nevládních organizací, odborových hnutí a dalších sociálních skupin, ale také např. v odsouzení bretonwoodských institucí, které oba pokládají za klíčové aktéry ve výše popsanych procesech a oprávněný cíl radikální kritiky (Harvey 2003: 178–180; Hines viz kap. 3.1). V posledku se pak samozřejmě se všemi AAA shoduje, že „lokalizace všeho“ rozhodně není optimální strategií (viz již mnohokrát, např. kap. 3.3).

Harvey sice poněkud relativizuje svou předchozí kritiku procesu akumulace skrze vyvlastnění a upozorňuje, že tento proces měl v historii i dílčí pozitivní přínosy, krom původního osvobození části populace z feudálních vztahů (které zmiňuje již Marx, Harvey 2003: 162–164) např. emancipaci a zlepšení postavení žen v některých společnostech (s. 163–164). Podle něj nelze stavět budoucnost na nostalgii po minulosti a i v rámci procesu primitivní akumulace lze vybudovat nové pozitivní struktury správy, jako např. společný management lesů (s. 178).¹⁶² Harvey nicméně v zásadě

161) Proces podřizování stále dalších oblastí logice soukromého vlastnictví a trhu bývá nazýván také komodifikace, viz např. popis procesu postupné komodifikace některých ekosystémových funkcí v podobě tzv. ekosystémových služeb (Gómez-Baggethun et al. 2010, viz také pozn. 25). Další úspěšnou strategií vedle privatizace představuje podle Harveyho tzv. management krize, tedy cílená devalvace reálné hodnoty existujících kapitálových statků a lidské práce a jejich následný odkup za sníženou cenu, ve kterém se akumulovaný kapitál využije (pro podrobnější popis tohoto mechanismu viz Harvey 2003: 149–152, 155–156).

162) Zajímavou úvahu předkládá v této souvislosti Polanyi (1944/2001). Podle něj není podstatný jen charakter změn, ale také jejich rychlost, od které se odvíjí možnost a schopnost

uznává a sám popisuje často až barbarskou podobu procesu vyvlastňující akumulace a kriticky vystupuje vůči neoliberální politice privatizace. Z pohledu politických implikací nám pak, podle De Angelise (2001: 19–20), princip primitivní akumulace pomáhá pochopit, že (1) existuje společný základ mezi zdánlivě různými formami neoliberálních politik a lidé na Severu, Východě i Jihu pravděpodobně čelí ve své podstatě podobným strategiím oddělení od prostředků obživy; (2) umožňuje nám identifikovat zásadní otázku, kterou si jakékoli anti-kapitalistické hnutí musí položit: otázku přímého přístupu k prostředkům obživy, produkce a komunikace, otázku občin (*commons*). Jinými slovy, primitivní akumulace poukazuje „na klíčové politické téma jakékoli alternativy ke kapitalismu: téma přímého přístupu ke zdrojům obživy (*means of existence*)“ (De Angelis 2001: 5).

Z mého pohledu představuje primitivní akumulace rámec, skrze který lze interpretovat mnoho existujících nerovností jak mezi globálním Severem a Jihem, tak v rámci západních společností.¹⁶³ Jde samozřejmě o specifický jazyk vycházející z marxismu a zdůrazňující třídní aspekt oproti jiným zdrojům identity a motivacím sociálního odporu (i když např. Harvey úzký třídní pohled do značné míry překračuje). Obdobné systémové analýzy bez využití (zejména v našem českém kontextu) nepochybně kontroverzních marxistických kategorií samozřejmě poskytují i jiní autoři (viz již dříve citovaní Kennedy 1995; Martinez-Alier 2002, 2009; Guha & Martinez-Alier 2000, svým způsobem i Deb 2009 či Robertson 1990). Přesto považují aspekt vlastnictví výrobních prostředků a také následné distribuce zisků, která se z vlastnických vztahů přímo odvíjí, v rámci lokalizační argumentace za klíčový (viz také kap. 4.2). Jak naznačuje výše představená argumentace, přístup k výrobním prostředkům nemá jen přímý dopad na možnost rozhodovat o způsobech jejich využití a nárokovat si případné výnosy z nich. Znamená také (alespoň částečné) osvobození ze závislosti na externím zaměstnání, a tím pádem závislosti a nutnosti jisté míry konformity vůči současnému systému.

různých skupin obyvatelstva se daným změnám přizpůsobit či na ně jinak zareagovat. Nemusí to být tedy nutně jen podstata daného procesu, ale také jeho dynamika, co rozhoduje o větší či menší míře přijatelnosti, či naopak problémů, které daná změna vyvolá.

163) Viz také související a explicitně environmentálně odvozený princip akumulace skrze znečištění (*accumulation by contamination*), viz Demaria (2010) v pozn. 137.

6.5. Růst lokalizace v rámci nerůstu

Jak jsme diskutovali v kapitole 6.1, lokalizace je z pohledu mainstreamové ekonomie hodnocena jako neefektivní, a to hned v několika ohledech. Jedním z hlavních bodů této kritiky je závěr, že lokalizace nevede k maximalizaci produkce, tj. jednak k produkci na hranici produkčních možností (jsou využity všechny dostupné zdroje) a jednak k posouvání této produkční hranice, zejména (i když samozřejmě ne jenom) skrze rozvoj nových technologií. Jak jsem se snažila ukázat, jisté možnosti argumentace či, řekněme, obrany lokalizace i v rámci pojmového aparátu mainstreamové ekonomie sice existují, jsou však značně omezené. Na celospolečenské, systémové rovině podpory pak z mého pohledu platí, že lokalizace bude jako neefektivní forma protekcionismu v rámci mainstreamové ekonomie vždy kritizována a pokud možno odmítána. Z tohoto pohledu tedy není dost dobře možné, není nutné a v posledku není ani žádoucí (viz např. popis procesu komodifikace v pozn. 25) se o přijetí mainstreamovým pojmovým a logickým aparátem pokoušet.

Zbývá tedy najít jiné výkladové rámce, ve kterých koncept lokalizace bude moci být ukotven lépe. Z mého pohledu takovéto vhodné rámce představují zejména ekologická ekonomie a hnutí udržitelného nerůstu. Kromě explicitních souvislostí, které se objevují zejména v rámci hnutí nerůstu (viz dále), poskytují témata a teorie rozvíjené v rámci ekologické ekonomie (viz kap. 2.3) obecnější teoretické zázemí, v rámci kterého lokalizační koncept „dává smysl“. Oba tyto proudy mohou navíc myslím lokalizační koncept obohatit, a to jak v oblasti teoretické argumentace (což se dále pokusím ukázat na příkladu témat technologií a demokracie), tak v případě praktických projevů lokalizace-nerůstu.¹⁶⁴ Ze strany lokalizačních autorů není spojení s ekologickou ekonomikou a zejména s udržitelným nerůstem zdaleka tak explicitní,¹⁶⁵ i zde nicméně platí, že

164) Za osobní příklady mohou sloužit členové barcelonské skupiny Research & Degrowth (viz <http://degrowth.eu/>). Claudio Cattaneo, který žije v komunitním squattu na okraji Barcelony, o této zkušenosti publikuje odborné články (Cattaneo 2010), které ovšem prohlašuje za vedlejší produkt svého životního způsobu, nikoli jeho motivaci. Zároveň je aktivním účastníkem veřejných diskusních i protestních akcí hnutí *indignados* a obhospodařuje olivový háj na katalánském venkově. Obdobně François Schneider strávil téměř rok putováním po Francii s oslicí Jujube v rámci tzv. pochodu za nerůst (viz Schneider 2012) a následně publikoval o nerůstu odborné texty (Schneider et al. 2010). V nedávné době založil také komunitní výzkumnou a tvůrčí nerůstovou základnu Can Decreix v jižní Francii, viz <http://degrowth.org/can-decreix>.

165) Zmínky o nerůstu jsou u lokalizačních AA spíše řídké a náhodné, viz např. Norberg-Hodge et al. (2002: 77, zmíněno v kap. 4.2) či Desai & Riddlestone (2002: 12) explicitně o nutnosti radikálního snížení spotřeby ve Velké Británii (pozn. 116). Například Hinesova představa vytváření pracovních míst v (relativně) environmentálně příznivých sektorech ekonomiky a v oblastech

lokalizační AA mohou obohatit nerůstovou argumentaci zejména o konkrétní příklady a zkušenosti z praxe a místy také o hlubší reflexi lokalizační argumentace (v porovnání např. s Latouchem, viz dále).

Nerůst lze definovat jako „sociálně spravedlivé postupné snižování produkce a spotřeby, které zvyšuje lidskou spokojenost a zlepšuje ekologické podmínky na lokální i globální úrovni, v krátkodobém i dlouhodobém horizontu“ (Schneider et al. 2010: 512, velmi obdobně např. i Martinez-Alier et al. 2010a či Kallis 2011).¹⁶⁶ Latouche pak charakterizuje nerůstovou společnost jako „společnost založenou na kvalitě spíše než kvantitě, na spolupráci spíše než konkurenci [...], lidství osvobozené od ekonomismu, pro které je cílem sociální spravedlnost. Heslo nerůst se v první řadě snaží upozornit na nesmyslný cíl růstu pro růst.“ (Latouche 2003: 18, cit. dle Martinez-Aliera et al. 2010a: 1742) Jak uvádí Latouche (2010: 519–520), z lingvistického hlediska francouzský pojem *décroissance* neznámá pouze snižování růstu, ale také jisté jeho opuštění, distancování se od něj.¹⁶⁷ V rámci odlišení komplexní ideje a argumentace nerůstového hnutí od „prosté“ ekonomické recese či krize (tedy nerůstu ve formě poklesu HDP v rámci současného, růstově založeného systému) se pak používá nejčastěji spojení udržitelný nerůst (*sustainable degrowth*).¹⁶⁸

služeb založených na lidském kontaktu a péči (viz kap. 4.2 a pozn. 101) se pak významně podobá vizi tzv. Popelčiny ekonomiky (*Cinderella economy*) Tima Jacksona (2009).

166) Dle Martinez-Aliera et al. (2010a: 1742) můžeme vizi udržitelného nerůstu chápat jako „sociálně spravedlivý (*equitable*) a demokratický přechod k menší ekonomice s menším množstvím produkce a spotřeby“. Dle Kallise (2011: 874) pak „udržitelný nerůst může být z ekologicko-ekonomické perspektivy definován jako sociálně udržitelné a spravedlivé snižování (a případně stabilizace) [materiálového a energetického] průtoku na úrovni společnosti“. Průtok je přitom dle Dalyho (1996) vymezen jako hmota a energie, kterou daná společnost / společenský systém vytěží, přepraví, přerozdělí, spotřebuje a vrátí zpět do prostředí ve formě odpadu.

167) Oba sémantické významy (vlastní materiální snižování ekonomické produkce i více abstraktní/morální distancování se od růstu či závislosti na něm) fungují obdobně i v jiných románských jazycích: *decrescita* (italsky), *decrecimiento* (španělsky) či *decreixement* (katalánsky). V češtině je překlad poněkud problematický. Zde používaný *nerůst* (který stále považuji za nejlepší možnou variantu) totiž nevyjadřuje tak úplně oba výše zmíněné významy, a navíc neznámá nutně snižování (jako v případě *degrowth* a všech z latiny odvozených variant), ale může znamenat i ustálený stav či stagnaci, tedy cokoli kromě vlastního růstu.

168) Pro podrobnější vymezení pojmu i celého hnutí (udržitelného) nerůstu a představení jeho myšlenkových zdrojů viz Fraňková & Johanisová (2013). Pro argumentaci ohledně přínosů a negativ ekonomického růstu viz Johanisová & Fraňková (2012) nebo též obsáhleji van den Bergh & de Mooij (2002). Pro hlubší vhled do frankofonních zdrojů, které jsou v případě nerůstu významné, ale vzhledem k jazykovým omezením často opomíjené, viz Latouche (2009) či Sadílková (2011).

A jaká opatření tedy nerůstové hnutí konkrétně navrhuje? Dle Kallise (2011: 876) jsou nerůstové návrhy stále ještě dílčí a různorodé, zahrnují celou škálu od radikálních pokusů o „únik z ekonomiky“ (jako např. eko-vesnice, spolubydlení a další formy sdílení, nepeněžní formy směny apod.) přes návrhy na různé úrovně aplikace přímé demokracie až po více reformní změny v rámci stávajících institucí. Reformy zpravidla „zdůrazňují redistribuci (práce a volného času, přírodních zdrojů a bohatství), sociální jistoty a postupnou decentralizaci a relokalizaci ekonomiky jako způsob, jak snížit materiálové a energetické nároky a zvládnout postupné přizpůsobení se menší ekonomice“. Jak Kallis (2011: 876) upozorňuje, tyto politiky nejsou většinou samy o sobě nijak zázračně objevené. Od předchozích pokusů je odlišuje to, že jsou navrhovány dohromady v kontextu nového, velmi odlišného – nerůstového – systému: „Nerůstový balíček představuje celkovou změnu směřování: nejen změnu prostředků, ale také změnu cílů.“ Konkrétní reformní návrhy pak zahrnují například:

- snížení počtu pracovních hodin (Gorz 1994; Victor 2010; nef 2012);
- instituce zajišťující minimální zdravotní a ekonomické zajištění, např. základní příjem (Raventós 2007);
- politiky v oblasti práce, které umožní menší tlak na produktivitu a vyšší zaměstnanost v sektorech, jako je školství či zdravotnictví (Jackson 2009);
- redistributivní zdanění, zdanění mezinárodních kapitálových transakcí a větší kontrolu daňových rájů, které umožní získat finance na potřebné změny v dalších sektorech (Latouche 2009);
- zavedení lokálních komplementárních měn (Seyfang 2001);
- decentralizaci bank a finančních institucí (Korten 2008);
- zdanění environmentálních škod, emisí CO₂ a jaderné energetiky;
- zavedení limitů na emise CO₂, spotřebu energie i materiálů a znečištění (Alcott 2010);
- moratoria na další těžbu některých zdrojů a budování nové infrastruktury (Kallis & Martinez-Alier 2010);
- zákaz některých velmi škodlivých aktivit, např. zákaz reklamy (Latouche 2009).

Jak je patrné z výše uvedených doporučení a nerůstových strategií, (re)lokalizace je ve většině případů zmiňována jako součást nerůstového scénáře. Snad nejvýrazněji klade na lokalizaci důraz Latouche – v rámci jeho osmi nerůstových R (Latouche 2009: vii, 33–43) – *re-evaluate*, *reconceptualize*, *restructure*, *redistribute*, *relocalize*, *reduce*, *re-use and recycle* – patří relokalizace podle jeho slov mezi tři nejzákladnější (spolu s *re-evaluation* a *reduction*), protože „se dotýká každodenních životů a práce milionů lidí“ (Latouche 2009: 44). V jeho pojetí „relokalizace znamená, dosti zjevně, produkci na lokálním základě. Většina výrobků potřebných pro uspokojení potřeb obyvatel může být produkována v místních továrnách a financována místně na základě společných úspor. Veškerá produkce by proto měla být uskutečňována na

místní úrovni.¹⁶⁹ Zatímco myšlenky musí mít možnost hranice ignorovat, pohyb komodit a kapitálu musí být omezen na nezbytnosti. Pokud chceme vybudovat poklidnou (*serene*) nerůstovou společnost, relokalizace nepředstavuje jen ekonomické téma: politika, kultura a životní smysl musí znovuobjevit své místní kořeny. To znamená, že všechna ekonomická, politická a kulturní rozhodnutí, která mohou být učiněna na místní úrovni, by tam být učiněna měla.“ (Latouche 2009: 37–38)¹⁷⁰

Podle Latouche existují dvě provázané stránky lokálního nerůstového projektu: politická inovace a ekonomická autonomie. V souvislosti s tou první, kterou nazývá lokální ekologická demokracie, uvádí Bookchinovu utopii ekoobčiny (*ecomunicipalism*) (Bookchin 1980) a koncept samoorganizujících se bioregionů (Esteva & Prakash 1998). „Velikost už není topografický problém, ale sociální problém. Mluvíme o prostoru s rozpoznatelnou identitou a kapacitou koordinovat společnou akci.“ (Latouche 2009: 45) „Ono ‚lokální‘ je, jinými slovy, viděno jako pole, ve kterém sociální aktéři, fyzické prostředí a kulturní dědictví daných území mohou interagovat.“ (Latouche 2009: 46) Upozorňuje pak dále na nebezpečí, že myšlenka lokalizace a komunity bude spojována s krajně pravicovými hnutími. Podle něj jde ale o něco velmi odlišného, „nikoli o uzavřený mikrokosmos, ale o uzel v síti autentických a napříč provázaných vztahů [...], které mohou posílit demokracii [...] a umožnit odpor vůči dominanci neoliberalismu“ (Latouche 2009: 47).

V souvislosti s druhou stránkou, lokální ekonomickou autonomií, pak mluví o snaze o soběstačnost v oblasti potravin, ekonomiky a financí (s. 47), energie (s. 49), podpoře místních obchodů a o roli místních měn (s. 49). „Taková autonomie neznamená nutně autarkii.“ (Latouche 2009: 48) Ve zkratce tedy podle něj regionalizace (zde zjevně jako ekvivalent lokalizace) znamená „méně dopravy, transparentní způsoby produkce, podporu udržitelné produkce a spotřeby, snižování závislosti na kapitálových tocích a nadnárodních firmách a větší bezpečnost ve všech významech toho slova. [...] Regionalizace podporuje demokratičtější přístup k ekonomice, snižuje nezaměstnanost, zvyšuje participaci (a tedy i integraci), podporuje solidaritu, otevírá nové možnosti pro rozvojové země a v posledku zlepšuje zdraví občanů v bohatých zemích skrze podporu strízlivosti a snížení stresu.“ (Latouche 2009: 50, jako zdroj cituje Hoogendijka 2003)¹⁷¹

169) Latouche je zde poněkud nekonzistentní, v jedné větě mluví o většině produkce a v další o veškeré produkci. V každém případě je v těchto formulacích oproti lokalizačním autorům dosti radikální, jak uvidíme později.

170) Na jiném místě uvádí Latouche relokalizaci zjednodušeně jako ekvivalent omezení výrazného množství lidí a zboží, které se pohybuje po planetě s odpovídajícími negativními dopady na životní prostředí (Latouche 2010: 521).

171) Nutno říct, že Latouche rozhodně nepodává detailní vysvětlení či analýzu mechanismů, díky kterým má být v rámci lokalizace/regionalizace všech zmíněných pozitiv dosaženo. Jeho

Z nerůstových autorů a autorek dále význam pojmu lokalizace vymezuje Valerie Fournier (2008: 538): „Pro zastánce nerůstu [lokalizace] znamená vyrábět lokálně většinu produktů, které jsou potřeba k uspokojení potřeb místních obyvatel, místní financování organizací skrze zapojení místních úvěrů, systémy místní výměny včetně těch založených na místní měně a na politické úrovni vytváření ‚malých republik‘, kde jsou všichni obyvatelé zapojeni do politických záležitostí své oblasti.“ Fournier v návaznosti na Latouche (2003) hovoří také o změně vnímání a role trhů: „Trhy už nebudou vnímány pouze jako místa pro směnu komodit, ale také jako místa se sociálním a politickým významem.“ Měly by se tak přiblížit více významu, který měla ve starém Řecku agora: „Změna pojetí trhu ve smyslu agory znamená jeho znovu-zakotvení v čase a prostoru, jeho zasazení do lokálního kontextu. [...] Trh tak už není abstraktní, vzdálená, univerzální, všudypřítomná a všemocná ‚síla‘, ale specifická sociální realita, pevně umístěná v čase a prostoru.“ (Fournier 2008: 538). Již citovaný Kallis (2011: 876) pak uvádí re-lokalizaci jako ekvivalent posilování lokálních ekonomik, a jako patřičné politické nástroje již zmíněnou cirkulaci místních komplementárních měn a rozdělení a decentralizaci bank a finančních institucí.

Co se týče tématu technologií zmíněného v úvodu kapitoly, částečné omezení jejich využití (zejména těch kapitálově a energeticky náročných) představuje dosti organickou součást jak nerůstové argumentace, tak lokalizačního konceptu (viz kap. 3.1 a kap. 4).¹⁷² Z pohledu mainstreamové ekonomie tato stránka lokalizace představuje problém ve dvou rovinách: jednak lokalizace směřuje k omezení využití již existujících technologií (vzhledem k často většímu podílu lidské práce při výrobě v malém měřítku a k převládající závislosti technologií na vzdálených a neobnovitelných zdrojích energie) a zadruhé jde zároveň o omezení rozvoje technologií nových (jednak kvůli jejich omezené potřebnosti a také kvůli předpokládané menší míře akumulace investičního kapitálu, který je mnohdy k financování technologického rozvoje potřeba). Naproti tomu v rámci ekologické ekonomie i hnutí nerůstu existuje řada autorů, kteří právě excesivní využívání technologií, často v souvislosti s jejich dehumanizačním vlivem a související problematikou omezení demokracie, kritizují. Takovými autory jsou např. Ivan Illich (1973) a Jacques Ellul (1988). Illich zavádí pojem radikální monopol (*radical monopoly*). Podle něj, přestože nové technologie zdánlivě rozšiřují naše možnosti volby, ve skutečnosti (zároveň) naši svobodu omezují, protože vytvářejí prostředí, ve kterém nezbyvá prostor pro to, nové technologie nepoužívat. Podle něj

výčet se do značné míry shoduje s výhodami lokalizace uváděnými jejími zastánci (viz kap. 4), co do jejich hlubší diskuse je ale velmi skoupý.

172) Zde také dosti přímá souvislost s konceptem přiměřených technologií (*intermediate technology*) či technologií lidského měřítka (*human-scale technology*), který rozvíjel již Schumacher (1973/1993).

existuje určitá hranice rozvoje technologií, za kterou již není možné je demokraticky kontrolovat.

Ellul jde v tomto ohledu ještě dále a popisuje techniku jako systém, který se rozvinul bez demokratické zpětné vazby a vykazuje vlastnosti autonomie a samoregulace. Pro jeho demokratickou kontrolu je třeba rozvíjet demokratické procesy a vytvářet tak kontrolní zpětnou vazbu, externí vůči technologickému systému (Demaria et al. 2013). Martinez-Alier et al. (2010a: 1742) pak uvádí v obdobném kontextu myšlenky Bernarda Charbonneau (1969) a jeho kritiku „gigantismu“ a techniky jako klíčového aspektu modernity. Ellul toto téma rozvíjí s poukazem na proniknutí tlaku efektivity do všech oblastí našeho života do té míry, že se „moderní člověk stává nástrojem svých vlastních nástrojů“ (Martinez-Alier et al. 2010a: 1742). Oba autoři vidí řešení v usilování o asketickou společnost, ve které jsou hlavními sociálními hodnotami kvalita života a solidarita mezi lidmi, namísto důrazu na produktivitu a individualismus. Pro zajímavost, Ellul byl údajně první, kdo přišel s heslem „mysli globálně, jednej lokálně“ (Martinez-Alier et al. 2010a: 1742).

V souvislosti s výše zmíněnou kritikou a v poněkud radikální verzi nerůstové argumentace pak Schneider (2011) otevřeně prosazuje nejen zásadní omezení rozvoje technologických novinek a moratorium na budování velkokapacitní infrastruktury, ale také aktivní odstraňování současné infrastruktury a technologicky náročných zařízení, jinými slovy, argumentuje ve prospěch aktivního snižování produkční kapacity současných technologicky (pře)rozvinutých ekonomik. Zajímavé jsou v této souvislosti závěry systémových analytiků jako např. Korowicze (2010) či Sormana & Giampietra (2012). Sorman & Giampietro skrze systémovou analýzu tzv. sociálního metabolismu (tedy z výpočtů reálných průtoků energie a hmoty na úrovni velkých systémů typu jednotlivých států i globální ekonomiky a společnosti jako celku) dochází k závěru, že vzhledem k omezenosti fosilních a dalších neobnovitelných zdrojů bude udržení vysoké technologické úrovně a komplexity současného socio-ekonomického systému nemožné. Na rozdíl od nerůstového hnutí jsou ale tito autoři vrcholně skeptičtí k možnosti dobrovolného a demokratického přechodu, a vůbec k možnosti plánovat tak rozsáhlé změny v organizaci a fungování tak vysoce komplexního systému, které by byly v současnosti potřeba (viz také kap. 6.6). Zde narážíme krom jiného na problematiku tzv. *lock-in* efektu, tedy setrvačnosti, s jakou jednou vytvořené struktury přetrvávají a určují konkrétní podobu fungování socio-ekonomického systému. Dle Sormana & Giampietra není (alespoň tedy ne demokraticky) možné se ze současného stavu „odvyvinout“, tedy jaksi „vycouvat“ z jednou rozběhnutého technologického kolotoče; Norberg-Hodge et al. (2002: 38) mluví v této souvislosti o tzv. technologickém kafe-mlejnkou (*technological treadmill*).

V této otázce ovšem sdílí udržitelný nerůst s lokalizací zásadní nedostatky – není zřejmé, jak se má tento (podle mnohých tolik potřebný) přechod k „menší ekonomice“

uskutečnit demokraticky. Nerůstu budiž připsáno k dobru, že tuto problematiku do značné míry reflektuje, a svým způsobem se dokonce formulaci úplně konkrétních doporučení a scénářů brání. Vzhledem k rozsahu změny, po které volá, je totiž její konkrétní forma opravdu těžko představitelná a vzhledem k důrazu na participativní formy demokracie nemá být, podle zastánců nerůstu, její podoba určena jakoukoli (tedy ani intelektuální) skupinou elit, ale má vyjít z otevřené celospolečenské diskuse a z představ a aktivit mnoha různých konkrétních skupin a jednotlivců. Spíše tedy než plánování nějakého konkrétního alternativního systému se nerůst snaží „pouze“ popouzet naše zaběhlé vzorce přemýšlení a otevírat prostor možnosti vůbec o nějakých alternativních představách začít mluvit. Na jejich konečné řešení si však rozhodně neklade monopolní nárok, i když některé návrhy konkrétních politik existují a lokalizace v nich hraje jednu z klíčových rolí (viz výše).

Pro pochopení těchto souvislostí může být též užitečné konfrontovat koncept nerůstu s jinými obdobně zaměřenými směry. Na úrovni jednotlivců se nabízí podobnost s konceptem dobrovolné skromnosti (Librová 1994) či downshiftingu (Porkertová 2012). Podle Fournier (2008) je dobrovolná skromnost nejčastěji chápána jako součást individuální roviny nerůstového hnutí, nelze ale hnutí na tuto úroveň redukovat. Jeho nedílnou součástí totiž tvoří další dvě roviny: kolektivní akce a projekty zaměřené na sociální a environmentální udržitelnost (například místní spotřební družstva, místní výměnné sítě či místní měny), a politická rovina, která se zaměřuje na celospolečenskou proměnu systému (politické strany či aktivistické skupiny ať už na lokální, národní, či mezinárodní úrovni). Obdobně downshifting, jako proces dobrovolného snížení příjmů, spotřeby a celkově vypjatého životního tempa (Porkertová 2012: 12–15), lze chápat jako součást osobního nerůstového scénáře pro mnoho obyvatel západních zemí, podle nerůstového hnutí je ale analogický proces žádoucí i v celospolečenském měřítku, na úrovni institucí a sociálních norem (Latouche 2009).¹⁷³

V rámci ekologické ekonomie pak bývá nerůst nejčastěji srovnáván s konceptem tzv. ekonomiky ustáleného stavu (*steady-state economy*), známého převážně z díla Hermana Dalyho (Daly 1992 či Daly & Farley 2004).¹⁷⁴ Kerschner (2010, a obdobně

173) Downshifteři naopak o proměnu na celospolečenské úrovni neusilují, často se od podobných snah dokonce výslovně distancují. Ze sociologických studií vychází jako dosti individualizovaní jednotlivci, jejichž primární motivací je zvyšování kvality vlastního života, nejčastěji ve formě získání více času pro sebe, své záliby a svou rodinu (Porkertová 2012: 32–33).

174) Ustálený stav je definován jako taková velikost produkce a spotřeby v rámci světové ekonomiky, která respektuje ekosystémové limity okolního přírodního prostředí, a je tedy dlouhodobě udržitelná. Podle zmíněných autorů nejde o statický stav, ale o stav dynamické rovnováhy, kdy se kvalita produkce a spotřeby vyvíjí a její velikost může mírně oscilovat, dlouhodobě ale nepřekračuje přírodní limity (Daly & Farley 2004: kap. 2).

také Martinez-Alier et al. 2010a: 1743–1744 či Kallis 2011: 875) nicméně argumentují, že v současnosti světová produkce a spotřeba limity prostředí významně překračuje. Přestože se tedy s dlouhodobým cílem ekonomiky ustáleného stavu ztotožňují, považují udržitelný nerůst v zemích s vysokou materiální spotřebou za nutnou přechodnou fázi. Z tohoto důvodu jsou zastánci nerůstu také vysoce skeptičtí ke konceptu udržitelného rozvoje, zejména k jeho slabé verzi ve formě zelené ekonomiky či zeleného růstu (viz kap. 1), která podle nich slibuje nemožné (udržení vysoké materiální spotřeby a zároveň zachování fungujících ekosystémů), a pouze tak oddaluje zavádění potřebných změn.¹⁷⁵ Podle Martinez-Aliera et al. (2010: 1743, 1745) pak není hlavní problém s pojmem udržitelnosti (ten ostatně nerůstové hnutí běžně přejímá jako vlastní přídomek), ale s pojmem rozvoj.¹⁷⁶ Zejména v současném období ekonomické krize podle nich pro mnohé, zejména rozvojové ekonomy a politiky „stále dominuje pojmu rozvoje fetiš ekonomického růstu“.

Tato posedlost ekonomickým růstem, spíše než růst samotný (i když ten též), je přitom klíčovým předmětem kritiky nerůstového hnutí. Podle Kallise (2011: 877–878) si netečnost vůči růstu v rámci současného nastavení nemůžeme dovolit, alespoň tedy pokud chceme dosáhnout onoho „zdravého sestupu“ (*prosperous way down*, viz Odum & Odum 2001), neboli *udržitelného* nerůstu. Posedlost růstem je totiž podle něj obecnější problém a má hlubší strukturní (politicko-ekonomické) a kulturní kořeny. Růst je podle něj v jádru současného mainstreamově-ekonomického uvažování, kde se propojuje makro-úroveň finančních, vlastnických a pracovních institucí s mikro-úrovní individualistických utilitaristických hodnot a představ o světě (*imaginaries*)

175) Martinez-Alier et al. (2010: 1745) citují různé zprávy o neutěšeném stavu světa v sociální i environmentální oblasti a shrnují současnou skepsi: „Po více než 20 letech od svého rozšíření a prakticky univerzální podpory nás diskurs udržitelného rozvoje zanechává se stejnými nebo ještě horšími problémy než na začátku své éry.“

176) Kritika pojmu a pojetí rozvoje představuje součást diskursu post-rozvoje (*post-development*), jednoho z kritických směrů v rámci rozvojových studií. Tento směr reaguje na tzv. rozvojovou mentalitu (*developmentality*), případně developmentalismus – jakýsi pocit nadřazenosti, se kterou západní civilizace předpokládá, že zbytek světa bude chtít následovat její trajektorii, případně že máme dokonce právo ho k tomu různými prostředky aktivně směřovat (viz např. Deb 2009; Rahnama & Bawtree 1997 či Daněk et al. 2008). Post-rozvojový diskurs se brání velkým plánům, projektům a příběhům, je nedůvěřivý vůči vědeckému a politickému establishmentu a řešením „shora“. Místo toho zdůrazňuje místní participaci, místní znalost (*indigenous knowledge*), nepeněžní, solidární a reciproční ekonomiku, ale také udržitelnost a v neposlední řadě i malé měřítko a lokální rozměr (Sachs 1992; Daněk 2012). Myšlenkové podhoubí post-rozvojových směrů vychází z radikálního proudu kritiků modernity a rozvoje, který představují například Ivan Illich, Arturo Escóbar či zde zmiňovaný Serge Latouche (viz např. Latouche 2007).

(Castoriadis 1985, cit. dle Kallis 2011: 877). V českém prostředí proces ekonomizace veřejné debaty a pronikání logiky trhu nejen do oblastí, jako jsou školství, vzdělávání, věda či kultura, ale i jejich zvnitřňování, popisuje například Stöckelová (2010).¹⁷⁷ V souladu s nerůstovými autory kritizuje proces depolitizace veřejného prostoru a nerůstové argumentaci se téměř doslovně blíží, když popisuje falešnou dichotomii současného paradigmatu mezi růstem a depresí (Stöckelová 2010: 76).

Jednu z možných reakcí na tuto „kolonizaci našeho myšlení“ (*colonising our imagination*, viz Latouche 2012), tedy pronikání mainstreamově ekonomického uvažování včetně dominantní idey růstu do našich „představ o světě“ (viz výše), navrhuje Fournier (2008), když mluví o „útěku z ekonomiky“ (*escaping from the economy*).¹⁷⁸ Fournier (2008: 529) připisuje nerůstovému hnutí snahu uniknout z ekonomiky, resp. ekonomismu jako dominantního (či dokonce tyranského) systému reprezentace, a znovu vytvořit naše představy o ekonomických vztazích, identitách i činnostech v rámci jiných termínů. Jinými slovy, nahradit úzkou ekonomickou racionalitu důrazem na širší společenské a humanistické hodnoty demokracie, spravedlnosti a solidarity, a vrátit rozhodování ze sféry ekonomie zpět do sféry politiky (Fournier 2008: 533). Z jiného pohledu (viz např. Johanisová et al. 2012) lze ovšem volit i opačnou strategii, která nespočívá v „útěku z ekonomiky“, ale naopak v nároku a případně zápasu o její vyjmutí z výlučného hájemství mainstreamové ekonomie a její redefinici, zejména rozšíření o nyní marginalizované oblasti nepeněžních vztahů (samozásobitelství, svépomoci, péče o děti apod.) a přírody. To neznamená zahrnutí a podřízení těchto oblastí logice mainstreamové ekonomie, ale předefinování základních ekonomických pojmů a modelů na základě změněných východisek.

Zůstává otázkou, zda heslo nerůstu nebo lokalizace (vzhledem k míře jejich překryvu není myslím až tak podstatné, které z nich si kdo zvolí) poskytuje pro tento proces vhodný prostor. Pokud uvažujeme o růstu–nerůstu či lokalizaci–globalizaci jako o binárních dvojicích opozit (Derrida 1967, viz kap. 6.2), odhalení dominance jedné části binární dvojice (růst, globalizace) a její nahrazení druhou částí (nerůst, lokalizace) není optimálním řešením. Cílem je podle Barnese (2000b) obě části dvojice destabilizovat

177) „Hodnota a smysl každé činnosti se v tomto rámci stanovuje prostřednictvím kvantifikace a kalkulace. [...] Kalkulace a číselné indikátory se však rychle stávají kvalitou samou. [...] Logika auditu, kontroly prostřednictvím monitorování a soustředění se na vykazatelný výkon přitom nepůsobí pouze zvnějšku, ale je lidmi osvojována jako základ jejich subjektivity a sebe-pojetí.“ Stöckelová (2010: 61)

178) V českém kontextu bychom možná řekli spíše „útěk z ekonomismu“, přičemž ekonomismus definuje Binka (in Šmajš et al. 2012: kap. 3) jako pronikání specifického stylu ekonomického uvažování do dalších oborů lidského bádání a snahu aplikovat toto ekonomické uvažování jako univerzálně platný výklad světa.

a zpochybnit nadřazenost jakékoli z nich. To předpokládá na úrovni jazyka najít nové klíčové pojmy, které se k předchozí dvojici vztahují, ale pokud možno ani jeden její pól nepreferují. V tomto smyslu lokalizace jaksi zůstává v zasetí globalizace a nerůst v zasetí růstu, i když opakovaně hlásají snahu o jejich překonání. Krom významu samotné lokalizační a nerůstové praxe je tedy jednou z výzev nalézt nové způsoby, jak o těchto konceptech a myšlenkách hovořit a přitom pokud možno často stereotypně vnímaná (viz kap. 6.2) duální opozita překonávat.

6.6. A co nás čeká?

Cílem předchozího textu nebylo přesvědčit čtenáře, že lokalizace je nějakým univerzálním řešením „problému globalizace“. Zaprvé, globalizace je v mém chápání dosti komplexní fenomén (viz kap. 2, 6.2 i jinde), a ani jako celkem nezakrytý zastánce určité míry lokalizace si nemyslím, že bychom se bez určité míry a formy globalizace snad mohli nebo měli obejít. Zadruhé pak (viz kap. 2 i dále), globalizace v mém chápání rozhodně není jedinou charakteristikou současného systému, která přispívá k jeho problematickým environmentálním, sociálním i ekonomickým dopadům. Pokud tedy alespoň cvičně přistoupíme na tezi mnohých, že současný systém není dlouhodobě (a dle některých již ani krátkodobě) udržitelný (Douthwaite 2011; Tainter 2012; Sorman & Giampietro 2012 a ostatně i Schumacher 1973/1993 a hezká řádka dalších), a zároveň kritiku současného systému rozšíříme i na další jeho zde diskutované charakteristiky (viz např. kap. 6.4), o čem má smysl jako o podstatných změnách uvažovat?

Dle Švihlíkové (2010: 247–265) máme před sebou v zásadě tři scénáře: radikalizace situace s projevem fašizujících a jinak nesnášenlivých tendencí; reforma shora v podobě proměny mezinárodních institucí (zejména OSN); či „radikální scénář“ (s. 260), který spočívá ve změně zdola. Ta může mít podle Švihlíkové podobu spíše útěku ze systému do dosti izolovaných a spíše přežívajících jednotek, pokud se nepodaří většinová proměna systému. Nadějnější možnost pak představuje spíše koordinovaná a dobrovolná decentralizace spojená s větší participací a politickou angažovaností občanů, a také větší mírou soběstačnosti v oblastech energetiky, potravin, bydlení atd. (s. 261). Do jaké míry bude mít případný odchod do více komunitně založeného uspořádání formu dobrovolného přechodu spojeného s obecnější proměnou hodnot (kterou do značné míry předpokládá či vyžaduje např. nerůstové hnutí, viz kap. 6.5) a do jaké bude spíše např. ropným zlomem vynuceným krizovým scénářem, lze samozřejmě stěží odhadnout.

Zejména poslední, radikální scénář zdola se myslím dosti nápadně podobá lokalizační ideji představené zde analyzovanými AA, v případě Hinese a jeho institucionálně-radikálního diskursu pak spíše s důrazem na proměnu institucionální (scénář druhý, resp kombinace obou). Jak ovšem upozorňují např. výše zmiňovaný Tainter (2012) či Sorman & Giampietro (2012), míra komplexity současného socio-ekonomického systému do značné míry vylučuje či přinejmenším značně omezuje možnost obdobný přechod plánovat. Z toho lze samozřejmě na jedné straně odvozovat naději, že schopnost např. nadnárodních korporací systém kontrolovat (viz obavy vyjádřené v kap. 4.6) je, i přes jejich značnou ekonomickou a potažmo politickou moc, přeci jen omezená. Na druhou stranu si lze (a např. Sorman & Giampietro jsou v tomto ohledu značně skeptičtí) jen stěží představit, jak by mohly být demokraticky rozhodnuty a provedeny systémové změny na úrovni mezinárodních dohod, výrobní i distribuční

infrastruktury (viz Schneider 2011) či organizace politické reprezentace, když se navíc tyto změny na mnoha úrovních prolínají a jedna druhou svým způsobem podmiňuje (viz také kap. 4.6). Švihlíková dovozuje, že se současný systém blíží k (dalšímu) bifurkačnímu bodu, kdy se v komplexních systémech vyskytují výrazné nelinearity a i relativně malé změny mohou mít dalekosáhlé důsledky (2010: 247–250). Je zřejmě spíše věcí náтуры než logické argumentace, jestli pro nás toto sdělení představuje naději nebo, hrozbu.

Stejně tak je spíše věcí osobního vkusu, jestli nacházíme jisté potěšení v představě, že by se měl současný systém radikálně proměnit. Jak dosti přesvědčivě argumentuje Keller v případě analýzy modernity, tato má již v logice svých vnitřních mechanismů zabudovanou vlastní zkázu a otázkou pouze zůstává, jak přesně bude tato zkáza vypadat (2007: 182–183). Jak by zřejmě poznamenal Komárek (2000, viz úvod), v tomto ovšem modernita může být těžko považována za výjimečnou. Spíše je jaksi v povaze otevřených nelineárních systémů (tj. nejen, ale také všeho živého a s životem spjatého), že vše v sobě už vlastně zárodek svého konce obsahuje a protiklady (jak Keller odhaluje a ukazuje) se často při bedlivějším pohledu projevují překvapivě podobně.

Tuto práci lze brát jako nabídku zvážit lokalizaci, vnímanou ovšem spíše jako komplexní proces a námět k zamyšlení než dogmatickou doktrínu „zmenšování všeho“, jako jeden z možných scénářů jedné z možných budoucností. Snažila jsem se přispět k možnosti jejího promýšlení, jak ale naznačují předchozí odstavce, promýšlení asi zjevně nebude stačit. Pokud tedy nejste úplně proti, nezbyvá než zvolat spolu s Lefebvrem (1974/1991: 59): „Změňte život! Změňte společnost!“ Protože myšlenky úplně ztrácejí význam, pokud pro ně zároveň nejsou vytvářeny adekvátní prostory. A nové sociální vztahy tedy nelze požadovat, pokud pro ně jejich vlastní realizaci tyto prostory nevytvoříme. Ostatně, ani mainstreamová ekonomie nedokáže nic namítnout proti životem projeveným preferencím. „Jiná budoucnost je nejen možná, ona už je na cestě,“ říká Arundhati Roy (cit. dle Hopkins 2008: 213). Její konkrétní podoba samozřejmě, v naší době možná jen o něco málo více než jindy, zůstává otevřená. Jak říká excentrický Slavoj Žižek (2011) v závěru rozhovoru pro *Al Jazeera* o kapitalismu s asijskými hodnotami: „... and now, the field is open.“

7. Závěr

Tato kniha se, poměrně zblízka, zabývala konceptem ekonomické lokalizace. Jejím cílem bylo tento koncept představit českým čtenářům a diskutovat ho v širším kontextu souvisejících oborů (zejména mainstreamové a ekologické ekonomie, sociální geografie a argumentace hnutí udržitelného nerůstu).

První kapitola problematizuje převládající nekritické pojetí ekonomické globalizace a dává koncept lokalizace do souvislosti s dalšími obdobnými myšlenkovými proudy (např. úvahy Gándhího, Vandany Shivy či autorů z oblasti bioregionalismu, kap. 1.1). Kapitola také přibližuje zaměření a metodologický přístup celé práce, jejíž hlavní součástí představuje podrobná analýza prací šesti lokalizačních autorů a autorek (dále AAA – analyzovaní autoři a autorky), založená na přístupu zakotvené teorie (kap. 1.2). Práce přiznává svoji environmentální orientaci a východiska blízká oboru ekologické ekonomie (kap. 1.3). Druhá kapitola charakterizuje současný převládající systém produkce a spotřeby nejen jako globalizovaný, ale také jako neoliberalní, kapitalistický a růstově orientovaný. Kapitola shrnuje oblasti kritiky tohoto systému přednesené lokalizačními autory a autorkami (kap. 2.1) a předkládá k zamyšlení některá konkrétní fakta o současné globální situaci (environmentální problémy či růst nerovností a zadluženosti, kap. 2.2). Na příkladu pojetí ekonomiky pak ukazuje odlišnost přístupu mainstreamové a ekologické ekonomie, který spočívá zejména v ne/rozeznání významu přírodních a společenských procesů, které nejsou předmětem tržních transakcí, pro fungování ekonomiky (kap. 2.3).

Třetí a čtvrtá kapitola představují vlastní výsledky analýzy textů vybraných lokalizačních autorů a autorek. Konkrétně uvádí charakteristiky jednotlivých lokalizačních přístupů a jejich strukturovaný přehled, který u jednotlivých AAA shrnuje např. jejich definici lokalizace, hlavní aktéry lokalizačního procesu či jeho hlavní principy (kap. 3.1, Tabulka 5). Z analýzy vyplývá, že za klíčové rozlišovací charakteristiky jednotlivých přístupů lze považovat (a) míru opozice vůči předpokladům mainstreamové ekonomie a současnému systému produkce a spotřeby; a (b) vizi klíčového aktéra v procesu ekonomické lokalizace (komunity či národní a nadnárodní instituce). Na základě těchto charakteristik jsou odvozeny tři lokalizační diskurzy: reformě-občanský, radikálně-institucionální a radikálně-občanský (kap. 3.2). I přes dílčí rozdíly lze ovšem v pojetí lokalizace u jednotlivých AAA pozorovat značný překryv. Syntézu jejich myšlenek

představuje jedenáct dimenzí ekonomické lokalizace (prostorová, územně-plánovací, environmentální, ekonomická, sociální, kulturní, morální, politická, strategická, ideologická, praktická) a jejích sedmnáct konkrétnějších aspektů (např. preference místního vlastnictví výrobních prostředků, důraz na budování komunity a spolupráci, snižování exportní závislosti, kap. 3.3, Tabulka 6). Navržena je také pracovní definice ekonomické lokalizace (kap. 3.4), která zmíněné dimenze a aspekty reflektuje: Ekonomická lokalizace představuje zároveň proces i výsledek morální, politické a praktické podpory co možná největší škály místních aspektů výroby a spotřeby, s cílem hledat rovnováhu mezi lokálním, regionálním, národním a globálním měřítkem produkce a spotřeby a přispět k její sociální, environmentální i ekonomické udržitelnosti. Tato definice spolu s jednotlivými dimenzemi a aspekty tvoří z mého pohledu solidní základ pro možnost komplexního empirického výzkumu lokalizačních praktik v jejich nezanedbatelné šíři. Je samozřejmě možné se soustředit pouze na některé dimenze či aspekty, jak ale argumentuji v kap. 3.3 a 4.6, je z mého pohledu nutné (nebo alespoň vysoce žádoucí) komplexnost a širokou škálu dimenzí lokalizace zohlednit.

Čtvrtá kapitola přináší přehled argumentů analyzovaných autorů a autorek pro a proti ekonomické lokalizaci, strukturovaný dle dříve formulovaných dimenzí. Jak se ukazuje zejména v konfrontaci s přístupem mainstreamové ekonomie, klasifikace v kategoriích výhoda–nevýhoda (resp. pozitivní–negativní dopad) do značné míry závisí na hodnotových předpokladech jednotlivých autorů. Nehledě na jejich hodnocení představuje zásadní společnou charakteristiku propojenost jednotlivých argumentů. Lokalizační autoři a autorky upozorňují, že je žádoucí je brát jako „balíček“, protože změny v jednotlivých oblastech se navzájem podporují, nebo naopak inhibují. Jednotlivé argumenty nejsou hierarchizované dle významnosti, a lze je proto stěží krátce shrnout (jejich přehled viz Tabulka 8). Je patrné, že i přes dílčí rozdíly v pojetí ekonomické lokalizace (viz kap. 3.1 a 3.2) lze všechny analyzované autory a autorky označit za zastánce ekonomické lokalizace, kteří významnou část lokalizační argumentace sdílí, rozdíly jsou spíše v akcentu některých oblastí. Obecně je charakteristické, že případným negativním dopadům ekonomické lokalizace věnují AAA výrazně menší prostor než jejím (z jejich hlediska) přínosům; nevýhody jsou často jen stručně vypořádány či rovnou označeny za nevýznamné. Přesto poskytují AAA poměrně komplexní lokalizační argumentaci.

Pátá kapitola krátce představuje pět příkladů lokalizačních iniciativ fungujících v České republice: komunitně podporované zemědělství (CSA, *Community Supported Agriculture*), místní výměnný systém LETS (*Local Exchange Trading System*), sociální podnik, sdílení aut (*carsharing*) a iniciativu za místní soběstačnost. Většina z nich vychází s modelů známých na Západě, zejména CSA a LETS slouží velmi často jako ikonické příklady místních komunitních alternativně-ekonomických modelů (uvádí je také většina AAA). Příklady slouží pouze na dokreslení předchozích a následujících

teoretických úvah, na systematictější analýzu forem a rozsahu obdobných iniciativ se v České republice teprve čeká (viz kap. 7.1).

V šesté kapitole diskutují některé přístupy a argumenty uvedené v předchozích kapitolách a konfrontují je s vybranými argumenty a koncepty z oborů mainstreamové ekonomie, sociální geografie, ekologické ekonomie a hnutí udržitelného nerůstu. Tuto diskusi lze shrnout do následujících závěrů či tezí.

(Kap. 6.1) Lokalizace na úrovni individuálních preferencí není v rámci mainstreamové ekonomické teorie napadnutelná a může být praktikována i v rámci současného ekonomického systému. Argumenty a východiska mainstreamové ekonomie i dosavadní směřování současného systému (jak je definován v kap. 2) ale v principu působí proti lokalizačním snahám (jak argumentují dále), i když v rámci svého výkladového aparátu jsou vůči individuálním preferencím místních forem produkce a spotřeby formálně hodnotově neutrální. Na systémové úrovni jakékoli institucionální podpory je nicméně na základě stávajících modelů komparativní výhody a tržní alokace zdrojů lokalizace klasifikována jako (potenciálně) neefektivní, a tudíž nežádoucí. Na druhou stranu, lokalizační argumentace volající po odstranění systémových zvýhodnění velkých hráčů (např. státní programy podpory přímých zahraničních investic) mohou v mainstreamově-ekonomické teorii najít oporu v rámci argumentace ve prospěch volného obchodu. V jiných ohledech je z mého pohledu mainstreamová ekonomická teorie vůči lokalizaci převážně irelevantní. V rámci institucí současného socio-ekonomického systému každopádně nelze na neutrální postoj vůči lokalizaci (přinejmenším v její radikální podobě) spoléhat, spíše je možné čekat jejich odpor (viz 4.6 a dále zde).

(Kap. 6.2) Koncept ekonomické lokalizace, jak ho představují zde analyzovaní AA, nelze dost dobře redukovat na „skalární strategii“. Měřítka (v kontextu lokalizace samozřejmě primárně, ale nikoli výlučně, měřítko místní) jistě hraje ve vymezení pojmu lokalizace klíčovou roli. Toto měřítko má ovšem mnoho dimenzí (viz Tabulka 6), tzn. promítá se do mnoha oblastí, které s měřítkem nevyhnutelně souvisí (mají skalární rozměr), ale nelze je na tento rozměr redukovat. Jak se snažím ukázat v kapitolách 3 a 4, koncept ekonomické lokalizace explicitně zahrnuje specifické aktéry a agendy, tedy specifické procesy a cíle v oblasti sociální, environmentální, ekonomické a dalších. Jinými slovy, ne vše, co se odehrává v místním měřítku, lze označit za součást lokalizace, jak ji chápou AAA, a na druhou stranu, koncept lokalizace nepochybně zahrnuje i aktivity na jiných než lokálních úrovních. V pozadí tohoto tvrzení leží přesvědčení, že z klasifikace měřítka jako sociálního konstruktů nelze odvodit jeho redukci na skalární strategii, která by nezahrnovala specifické aktéry a agendy. Jiné interpretace pojmu lokalizace jsou samozřejmě možné, považují ovšem za nutné je od přístupu zde analyzovaných AA odlišit.

(Kap. 6.3) Ačkoli je nepochybné, že AAA vymezují svůj koncept ekonomické lokalizace v opozici vůči (různě pojmenovanému, viz kap. 2.1) současnému systému,

tato opozice však nemusí být nutně antagonistická, tj. nepřátelská. Lokalizační teze může být naopak chápána (přinejmenším ve své radikální verzi) jako alternativa vůči současnému systému, která již svou vlastní existencí, a tedy reprezentací alternativní možnosti vývoje, přispívá k demokratickým podmínkám. V termínech marxistické teorie (kap. 6.4) může být lokalizace, opět spíše ve své radikální verzi, interpretována jako hráz vůči (podle některých stále probíhajícímu) procesu tzv. primitivní akumulace, který spočívá v oddělování lidí od jejich přímých prostředků obživy a podřizování stále dalších oblastí (v rámci přírody i společnosti) logice tržních vztahů (tzv. komodifikace).

(Kap. 6.5) Lokalizační teze nachází největší argumentační oporu v rámci některých předpokladů a modelů ekologické ekonomie, a zejména pak v rámci argumentace hnutí udržitelného nerůstu. I když explicitní propojení teprve vznikají, všechny tři linie argumentace se mohou bezpochyby vzájemně obohatit (ekologická ekonomie a udržitelný nerůst mohou poskytnout propracovanější širší teoretický rámec, zatímco lokalizační autoři konkrétní zkušenosti z praxe a také propracovanější argumentaci ohledně vlastní lokalizační teze). (Kap. 6.6) Budoucnost je (samozřejmě) nejistá. Pokud se rozhodneme lokalizaci nejen dále promýšlet, ale také aktivně podpořit, nezbyvá, než pro ni (i v rámci současného systému) její realizaci vytvářet prostory. Bez své materializované podoby totiž lokalizace nemůže (alespoň v mém pojetí) plnohodnotně existovat.

7.1. Další výzkum lokalizace

Jak bylo předesláno již v Předmluvě, tato kniha je zaměřena převážně teoreticky. Je nicméně zřejmé, že pochopit a hodnotit koncept (ekonomické) lokalizace nelze bez zkoumání lokalizační praxe. Krom jiného jsem se touto prací snažila vytvořit pro zkoumání této praxe vhodný analytický aparát. S radostí mohu říci, že od doby sepsání původní disertační práce (Fraňková 2012) se podařilo získat grantovou podporu na výzkum dvou přímo souvisejících oblastí.

První výzkum¹⁷⁹ je zaměřen na studium tzv. sociálního metabolismu, tj. materiálových a energetických toků souvisejících s existencí určitého systému, v tomto případě tří farem, které produkují potraviny, všechny v určité variantě komunitou podporovaného zemědělství (viz kap. 5). Studium zásob a spotřeby materiálů a energií těchto farem je doplněno výzkumem místních peněžních toků pomocí indikátoru tzv. lokálního multiplikátoru (LM3, viz pozn. 90).

Druhý výzkum¹⁸⁰ se týká alternativních ekonomických iniciativ v České republice. Snahou je v první řadě zmapovat jejich rozsah a dále popsat modely jejich fungování, motivace jejich aktérů či způsoby jejich přežívání v rámci převládajícího systému. Součástí projektu je také kvantitativní výzkum každodenních alternativních ekonomických praktik typu darů, poskytování neplacené práce, samozásobitelství apod. Výsledky obou výzkumů budou postupně zveřejňovány během následujících dvou nebo tří let (2015–2017), krom jiného opět v knižní podobě. Doufáme, že přispějí ke zviditelnění ekonomických aktivit, které nejsou součástí ziskově motivované peněžní ekonomiky, a také k hlubšímu pochopení praxe a dopadů lokalizačních snah.

179) Projekt pod názvem „Hledání udržitelného způsobu produkce potravin: Sociální a peněžní metabolismus vybraných lokálních potravinových systémů“ (GP13-38994P).

180) Projekt „Formy a hodnoty alternativních ekonomických praktik v České republice“ (GA14-33094S).

8. English summary

The book deals with the heterodox concept of economic localisation, its aim is to define, operationalize, critically discuss and theoretically embed the localisation concept, especially within a broader framework of ecological economics and social geography. The thesis is mainly theoretical, its methodology is based on the principles of grounded theory. A structured overview of six particular localisation narratives of the analyzed authors is presented, together with their three localisation discourses (reformist-grassroots, radical-institutional and radical-grassroots) which differ according to their level of opposition vis-à-vis the current system of production and consumption (characterized as globalised, neoliberal, capitalist and growth-based), and to their vision of the main agent of transition towards localisation. The results of the operationalization consist firstly of eleven dimensions of economic localisation (e.g. political, cultural, moral, strategic etc.), secondly of seventeen of its more concrete aspects (e.g. preference of local ownership of means of production, emphasis on community building and cooperation, lowering of export dependency etc.), and thirdly of a working definition of economic localisation. Five examples of localisation practise from the Czech republic are shortly introduced to complement the localisation theory: Community Supported Agriculture (CSA), Local Exchange Trading System (LETS), Social Enterprise (SE), carsharing and a subsistence initiative. Furthermore, the arguments of the analyzed authors in favour of and against localisation are confronted with other sources of localisation argumentation and discussed within a broader context of mainstream economics, social geography, ecological economics and the argumentation of sustainable degrowth. Economic localisation is inevitably seen as inefficient within the mainstream economic context. On the other hand, it gains broader theoretical underpinning within ecological economics and especially within the sustainable degrowth argumentation. Further three points drawing on the debate within social geography are discussed: the issue of “defensive localism”, the “trap of the local”, and links between localisation and “primitive accumulation”. The author concludes that despite the partial shortcomings of the localisation argumentation and despite its undoubtedly multifaceted practices, at least the radical streams of economic localisation can be interpreted as alternatives to the current system with the potential to contribute to sustainability of production and consumption (as understood within the degrowth context).

9. Literatura a informační zdroje

- Agnew J. 1998. *Geopolitics. Re-visioning world politics*. Routledge: London a New York.
- Akerlof G. A. 1970. The market for “lemons”: Quality uncertainty and the market mechanism. *The Quarterly Journal of Economics* 84 : 488–500.
- Alcott B. 2010. Impact caps: why population, affluence and technology strategies should be abandoned. *Journal of Cleaner Production* 18 : 552–560.
- Amin S. 1974. *Accumulation on a World Scale. A critique of the theory of Underdevelopment*. Monthly Review Press: New York.
- Aoyama Y., Murphy J. T. & Hanson S. 2011. *Key concepts in economic geography*. Sage: London.
- Bakan J. 2004. *The corporation*. Constable: London.
- Barna L. 2010. *Vývoj environmentálního myšlení u Václava Klause*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]
- Barnes T. J. 2000a. „The space economy.“ In: Johnston R. J., Gregory D., Pratt G. & Watts M. (eds.). *The dictionary of human geography*, 4th edition. Blackwell: Oxford, pp. 773–774.
- Barnes T. J. 2000b. „Deconstruction.“ In: Johnston R. J., Gregory D., Pratt G. & Watts M. (eds.). *The dictionary of human geography*, 4th edition. Blackwell: Oxford, pp. 155–157.
- Barry J. & Proops J. 1999. Seeking sustainability discourses with Q methodology. *Ecological Economics* 28 : 337–345.
- Bateman M. 2010. *Why doesn't microfinance work? The destructive rise of local neoliberalism*. Zed Books: London.
- Bauman Z. 1999. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Mladá fronta: Praha.
- Beck U. 2004. *Riziková společnost*. SLON: Praha.

- Beck U. 2007a. *Vynalézání politiky. K teorii reflexivní modernizace*. SLON: Praha.
- Beck U. 2007b. *Co je to globalizace? Omyly a odpovědi*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno.
- Beckerman W. 1995. *Small is stupid. Blowing the whistle on the greens*. Gerald Duckworth: London.
- Bell M. & Carolan M. S. 2004. *An invitation to environmental sociology*. Pine Forge Press: Thousand Oaks, California.
- Bělohradský V. et al. 2010. *Kritika depolitizovaného rozumu: Úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Grimmus: Praha.
- Berry W. 2009. *Bringing it to the table: On farming and food*. Counterpoint: Berkeley.
- Binka B. 2008. *Zelený extremismus. Ideje a mentalita českých environmentálních hnutí*. Masarykova univerzita: Brno.
- Bílý T. & Fraňková E. 2012. Globální souvislosti produkce a spotřeby a hnutí fair trade. *Geografické rozhledy* 22 : 22–25.
- Blair J. P. & Carroll M. C. 2009. *Local economic development. Analysis, practices and globalization*. Sage: Los Angeles.
- Blakely E. J. & Green Leigh N. 2010. *Planning local economic development. Theory and practice*. Sage: Los Angeles.
- Blažek J. & Uhlíř D. 2011. *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikace*. Karolinum: Praha.
- Bookchin M. 1962. Our synthetic environment. In: Biehl J. (ed). 1997. *The Murray Bookchin reader*, Cassell: London, pp 14–36.
- Bookchin M. 1980. *Toward an ecological society*. Black Rose Books: Montreal.
- Bookchin M. 2004. *Post-scarcity anarchism*. AK Press: Edinburgh (first published 1971).
- Born B. & Purcell M. 2007. Avoiding the local trap. Scale and food systems in planning research. *Journal of Planning Education and Research* 26 : 195–207.
- Borowy I. 2011. Degrowth and public health in Cuba: Lessons from the past? *Journal of Cleaner Production*, v tisku.
- Buttel F. H. 2004. The treadmill of production. An appreciation, assessment, and agenda for research. *Organisation & Environment* 17 : 323–336.
- Callon M., Méadel C. & Rabeharisoa V. 2002. The Economy of Qualities. *Economy and Society* 31 : 194–217.

- Castoriadis C. 1985. Reflections on “rationality” and “development”. *Thesis 10/11* : 18–35.
- Cattaneo C. 2006. Investigating neorurals and squatters’ lifestyles: personal and epistemological insights on participant observation and on the logic of ethnographic investigation. *Athenea Digital 10* : 16–40.
- Cattaneo C. 2010. The experience of rurban squats in Colserolla, Barcelona: What kind of degrowth? *Journal of Cleaner Production 18* : 581–589.
- CEC (Community Economies Collective). 2001. Imagining and enacting noncapitalist futures. *Socialist Review 28* : 93–135.
- Cloke P. & Johnston R. 2005. Deconstructing human geography’s binaries. In: Cloke P. & Johnston R. *Spaces of geographical thought*. Sage: London, pp. 1–20.
- Colander D. 2000a. The death of neoclassical economics. *Journal of the History of Economic Thought 22* : 127–143.
- Colander D. 2000b. New millennium economics: How did it get this way, and what way is it? *The Journal of Economic Perspectives 14* : 121–132.
- Conley, D. 2008. *You may ask yourself: An introduction to thinking like a sociologist*. W.W. Norton and Company: New York.
- Cox K. R. 2005. Local : Global. In: Cloke P. & Johnston R. *Spaces of geographical thought*. Sage: London, pp. 175–198.
- Čadil J. 2010. *Regionální ekonomie. Teorie a aplikace (Regional economics. Theory and applications)*. C.H. Beck: Prague.
- D’Alisa G., Burgalassi D., Healy H. & Walter M. 2010. Campania’s conflict: waste emergency or crisis of democracy. *Ecological Economics 70* : 239–249.
- Daly H. E. 1992. *Steady-state economics: Second edition with new essays*. Earthscan: London.
- Daly H. E. 1996. *Beyond growth: The economics of sustainable development*. Beacon Press: Boston.
- Daly H. E & Cobb J. B. 1994. *For the common good. Redirecting the economy towards community, the environment and a sustainable future*. Green Print: London.
- Daly H. E. & Farley J. 2004. *Ecological economics: Principles and applications*. Island Press: Washington.
- Daněk P. 2008a. Vývoj moderního geografického myšlení. In: Toušek V., Kunc J., Vystoupil J. et al. *Ekonomická a sociální geografie*. Aleš Čeněk, s.r.o.: Plzeň, s. 9–40.

- Daněk P. 2008b. Colony, empire and power: Colonial encounter and the discourse of the other. In: Daněk et al. *Approaching the Other: The four projects of western domination*. Palackého univerzita: Olomouc, pp. 27–44.
- Daněk P. 2012. Ádivásiové a přehrady: rozvoj proti rozvoji. *Kulturní noviny* 2/2012 : 5.
- Daněk P., Navrátilová A., Hildebrandová M. & Stojanov R. 2008. *Approaching the Other: The Four Projects of Western Domination*. Palackého univerzita: Olomouc.
- De Angelis M. 2001. Marx and primitive accumulation: The continuous character of capital's „enclosures“. *The Commoner* 2, September 2001.
- De Young R. & Princen T. 2012. *The localization reader. Adapting to the coming downshift*. MIT Press: Cambridge.
- Deb D. 2009. *Beyond developmentality. Constructing inclusive freedom and sustainability*. Earthscan: London.
- Defourny J. & Nyssens M. 2010. Social enterprise in Europe: At the crossroads of market, public policies and third sector. *Policy and Society* 29 (3) : 231–242.
- Demaria F., Schneider F., Sekulova F., Martinez-Alier J. 2013. What is degrowth? From an activist slogan to a social movement. *Environmental Values* 22 : 191–215.
- Demaria F. 2010. Shipbreaking at Alang-Sosiya (India): An ecological distribution conflict. *Ecological Economics* 70 : 250–260.
- Derrida J. 1967/1997. *Of grammatology*. Johns Hopkins University Press: Baltimore & London.
- Desai P. & Riddlestone S. 2002. *Bioregional solutions for living on one planet*. Schumacher Briefing No. 8, Schumacher Society: Bristol, Green Books: Dartington, Devon.
- Dietz S. & Neumayer E. 2007. Weak and strong sustainability in the SEEA: Concepts and measurements. *Ecological Economics* 61 : 617–626.
- Dobb M. 1963. *Studies in the development of capitalism*. Routledge: London.
- Donadio R. 2011. Battered by economic crisis, Greeks turn to barter networks. *The New York Times*, 1. 10. 2011. Dostupné na http://www.nytimes.com/2011/10/02/world/europe/in-greece-barter-networks-surge.html?pagewanted=all&_r=0 [cit. 2012-09-28].
- Douthwaite R. 1996. *Short circuit: Strengthening local economies for security in an unstable world*. Lilliput Press: Dublin. Online aktualizovaná verze dostupná na <http://www.feasta.org/documents/shortcircuit/contents.html> [cit. 2011-10-11].

- Douthwaite R. 2000. *The growth illusion: How economic growth has enriched the few, impoverished the many and endangered the planet*. Lilliput Press: London.
- Douthwaite R. & Fallon G. 2011. *Fleeing Vesuvius: Overcoming the risks of economic and environmental collapse*. New Society Publishers: Gabriola Island.
- Dryzek J. 1997. *The politics of the earth*. Oxford University Press: Oxford.
- DuPuis E. M. & Goodman D. 2005. Should we go “home” to eat?: Toward a reflexive politics of localism. *Journal of Rural Studies* 21 : 359–371.
- Easterlin R. 1974. Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence. In: David P. A. & Reeder M. W. (eds.). *Nations and households in economic growth: Essays in honour of Moses Abramowitz*. Academic Press: New York and London, pp. 89–125.
- Ekins P. 1992. *Wealth beyond measure*. Gaia Books: London.
- Ellul J. 1988. *The technological bluff*. Eerdmans: Grand Rapids.
- Escobar A. 2010. Latin America at a crossroads. Alternative modernizations, post-liberalism, or post-development? *Cultural Studies* 24 : 1–65.
- Esteva G. & Prakash M. S. 1998. *Grassroots postmodernism: Remaking the soil of cultures*. Zed Books: London.
- Estill L. 2008. *Small is possible*. New Society Publishers: Gabriola Island.
- Farrell K. 2009. *Making good decisions well. A theory of collective ecological management*. Shaker Verlag: Aachen.
- Fatheuer T. 2011. *Buen Vivir. A brief introduction to Latin America's new concepts for the good life and the rights of nature*. Heinrich Böll Stiftung: Berlin.
- Ferguson W. D. 2011. Curriculum for the twenty-first century: Recent advances in economic theory and undergraduate economics. *The Journal of Economic Education* 42 : 31–50.
- Foster J. B. & Magdoff F. 2009. *Velká finanční krize. Příčiny a následky*. Grimmus: Všeň.
- Foucault M. 2002. *Archaeology of knowledge*. Routledge: London.
- Fournier V. 2008. Escaping from the economy: the politics of degrowth. *International Journal of Sociology and Social Policy* 28 : 528–545.
- Frank R. H., Gilovich T. D. & Regan D. T. 1993. Does studying economics inhibit cooperation? *The Journal of Economic Perspectives* 7 : 159–171.
- Fraňková E. 2007. *Ničí práce svět? Použitelnost 2. termodynamického zákona a pojmu entropie v environmentální argumentaci*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]

- Fraňková E. 2011. Prosperita bez ekonomického růstu. *Sedmá generace* 1/2011, s. 6–7.
- Fraňková E. 2012. *Ekonomická lokalizace v environmentálních souvislostech aneb Produkce a spotřeba zblízka*. [Disertační práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno]
- Fraňková E. & Johanisová N. 2012. Economic localisation revisited. *Environmental Policy and Governance* (v tisku).
- Fraňková E. & Johanisová N. 2013. Udržitelný nerůst – nový zastřešující koncept v environmentální argumentaci? *Sociální studia* 10 : 13–34.
- Fraňková E., Fousek J., Kala L. & Labohý J. 2014. Transaction network analysis for studying Local Exchange Trading Systems (LETS): Research potentials and limitations. *Ecological Economics* 107 : 266–275.
- Friedman M. 1953. *Essays in positive economics*. University of Chicago Press: Chicago.
- Fuchs K. & Tuleja P. 2005. *Základy ekonomie*. Ekopress, s.r.o.: Praha.
- Fukuyama F. 2002. *Konec dějin a poslední člověk*. Rybka Publishers: Praha.
- Funtowicz S. O. & Ravetz J. R. 1994. The worth of a songbird: Ecological economics as a post-normal science. *Ecological Economics* 10 : 197–207.
- Galtung J. 1986. In search of self-reliance. In: Ekins P. (ed.). *The living economy: A new economics in the making*. Routledge and Kegan: London, pp. 97–109.
- Gandhi M. K. 1995. *Village industries*. Navajivan Mudranalaya: Ahmedabad, India.
- Gelleri Ch. 2009. Chiemgauer Regiomoney: Theory and practice of a local currency. *International Journal of Community Currency Research* 13 : 61–75.
- George V. & Wilding P. 2002. *Globalization and human welfare*. Palgrave: Basingstoke.
- Georgescu-Roegen N. 1971. *The entropy law and the economic process*. Harvard University Press: Cambridge. (dotisk 1999)
- Giampietro M. 2003. The new term of reference for science for governance: Postnormal science. In: Giampietro M. (ed.) *Multi-scale integrated analysis of agro-ecosystems*. CRC Press: Boca Raton, pp. 71–90.
- Gibson-Graham. 2008. Diverse economies: performative practices for ‘other worlds’. *Progress in Human Geography* 32 : 613–632.
- Giddens A. 1998. *Důsledky modernity*. SLON: Praha.
- Giddens A. 2000. *Unikající svět*. SLON: Praha.

- Glaser B. 1992. *Emergence vs. forcing: Basics of grounded theory analysis*. Mill Valley, CA: Sociology Press.
- Glaser B. & Strauss A. L. 1967. *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*. New York: Aldine de Gruyter.
- Goldsmith E. & Mander J. 2003. *The case against the global economy and for a turn towards localization*. Earthscan: London.
- Gómez-Baggethun E., de Groot R., Lomas P. L. & Montes C. 2010. The history of ecosystem services in economic theory and practice: From early notions to markets and payment schemes. *Ecological Economics* 69 : 1209–1218.
- Gorz A. 1994. *Capitalism, Socialism, Ecology*. Verso: London.
- Gray J. 2002. *False dawn: The delusions of global capitalism*. Granta Books: London.
- Green T. L. 2012. *Principles of economics courses and the university's sustainability commitments: is curriculum change warranted?* [PhD thesis, The Faculty of Graduate Studies (Interdisciplinary Studies), The University of British Columbia, Vancouver.]
- Guene Ch. & Mayo E (eds.). 2001. *Banking and social cohesion: Alternative responses to a global market*. Jon Carpenter: Charlbury, Oxfordshire.
- Guha R. & Martinez-Alier J. 2000. *Varieties of environmentalism: essays North and South*. Earthscan: London.
- Haberl H., Heinz Erb K., Krausmann F., Gaube V., Bondeau A., Plutzer Ch., Gingrich S., Lucht W. & Fischer-Kowalski M. 2007. Quantifying and mapping the human appropriation of net primary production in earth's terrestrial ecosystems. *PNAS* 104 (31) : 12942–12947.
- Hall S. 1992. The west and the rest: Discourse and power. In: Hall S. & Gieben B. (eds.). *Formation of modernity*. Polity Press: Oxford and Open University: Milton Keynes, pp. 275–331.
- Haraway D. J. 1991. *Simians, cyborgs and women: The reinvention of nature*. Free Association Books: London.
- Harvey D. 2003. *The New Imperialism*. Oxford University Press: Oxford.
- Harvey D. 2006a. *Spaces of global capitalism: Towards a theory of uneven geographical development*. Verso: London, New York.
- Harvey D. 2006b. Space as a keyword. In: Castree D. & Gregory D. *David Harvey. A critical reader*. Blackwell: Oxford.
- Harvey D. 2007. *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press: New York.

- Henderson H. 1991. *Paradigms in progress*. Berret-Koehler Publishers: San Francisco.
- Henning B. D. 2011. *\$54 Trillion Debt*. Dostupné na <http://www.viewsoftheworld.net/?p=1766> [cit. 2014-11-03].
- Hill R. & Myatt T. 2010. *The economics anti-textbook: A critical thinker's guide to micro-economics*. Zed Books: London.
- Hindls R. et al. 2003. *Ekonomický slovník*. C.H. Beck: Praha.
- Hines C. 2000. *Localization: A global manifesto*. Earthscan: London.
- Hinrichs C. 2003. The practice and politics of food system localization. *Journal of Rural Studies* 19 : 33–45.
- Holling C. S. 1973. Resilience and stability of ecological systems. *Ann. Rev. Ecol. Syst.* 4 : 1–24.
- Holman R. 2000. *Základy ekonomie: pro studenty vyšších odborných škol a ne-ekonomických fakult VŠ*. C. H. Beck: Praha.
- Holman R. 2002. *Mikroekonomie. Středně pokročilý kurs*. C. H. Beck: Praha.
- Holub P. 2007. *Obnovitelné zdroje energie, decentralizace společnosti a komunitní život*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]
- Hoogendijk W. 2003. *Let's regionalise the economy – and cure ourselves of a host of ills*. Překlad: Nigel Harle, Stichting Aarde: Utrecht.
- Hopkins R. 2008. *The transition handbook: From oil dependency to local resilience*. Green Books: Totnes, Devon.
- Horký O. 2011. Falešná neutralita neoklasické ekonomie: Feministická, antropologická, evoluční a ekologická kritika. *Politická ekonomie* 3 : 329–344.
- Chanan G., West A., Garratt Ch. & Humm J. 1999. *Regeneration and sustainable communities*. Community Development Foundation: London.
- Charbonneau B. 1969. *Le jardin de Babylone*. Gallimard: Paris. Repr. 2002. *Encyclopédie des nuisances*.
- Illich I. 1973. *Tools for conviviality*. Calder and Boyars: London.
- IMF. 2008. *Globalization: A Brief Overview*. International Monetary Fund. Dostupné na www.imf.org/external/np/exr/ib/2008/053008.htm [cit. 2012-08-15].
- IMF. 2011. *World economic outlook*. International Monetary Fund: Washington, DC. Dostupné na <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2011/01/pdf/text.pdf> [cit. 2015-01-06].

- ISEC. 1999. *From global to local: Resisting monoculture, rebuilding community*. ISEC: Devon.
- Jackson T. 2009. *Prosperity without growth. Economics for a finite planet*. Earthscan: London.
- Jelínek P. & Hádková D. 2011. *Ekonomické alternativy na Jižní Moravě*. Mendelova univerzita v Brně, Horní mlýn a ČSOP Veronica: Brno.
- Jelínek P., Šabacký V. & Vlašínová H. 2011. LETS (Local Economic Trade System – místní měny). In: Jelínek P. & Hádková D. *Ekonomické alternativy na Jižní Moravě*. Mendelova univerzita v Brně, Horní mlýn a ČSOP Veronica: Brno.
- Ježková M. 2009. *Lokální multiplikátor 3: lokalizace jako prvek udržitelného rozvoje*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]
- Johanisová N. 2005. *Living in the cracks. A look at rural social enterprises in Britain and the Czech Republic*. Feasta: Dublin.
- Johanisová N. 2007. *A Comparison of rural social enterprises in Britain and the Czech Republic*. [PhD Thesis. Department of Environmental Studies, Faculty of Social Studies, Masaryk University, Brno, Czech Republic.]
- Johanisová N. 2009. *Individualismus, komunita a vztah k místu z pohledu teoretiků a praktiků eko-lokalizačního hnutí*. Pracovní verze textu pro potřeby projektu „Individualizace životního způsobu v environmentální perspektivě“ (GAČR 403/07/0804). Nepublikováno.
- Johanisová N. 2011. Muhammad Yunus: Mikroúvěr zruší chudobu. *Sedmá generace* 3/2011: 15–16.
- Johanisová N. 2014a. *Ekonomičtí disidenti. Kapitoly z historie alternativního ekonomického myšlení*. Stehlík: Volary.
- Johanisová N. 2014b. *Ekologická ekonomie: vybrané kapitoly*. Muni press: Brno.
- Johanisová N., Crabtree T. & Fraňková E. 2012. Social enterprises and non-market capitals: A path to degrowth? *Journal of Cleaner Production* (v tisku).
- Johanisová N. & Fraňková E. 2012. Ekonomický růst a jeho environmentální a sociální souvislosti. *Geografické rozhledy* 22 : 6–8.
- Johanisová N. & Fraňková E. 2013. Eco-social enterprises in practice and theory: A radical versus mainstream view. In: Anastasiadis, M. *ECO-WISE-Social Enterprises as Sustainable Actors*. Studies in Comparative Social Pedagogies and International Social Work and Social Policy, Vol. XVI. Europaischer Hochschulverlag GmbH: Breden, pp. 110–129.
- Johanisová N. & Wolf S. 2012. Economic democracy: A path for the future? *Futures* 44 : 562–570.

- Jongepierová I. (ed.). 2008. *Louky Bílých Karpat*. ZO ČSOP Bílé Karpaty: Veselí nad Moravou.
- Kala L., Fraňková E., Labohý J. & Fousek J. 2013. Let's start a new LETS: Learning from a case-study investigation in Brno, Czech Republic. *Envigogika* 8 : 1–10.
- Kallis G. & Martinez-Alier J. 2010. Caps yes, but how? A response to Alcott. *Journal of Cleaner Production* 18 : 1568–1571.
- Kallis G. 2011. In defence of degrowth. *Ecological Economics* 70 : 873–880.
- Kelle U. 2005. “Emergence” vs. “forcing” of empirical data? A crucial problem of “grounded theory” reconsidered. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 6 (2), Art. 27.
- Keller J. 1993. *Až na dno blahobytu. Ke společenským kořenům ekologické krize*. Hnutí Duha: Brno.
- Keller J. 2007. *Teorie modernizace*. SLON: Praha.
- Kennedy M. 1995. *Interest and inflation free money*. Seva International. Dostupné na <http://userpage.fu-berlin.de/~roehrigw/kennedy/english/Interest-and-inflation-free-money.pdf> [cit. 2012-09-24].
- Kerschner C. 2010. Economic de-growth vs. steady-state economy. *Journal of Cleaner Production* 18 : 511–518.
- Klein N. 2007. *The shock doctrine*. Allen Lane: London.
- Klenovská H. 2011. *Transition Towns ve Velké Británii: Koncept a realita*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]
- Komárek M. 2012. Začal Velký přechod ... a Češi u toho nejsou. Dokonce o něm ani nevědí. *Literární noviny*, 15. 8. 2012. Dostupné na <http://www.literarky.cz/domov/politika/11017-zaal-velky-pechod--a-ei-u-toho-nejsou-dokonce-o-nm-ani-nevdi> [cit. 2012-09-20].
- Komárek S. 2000. *Příroda a kultura. Svět jevů a svět interpretací*. Vesmír: Praha.
- Komárek S. 2007. Děti apokalypsy. O moderní morálce filozofická lekce. *Lidové noviny*, příloha *Orientace*, 17. 3. 2007. Dostupné na http://stanislav-komarek.cz/sloupek-LN_2007-03-17.html [cit. 2012-09-23].
- Konopásek Z. 2008. Making thinking visible with Atlas.ti: Computer assisted qualitative analysis as textual practices. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 9 (2), Art. 12.
- Korowicz D. 2010. On the cusp of collapse: Complexity, energy and the globalised economy. In: Douthwaite R. & Fallon G. (eds.). *Fleeing Vesuvius*. Feasta: Dublin, pp. 12–39.

- Korten D. 1995. *When corporations rule the world*. Earthscan: London.
- Korten D. 2008. *Agenda for a New Economy*. Berrett-Koehler: San Francisco.
- Korten D. 2012. Rio+20: A defining choice. *Yes! Magazine*, 15. 6. 2012. Dostupné na <http://www.yesmagazine.org/blogs/david-korten/rio-20-a-defining-choice> [cit. 2012-09-29].
- Kostřicová Z. 2011. *Ekologické zemědělství v rozvojových zemích*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]
- Kretzman J. P. & McKnight J. L. 1995. *Building communities from the inside out*. The Asset-Based Community Development Institute: Illinois.
- Krugman P. R. 1991. *Geography and trade*. MIT Press: Cambridge.
- Kuhn T. S. 1962. *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press: Chicago.
- Kysučan L. 2010. *Oni a my: Dvanáct neodbytných otázek mezi antikou a post-modernou*. Lipka: Brno.
- Latouche S. 2003. Pour une société de décroissance. *Le monde diplomatique*, pp. 18–19. Dostupné na <http://www.monde-diplomatique.fr/2003/11/LATOU-CHE/10651> [cit. 2012-08-15].
- Latouche S. 2007. *La otra África*. Oozebab: Barcelona.
- Latouche S. 2009. *Farewell to Growth*. Polity press: Cambridge. (Česky: 2012. *Malé pojednání o poklidném nerůstu*. Za tratí: Beroun.)
- Latouche S. 2010. Degrowth. *Journal of Cleaner Production* 18 : 519–522.
- Lawson T. 1997. *Economics and reality*. Routledge: London.
- Lawson T. 2003. *Reorienting economics*. Routledge: London.
- Lawson T. 2005. The nature of heterodox economics. *Cambridge Journal of Economics* 30 : 483–505.
- Lawson T. 2009a. Cambridge social ontology: An interview with Tony Lawson. *Erasmus Journal for Philosophy and Economics* 2 : 100–122.
- Lawson T. 2009b. The current economic crisis: its nature and the course of academic economics. *Cambridge Journal of Economics* 33 : 405–419.
- Lee F. S. 2008. „Heterodox economics“. *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 2nd Edition. Abstract. Dostupné na http://www.dictionaryofeconomics.com/article?id=pde2008_H000175&q=heterodox%20economics&topicid=&result_number=1 [cit. 2012-08-15].
- Lefebvre H. 1974/1991. *The Production of Space*. Basil Blackwell: Oxford.

- Lenin V. I. 1899/1960. The development of capitalism in Russia. In: *Collected works, Vol. 3*. Lawrence & Wishart: London.
- Leyshon A. & Thrift N. 2007. The capitalization of almost everything. The future of finance and capitalism. *Theory, Culture & Society* 24 : 97–115.
- Librová H. 1994. *Pestří a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Veronica a Hnutí Duha: Brno.
- Lutz M. 1999. *Economics for the common good. Two centuries of social economic thought in the humanistic tradition*. Routledge: London, New York.
- MacKenzie D. 2008. What's in a number?: The \$300 trillion question. *London Review of Books* 30 : 11–12. Dostupné na <http://www.lrb.co.uk/v30/n18/donald-mackenzie/whats-in-a-number> [cit. 2012-08-06].
- Mackinder H. 1919. *Democratic ideals and reality*. Constable: London.
- Mankiw G. 2000/2009. *Zásady ekonomie*. Grada: Praha. (Originál vydaný 1999 v USA, český překlad 2000, dotisk 2009).
- Marglin S. A. 2008. *The dismal science: How thinking like an economist undermines community*. Harvard University Press: Cambridge.
- Martinez S., Hand M., Da Pra M. et al. 2010. *Local food systems: Concepts, impacts, and issues*. ERR 97, U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service. Dostupné na <http://www.ers.usda.gov/Publications/ERR97/ERR97.pdf> [cit. 2012-06-19].
- Martinez-Alier J. 1987. *Ecological economics. Energy, environment and society*. Basil Blackwell: Oxford.
- Martinez-Alier J., Munda G. & O'Neill J. 1998. Weak comparability of values as a foundation for ecological economics. *Ecological Economics* 26 : 277–286.
- Martinez-Alier J. 2002. *The environmentalism of the poor: a study of ecological conflicts and valuation*. Edward Elgar: Cheltenham.
- Martinez-Alier J. 2009. Social metabolism, ecological distribution conflicts, and languages of valuation. *Capitalism Nature Socialism* 20 : 58–87.
- Martinez-Alier J., Pascual U., Vivien F. D. & Zaccai E. 2010a. Sustainable de-growth: Mapping the context, criticisms and future prospects of an emergent paradigm. *Ecological Economics* 69 : 1741–1747.
- Martinez-Alier J., Kallis G., Veuthey S., Walter M. & Temper L. 2010b. Social metabolism, ecological distribution conflicts, and valuation languages. *Ecological Economics* 70 : 153–158.

- Martinez-Alier J. 2011. The EROI of agriculture and the Via Campesina. *Journal of Peasant Studies* 38 : 145–160.
- Marwell G. & Ames R. E. 1981. Economists free ride, does anyone else? Experiments on the provision of public goods, IV. *Journal of Public Economics* 15 : 295–310.
- Marx K. 1867. *Capital*. Volume 1, Part VIII: Primitive accumulation, Chapter 26: The secret of primitive accumulation. Dostupné na <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/ch26.htm> [cit. 2012-09-22].
- Max-Neef M. 2013. What is the true cost of one container mile? *Resurgence & Ecologist* 281 : 15.
- McManus P. & Gibbs D. 2008. Industrial ecosystems? The use of tropes in the literature of industrial ecology and eco-industrial parks. *Progress in Human Geography* 32 : 525–540.
- McRobie G. 1982. *Small is possible*. Sphere Books: London.
- Meadows D. H., Meadows D. L., Randers J. et al. 1972. *The Limits to Growth*. Universe Books: New York.
- Mearman A. 2011. Who do heterodox economists think they are? *American Journal of Economics and Sociology* 70 : 480–510.
- Mezřický V. 2006. Povaha globalizace, základní problémy, její pozitiva a negativa. In: Dlouhá J., Dlouhý J. & Mezřický V. *Globalizace a globální problémy*. UK v Praze, Centrum pro otázky ŽP: Praha.
- Mishan E. J. 1994. *Spor o ekonomický růst*. SLON: Praha.
- Mitchell S. 2000. *The home town advantage*. The Institute for Local Self-Reliance: Minneapolis.
- Mitchell T. 2005. The work of economics: How a discipline makes its world. *European Journal of Sociology* 46 : 297–320.
- MLFW. 2010. *Local food and climate change. The role of community food enterprises*. Making Local Food Work Initiative, Plunkett Foundation: Woodstock, Oxfordshire.
- Moldan B. 2012. Summit Rio+20 rozhodně žádným velkým úspěchem neskončí. Rozhovor Jana Stejskala s Bedřichem Moldanem. *Ekolist*, 13. 6. 2012. Dostupné na [http://ekolist.cz/cz/publicistika/rozhovory/bedrich-moldan-summit-rio-20-rozhodne-zadnym-velkym-uspechem-neskonci?sel_ids=1&ids\[x884bf6ca7d069eed-6d7dd4e4e1accf19\]=1#disc](http://ekolist.cz/cz/publicistika/rozhovory/bedrich-moldan-summit-rio-20-rozhodne-zadnym-velkym-uspechem-neskonci?sel_ids=1&ids[x884bf6ca7d069eed-6d7dd4e4e1accf19]=1#disc) [cit. 2012-09-29].
- Mooney A. & Evans B. 2007. *Globalization. The key concepts*. Routledge: London.
- Mouffe C. H. 2005. *On the political*. Routledge: New York.

- NaZemi. 2010. *Semínka svobody*. Dokument, režie D. Cutilli, CD vydala NaZemi – společnost pro fair trade: Brno.
- nef. 2002. *The money trail. Measuring your impact on the local economy using LM3*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2003. *Return to scale. Alternatives to globalisation*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2008a. *UK CDFIs – from surviving to thriving. Realising the potential of community development finance*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2008b. *A Green New Deal. Joined-up policies to solve the triple crunch of the credit crisis, climate change and high oil prices*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2009. *Localism. Unravelling the supplicant state*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2010. *The great transition*. New Economics Foundation: London.
- nef. 2012. *21 hours. Why a shorter working week can help us all to flourish in the 21st century*. New Economics Foundation: London.
- Nelson J. 1995. *Feminism, objectivity and economics*. Routledge: London.
- Němcová P. 2011. *Místní vlastnictví produkce elektřiny a tepla z obnovitelných zdrojů: ekonomické a sociální souvislosti*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU Brno.]
- Norberg J. 2006. *Globalizace*. Alfa Publishing a Liberální institut: Praha.
- Norberg-Hodge H. 1996. *Dávné budoucnosti*. Hnutí DUHA: Brno.
- Norberg-Hodge H. 1999. Beyond the monoculture. Shifting from global to local. *Ecologist* 29 (3), May/June 1999.
- Norberg-Hodge H. 2006. Globalizace není přírodní zákon. Rozhovor Olgy Lomové s Helenou Norberg-Hodge. *Literární noviny XVII*, 26. 6. 2006, s. 15.
- Norberg-Hodge H., Merrifield T. & Gorelick S. 2002. *Bringing the food economy home: The social, ecological and economic benefits of local food*. International Society for Ecology and Culture: Dartington, Devon.
- North P. 2009. Ecolocalisation as an urban strategy in the context of resource constraint and climate change – a (dangerous) new protectionism? *People, Place & Policy Online* 3 : 28–38
- North P. 2010. *Local Money: How to make it happen in your community*. Green Books: Dartington, Devon.

- Novotná K. 2011. *Ekonomická lokalizace v malých městech Jihomoravského kraje: případová studie vybraných ekonomických subjektů*. [Diplomová práce, Katedra environmentálních studií FSS MU, Brno.]
- Odum H. T. & Odum E. C. 2001. *The prosperous way down*. University Press of Colorado: Boulder.
- OECD. 2011. *Towards green growth*. Organisation for economic co-operation and development. Dostupné na <http://www.oecd.org/greengrowth/48224539.pdf> [cit. 2012-09-29].
- Owen D. 2009. *Green metropolis. Why living smaller, living closer, and driving less are the keys to sustainability*. Riverhead Books: New York.
- Parekh B. 1991. *Gandhi's political philosophy: A critical examination*. Macmillan: Basingstoke, Hampshire.
- Parkánová L. 2011. *Různé pohledy na sociální, environmentální a ekonomickou úlohu konceptu sociálního podnikání*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]
- Pearce J. 2001. *Small is still beautiful*. Harper Collins Publishers: London.
- Petráčková V., Kraus J. et al. 2001. *Akademický slovník cizích slov*. Academia: Praha.
- Pirog R. & Benjamin A. 2005. *Calculating food miles fo a multiple ingredient product*. Leopold Center for Sustainable Agriculture: Ames, Iowa. Dostupné na <http://www.leopold.iastate.edu/sites/default/files/pubs-and-papers/2005-03-calculating-food-miles-multiple-ingredient-food-product.pdf> [cit. 2012-09-05].
- Polanyi K. 1944/2001 *The great transformation. The political and economic origins of our time*. Beacon Press: Boston. (Česky: 2006. *Velká transformace*. Centrum pro studium demokracie a kultury: Brno.)
- Porkertová J. 2012. *Downshifting – cesta ke spokojenějšímu životu? Jak hodnotí svůj nynější život v porovnání s předchozím ti, kteří prošli procesem downshiftingu?* [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]
- Porritt J. 2007. *Capitalism as if the world matters*. Earthscan: London.
- Rahnema M. & Bawtree W. (eds.). 1997. *The post-development reader*. Zed Books: London.
- Raven H. & Brownbridge M. 1996. Why small farmers? In: Carruthers S. P. & Miller F. A. (eds.). *Crisis on the family farm: ethics or economics?* Centre for Agricultural Strategy: Reading, Paper 28, pp. 38–47.
- Raventós D. 2007. *Basic income: The material conditions of freedom*. Pluto: London.

- Ravetz J. R. & Funtowicz S. O. 1999. Post-Normal Science – An Insight Now Maturing. Editorial. *Futures* 31 : 641–646.
- Redclift M. 2005. Sustainable development (1987–2005): An oxymoron comes of age. *Sustainable development* 13 : 212–217.
- Ricardo D. 1817/1956. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. SNPL: Praha.
- Robertson J. 1990. *Future wealth*. Mansell: London.
- Robinson J. (ed.). 2002. *Development and displacement*. Oxford University Press and The Open University: Oxford.
- Rockström J., Steffen W., Noone K. et al. 2009. A safe operating space for humanity. *Nature* 461 : 472–475.
- Rolný I. & Lacina L. 2008. *Globalizace, etika, ekonomie*. KEY Publishing s.r.o.: Ostrava.
- Røpke I. 2005. Trends in the development of ecological economics from the late 1980s to the early 2000s. *Ecological Economics* 55 : 262–290.
- Sadílková L. 2011. *Teorie a praxe décroissance*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]
- Sachs W. (ed.). 1992. *The development dictionary: A guide to knowledge as power*. Zed Books: London.
- Sale K. 2000. *Dwellers in the land: The bioregional vision*. University of Georgia Press: Athens.
- Samuelson P. A. & Nordhaus W. D. 2007. *Ekonomie*. Svoboda: Praha.
- Sedláček T. & Orrell D. 2012. *Soumrak Homo economicus. Rozhovor s Romanem Chlupatým*. 65. pole: Praha.
- Seyfang G. 2001. Community currencies: Small change for a green economy. *Environment and Planning – Part A*. 33 : 976–996.
- Seyfang G. 2007. Cultivating carrots and community: Local organic food and sustainable consumption. *Environmental Values* 16 : 105–123
- Shiva V. 1988. *Staying alive: Women, ecology and survival in India*. Zed Press: New Delhi.
- Shiva V. 2000. *Stolen harvest: The hijacking of the global food supply*. South End Press: Cambridge Massachusetts.
- Shrivastava A. & Kothari A. 2012. *Churning the Earth. The making of global India*. Penguin Books: New Delhi.
- Shuman M. H. 2000. *Going local: Creating self-reliant communities in a global age*. Free Press: New York.

- Schnaiberg A. et al. 2002. The treadmill of production and the environmental state. In: Mol P. J. & Buttel F. H. (eds.). *The environmental state under pressure*. Elsevier North-Holland: London, pp. 15–32.
- Schneider F., Kallis G. & Martinez-Alier J. 2010. Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability. Introduction to this special issue. *Journal of Cleaner Production* 18 : 511–518.
- Schneider F. 2011. What shall degrow? Proposal to use capacity to produce and consume as indicator of the size of a degrowing economy. (Rukopis, nepublikováno.)
- Schneider F. 2012. Pro myšlenku nerůstu je krize přínosem. Rozhovor Evy Fraňkové s Françoisem Schneiderem. *Sedmá generace*, roč. 21, č. 1, s. 7–10.
- Schumacher E. F. 1973/1993. *Small is beautiful: A study of economics as if people mattered*. Vintage: London (česky 2000. *Malé je milé*. Doplněk: Brno).
- Simms A. 2009. *Ecological debt*. Pluto Press: London.
- Smith A. 1776/2001. *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Liberální institut: Praha.
- Smith J. & Jehlička P. 2007. Stories around food, politics and change in Poland and the Czech Republic. *Transactions of the Institute of British Geographers* 32 : 395–410.
- Snyder G. 1995. *A place in space: Ethics, aesthetics and watersheds*. Counterpoint: Washington.
- Sorman A. & Giampietro M. 2012. The energetic metabolism of societies and the degrowth paradigm: Analyzing biophysical constraints and realities. *Journal of Cleaner Production*, in press.
- Spash C. L. 1999. The development of environmental thinking in economics. *Environmental Values* 8 : 413–435.
- Spash C. L. 2009. *Social ecological economics*. CSIRO Sustainable Ecosystems, working paper: Canberra. Dostupné na <http://www.csiro.au/files/files/pqzq.pdf> [cit. 2012-08-15].
- Stejskal J. 2012. Rio+20: Bezzubá dohoda vyvolala otazníky, zda mají obří summity OSN vůbec smysl. *Ekolist*, 23. 6. 2012. Dostupné na <http://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/rio-20-bezzuba-dohoda-o-udrzitelnem-rozvoji-vyvolala-otazniky-zda-maji-obri-summity-osn-vubec-smysl> [cit. 2012-09-29].
- Stiglitz J. E. 2000. The contributions of the economics of information to twentieth century economics. *The Quarterly Journal of Economics* 115 : 1441–1478.

- Stöckelová T. 2010. Spočítej a panuj: De/politika kalkulace. In: Bělohradský V. et al. *Kritika depolitizovaného rozumu: Úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Grimmus: Praha, s. 61–76.
- Strauss A. L. & Corbin J. 1990. *Basics of qualitative research. Grounded theory procedures and techniques*. Sage: Newbury Park.
- Strauss A. L. & Corbin J. 1994. Grounded theory methodology: An overview. In: Denzin N. K. & Lincoln Y. S. (eds.). *Handbook of qualitative research*. Sage: London, pp. 273–285.
- Sutter D. & Pjesky R. 2007. Where would Adam Smith publish today? The near absence of math-free research in top journals. *Econ Journal Watch* 4 : 230–240.
- Svatoň J. 2000. Stát a formy státoprávního uspořádání. In: Jehlička P., Tomeš J. & Daněk P. *Stát, prostor, politika. Vybrané otázky politické geografie*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta: Praha.
- Swyngedouw E. 2004. Globalisation or ‘glocalisation’? Networks, territories and rescaling. *Cambridge Review of International Affairs* 17 : 25–28.
- Swyngedouw E. 2010. Impossible sustainability and the post-political condition. (Reprint) In: Cerreta et al. (eds.). *Making strategies in spatial planning*. Urban and landscape perspectives 9. Springer Science+Business Media B.V.
- Šimoník M. 2012. *Fenomén carsharingu, případová studie členů Autonapůl*. [Magisterská diplomová práce, Katedra environmentálních studií, FSS MU, Brno.]
- Šmajš J., Binka B. & Rolný I. 2012. *Etika, ekonomika, příroda*. Grada: Praha.
- Šťastná, J. 2012. *Sociální ekonomika jako nástroj komunitního rozvoje v současné společnosti*. [Disertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sociologie, Praha.] Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/102410/>.
- Šťastná J, Fraňková E & Stránský J. 2011. *Závěrečná zpráva o činnosti 5. pracovní skupiny „Mapování způsobů měření dopadů sociálního podnikání“*. Vyhodnocení pilotního ověření metodiky SROI v sociální firmě Modrý domeček, Řevnice. Závěrečná zpráva projektu TESSEA, Nová ekonomika o.p.s.: Praha.
- Švihlíková I. 2010. *Globalizace a krize. Souvislosti a scénáře*. Grimmus: Všeň.
- Tainter J. A. 2012. The inevitability of transition. In: De Young R. & Princen T. *The localization reader. Adapting to the coming downshift*. MIT Press: Cambridge, pp. 27–45.
- Talberth J., Lehmer A. G., Room D., Holland B., Schwind K., Bresee J. & Galambos C. 2006. *Building a resilient and equitable Bay Area: Towards a coordinated strategy for economic localisation*. Dostupné na <http://www.sustainable-economy.org/art?cid=5> [cit. 2011-04-25].

- TESSEA. 2011. *Studie infrastruktury sociální ekonomiky v ČR – plná verze*. Nová ekonomika o.p.s., Praha. Dostupné na http://www.ceske-socialni-podnikani.cz/images/pdf/Studie_infrastruktury_TESSEA_plna_verze_podzim2011.pdf [cit. 2013-08-29]
- Thayer R. L. 2003. *LifePlace: Bioregional thought and practice*. University of California Press: Berkeley.
- Toušek V., Kunc J., Vystoupil J. a kol. 2008. *Ekonomická a sociální geografie*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.: Plzeň.
- Uhlířová J. 2008. *Co přinesly projekty v Hostětíně? Analýza modelových projektů udržitelného rozvoje*. Trast pro ekonomiku a společnost: Brno.
- UN. 2010. *High-level task force on the global food security crisis. Updated comprehensive framework for action*. United Nations Task Force, Geneva.
- UN. 2012a. *The future we want. Draft resolution*. United Nations General Assembly. Dostupné na <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N12/436/88/PDF/N1243688.pdf?OpenElement> [cit. 2012-09-29].
- UN. 2012b. *Resilient people, resilient planet. A future worth choosing*. United Nations: New York. Dostupné na http://www.un.org/gsp/sites/default/files/attachments/GSP_Report_web_final.pdf [cit. 2012-09-29].
- van den Bergh J. C. J. M. 2001. Ecological economics: Themes, approaches, and differences with environmental economics. *Regional Environmental Change* 3 : 13–23.
- van den Bergh J. C. J. M. & de Mooji R. 2002. Growth and the environment in Europe: a guide to the debate. *Empirica* 29 : 79–91.
- Victor P. 2008. *Managing without growth: Slower by design, not disaster*. Edward Elgar Publishing Ltd.: Cheltenham & Northampton.
- Victor P. 2010. Questioning economic growth. *Nature* 468 : 370–371.
- Walter M. & Martinez-Alier J. 2010. How to be heard when nobody wants to listen. Community action against mining in Argentina. *Canadian Journal of Development Studies* 30 : 281–302.
- WB. 2000. *Entering the 21st century. World development report 1999/2000*. World Bank & Oxford University press: New York.
- WB. 2003. *World development report 2003: Sustainable development in a dynamic world*. World Bank: Washington D.C.
- Weber C. & Matthews H. S. 2008. Food miles and the relative climate impacts of food choices in the United States. *Environmental Science and Technology* 42 : 3508–3513.

- Winter M. 2003a. Geographies of food: Agro-food geographies – making recon-
nections. *Progress in Human Geography* 24 : 505–513.
- Winter M. 2003b. Embeddedness, the new food economy and defensive localism.
Journal of Rural Studies 19 : 23–32.
- Wirzba N. (ed.). 2002. *The art of the commonplace: The agrarian essays of Wendell
Berry*. Counterpoint: Washington.
- WWF. 2012. *Living planet report 2012. Biodiversity, biocapacity and better choices*.
WWF International: Gland.
- Yanaacopoulou B. 2012. Greeks reclaim the land to ease the pain of economic auste-
rity. *Ecologist*, 10. 1. 2012. Dostupné na [http://www.theecologist.org/how_to_](http://www.theecologist.org/how_to_make_a_difference/food_and_gardening/1193541/greeks_reclaim_the_land_to_ease_the_pain_of_economic_austerity.html)
[make_a_difference/food_and_gardening/1193541/greeks_reclaim_the_land_](http://www.theecologist.org/how_to_make_a_difference/food_and_gardening/1193541/greeks_reclaim_the_land_to_ease_the_pain_of_economic_austerity.html)
[to_ease_the_pain_of_economic_austerity.html](http://www.theecologist.org/how_to_make_a_difference/food_and_gardening/1193541/greeks_reclaim_the_land_to_ease_the_pain_of_economic_austerity.html) [cit. 2012-09-27].
- Yezer A. M., Goldfarb R. S. & Poppen P. J. 1996. Does studying economics discourage
cooperation? Watch what we do, not what we say or how we play. *The Journal of
Economic Perspectives* 10 : 177–186.
- Zografos C. 2007. Rurality discourses and the role of the social enterprise in regene-
rating rural Scotland. *Journal of Rural Studies* 23 : 38–51.
- Zografos C. & Howarth R. B. (eds.). 2008. *Deliberative ecological economics*. Oxford
University Press: New Delhi.
- Žižek S. 1999a. Carl Schmitt in the age of post-politics. In: Mouffe Ch. (ed.). *The
challenge of Carl Schmitt*. Verso: London, pp. 18–37.
- Žižek S. 1999b. *The ticklish subject. The absent centre of political ontology*. Verso:
London.
- Žižek S. 2011. *Capitalism with Asian values*. Rozhovor pro *Al Jazeera*, 13. 11. 2011.
Dostupné na [http://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2011/10/](http://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2011/10/2011102813360731764.html)
[2011102813360731764.html](http://www.aljazeera.com/programmes/talktojazeera/2011/10/2011102813360731764.html) [cit. 2012-09-28].

9.1. Elektronické informační zdroje

Autonapůl: <http://www.autonapul.org/> [cit. 2012-09-15]

Barter card: www.bartercard.com [cit. 2012-08-16]

Bud'Sob (Bud' Soběstačný): www.budsob.cz [cit. 2015-01-16]

Can Decreix: <http://degrowth.org/can-decreix> [cit. 2012-09-28]

České sociální podnikání: www.ceske-socialni-podnikani.cz [cit. 2015-01-16]

European Society for Ecological Economics: <http://www.euroecolecon.org/>
[cit. 2012-09-30]

Feasta: www.feasta.org [cit. 2012-08-15]

ISEC (International Society for Ecology and Culture): www.localfutures.org
[cit. 2012-08-15]

Kampaň Kdo dluží komu?: <http://www.quiendebeaquien.org/> [cit. 2012-09-11]

Komunitně podporované zemědělství: www.kpzinfo.cz [cit. 2015-01-16]

LETS 2011: (UK Local Exchange Trading and Complementary Currencies
Development Agency) <http://www.letslinkuk.net/> [cit. 2011-12-24]

Modrý domeček: www.os-naruc.cz [cit. 2015-01-16]

Research & Degrowth: <http://degrowth.eu/> [cit. 2012-09-28]

Rozleť se: <http://www.rozletse.cz/> [cit. 2012-09-15]

Transition Network: www.transitionnetwork.org [cit. 2012-08-15]

Veronica, ekologický institut: <http://www.veronica.cz/?id=538> [cit. 2012-09-15]

Via Campesina: <http://viacampesina.org> [cit. 2012-09-29]

10. Seznam zkratek

AA	autoři a autorky
AAA	analyzovaní autoři a autorky
EE	ekologická ekonomie (<i>ecological economics</i>)
ERE	environmentální ekonomie (<i>environmental and resource economics</i>)
ESEE	Evropská společnost pro ekologickou ekonomii (<i>European Society for Ecological Economics</i>)
GATT	Obecné dohody a clech a obchodu (<i>General Agreements on Tariffs and Trade</i>)
GAST	Obecné dohody o udržitelném obchodu (<i>General Agreements on Sustainable Trade</i>)
GMO	geneticky modifikované organismy (<i>genetically modified organisms</i>)
HDI	Index lidského rozvoje (<i>Human Development Index</i>)
ISEE	Mezinárodní společnost pro ekologickou ekonomii (<i>International Society for Ecological Economics</i>)
LETS	místní systém výměnného obchodu (<i>Local Exchange Trading System/Scheme</i>)
OZE	obnovitelné zdroje energie
MMF	Mezinárodní měnový fond (<i>International Money Fund</i>)
NAFTA	Severoamerická dohoda o volném obchodu (<i>North American Free Trade Agreement</i>)
WB	Světová banka (<i>World Bank</i>)
WTO	Světová obchodní organizace (<i>World Trade Organisation</i>)
WLO	Světová lokalizační organizace (<i>World Localization Organization</i>)

11. Seznam tabulek a obrázků

11.1. Seznam tabulek

Tabulka 1: Přehled charakteristik a dimenzí (ekonomické) lokalizace	24
Tabulka 2: Přehled rozlišovacích charakteristik, jejich hodnot a z nich odvozených lokalizačních diskursů.....	24
Tabulka 3: Shrnutí kritiky současného systému prezentované analyzovanými autory a autorkami, kteří se zabývají ekonomickou lokalizací.....	42
Tabulka 4: Srovnání „konvenčního environmentalismu“ a přístupu hnutí proměny (transition movement) dle Hopkins	67
Tabulka 5: Přehled přístupů k ekonomické lokalizaci dle jednotlivých analyzovaných autorů a autorek a vybraných sedmi charakteristik	73
Tabulka 6: Souhrn obecnějších dimenzí a konkrétnějších aspektů, které koncept ekonomické lokalizace v podání analyzovaných autorů a autorek zahrnuje	80
Tabulka 7: Navržená minimální měřítko, resp. minimální velikosti oblastí produkce různých druhů zboží tak, aby mohla být využita „přiměřená“ úspora z rozsahu, dle nef.....	83
Tabulka 8: Přehled jednotlivých dimenzí a argumentů pro a proti konceptu ekonomické lokalizace podle analyzovaných autorů a autorek.....	117

11.2. Seznam obrázků

Obrázek 1: Zobrazení tzv. bezpečného operačního prostoru pro lidstvo a souvisejících devíti kritických oblastí – planetárních mezí	45
Obrázek 2: Mapa znázorňující míru lidského přivlastnění čisté primární produkce jako podíl z čisté primární produkce potenciální vegetace	46
Obrázek 3: Rozdělení (peněžního) bohatství mezi světovou populaci, tzv. distribuce ve skleničce na šampaňské	47
Obrázek 4: Státy světa zobrazené v poměrné velikosti vzhledem k hodnotě veřejného státního dluhu	48
Obrázek 5: Ekonomický koloběh dle Mankiwa	52
Obrázek 6: Dva různé poměry mezi velikostí ekonomického a přírodního systému dle Daly & Farley.....	53
Obrázek 7: Patrový dort s polevou dle Hazel Henderson.....	55
Obrázek 8: Ekonomika jako ledovec dle Gibson-Graham.....	56
Obrázek 9: Schéma zasíťované produkce (<i>network production</i>) dle Desai & Riddleston	62
Obrázek 10: Výdej komunitní zeleniny v brněnské kavárně Tři ocásci.....	124
Obrázek 11: Komunitní zelenina nachystaná k výdeji pro skupinu asi 25 lidí a jeden vyzvednutý podíl komunitní zeleniny z ekofarmy Pospíšilových	125
Obrázek 12: Zaměstnanci tréninkové kavárny Modrý domeček „na place“	127
Obrázek 13: Uživatelé sdílených „aut napůl“	129
Obrázek 14: Členové dvou LETS skupin „u kulatého stolu“ při natáčení pořadu České televize <i>Náš venkov</i>	131

Eva Fraňková
**Lokální ekonomiky v souvislostech
aneb Produkce a spotřeba z blízka**

Redakční práce Petra Orsáková

Jazyková korektura Lenka Váchová

Ilustrace Katka Jelínková, Horní mlýn, Křtiny

V roce 2015 vydala Masarykova univerzita,

Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno, www.muni.cz

1. elektronické vydání

Neprodejné

<http://humenv.fss.muni.cz/>

www.muni.cz/fss/research/projects/17424

ISBN 978-80-210-7741-6

Lokální ekonomiky v souvislostech aneb Produkce a spotřeba z blízka

Eva Fraňková

Nedávné události ve světové ekonomice přiměly mnohé slavné ekonomy, aby přehodnotili svoje základní východiska. Ale i dlouhodobě se zhoršující stav přírody na mnoha místech světa, růst sociálních nerovností a další neplánované a dozajista nechtěné důsledky fungování současného globalizovaného ekonomického systému nás nutí se pozastavit a o jeho nastavení přemýšlet. A odsud už je jen krůček k hledání alternativ – jiných modelů produkce a spotřeby, které by měly lidský rozměr, respektovaly přírodní limity i společenské potřeby a umožňovaly demokratické rozhodování. Tato kniha představuje koncept ekonomické lokalizace, tedy záměrné podpory produkce a spotřeby v menším než globálním a přednostně komunitním měřítku. Prozkoumává myšlenky a argumenty zastánců lokalizace, kriticky je diskutuje a přináší i příklady z lokalizační praxe rozvíjející se (i) v České republice. Kniha je pozvánkou a zároveň ponouknutím nejen k přemýšlení, ale také k vlastní iniciativě v místě, ve kterém žijeme.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tato publikace vznikla v rámci projektu OP VK s názvem „Internacionalizace, inovace, praxe: sociálně-vědní vzdělávání pro 21. století“ s registračním číslem CZ.1.07/2.2.00/28.0225.

muni
PRESS